GALA GALACTION

la răspîntie de veacuri

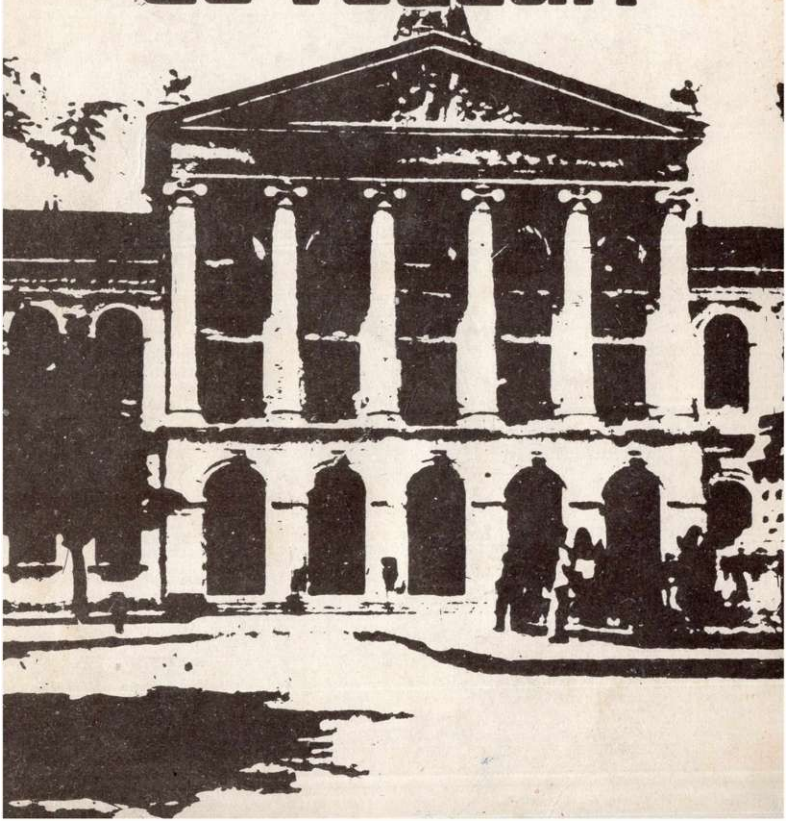

GALA GALACTION

LA RĂSPINTIE DE

VEACURI

Coperta de : Aurel BulacuGALA GALACTION

LA RĂSPÎNTIE

DE VEACURI

EDITURA MINERVA
Bucureşti — 197

4PRELIMINARII

Fabula mea aparţine veacului trecut. Ea începe într-o seară de toamnă, la lecţia inaugurală a lui Titu Maiorescu asupra filo- sofiei

engleze. Principalii mei eroi apar în sala de cursuri, as- cultînd această lecţie şi lecţiile următoare.

Adevăratul titlu al fabulei este *O lecţie asupra lui John Stuart Mill.* Cu prilejul vreunei ediţii

viitoare poate că voi restabili adevăratul titlu.

Eroii mei pornesc în viaţă — spre chemările ei, spre miragiile ei şi mai ales spre înflorită

prietenie care bîntuieşte visurile noastre la douăzeci de ani — de la memorabila lecţie a maestrului

asupra romanului filosofului englez cu doamna Taylor. Pornesc în viaţa românească de la

răspîntia anilor 1898-1900, pornesc în mediul nostru atît de felurit de cel englezesc şi pornesc

cu povara particularităţilor ereditare şi naţionale, altele decît pe malurile Tamisei. Cum se vor

îndeplini, în viaţa eroilor mei, îndemnurile, pilda şi nobleţă acestei prietenii ideale, convertite

în căsătorie ? Fabula mea scoate din sala lui Titu Maiorescu trei perechi. Insă Doru şi Antonina mă

preocupă în primul loc şi toată povestea este dominată de soarta lor.

Cu vremea —cînd eroii vor depăna cîţiva ani de viaţă şi cronica va fi completă — titlul O

lecţie asupra lui John Stuart Mill **va intra într-o lumină nouă. Acest titlu va însemna, atunci, nu lecţia**

pe care Titu Maiorescu o ţine asupra vieţii cugetătorului englez şi asupra fericitei lui legături cu

doamna Taylor, ci va însemna : cum se propagă şi cum se transformă, în ţara şi în inimile

noastre, un mare exemplu de viaţă şi de iubire britanică.

Eroii mei, sporiţi sufleteşte, fermecaţi de acea subjugătoare prietenie arătată lor ca ideal şi ca

popas de visuri, se lasă cuceriţi, cu încîntarea şi cu încredinţarea de la douăzeci de ani. Anto- nina

şi Doru vor sădi, în grădina idilei lor, curînd închise cu zaplazurile

căsătoriei, această specie de trandafir din parcurile Albionului.

Aşa sunt lucrurile în croiala lor iniţială. Din această stîncă ţîşneşte izvorul. Că Antonina şi

Doru, ca şi amicii lor, erau tineri şi că trebuia să-şi trăiască viaţa cu orice preţ, fără lecţia lui Titu

Maiorescu şi fără icoana doamnei Taylor, e foarte adevărat. Dar, ce vreţi, romanul trebuie să înceapă

de undeva şi inima trebuie să-şi creeze de-a pururi stîlpi comemorativi, zodii şi legende.

Oamenii şi întîmplările din această carte — dacă am izbutit să le dau oarecare vlagă şi

îndreptăţire de a fi — vor părea streini şi din alte vremuri cititorilor mei cu certificate de

naştere dinaintea şi din zilele marelui război. Această

impresiune va fi exactă şi mă simt obligat să spun de ce.

Elementele pe cari le-am întreţesut în povestea mea aparţin unei lumi perimate. Acum

patruzeci de ani, în ţara noastră, cei mai buni dintre noi trăiau sufleteşte într-o primăvară de

mari speranţe şi de splendide idealuri. Pentru unii, triumful socialismului şi sacra unire a

popoarelor apăreau ca nişte ţărmuri fericite, văzute dintr-o corabie chinuită de valuri, dar cu

siguranţa unei apropiate ancorări. Pentru alţii, sfîntul ideal naţional era soarele mîntuirii, aşteptat,

implorat să doboare clădăria norilor întunecoşi şi nedrepţi, adunaţi de veacuri în cerul

istoriei poporului românesc. Dar, pînă acolo, şi pentru unii şi pentru s.lţii, împroprietărirea

ţăranilor şi votul universal erau trandafiri şi rouă, pe cari îi găseam la căpătîiul nostru,

dimineaţa, dacă seara ne culcaserăm prea împovăraţi şi

prea amărîţi de treburile noastre de peste zi.

Ce sfinte sunt zilele primăverii ! Ce minunată e viaţa sufletului nostru, cînd toate aspiraţiile,

credinţele şi revendicările lui se găsesc de-abia în luna lui april!

Care era lumea sufletească a unui tînăr de acum 30-40 de ani, la noi în ţară, — inteligent,

sănătos, sîrguincios — şi care este lumea sufletească a -unuia de azi, cu aceleaşi calităţi!... Ce credeam,

ce voiam, ce aşteptam de la ziua de mîine, ce cărţi citeam, ce impresii, ce emoţiuni selectam

pentru literatura noastră scrisă în taină, sau surprinsă la primele ei destăinuiri... — nimic nu mai

seamănă cu experienţa voastră de azi, scumpii mei cititori, dintre bacalaureat şi licenţă, auditori în

sala „Titu Maio- rescu", altădată sala nr. 4.

*

Cineva care se apropie de şasezeci de ani e bătrîn sau începe să fie, aşadar începe să fie

un „lăudător al timpului trecut". Mă voi feri să nu cad prea greu în acest păcat. Iertat este, însă,

oricui să facă apropieri între două epoci pe cari le-a apucat. Mă uit astăzi, cu ochi mari, la băieţii cari

intră sau ies pe poarta Liceului Sf. Sava. Ştiu bine că este tot liceu (ba azi : *Colegiul Sf. Sava),* dar

unde sunt superbii efebi de altădată!... Elevii din cursul superior, de acum patruzeci de

ani, puteau să intre toţi, deodată,
în cazarmă sau în şcoala militară,

atît erau de dezvoltaţi şi de robuşti.

Nu cunoştea la noi încă nimeni şi deci nimeni nu se dădea în vînt după sporturile de azi, dar

maeştrii Moceanu şi Velescu erau patriarhii unei numeroase familii de gimnastici şi de dănţuitori.

Ce muncă şcolară depune generaţia de azi pe lîngă patima de citit a elevilor de odinioară, pe

lîngă programele cele grele şi pe lîngă învăţămîntul aproape universitar al liceului de la

sfîrşitul veacului trecut ? Mi-aduc aminte de unii înaintaşi ai mei, de la Sf. Sava, cari ştiau, unul, toată

viaţa şi toate războaiele lui Iuliu Cezar ; altul, opera lui Taine ; altul ştia atîta latinească, încît, la

ziua onomastică a profesorului Nicolae Barbu, îi prezintă

acestuia omagiile clasei în limba lui Cicerone...

Am auzit în anul 1893, din gura unui proaspăt bacalaureat, student la Drept şi la Litere : „Am

lăsat, în liceu, profesori cari bat pe cei de la facultate".

Cînd eram prin clasa a cincea, am cunoscut sistemul kantian din convorbirile unui pedagog, serios

ca un preot, dar cu pantalonii fără dungă şi tocaţi deasupra călcîielor. Cari sunt patimile

intelectuale ale studenţilor de azi ? Ce cred ei despre teoriile lui

Einstein, faţă în faţă cu idealismul lui Platon ? Cari sunt scriitorii favoriţi ai acestor idolatri ai

filmului, ai boxului şi ai volanului ?

Alte aspiraţii, altă împărăţie sufletească şi alt dialogism aveau colegii şi amicii mei din anii 1898-

1900... Veţi găsi, în cartea mea de azi, ceva din preocupările, din

bogăţia lor de gînduri şi din stilul lor.

*

Mi s-a spus uneori de către cititori inteligenţi : „Eroii tăi prea vorbesc *ca din carte...* Sunt prea

preocupaţi *să spună bine,* nu numai fără greşeli de gramatică, dar, vădit, cu mai multă elocinţă şi cu

mai multă... sintaxă decît obişnuim în viaţa de toate zilele..."

Cred că aşa este. Aceasta provine din marea mea convingere că îndeletnicirea

literară trebuie să fie prevăzătoare, dornică să instruiască pe ceilalţi şi să le

folosească. Cine scrie, chiar şi literatură, trebuie să fie cel puţin un pedagog dacă nu un profesor.

Sunt totdeauna trist de moarte cînd descopăr, în cartea unui scriitor, tendinţe răufăcătoare şi

perverse. Eroii mei vorbesc prea... urban, prea preţios. Se poate... îi las aşa. Sub cuvânt de veracitate

şi de vigoare lexicală, sunt atîţia scriitori cari îşi culeg şi subiectul, şi vocabularul din piaţă, din

lupanar, din şatra ţigănească şi din casele de recluziune.

Am lăsat departe, în urmă, şcoala naturalistă şi iluziile ei. Nu sărmana gloată bîlbîită şi

agramată trebuie să dea lecţii de limbă scriitorului. Şi scriitorul — ca să nu cază în cea mai tristă

negu- ţătorie ce există — trebuie să aibă de-a pururi în sufletul lui

şi în opera lui un dram de civism şi de profetism.

In privinţa bunei-cuviinţe a dialogului şi în privinţa elocinţei celor ce vorbesc în cărţi, îmi

amintesc de splendida carte a lui Théophile Gautier, *Le capitaine Fracasse.* Mai ţineţi minte ? însuşi

banditul Agostino se exprimă mult mai elegant decît unii dintre scriitorii de azi !

Pe de altă parte — deşi în paguba mea — regăsesc într-un studiu al lui Jules Lemaître

asupra lui Anatole France (scris înainte de 1893) următoarea pagină, vrednică de reamintit :

Jules Lemaître găsea că autorul romanului *Le lys rouge* îi face pe eroii săi, Thérèse, Le Ménil şi

Dechartre, să vorbească prea academic, prea artificial...

„Écoutez Dechartre : ...Ah ! ce qui vit n'est que trop mystérieux... Ne crains pas de te

donner. Je te désirerai toujours et je t'ignorerai toujours. Est-ce

qu'on possède jamais ce qu'on aime ?..." |

Şi Jules Lemaître ne întreabă :
„Pensez-vous qu'un amant, même

très lettré, ait jamais parlé ainsi à sa maîtresse ?"

Apoi reproduce ceva din frazele Therezei şi întreabă iar : ***„Est-ce qu'une femme, même une***

specialiste de dîners littéraires, a jamais rencontré des paroles de cette moelle et de ce ton ?... Les

discours de Thérèse et de Jacques sont comme transposés. L'auteur nous les donne tels qu'ils se

répercutent dans sa pensée, où ils s'éclaircissent et s'enrichissent à la fois."

Ce să mai zicem de altă lume literară, cînd însuşi Anatole

France poate să fie cenzurat cu succes !

*

Cînd povestea mea va fi gata (căci eroii mei mai au multe de îndurat), veţi avea fresca tinereţii

unui poet care scapă de rîia boemei, de iobăgia cafenelei, de conjuraţia demonilor din pro-

pria-i inimă şi de casa de nebuni, numai fiindcă a avut norocul să-şi clădească un cămin timpuriu. Cîţi

din tovarăşii mei de ambiţii literare, cîţi dintre înaintaşii mei de literatură de acum patruzeci şi

treizeci de ani au ispăşit la spital
şi la balamuc temeritatea şi trufia

de a fi călcat în picioare legea veche şi înţeleaptă !

La sfîrşitul veacului trecut, printre tineretul nostru, dornic de laurii literari (sau artistici),

erau cîţiva băieţi convinşi de dreptatea lui Émile Zola, de pildă, care susţinea că un artist cu-

minte trebuie să fie însurat şi legat căminului. Ce bine face scriitorii cînd, în opera şi în

discuţiile lor — uitînd puţin Parnasul şi pretenţiile artei pentru artă — dau sugestiuni

sănătoase, samănă sfatul bun şi pun pe grumajii acestei lumi,

bucuroase să învețe, jugul directivelor mîntuitoare !

***Urzeala cărţii mele — cîtă se vede azi şi cîtă va mai fi — este**

luată dintr-un jurnal intim şi completată, după trebuinţă, cu

mărturiile cotidianelor epocii. Din acest punct de vedere, fabula mea are picioare de cronică.

Aşa era atmosfera politică, aşa s-au perindat unele evenimente şi aşa a curs, printre ele, viaţa eroilor mei. Mai tîrziu, peste cine ştie cîtă vreme, cine ştie ce iubitor de cioburi şi de necropole literare poate că-şi va bate capul să stabilească anume cum cresc urzicile pe morminte şi cum

29 IX 1935

mănîncă ficţiunea literară lespezii faptelor petrecute.

GALA GALACTIO

NPARTEA INTÎI

i

Prin fereastra deschisă răzbate în odaia lui Doru Fi- lipaehe, odată cu paliditatea dulce a unei după-amiezi de noiembrie, şi clocotirea surdă şi depărtată a marii artere bucureştene Gara de Nord — Ministerul de Finanţe. Casa cu fereastra deschisă este o arhaică zămislire, ridicată în vremuri, pare-se în ograda bisericii Sfinţii Voievozi, şi, după glasul gîngav al legendei, chiar casa vestitului haiduc Tunsul, paracliserul acestui sfînt locaş.

Uimitoarele schimbări şi răsturnări, desţeleniri şi vîr- tejuri inovatoare care au trecut peste ţara românească şi peste capitala ei în jumătatea a doua a secolului al XlX-lea — dacă ar fi să le privim comparativ şi din nu ştiu ce înălţime a unui Olimp extimporal — ar constitui cu siguranţă un record al vijeliei şi al evoluţiei. Biserica Sfinţii Voievozi s-a prefăcut cu totul din ce era acum cincizeci de ani. Între ea şi bojdeuca lui Tunsu au căzut la pămînt merii, prunii şi vişinii haiducului şi s-au ridicat o şcoală primară şi locuinţa directorială. Dar a fost şi o epocă de tranziţie. înainte de ivirea şcolii, un pietrar italian a cioplit, pe sub pomi, statui şi monumente funerare.

Doru Filipache îşi aduce aminte, dar cam învăluit, că la sosirea lui în aceste case ale mătuşă-si, era, cu adevărat, în spatele lor, atelierul unui cioplitor italian. De atunci, din vechile clădiri dimprejurul bisericii, n-a mai rămas decît aceasta. Dar cine ar putea să spună cine au fost şi cum au urmat, unul după altul, stăpînii proprietăţii, de la Tunsul, paracliserul-haiduc, şi pînă la Dimi- trie Calfaiani, răposatul arvanit, soţul mătuşii lui Doru Filipache ?

Fără îndoială că actuala înfăţişare a casei nu e chiar din zilele şi din mîna lui Tunsu. Un urmaş al acestuia sau mai mulţi au pus, peste oăpriorii foarte înalţi, acest înveliş ţuguiat, de tablă boită cu roşu, şi tot ei au închis faţada bojdeucii cu acest geamlîc, băgînd înăuntru prispa primordială.

Dar în această după-amiază aurie şi încropită, Doru Filipache nu se mai gîndeşte la cronica bătrînei locuinţe, ci la rezistenţa artistică şi la problematica morală a unei poeme cu respiraţie antică, pe care a scris-o acum doi ani şi a regăsit-o, acum, printre hîrtii. Privind afară, peste coama arhitectonică din faţă, bucurîndu-se de această oră de toamnă caldă şi de recolta primelor brînduşi ale vecerniei, Doru Filipache se întreabă — ca înaintea unui lucru scris de altul — ce încăperi sufleteşti, ce experienţă, ce viziune despre lume eşti în drept să atribui celui ce a scris acest poem ? Din nenorocire, acest delict literar a văzut lumina zilei, dar destul de deranjat de o mînă probabil geloasă, şi destul de copleşit de erori tipografice ca să mai ridice ceva din remuşcările autorului. Faptul grav este că poemul s-a născut, autorul 1-a şlefuit şi-1 şlefu- ieşte încă şi sentimentul paternităţii persistă solidar şi optimist. Doru Filipache nu-şi tăgăduieşte producţia, deşi n-ar mai avea obrazul s-o tipărească a doua oară.

Peste cîteva ore, Doru Filipache, bacalaureat proaspăt — după legea lui Spiru Haret, din anul curent 1898 — şi student înscris, de cîteva zile, la Facultatea de litere şi filosofie, va asculta pe marele dascăl Titu Maiorescu, la lecţia inaugurală. Curioasă potriveală ! Trebuia să dea peste acest poem dezmăţat şi anarhic chiar acum, cînd se duce să audieze pe pedagogul literelor române şi pe maestrul cuvîntului superior disciplinat.

Este întîia oară cînd va auzi pe acest profesor celebru şi e nerăbdător să se vază în sala-amfiteatru, cunoscută atîtor generaţii de studenţi. Nerăbdarea lui Teodor Filipache se împleteşte şi cu oarecare curiozitate spioană, pornită din anii şi din discuţiile pătimaşe ale unei prime adolescenţe închinate credinţelor socialiste. Prin clasa a patra şi a cincea de liceu, Filipache şi cîţiva prieteni erau socialişti şi admiratorii lui Dobrogeanu-Gherea. Pe vremea aceea, pontiful socialismului român ducea cu estetul Titu

Maiorescu o polemică literară calmă, binecrescută, obiectivă şi cu totul deasupra nivelului intelectual al cetitorilor români, fie maiorescieni, fie socialişti.

Elevii din clasa a patra şi a cincea erau partizanii criticului Gherea. Elevii din clasa a şasea şi a şaptea erau admiratorii *Logicii* lui Maiorescu şi adversarii teoriilor socialiste.

Cît înţelegeau şi unii, şi alţii din problemele dezbătute de cei doi polemişti era lucru secundar. Băieţii din liceu alcătuiau două tabere. Discuţiile inteligente erau foarte rare, dar exploziile duşmănoase, insultele reciproce şi gîl- ceava dintre ei erau aproape zilnice. Cîţiva, puţini, poate că citiseră în întregime ce spunea Maiorescu, ce răspundea Dobrogeanu-Gherea. Ceilalţi însă făceau mahala în jurul celor dintîi, ştiau discuţia din spusele acestora, înţelegeau pe dos, exagerau şi trivializau.

Filipache făcea parte din cohorta socialistă. Citise, cu toată încordarea minţii, articolele lui Dobrogeanu-Gherea şi era convins că dreptatea era de partea criticului socialist. Dar nu avusese sub mînă şi răspunsurile lui Titu Maiorescu... şi astfel cîştigul de cauză dat celui dintîi era fără cercetarea argumentelor celui din urmă !

Dar ce nevoie aveau colegii lui Filipache de atîta lectură şi atîta cîntărire ! Problema se dezlega pe temeiul unor elemente mai bătătoare la ochi. Gherea era străin şi internaţionalist. Maiorescu era un eminent fiu al patriei şi un strălucit profesor !

Doru Filipache n-a întîrziat prea mult în aceste discuţii sterpe şi ignorantine. A ieşit dintre socialişti şi a muncit să-şi completeze, prin încăpăţînată lectură, multele lacune pe care le simţea în învăţătura lui de pînă aci. Totuşi, nu se simţea atras nici spre ştiinţele experimentale, nici spre matematici. îl pasionau istoria, filosofía şi literatura.

Ca dispoziţii sufleteşti intime, Filipache era mai mult un contemplativ şi un ierarhizant. Moştenise, din dispoziţiile părinteşti şi din atmosfera familiei, credinţa în ierarhia tainică a lumii şi vedea în fruntea acestei ierarhii pe Dumnezeu-Tatăl, cel ce se destăinuieşte omenirii prin literatura religioasă a lui Israel şi prin mesajul lui Isus Cristos, Mîntuitorul. Un an sau doi — adică tocmai în epoca neofitismului socialist — Filipache mutase în rafturile literaturii şi ale reveriei toate aceste noţiuni religioase, fără ca să

ajungă să pună în locul lor vreun sistem de cugetare filosofică definitivă. Prin clasa a şasea, îi căzuseră în mînă — parcă orînduite de o inten- ţiune evidentă — una după alta : *Biblia* lui Osterwald, *Cugetările* lui Pascal, *Génie du Christianisme, Catedrala* lui Huysmans şi *Sagesse* a lui Paul Verlaine.

Alături de aceşti luceferi ai orelor lui de lectură, Filipache a fost, în cursul superior, elevul a doi profesori de o rară nobleţă intelectuală. Unul, era profesorul de istorie şi celălalt, profesorul de limba franceză. Primul era un abil avocat al concepţiei spiritualiste a lumii şi a istoriei. Al doilea —■ un conte francez aruncat în ţara noastră de o dramă necunoscută — era un elocinte admirator al lui Fénelon şi al lui Chateaubriand. Inrîurirea acestor doi profesori asupra lui Filipache a fost categorică, dar ascunsă şi cu dovezi tîrzii. [...]

Teodor Filipache nu-şi mai explica lumea lui sufleteasc ă şi pe cealaltă, lumea exterioară, prin ipotezele şi convenţiile monismului materialist ; trecuse de mult în lagărul spiritualiştilor, dar nu căuta încă nici o clarificare. Nu putea să spună dacă admite dualismul spirit- materie sau înclină spre monismul spiritualist. Din felul cum întîrzia printre visători, printre iluminaţii şi printre poeţii creştinismului, trăgea pentru sine însuşi concluzia că îl interesează mai mult aburii pe care îi degajează sufletul şi existenţa decît ştiinţa cauzelor sau principiul raţiunii suficiente.

Avusese o epocă şcolară — cei şapte ani de liceu —■ scutită de greutăţi şi de întîmplări turburătoare. După lovitura cea mare — moartea capului familiei, întîmplată în clasa a patra primară — familia Filipache, mutată la oraş, trăise mediocru, dar fără alte nenorociri. Cei doi fraţi mai mari aveau casele şi slujbele lor. După Teodor mai era o soră, elevă şi ea în Şcoala centrală. Aici în Bucureşti, sub acoperişul arhaic al casei doamnei Calfa- iani, Teodor — iubit şi îngrijit de maică-sa şi de soră-sa — petrecuse fără grijă, între cărţi numeroase şi în cămăruţă proprie, anii cei mai frumoşi şi cei mai neapreciaţi ai vieţii.

în această oră de după-amiază, soarele oblic de toamnă arunca pe cărţile etajerei din faţă un paralelogram de lumină roşiatică şi umbra ultimelor frunze rămase într-o tufă de liliac de lingă fereastră. Pe biroul lui Filipache se despleteau cîteva

crizanteme, puse azi-dimineaţă de soră-sa, Clariţa. în spatele lui Filipache era un pat de fier, acoperit cu o cuvertură roşie, lucrată la ţară, în zilele copilăriei, cînd doamna Filipache avea gospodărie mare şi războaie în casă. Dintre cele patru ferestre ale odăii, două se deschideau spre grădiniţa cu lilieci şi spre stradela afluenţă arterii Griviţa, iar celelalte două se deschideau în veranda oaselor, adică spre vechea prispă, închisă azi cu geamuri. Nişte perdele uşoare de borangic dădeau acestei cămări de student aerul de rustică simplitate şi de luminoasă sîrguinţă, pe care îl continua şi îl mărturisea tot restul locuinţei.

Afară de etajera scăldată în soare, alte cîteva rafturi de cărţi creşteau între ferestre, între sobă şi uşă. Odăiţa avea pia-fonul scund şi convex într-un chip simţitor, dînd impresia unui cearceaf albastru, întins sub adevăratul plafon. Linia pereţilor nu era riguros verticală, ceea ce ^mintea necontenit vechimea construeţiunii şi îndreptăţea bănuiala că sub zugrăveala pestriţă nu este numai cărămidă, ci şi ceva gard sau bulumaci.

Dar această chilie locuită de şapte ani era acum pentru Filipache simpatică şi preţioasă, ca figura unui bă- trîn care ar fi fost martorul copilăriei şi al peripeţiilor din anii ei naivi. între aceşti pereţi, Teodor Filipache şi-a învăţat lecţiile timp de şapte ani, a început să-şi simtă capul greu de gînduri şi a pornit luptele lui anevoioase şi ascunse cu demonul ispitei literare. înclinaţia aceasta s-a dat la el pe faţă din vîrsta cea mai fragedă. S-a pomenit, aşa, făuritor de basme şi intim bîntuit de imagini, de poveşti şi de cadenţe. Cînd era prea copil — în primii ani de liceu — nedîndu-şi seama ce însemnează acest zumzet interior, a mers în pas egal cu băieţii cei mai buni din clasă, a fost elev sîrguincios şi a mulţumit pe toată lumea. Dar în cursul superior, obsesiunea şi vraja poeziei au venit peste el, ameninţătoare ca nişte pîraie care se umflă primăvara şi se prefac în torente.

Cu cîtă greutate a izbutit să le stăvilească şi să nu le lase să treacă, dezastruoase, peste ecuaţiile algebrice şi peste arida *Chimie* a lui Istrate ! Cîtă rezistenţă a trebuit să scoată din fiinţa lui de adolescent, ca să nu-şi compromită numele de bun şcolar şi să nu întristeze pe dascăli şi pe maică-sa ! Ce vrea să ştie profesorul de trigonometrie despre

graţioasa fantomă pe care tu ai căutat, aseară, să o prinzi în laţul unei fraze torturate sau în ritmul unei strofe obsedante ! Dar ordinea şi datoria — fericit urzite în pînza lui sufletească — l-au ţinut mereu pe linia cea bună şi l-au ajutat să ajungă cu bine la pragul Universităţii. O împrejurare norocoasă l~a scutit de înfricoşatele eforturi ale bacalaureatului tradiţional şi 1-a scos *baccalaureus* pe baza examenului de clasa a şaptea.

S-a înscris la Facultatea de litere şi filosofie, şi astăzi se duce la lecţia de deschidere a marelui profesor Titu Maiorescu. Azi începe în viaţa lui o epocă nouă. O simte din impacienţa cu care aşteaptă apropierea serii. Atîtea gînduri, atîtea sentimente, amestecate şi confuze, se zbuciumă în sufletu-i la ideea că va veni, faţă în faţă, cu acest principe intelectual, cu acest semizeu al efervescenţelor şi al contestaţiilor de odinioară ! Ii va fi lui sortit să se apropie de Titu Maiorescu, dincolo de limita academică cerută de legăturile dintre profesor şi student ? Va îndrăzni el vreodată să destăinuiască acestui înalt magistrat al legilor literare şi estetice pasiunea lui poetică şi primele lui delicte de cerneală ? Poate că da, însă ar trebui să înceapă cu o desfiinţare a păcatelor din trecut şi cu o purificare totală.

Ar trebui, de pildă, să arunce în foc rodul, aci de faţă, al unei inspiraţii dezmetice şi absurde, pe care nu şi-ar mai dori-o niciodată. Dar, iată, nu se poate hotărî... Şi apoi, bucata aceasta a fost tipărită. Pe undeva, te miri în ce ungher, ea stă ascunsă, şi distrugerea ei nu mai este cu putinţă.

Mai departe, cine ştie dacă într-adevăr îi va fi îngăduit de împrejurări să se apropie de acest mandarin al cărţii, după cîte a auzit, atît de *grand-seigneur* şi de protocolar ? Şi admiţînd că într-o zi va ajunge în casa lui Titu Maiorescu şi-1 va face vistiernicul tainei sale literare, unde este garanţia că va putea să primească disciplina, sfaturile şi codul estetic al maestrului ?

Aşadar, este mai înţelept să nu se pripească şi să pună la loc, în fundul sertarului, acest păcat al intemperenţei lui poetice, de acum doi ani. Platon, cînd a cunoscut pe Socrate, a aruncat în foc tot ceea ce scrisese pînă atunci. Domnul ştie cînd va ajunge

Filipache să cunoască de aproape pe Titu Maiorescu !

Mai sunt încă două ore pînă în clipa cînd profesorul — totdeauna ideal de exact — va intra în sala cea mare, zisă sala nr. 4. Dar este prudent să te afli în sală cu o oră mai devreme dacă voieşti să găseşti loc şi să nu asuzi de căldură şi de înghesuială.

Filipache strînge şi leagă iar în sfoară pachetul cu „documente", din care a scos poemul *Jale greacă,* închide sertarele biroului şi-şi pregăteşte creionul şi caietul de note. Apoi îşi inspectează gulerul, nodul cravatei, manşetele, lustrul ghetelor şi pune în buzunar o batistă curată. Nici mai demult, cînd era poetul proletariatului universal, nici azi, cînd şi-a complicat inspiraţia şi atitudinea poetică, nu era şi nu este de părere că favoritul muzelor trebuie să fie o sperietoare de ciori. Pletele sălbatice, buzunarele umflate şi plesnite, ghetele prefăcute în bărci de pe lacul Cişmigiu, aerele de profet nimicit de durerile omenirii... i se par semnele precise ale unui personaj găunos şi sterp de talent, care se camuflează în trubadur.

Filipache se uită puţin şi în oglindă. Din luminozitatea ei de argint răsare un cap buclat de efeb. într-un obraz prea rotund şi prea rumăn pentru un băiat, se aprind nişte ochi negri şi mari, care destăinuiese simbolic o psihologie întreagă şi un anumit unghi de deviaţie în traiectoria vieţii viitoare. Pentru un privitor adînc şi preocupat de taina ascendenţilor, fizionomia lui Doru Fili- pache spunea călătorii şi emigrări de la miazăzi spre miazănoapte, din Epir sau din Constantinopole spre văile Oltului şi ale Dunării. Capul lui rotund şi cîrlionţat era ca dintr-o friză grecească. Şi ochii lui, la fel, spuneau uimiri şi apoteoze privite la ţărmul mărilor violete. Dar nasul nu era grecesc; buzele erau groase, senzuale şi afară din canonul clasic. Strămoşii aromâno-greco-albanezi zăboviseră prea mult în cine ştie ce schelă a Levantului.

Din acest amestec de caractere fizionomice decurgea negreşit şi nu ştiu ce impreciziune morală în personalitatea lui Teodor Filipache. Vechea intrepiditate aromâno- albaneză se lenevise în bărăganele Munteniei Ceva şovăielnic şi feminin se dădea pe faţă din langoarea şi din rezerva ochilor. Iar

surîsul prea gras şi prea roşu al buzelor mărturisea că, în misterioasa plămădeală a lui Teodor, Dionysos era mai tare decît Apollo.

Filipache pune o zăloagă în *Aforismele* lui Schopen- hauer şi închide cartea ; apoi, trece săliţa despărţitoare dincolo în odaia doamnei Filipache. Odaia aceasta are lumină mai puţină, fiindcă ferestrele ei dau în verandă. Este o încăpere monastico-orientală. Un pat imens, alcătuit din trei paturi, ia trei sferturi din duşumea. Sunt paturi turceşti, unul lat şi scund de tot, în mijloc, şi alte două, ceva mai nalte, pe de lături, dar toate lipite între ele şi acoperite cu macaturi grele, ţesute în casă. Prin colţuri, mai au loc un şifonier, un scrin, un lavabou şi soba albă ca laptele. Pe pat, lîngă fereastra deschisă, stă doamna Filipache şi împleteşte la ciorap, cu ochelarii agăţaţi după ureche şi cu o broderie neagră în cosiţele cî- nepii. Doru se opreşte un minut în faţa acestei icoane simpliste, dar atît de vorbitoare şi de cinste pentru trecutul căminelor româneşti.

Doamna Filipache ridică ochii pe deasupra ochelarilor. Nu sunt ochii lui fiu-său. Doru seamănă cu răposatul Filipache. Maică-sa are ochii căprii-deschişi, are o figură prelungă şi o înfăţişare generală de matroană înţeleaptă şi gînditoare. Doru se apropie de doamna Filipache şi-i spune jumătate afectuos, jumătate solemn :

Mamă, azi se deschid cursurile facultăţii ! Mă duc mai din vreme, să găsesc un loc, fiindcă la Maiorescu e mare îmbulzeală.

Doamna Filipache îşi desprinde ochelarii, şi cu faţa liberă şi luminoasă, îi urează lui Doru :

— Du-te în ceasul cel bun ! Maica Domnului să te călăuzească şi să-ţi ajute !

Filipache iese în verandă, deschide uşa şi o închide la loc. în aceeaşi clipă, intră pe portiţă soră-sa Clara, în uniforma şcoalei şi cu ghiozdanul la subţioară.

Doru tresare, alarmat, şi scoate ceasornicul din buzunar.

— Cum, Clariţo ?... Aţi ieşit de la şcoală ? Nu e nici măcar ora patru !...

Clariţa îl linişteşte :

— Am plecat cu un ceas mai devreme fiindcă n-a venit doamna de gospodărie. Tu, unde te duci ?

— La Universitate, Clariţo ! Azi începe Maiorescu cursul lui de *Istoria filosofiei engleze contemporane...*

Clara — un copil de-abia îmbobocit, dar cu nişte ochi deosebit de pătrunzători şi de isteţi — face o figură tristă şi jinduitoare :

— Dacă nu m-a făcut şi pe mine mama mai devreme !... Mai am trei ani pînă la facultate ! Cum aş vrea să merg şi eu acum, cu tine !...

Doru îi răspunde cu superioritatea impertinentă a fratelui mai mare :

— Pune-ţi pofta în cui ! Cînd ţi-o veni rîndul ! La revedere ! Dau fuga ! Uite că vine tramvaiul !

Insă Doru se răzgîndeşte : „Prea o fac de oaie ! Să intru în sală cu un ceas mai devreme ! E destul cu patruzeci de minute. Pot, prin urmare, să mă duc pe jos."

Filipache îşi vede itinerarul într-o clipă : Griviţa, strada Soarelui, Fîntînii, Luterană, Cîmpineanu pînă la teatru şi apoi strada Biserica Enei, pînă la Universitate.

Seara pogoară grabnic. Soarele se arată jos, spre orizont, în sfîşietura incendiată şi colcăitoare a Căii Griviţa, şi apoi se ascunde ochi-lor lui Doru, aruncînd pe fruntea edificiilor celor mai înalte, fugare podoabe de mărgean. Străzile pe care le-a ales au nu numai lumina, dar — unele — şi liniştea amurgului. Grădinile sunt aproape desfrunzite. Stoguri de tufănică stau albe pe lingă castanii scuturaţi. Cîte-o trăsură trece pe departe, iar de la Catedrala Sf. Iosif înainte, vagoanele tramvaiului cu cai reapar galbene şi greoaie, în vîrtejuri periodice de răcnete, de zuruit de lanţuri şi de potcoave care scapără pe caldarîm. Doru traversează cu capul în piept şi iritat şiragurile de pierde-vară (toamnă, iarnă şi primăvară) care oscilează între palat şi „Capşa", şi trece prin strada Regală în Biserica Enei. Indispoziţia şi răzvrătirea împotriva celor ce copleşesc Calea Victoriei nu sunt o rămăşiţă din zilele socialismului. Le-a avut totdeauna. Această gloată, care vrea să fie selectă, elegantă şi *high-life,* i se pare constant simbolul viu al neseriozităţii păturii conducătoare. Nu este nevoie să fii socialist ca să înţelegi, din trîndăvia ambulantă, flecară şi aventurieră a acestor doamne şi acestor

domni, că ei nu-şi plătesc cu nici o virtute, cu nici o muncă şi cu nici o destoinicie situaţia lor de privilegiaţi ai unui popor agricol şi analfabet.

Iritarea lui Filipache se risipeşte în larga difuziune de lalele, care se lasă din văzduh — la loc deschis — în faţa intrării Universităţii. Urcă şi el treptele, cele de afară, cele dinăuntru, şi ajunge în sala nr. 4. Ceva dacă mai zăbovea, nu mai găsea nici un loc şi, încă, dacă găseşte, este fiindcă un coleg de liceu 1-a observat din băncile în amfiteatru şi 1-a chemat lîngă el.

Cu sentimentul de sfială şi de stîngăcie pe care îl cunosc toţi retardatarii, cînd e vorba să răzbească printre primii ocupanţi, Doru Filipache scoală pe cei aşezaţi în banca aproape plină şi ajunge lîngă prietenul binevoitor. Este Constantin Boruzescu, un băiat inteligent şi ambiţios, fruntaşul promoţiunii lor. Se preţuiesc şi-şi recunosc unul altuia puterile şi calităţile pe oare le au, fiindcă ţelurile lor sunt felurite şi merg — fără să se concureze — pe drumuri paralele. Boruzescu cultivă ideea pură, logica şi metafizica. Doru îi strînge mîna.

— Iţi mulţumesc, Costache. Fără tine inauguram, într-un picior ca barza, istoria filosofiei engleze contemporane...

— Dorule, aici suntem într-o sală de filosofie. Cum s-ar zice, eu sunt la mine acasă şi tu eşti mosafir. Trebuie să onorăm pe mosafiri mai mult decît pe cei din casă.

Doru înţelege şi curtenia expresiunii, şi afirmarea discretă a marilor pretenţii şi a marilor speranţe cu care colegul său a călcat pragul acestei săli.

— Amabilitatea ta e de mare preţ. Dar, dacă e vorba să ne uităm împrejur şi să vorbim adevărul, ia spune-mi tu care sunt ucenicii lui Platon şi care sunt mosafirii (sau, dacă vrei, *metecii)* în acest amfiteatru ? De pildă, aceste duduiţe pline de confidenţe, de rîsete înfundate şi de ochi daţi peste cap, din care categorie fac parte ?

— Amice Dorule, darul filosofiei este invizibil, orice ar pretinde biografii marilor filosofi. Aici este ca printre viile culese şi ca printre porumbişti : nu se ştie de unde sare iepurele !

— Costache, sunt convins că nu va sări niciodată din grupul prea simpatic al acestor tineri care

copleşesc pe duduiţa din capul băncii, sau din dovleacul cu cărare la ceafă pe care-1 vezi nainte-ţi.

— Doamne fereşte, Filipache ! Cînd ceteşti pe Schopenhauer şi vezi cum apreciază el pe filosofii contemporani şi, uneori, cu cîtă dreptate, trebuie să spui : Doamne fereşte !...

Sala se umpluse dincolo de capacitatea ei. Băncile erau ticsite. Pe cărarea dintre bănci, studenţii stăteau ca un ciorchine. Catedra era înecată şi uşa se deschidea cu mare greutate.

In căldura, în înghesuiala, în zarva universală, apăru un servitor cu un scaun în braţe.

Cineva şopti, alături de cei doi prieteni :

— Este pentru doamna Maiorescu. Asta e semn că peste cîteva minute apare şi el...

într-adevăr, o doamnă înaltă, căruntă, dar încă mlădioasă şi nevestejită, venea în urma celui ce ducea scaunul şi-i deschidea cale. Rîsetele şi convorbirile se sfiiră o clipă, pînă ce doamna Maiorescu se aşeză, cu spatele spre bănci, cu faţa spre catedră, şi apoi se înteţiră din nou.

Constantin Boruzescu întrebă pe Filipache :

— L-ai mai văzut pe maestru ?

— Niciodată din apropiere.

Uşa se deschise cu solemnitate... Studenţii din jurul catedrei tresăriră, apoi sala întreagă tăcu deodată.

Un cap cărunt, puţin calvit, trecu printre capetele negre, blonde, castanii, şi pe linia catedrei — singura liberă — apăru figura lui Titu Maiorescu.

ii

Clipa ivirii lui şi primele cuvinte, calme şi cenuşii, cu care începe lecţia inaugurală poartă asupra lor neînlăturatul văl al indeciziunii. Este o pătură de ape care ondulează lent şi transparent, între catedră şi amfiteatru, în- tîrziind preciziunea impresiunilor. Dar curînd silueta profesorului se înfige clară în sala luminată cu gaz aerian şi vorba lui cîştigă relief.

Este un om de statură mijlocie, îmbrăcat cu severă luare-aminte şi oferind, deocamdată, privirilor un piept lat, sub podoaba albă a maxilarului de jos — nici barbă plină şi stufoasă, nici cioc napoleonian.

Pare bine legat, îndesat şi rezistent, ceea ce măreşte surpriza să observi că mîinile sunt mici şi degetele sunt *fuselés,* ca la femei.

Privirea ochilor este neagră şi fără mîngîiere. Ochii lui privesc adînc, străbătător, dar sunt reci, fără vino încoace şi par a fi paznicii unor porţi de fier, încărcate cu lacăte grele. Mişcările mîinilor, evoluţia bustului, tendinţa capului, de a se aşeza tot în profil în faţa sălii pline, dovedesc laolaltă, şi o bogăţie de eleganţă nativă, şi o superioară preocupare de a o păstra şi de-a o spori.

Două impresiuni elementare învăluiesc pe auditorii profesorului, mai clar sau mai difuz, după perspicacitatea fiecăruia. Prima este că o putere sufletească puţin obişnuită umple, cu taina ei, acest cap cărunt şi sever, şi a doua, că puterea aceasta se adună în sine, se constituie în împărăţie aparte şi instituie, între sine şi tînărul auditor, formidabile şanţuri despărţitoare.

Văzut drept din faţă, Titu Maiorescu derutează şi intimidează cu un nas borcănat, imperios şi crunt, un fel de promontoriu de silex proeminent în faţa oceanului vieţii, şi pare că inaccesibil şi inospitalier pentru nenorocirile de pe ocean şi pentru eventualii naufragiaţi care ar năzui să se apropie. Numai cînd întoarce capul şi apare auditorilor în profil, roca nasului său încearcă să-şi dea o spinare acvilină imperfect realizată, dar mai liniştitoare decît faţa.

Sprîncenele lui sunt stufoase, figura toată e lată şi fălcoasă şi pieliţa obrazului — din vecinătatea părului şi a bărbii mai mult decît cărunte — pare uşor trandafirie, deşi nuanţa ei este oacheşă.

Titu Maiorescu vorbeşte cu un glas aşezat şi egal, alb ca o zi de toamnă acoperită de nouri. In vorba lui se dă pe faţă o multiplă şi greu de analizat preocupare. Vorbeşte nu ca un orator, ci ca un profesor de elocinţă. Şi ar părea că voieşte să ţină o lecţie model, după ce într-o lecţie anterioară a expus elevilor care sunt principalele reguli ale bunei elocuţiuni. Gei mai inteligenţi dintre ascultătorii lui din seara aceea — în primul loc Fili- pache şi Boruzescu — sunt surprinşi şi puşi la încercare de acest fel de oratorie. Mai tîrziu vor ajunge să înţeleagă că elocuţiunea sacadată, pretenţioasă, aproape pedantă a marelui dascăl purcedea dintr-un exces de preocupare pedagogică.

Filipache începea să-şi adune observaţiile şi să încerce, fie cît de provizoriu, o sinteză a omului de pe catedră. Dar, printr-un fenomen sufletesc elementar, profesorul de pe catedră îi aduce în minte o altă figură, văzută cu cinci ani mai înainte pe o tribună populară... Era figura lui Dobrogeanu-Gherea. Teoreticianul socialist, pornit spre chelie, dar intrînd în barba-i lungă şi roşcovană ca într-un sac de păr de capră, se suise la tribună ca să explice şi să domolească nu ştiu ce contrazicere iscată între tovarăşi. Se vedea bine că limba românească nu este limba lui maternă, dar se vedea tot atît de bine că omul care se trudea să împace pe amici era un spirit blajin şi iubitor de oameni, un caracter împăciuitor şi popular.

Părea un ţăran rus — un iconar — rătăcit pe la noi şi ducînd pe umeri veacuri de răbdare şi de îngăduinţă.

Cît de latin, cît de elegant, cît de incisiv apărea acest maestru al verbului român, faţă în faţă cu amintirea acelui cărturar socialist încurcat în barba lui rusească şi în- tr-o limbă românească învăţată tîrziu ! Şi — lucru ciudat — polemica lui Gherea nu mai avea, în schimb, nici o şovăială şi nici o stîngăcie, nici de limbă, nici de cugetare.

Filipache se mulţumi, un moment, cu această amintire şi cu contrastul care-i dădea răgaz să reziste sub asaltul noilor impresii şi căută să urmărească firul ideilor desfăşurate de dascăl.

In filosof ia contimporană sunt trei mari curente, provocate de trei popoare fruntaşe : francezii, germanii şi englezii. Curentul francez se caracterizează prin pozitivism (Comte) ; cel german, prin idealismul de aprioritate al lui Kant; cel englez, prin ideea de evoluţie. In anul universitar curent (1898-1899) profesorul va desfăşura, de la lecţie la lecţie, istoria filosofiei engleze contimporane. Ideea de evoluţie, stăpînitoare pe concepţia filosofică engleză, este o idee de ştampilă adînc britanică, ridicată cu putere de Darwin în teoria seleeţiunii şi întinsă de Herbert Spencer, cu aplicare la toate concepţiile omeneşti. Pentru a ne putea da seama luminos şi deplin de ceea ce însemnează această idee a evoluţiunii şi pentru a o putea considera în toată valoarea ei filosofică, e necesar să facem o oarecare forţare. Intîi, trebuie să căutăm a spăla

această idee de toată banalitatea sub care ne-o înfăţişează întrebuinţarea ei de toate zilele. Cu ce ocazie nu se pronunţă, în vremea de azi, vorbele *evoluţie, evo- luţionism, mers evolutiv ?* Deci, trebuie să cercăm a ne dezbăra de indiferenţa şi de superficialitatea sufletească în care ne-am obişnuit să îmbrăcăm auzirea şi cetirea acestei idei de evoluţie. Al doilea, trebuie să învingem o greutate mai serioasă decît cea dintîi. Nimic nu ni se pare azi mai firesc decît această idee a evoluţiei, căreia ii subordonăm logica tuturor lucrurilor din lume, prin care ne-am deprins a vedea totul, prin care gîndim. Şi aceasta e atît de adevărat, încît pare că nu ne putem da socoteală, nu putem înţelege cum ar fi putut fi concepute viaţa, firea şi toate rosturile lor, în afară de fundamentul şi de legea evoluţiei. Trebuie să ne forţăm, prin urmare, să privim obiectele gîndurilor şi studiilor noastre prin altceva decît prin prisma ideii de evoluţie. Iată cîteva pilde care ne vor permite ajungerea acestui rezultat.

Acum patruzeci de ani, acest soare al concepţiei evoluţioniste nu lumina pe lumea ideilor şi a cunoştinţelor omeneşti. In toate ştiinţele domnea o absolută imobilitate. în limba latină (să zicem în latineasca ciceroniană) studiul se făcea într-un chip neînsufleţit, îngheţat. Gîndul că această limbă latinească, revărsată într-un anumit fel în opera lui Cicerone, ar fi putut să fie altceva înainte de Cicerone şi ar fi putut ondula, curge, varia, ca să ajungă să fie ceea ce este la Cicerone, era cu totul străin de minţile celor ce o studiau. Orice idee de filiaţie, de derivare, de transformare lipsea. Acelaşi lucru în zoologie.

Diferitele specii zoologice se studiau ca ceva *nune stans,* ca aşa fiind şi aşa fiind fost de-a pururi. Concepţia mişcării neîntrerupte nu exista ; ideea transformismului, ce ni se pare nouă atît de naturală, nu se pomenea ; fluiditatea ideii evoluţionale era îngheţată în toate sistemele de cunoştinţi omeneşti şi pentru toate minţile omeneşti. O petrificaţie de totdeauna, diferenţiată în motive diferite şi de diferite naturi, compunea perspectiva trecutului; un arc petrificat încremenea pe perspectiva viitorului şi nemişcarea prezentului era o linie de unire între ele amîndouă. Evoluţia prezentului, pornită din trecut şi

des- făşurîndu-se către viitor, era un gînd necunoscut capetelor de acum patruzeci de ani.

Azi suntem foarte departe de ceea ce eram acum patruzeci de ani. Azi cuvîntul de *progres* e la ordinea zilei. Azi am pus totul în mişcare. Trăim într-o societate care *evoluează;* trăim o viaţă care e în *neîntreruptă evoluţie; evoluăm* la fiecare pas şi la fiecare gînd. Mai mult decît atît : începem să înveşmîntăm şi ce trebuie, şi ce nu trebuie în acest evolutiv chip al nostru de a vedea. Noi să căutăm, însă, a examina cu atenţie ceea ce este şi ceea ce nu este şi de a ne da bine seama de realitatea lucrurilor. Să căutăm, adică, să facem abstracţie de obişnuinţa spiritului nostru, modernă şi evoluţionistă, şi să pricepem din constatări de fapte pînă unde ne este permis şi cit ne este permis să întindem domeniul ideii de evoluţie.

Profesorul trece apoi în revistă popoarele din inima Africii — aceleaşi azi ca şi pe vremea faraonilor — pieile roşii din America, pe indienii dintre Himalaia şi Ceylan şi se întreabă în ce fel poate fi verificată ideea de evoluţie prin viaţa acestor popoare nemişcate şi în ce cadru evolutiv mai pot să fie ele încadrate. Era un fel original, dar (după prima impresiune a celor ce citiseră pe Gherea) restrictiv şi contestabil de a înţelege ideea de evoluţie. Ciudăţia cea mare consista în aceea că dascălul identifica (sau aproape) evoluţia cu progresul. Evoluţia trebuia să fie numai spre leagăn şi spre aurora, nu şi spre apus şi spre mormînt.

În priponirea fugoşilor cai ai evoluţiei, Maiorescu se servea de ideile sociologului englez W. Bagehot, autorul operei *Legile ştiinţifice ale dezvoltării popoarelor,* şi ajungea — după o abilă şi fermecătoare ascensiune pe dealurile Aticii — la concluziunea că militarismul viguros şi credinţa religioasă intactă sunt cele două pîrghii ale evoluţiei şi înaintării societăţilor omeneşti.

Era un mare meşteşug de a pune bariere, pare că de neînvins, fluxului, ca şi refluxului evoluţional. Pentru acest scop, profesorul alegea, din toate domeniile, viaţa popoarelor cunoscute istoriei, forţamente pe distanţa celor patru-cinci mii de ani, străbătută pînă astăzi.

Militarismul şi religiunea sunt cele două pîrghii ale evoluţiei şi înaintării societăţilor. Cîteva exemple ne vor arăta cum una fără alta au dat rezultate incomplete şi cum împreunarea lor a produs societăţi puternice şi progresiste. Iată evreii, un popor a cărui credinţă adîncă, nesfîrşită şi neştirbită îi creează o existenţă miraculoasă, dincolo de hotarele vremii, la care au expirat vitalitatea tuturor neamurilor din antichitate. Dar evreii n-au avut străşnicia militară ; ei n-au avut un stat; ei n-au constituit un solid organism social. Iată, acum, un exemplu de militarism strălucit care a tins să înglobeze sub o sabie o Europă întreagă : militarismul lui Napoleon. Dar această tendinţă se năruieşte tot atît de repede ca şi trăsnetul cuceritor pe care-1 rostogolise deasupra Europei. Pricina ? Militarismul lui Napoleon era ieşit din marea revoluţie franceză, deci nu avea credinţă, nu avea Dumnezeu. Romanii ? Da. Iată un popor religios şi militar. Romanii duc pretutindeni gladiul şi divinităţile Romei. Romanii ne dau cel mai strălucit exemplu de o armonioasă şi fecundă coexistenţă între cele două mari elemente ale progresului neamurilor şi societăţilor : forţa militară şi forţa religioasă.

Cromwell rezuma adîncul adevăr al acestei constatări într-o vorbă neuitată : „Să-ţi fie frică de Dumnezeu şi să-ţi fie praful de puşcă uscat pentru luptă".

Astfel sunt înţelesul şi elementele ideii de evoluţie — caracteristică filosofiei engleze contimporane — cu aplicare la istoria progresului şi societăţilor omeneşti.

Ultimele cuvinte ale profesorului se sting odată cu ultimele bătăi ale orologiului care vesteşte că ora s-a încheiat.

Titu Maiorescu iese din sală ; doamna Maiorescu îl urmează imediat. Tăcerea şi disciplina clasei se transformă subit într-un iarmaroc şcolar cunoscut şi aşteptat de toată lumea. Majoritatea ascultătorilor se grăbeşte să iasă afară pe coridoarele răcoroase. Cîţiva studenţi, ici şi colo, mai rămîn în bănci, aplecaţi pe caietul de note sau interpelînd pe vecini

asupra cutărui nume rostit de dascăl, sau asupra cutărei idei mai dificile.

Boruzescu şi Filipache sunt şi ei printre retardatari. Amîndoi au luat note. Boruzescu deschide vorba cel dintîi.

— Mi se pare că lecţia asta, cu toate pildele şi aplicaţiile ei, a fost, pentru mulţi dintre ascultători, o poartă cu adevărat nouă.

Filipache răspunse, întinzîndu-se şi dezmorţindu-şi braţele :

— Nu te înşeli deloc. Cu toată vizibila strădanie pedagogică a maestrului, şi persoana lui, şi ideile lui nu pot coborî cu una, cu două în uliţa noastră intelectuală.

— Ciudată întipărire îmi lasă acest profesor... Este mai mult un artist vrăjitor decît un matematician al ideii...

— Amice Boruzescule, da şi nu... Logica şi evidenţa nu lipsesc deloc din vraja cu care ştie să subjuge.

— Nu tăgăduiesc, dar este un redutabil avocat. îşi alege cu îndemînare acele domenii unde dreptatea trebuie să fie neapărat de partea lui.

— Bine, bine... dar comparaţia aceea, de pildă, între Elveţia şi România e foarte sugestivă... Şi ideea că prin vatra noastră românească trece meridianul unor crîncene evoluţii viitoare mi se pare de-o înălţime profetică...

Prin grupurile de studenţi care se deznodau încet-încet spre uşă trecu în sens invers, cu mişcări falnice şi tari ca fierul plugului, poetul Silviu Bujoreanu, amicul celor doi care întîrziau în bancă. Veni la ei şi le întinse un braţ solemn :

— Aici aţi fost ? De-abia acum prind de veste despre existenţa voastră !

Boruzescu răspunse cu burlescă seriozitate :

— Silviu, să-ţi trăiască cobza ! Cum era să ne vezi pe noi ? Fericit să fie Maiorescu, dacă l-ai văzut cel puţin pe el !

— Tu nu ştii cît adevăr rosteşte gura ta ! In schimb, nici eu nu ştiu pînă acum dacă acest Mecena, critic şi dascăl de filosofie, vrea să dăruiască lui Eminescu un urmaş şi altarului poeziei româneşti, încă un sacerdote...

Boruzescu clipi din ochi, şiret :

— Te înţeleg ! Pe cît ştiu eu, toţi Mecenaţii de pe pă- mînt se supun aceleiaşi pravili de împresurare şi de stăruinţă ca şi femeile. Ia vezi, Silviu, cînd cu cobza, cînd cu peria...

— Eşti vulgar şi irespectuos ca un adevărat elev al lui Schopenhauer...

III

Filipache se uita la ei şi rîdea. Insă deodată îşi luă seama şi-şi aduse aminte de gîndurile lui de acasă... „Poftim ! Şi Silviu Bujoreanu a venit spre Maiorescu cu aceleaşi năzuinţe de învăluire şi de vasalitate ! Mă tem că Silviu o să-mi ia înainte şi eu o să rămîn păgubaş !..."Cei trei prieteni, rîzînd şi vorbind tare, coborîră de pe treptele amfiteatrului şi ajunseră la catedră. Studenţii ceilalţi goleau sala, unii tot în grupuri gălăgioase, alţii stingheri şi tăcuţi. Cînd se îndrepta spre uşă, Filipache simţi că-1 opreşte cineva. Se întoarse şi văzu cu mirare pe vară-sa, Sanda Petrovici.

— Sando, tu aici ?... Apoi către tovarăşii lui : Băieţi, staţi pe loc ! Uite aici frumoasa mea verişoară, doamna Sanda Petrovici, tot atît de frumoasă pe cît de cuminte. Verişoară, îţi înfăţişez pe eminenţii mei prieteni, Constantin Boruzescu, ucenicul lui Platon, şi Silviu Bujoreanu, preotul lui Apollo.

Constantin Boruzescu, cu pălăria în mînă, spuse Sandei Petrovici :

— Doamnă, dacă nu aţi fi vară cu amicul nostru Filipache, aşadar dacă nu l-aţi cunoaşte tot atît de bine ca şi noi, i-am turna şi noi un duş de complimente...

Sanda Petrovici făcu un gest împăciuitor şi arătă celor trei prieteni un grup de studente care se despărţeau :

— Domnilor, aceste complimente — dar de cea mai bună calitate — păstraţi-le pentru aceste două camarade pe care vi le înfăţişez. Fetelor, veniţi încoace !

Două fete veniră către Sanda. Una înaltă, cutezătoare, cu ochi ispititori, alta mai mică, sfioasă şi pare că puţin bucuroasă de noi cunoştinţe.

Sanda stătu la mijloc între părţi.

— Domnilor, vă prezint pe colegele mele de şcoală, domnişoara Elvira Iatropol, medicinistă, şi Antonina Ţanţu, studentă în anul al doilea la Litere. Prin urmare, stimă şi consideraţie, studente cu vechime faţă cu dumneavoastră, domnilor începători... Fetelor, iată vărul meu Doru Filipache, domnul Boruzescu, domnul Bujoreanu.

Filipache interveni :

— Sando, trebuie să desăvîrşesc prezentarea :

Silviu Bujoreanu îl întrerupse şl-1 dădu la o parte :

— Stimate duduiţe, permiteţi-ne să ne lipsim de bunele servicii ale amicului Teodor Filipache : mă

cheamă Silviu Bujoreanu. Uneori, scriu poezii proaste...

Boruzescu, obligat de exemplul lui Silviu şi încurajat de succesul lui, veni la rînd :

— Atunci... mă cheamă şi pe mine Constantin Boruzescu... însă, uneori, mi se pare că sunt mai puţin prost decît... poeziile lui Silviu...

Elvira Iatropol învălui pe presupuşii noi cunoscuţi în privirile ei catifelate şi chemătoare şi le declară ca unor copii păcăliţi :

— Nu vă cheltuiţi în zadar !... Vă cunosc mai de mult... Pe domnul Filipache îl cunosc din convorbirile mele cu Sanda... Pe domnul Bujoreanu îl cunosc din revista *Flori de tei,* iar pe domnul Boruzescu îl cunosc de la concursul Asociaţiei profesorilor secundari...

Silviu Bujoreanu se repezi iar cu vorba :

— Duduie, ne-ai băgat în cofă ! Dar te rog... dacă mă cunoşti din revista *Flori de tei,* ai putea să cunoşti tot de acolo şi pe amicul Filipache şi pe diadohul lui Schopen- hauer, *alias* Constantin Boruzescu...

într-adevăr, cîte trei prietenii tipăriseră în această revistă juvenile şi prolixe pagini de poezie şi de proză. Dar această destăinuire nu-i convenea nici lui Filipache, nici lui Boruzescu.

Amîndoi protestară şi-1 acuzară pe Silviu de indiscreţie. Dar servitorul sălii se ivi şi rugă pe întîrziaţi să-1 lase să stingă lămpile.

Ieşiră toţi în coridoare, de aci coborîră scara şi ieşiră din palatul universitar. Se întovărăşiră doi cîte doi. Silviu Bujoreanu mergea înainte cu Sanda Petrovici. Boruzescu era curios să afle de la Elvira Iatropol ce ştie despre premiul obţinut de el la concursul Asociaţiei profesorilor secundari. Doru Filipache venea pe urmă cu Antonina Ţanţu. O întreba, pe cînd coborau treptele :

— Sunteţi bucureşteancă, domnişoară ?

— Nu, domnule Filipache. Sunt din Brăila, ca şi Elvira Iatropol, cu care mă înrudesc.

— Ce secţiune urmaţi la Litere ?

— Acum trebuie să mă decid. Cred că voi urma filologia modernă...

— Aveţi în Bucureşti vreo rudă, vreo familie la care sunteţi găzduită ?

— Nu, domnule Filipache. Stau cu Elvira la un cămin particular...

Filipache se uita peste umăr la interlocutoarea lui — la gîtul ei fraged, la urechea mică şi roză, la blondul puf de păpădie care-i zbura în jurul tîmplelor şi al cefei — şi simţi în el o inexplicabilă îngrijorare :

„Cine ocroteşte şi are milă de acest biet copil, trimis la Bucureşti, printre străini, ca să înveţe carte ?"

— Ce rudă sunteţi cu domnişoara Iatropol ?

— Rudă cam depărtată... prin alianţă...

Filipache văzu din spate pe Elvira şi pe Boruzescu cum ieşeau prin uşa cea mare şi-i auzi rîzînd cu zgomot. I se păru curios, i se păru chiar neplăcut să pună alături, în gîndul lui, pe medicinista Elvira cu această fată discretă şi plăpîndă. Cînd ajunseră şi ei afară, sub lam- pioanele de pe bulevard, Filipache se uită cu dinadinsul la Antonina Ţanţu. Părea a fi un pui căzut din cuib prin nu ştiu ce regretabilă întîmplare ! „Biata fată ! Ce caută ea aici, printre atîţia studenţi obraznici şi printre atîtea studente, care desigur nu poartă în sîn icoana sfintelor lor patroane ? Mai ales, este o rea potriveală că este rudă şi tovarăşă cu această Elviră, care ştie să privească pe oameni în fundul ochilor..."

Cele trei perechi se apropiară. Elvira lăsă pe filosof şi veni să ia de mînă pe Antonina, cu aerul unei peda- goage sau al unei protectoare.

— Repede, Nino dragă, că iar ajungem tîrziu la masă... Apoi către Filipache, cu o expresiune semiperfidă, semi- ştrengărească : O iau ! N-am ce să-ţi fac !...

Cele două fete alergară după tramvaiul cu cai. Sanda Petrovici împreună cu cei trei prieteni traversară bulevardul şi se opriră lîngă statuia lui Eliade Rădulescu.

Doru Filipache întrebă pe vară-sa :

— Aţi fost cu adevărat colege ?

— Nu tocmai... Elvira era înaintea mea cu un an şi Antonina venea după seria mea. Dar suntem surate de pension şi bune prietene.

Filipache întrebă mai departe :

— Domnişoara Iatropol este, fără şagă, medicinistă ?

— Vezi bine ! Şi încă cum ! Una din cele mai muncitoare şi mai bine notate.

— Se poate... Dar mare contrast este între ea şi mica Antonina ! Nu-mi închipuiesc cum ar putea fi prietenia lor...

— In aparenţă, nedomirirea ta poate să fie formulată. In fond, e nelegitimă. Elvira este temperament iubitor şi puţin despotic. Antonina e o floare de seră, dornică de iubire şi de ocrotire.

Boruzescu interveni :

— Am schimbat cu domnişoara Iatropol o semiduzină de propoziţii, dar mi s-a părut de o inteligenţă care frige dacă nu te păzeşti...

Bujoreanu îşi ascunse cu mîna un căscat şi apoi o ridică cu emfază spre ctitorul literaturii române, cel încremenit în marmură...

...De ce, bătrîne, de-atîta
vreme, Cu mîna întinsă tu stai
şi-acum ?...

Filipache se întoarse spre Bujoreanu :

— Prost, Silviu, de două ori prost... Sfîrşeşti ziua cu un faliment. Intîi, pentru că-ţi este somn la şapte seara. Şi al doilea, fiindcă n-ai mai găsit în capul tău decît această epigramă făcută de altul.

Bujoreanu răspunse :

— Mai întîi, Filipache, m-a obosit acest Maiorescu- Beethoven. Şi al doilea, am prînzit azi mizerabil. De unde carbon de rezistenţă ?

Boruzescu se descoperi în faţa Sandei Petrovici :

— Doamnă, servitorul dumneavoastră... Dorule, mă duc... Silviu, o şterg !...

Dar Silviu îl apucă de mînă :

— Stai, Boruzescule ! Ascultă, că te interesează... Apoi către Filipache : Dorule, am o idee ruptă din stele — ca de obicei... Ştii că amicul nostru Badea Jiu s-a înapoiat în capitală, ca să petreacă iarna. Bietul poet — scumpul *commilitone !* —■ nici ieri nu dezlegase problema paltonului. Mare noroc cu aceste zile de clemenţă tomnatică... Ştii ce, Dorule ? Roagă umilit, din partea noastră, pe doamna Filipache, mama ta, să-şi mai facă o pomană cu noi şi să ne facă mosafirii tăi la un prînz. A venit şi Badea Jiu. O să fie pentru el o mare bucurie, ca să nu mai vorbesc de Boruzescu şi de mine...

— Minunat, Silviu ! Acceptat ! Uite, domnule, că iar e sprinten şi cu idei personale ! Foarte bine ! Adu pe Badea Jiu ! Poate că eu nu dau de el. Cind să ne întîlnim ? Atunci, duminică, la ora 12, veniţi la mine acasă. Iţi convine, Boruzescule ?

— Ei, asta e ! II mai întrebi ?

— Te rog nu răspunde tu pentru mine ! Voi face aşa ca să nu lipsesc.

Se închinară amîndoi în faţa Sandei Petrovici, zguduiră braţul lui Filipache şi porniră de lîngă Eliade Ră- dulescu spre Mihai Viteazul.

— Filipache rămase cu vară-sa.

■—• Dorule, du-mă pînă acasă. Stau tot lîngă Grădina Icoanei...

— Sando, la dispoziţia ta, cu drag ! Dar fă-mă să înţeleg toate cîte nu te-am putut întreba de faţă cu amicii tăi şi ai mei.

— Dorule, să-ţi spun totul într-o singură vorbă : nu mai merge ! Bărbatul meu mă tîrăşte în prăpastie... S-a ticăloşit într-un mod înspăimîntător !... Bea de zvîntă, joacă toată noaptea cărţi, vine acasă, spre ziuă, iritat, scandalagiu, gata pe bătaie...

— Biata mea fetiţă ! Pînă aici a coborît frumuseţea cu care ai început tu această căsnicie ?...

— Ce frumuseţe !... Ce căsnicie !... Temniţă şi balamuc !

—■ Bine, draga mea, dar cum s-a putut schimba atît
de tragic omul în care ţi-ai pus, acum doi ani, toată încrederea şi toată dragostea ?

— Nu s-a schimbat, Dorule ; era şi atunci tot cel de azi, dar era mascat şi făţarnic...

Intrară în strada Batiste şi continuară drumul, în pas domol, dîndu-şi braţul unul altuia.

— Toată greşala este a mea. Şi eu, una, n-am dreptul să acuz pe nimeni. Dar, pentru bieţii mei părinţi, trebuie să grăbesc deznodămîntul. Ce-au visat, bieţii bătrîni, pentru copila lor şi ce-a ieşit !...

— Bine, fată dragă, dar nu mai departe ca pe la Sîn- Petru — cînd fusei la voi, în preziua vacanţei — îmi păreaţi, tu şi cu bărbatu-tău, destul de amicali şi de... stilizaţi. Cine ar fi zis că toată căsnicia voastră stă să se prăbuşească ?

— Dorule, tu nu ştii încă ce însemnează ipocrizia socială şi ce însemnează laşitatea la care viaţa casnică osîndeşte pe bietele femei...

— Poate, Sando... Mie, însă, îmi rămăsese în amintire impresiunea unei adevărate legături sufleteşti între tine şi acest om, care mi se pare că a fost, nu ştiu cînd
— acasă sau la pension — profesorul, ori oregătitorul tău.

— Da, aşa a fost ! N-ar fi fost să mai fie !... Toate au fost însă aparenţă şi şarlatanie. Codin Petrovici e un om care ştie să ascundă prăpăstiile sale morale sub un văl de mătase. E amabil, interesant, dolent, trubadur şi victimă simpatică, pînă cînd se plictiseşte de acest rol, sau i-ai căzut în mînă şi, deci, şi-a ajuns scopul. De aci înainte, este un despot rigid şi ros de viţii ! Cînd am început să înţeleg că acest tovarăş al meu pe toată viaţa este stăpînit de beţie şi de cartoforie, m-am gîndit, în multe nopţi de aşteptare şi

de lacrămi : Poate îmi ajută Dumnezeu şi-1 vindec de aceste patimi !

Şi aş fi izbutit, atît eram de hotărîtă să mă umilesc şi să mă port cu el ca o soră şi ca o mamă. Dar totul a fost zadarnic ! Umilinţele, lacrămile, sfîşierile inimii mele au întîlnit numai ochi de fiară, pumni crispaţi şi explozii de beţiv dat afară din circiumă !...

M-am convins de un lucru spăimîntător şi iremediabil : că stau înjugată în acelaşi jug cu o dihanie de altă speţă zoologică ! Codin Petrovici n-are inimă, n-are creştere, n-are nimic din secretul achiziţiilor urbane pe care
— unora dintre noi — ni le hărăzeş e oreditatea. Petrovici este exponentul unui mediu inferior şi necioplitul codrilor, pe marginea cărora s-a născut...

Dorule dragă, cu un preţ grozav de mare am învăţat un lucru pe care eu, una, poate că de aci înainte îl voi păstra numai ca pe un giuvaer, fără folos personal. Dragul meu, cînd îţi va veni vremea să-ţi cauţi un tovarăş în viaţă — şi odată trebuie să vie — să nu te uiţi şi să nu-i ceri decit o singură calitate : să aibă o inimă bună şi delicată ! Să nu te bucuri la frumuseţe ; e mai totdeauna o mască. Să nu te bucuri la avere, la deşteptă- ciune, la cine ştie ce talente artistice ! Să cauţi cu abilitate şi cu străduinţă să te încredinţezi numai de atîta : Are bunătate adevărată ? E plină de simţire omenească inima alesei tale ?

Dacă vei ajunge să-ţi dovedeşti că aceea pe care vrei s-o faci părtaşa vieţii tale are într-adevăr un suflet cald şi altruist : atunci fii înţelept şi indulgent cu unele lipsuri eventuale...

— Sando dragă, mă doare să constat cît de mult te-a înţelepţit nefericirea, dar îţi mărturisesc satisfăcut că vorbeşti ca o înţeleaptă. Să revenim la situaţia ta. îmi spuneai anul trecut că renunţi la studiile tale universitare...

— Şi anul acesta mă dezmint şi te informez că mi-am revalorat drepturile şi m-am înscris din nou. Ce pot să mai fac ?... Mai mult decît mine, părinţii mei nu mai au răbdare... şi astă-noapte... mîine noapte... cînd Codin se va întoarce acasă abrutizat de băutură, tata îl va da afară... Mare noroc că sunt mereu în casa părinţilor ! La începutul anului care vine, trebuie să încep procesul de divorţ. In aşa condiţii, îmi mai dă mina să renunţ la învăţătură şi să mai încerc marea cu degetul, adică o nouă căsătorie ? Voi termina şi eu facultatea, voi ieşi dăscăliţă, voi avea

pîinea mea şi încă o dată liniştea şi demnitatea pe care le-am pierdut atît de greu de doi ani încoace...

— Sanda mea, frumoasă şi bună ! Am fost amîndoi nişte naivi ! Ţie ţi-a fost frică de mine, fiindcă eram vă- ru-tău. Mie mi-a fost ciudă pe tine, fiindcă te vedeam atît de convinsă că văr cu văr nu se pot iubi şi căsători !

— Sst ! Nici o vorbă... Iţi mulţumesc ! Iată, sunt acasă. Vrei să intri un moment şi să vezi pe bătrîni ?

— Nu acum, Sando ! Spovedania ta m-a amestecat şi m-a întunecat. Afară de asta, e cam tîrziu şi ai mei mă aşteaptă. Spune bătrînilor smeritele mele închinăciuni !

— Şi tu tot aşa : spune mătuşicăi şi Clariţei că le strîng la piept. La revedere !

III

La revedere, Sando !Doru Filipache porni spre casă împovărat de mărturisirile Sandei şi de toate gîndurile pe care i le aţîţase ir. minte conferinţa marelui dascăl. îşi dădea seama că venise faţă în faţă, întîia oară, cel puţin cu un virtuos al cuvîntului. Dar printre categoriile abstracte, recoltate la lecţiunea inaugurală, treceau necontenit, dezordonate şi producătoare de dezordine, destăinuirile Sandei, idila lor cea veche, energic cenzurată de prejudecăţile familiei, chipurile tinere cunoscute astă-seră, vorbele şi atitudinile celor doi prieteni, Boruzescu şi Bujoreanu...

Pe drum, în seara presărată cu felinare, Filipache în- tilni cîţiva colportori de ziare care îi strigau energic, revelatoriu : *„Adevărul !* Rezultatul alegerilor de ieri !" îşi aduse aminte vag de ultimele dezordini politice, de alegerile de la colegiul întîi comunal, efectuate duminica trecută, într-un clocot grozav de patimi, de înverşunare şi de ilegalitate, îşi aduse aminte de configuraţia politică a momentului şi se simţi cuprins de păreri de rău la ideea că profesorii Spiru Haret şi C. Dimitrescu-Iaşi fac şi ei parte dintr-un partid — astăzi la cîrma ţării — şi că, prin urmare, vicisitudinile politice nu-i vor cruţa nici pe ei.

Doru Filipache, prin firea lui contemplativă şi inimică vulgarităţii, era făcut, în ce priveşte treburile publice, numai pentru renunţare şi pentru ironică expectativă. Dacă îl ademeniseră, acum cîţiva ani, idealurile socialiste, era pentru partea lor de poezie umanitară şi de apostolat. Niciodată nu i-ar fi trecut prin cap să se coboare în arena luptelor corp la corp, acolo unde loveşti şi eşti lovit, acolo unde te cufunzi în grosolănie şi în brutalitate. Pe băncile şcoalei, privea şi asculta — mirat şi nesolidar — discuţiile, teoriile, rivalităţile timpurii dintre colegii săi, cu prilejul vreunei schimbări de regim sau al vreunor alegeri parlamentare făcute după obiceiul pă- mîntului. Din toată politica naţională, Doru Filipache admitea şi admira numai comediile lui Caragiale *O noapte furtunoasă* şi *Scrisoarea pierdută.*

Dar acasă, Doru Filipache dădu tocmai peste o adunare familială care discuta cu gravitate ultimele evenimente şi făcea proorocii politice. Pe lingă doamna Filipache şi soră-sa mai mare, doamna Calfaiani, amîndouă matroane văduve şi înţelepte,

care ascultau mult şi vorbeau puţin, Doru mai găsi, la masa de seară, şi pe doi veri ai săi (unul era văr primar, altul soţul surorii acestuia), amîndoi în curent şi interesaţi de buletinul politic.

Cel dinţii avea o microscopică slujbă la un abator comunal. Al doilea era membru înscris în partidul conservator şi, cînd veneau conservatorii la putere, era funcţionar la primăria din Urlaţi. Cel dintîi era „nenea Ma- taehe", secundul era „nenea Iiiuţă".

Bietul nenea Matache fusese cam împins de la spate să voteze lista liberală. Ce poate să facă un funcţionar altceva decît să fie guvernamental ? Dar nu-i convenea să spună pe faţă că a fost la urnă cu tot cîrdul şi căuta să-şi acorde şi el o mică atitudine politică şi ceva idei liberale şi democratice.

Nenea Iliuţă era mai tare, deşi se găsea în opoziţie. Guvernul, după mintoasa sa socotinţă, nu mai avea decît puţine zile de trăit. Primul ministru, enervat, hîrţuit, certat cu propriii săi colaboratori, trebuie să închine steagul. Chestiunea Ghenadie, zgîndărită din nou de efervescentu prim-ministru, în cuvîntările de la Craiova şi de la Iaşi. chestiunea rentei şcoalelor din Braşov şi procesul pe care eforia braşoveană este gata să-1 intenteze guvernului român, urgia electorală de duminica trecută, dizidenţele Aurelian şi Fleva... sunt atîtea şi atîtea măciuci la un singur car de oale, partidul liberal de azi, uzat şi măcinat...

Nici Matache, nici Iliuţă nu aveau cine ştie ce temperamente sau convingeri adecvate ideologiilor celor două partide istorice, liberal şi conservator. Dar Matache fusese numit controlor la abator prin mijlocirea unei vecine milostive, moaşa unei cusătorese din casa primarului Ro- bescu. Tot aşa, Iliuţă era clientul administratorului unor podgorii din averea familiei Cantacuzino. în urma zarvei politice începute cu alegerile de duminică, Iliuţă, care aş-tepta la Urlaţi semnele cerului şi ale ziarelor conservatoare, se întovărăşise cu alţi nerăbdători politici — gata toţi să se jertfească pentru interesele obşteşti — şi venise în Bucureşti să adulmece atmosfera, să mai soarbă o cafea la „Collaro" şi să mai dea ochi, dacă nu cu sfinţii cei mari ai partidului, cel puţin cu intendentul de la club...

Doru Filipache se uita la aceşti modeşti clienţi ai burgheziei stăpîmtoare şi se simţea cu atît mai stingherit şi mai indispus de mediocritatea lor sufletească, cu cît nu putea să intre cu ei în nici un fel de controversă. Deprinşi cu rezerva lui, şi în intimitatea cugetului convinşi că vărul lor Teodor s-a cam vătămat de multa lui ce- tanie, Matache şi Iliuţă

se combăteau, trînteau afirmări năstruşnice, făceau filosofie politică şi-şi dregeau elocinţa şi isteţimea cu minunatul vin de Drăgăşani, pus la masă în cinstea lor de doamna Calfaiani.

Matache, băiatul unei surori de mult răposate a doamnelor Calfaiani şi Filipache, era un personaj roşcovan, mustăcios şi foarte pătruns de nu ştiu ce demnitate personală pe care nu izbutise, pînă la patruzeci de ani, s-o documenteze cu nimic. Trăia greu, mai mult din dărnicia doamnei Calfaiani, decît din leafa lui de la abator, avea patru copii şi o soţie fantastica, vecinic preocupată de visele de peste noapte şi de opiniunea cărturăreselor. Sărmanul Matache întruchipa uneori, în ochii lui Filipache, pilda nenorocului, a uscăciunii şi a alergăturilor de-a surda...

...graba vii, geaba te duci, geaba rupi la cei papuci...

Povestea lui era jalnică, şi din ea reieşea că toată lumea se întovărăşise, ca jurată, să-1 păcălească, să-1 doboare şi să-1 declaseze, începînd cu arvanitul Calfaiani, care-i încurcase viaţa şi-1 însurase pentru nişte avortate interese negustoreşti, şi sfîrşind cu ultimul lui asociat, la o arendăşie aducătoare de faliment.

Nenea Iliuţă era mai cu cherestea şi mai stăpîn pe hăţurile sărăciei. Nevastă-sa era muncitoare, copiii învăţau carte şi din livada de la Urlaţi scoteau întreţinerea casei. Cînd veneau „ai noştri" la putere, familia Iliuţă îşi relua pe nesimţite strana din biserică, locul de la cafenea şi scaunele de la sindrofiile de iarnă. Iliuţă avea o impunătoare figură administrativă. înalt, osos, oacheş şi împodobit cu o barbă desfăcută în două părţi — ca unul dintre corifeii partidului conservator — Iliuţă îşi acoperea lenea şi încetineala cu o seriozitate de om care a văzut multe. Era mult mai inteligent decît Matache. Dar inteligenţa lui nu putuse să treacă dincolo de condicile primăriei din Urlaţi şi de polemica ziarelor partidului ! Era decorativ, sterp şi bugetivor.

Doru se despărţi de rude, sub cuvînt că are preocupări universitare, pentru a doua zi, şi se retrase în odaia lui. Se plimbă citva timp ini re uşă şi ferestre şi se opri în faţa unei acvaforte din perete. Era un portret cvasi sacerdotal al magului Sar Péladan, cel ce vizitase capitala României în primăvara acelui an şi ţinuse două conferinţe la

Ateneu. Portretul avea dedesubt o iscălitură, latã ca un arabesc şi scrisă cu o cerneală verde-albastră : *Sai- Péladan.*

Doru îşi aduse aminte de fervoarea şi de extravaganţa acelor zile de februarie, de entuziasmul său şi al amicilor săi pentru astralul mosafir, şi — printr-un contrast fatal — văzu faţă în faţă pe autorul operei *La Décadence latine,* cu nenea Matache şi nenea Iliuţă.

Unde este adevărul ? Cum trebuie să concepi şi să disciplinezi viaţa aceasta, ca să n-o pogori nici pînă la gunoaiele mahalalei şi ale pieţei, dar nici s-o exilezi definitiv în ţara bizarului şi a fantasmagoriilor ? Filipache trece cu gîndul mai departe, spre toate cîte cunoaşte din viaţa altor scriitori şi artişti, îndeosebi francezi, şi az- vîrle — cum ai azvîrli spre stele un pumn de paie — mănunchiul aşteptărilor şi al planurilor sale, dezmierdate în taină. Cînd ai puterea să înţelegi şi să defineşti exact valoarea şi nivelul sufletelor din ţara şi din mediul tău, ce speranţe de eliberare, de tihnă creatoare şi de biruinţă artistică sau filosofică poţi să mai proiectezi asupra viitorului ?

Priveşte oamenii din jurul tău ! Matache şi Iliuţă sunt reprezentativi. Sute de mii, milioane, după chipul şi asemănarea lor, umplu tiparele patriei şi ale neamului ! Şi dreptatea este cu ei, fiindcă ei sunt cei mulţi, şi carul vremii şi al evoluţiei merge în pas cu ei.

Poezie, cutezanţă, idealuri exotice (transplantate la noi, ca lămiii şi ca rodii), opere de artă, devotamente şi sacrificii... trebuie să tot crească şi să tot moară, pe pă- mîntul nostru, ca nenumărate generaţii de frunze... pînă să se îngraşe ogorul şi să se producă acel strat preţios de pămînt vegetal, propriu speciilor de elită. Dar pînă atunci ? Viaţa noastră publică e jalnic de superficială. Românul care scrie şi ceteşte are o singură pasiune (din care de obicei îşi scoate şi existenţa), pasiunea politică. Dar toţi ceilalţi, care sporesc cota analfabeţilor ? Cine va doborî aceste înfricoşate stînci ale ignoranţei şi cine va face să treacă peste ele marea cale culturală, indispensabilă convoiului talentelor !

îşi aduse aminte de Ti tu Maiorescu. Şt: a ceva din munca şi din luptele lui pentru şcoala românească. Cîţi Herculi de forţa lui Maiorescu ne vor mai trebui, pînă să curăţăm plaiurile noastre sufleteşti de toţi monştrii şi de toate pacostele cuibărite de veacuri ?

Doru Filipache, cu fruntea grea şi mai pe aproape de meridianul adevărurilor autohtone, întoarse ochii

de la portretul lui Péladan şi-i opri, în raftul cu cărţi, asupra *Baladelor şi idilelor* lui Coşbuc.

A doua zi, Doru se sculă tîrziu, dar limpede, odihnit şi pare că premenit sufleteşte nu atît de somnul reparator, cit de poeziile lui Coşbuc, recetóte cu reculegere, pînă către miezul nopţii.

îşi aduse aminte că trebuie să se ducă la Biblioteca Academiei Române şi, ca student nou, să ceară liberă intrare în sala de lectură. Se îmbrăcă degrabă, simplifică gustarea de dimineaţă şi ieşi afară, sub cerul uşor învăluit, dar plin de purpura unui soare de toamnă de-abia înălţat deasupra profilului sur al oraşului.

Fusese la Academie, cîndva, demult, cu un comision al directorului liceului, dar uitase detaliile acestei vizite. Intră în grădina cu porţi de fier şi simţi galeşa învăluire a copacilor desfrunziţi şi a răzoarelor de flori în zilele lor din urmă. Dar luă aminte mai ales la uriaşa iederă de lingă pragul călcat de mandarinii literelor şi ai ştiinţei româneşti şi la falnica ei ascensiune spre ceruri, de jur împrejurul copacului îmbrăţişat. Doru se gîndi : „Această iederă şi semeţul copac care o susţine sunt vrednici de meditaţia şi de stihurile unui poet. Este aici simbolul unei tovărăşii pe viaţă şi pe moarte şi în acelaşi timp taina unei tragedii gemene, fiindcă soţii vor muri amîndoi în aceeaşi zi."

Dincolo de pragul cetăţii cărţilor, Doru găsi un servitor care-1 duse la custodele din ziua aceea. Era o figură cunoscută şi originală. Era cel mai amabil, mai ceremonios şi mai boier din toată boema literară pe care Fili- pache o admira de cîţiva ani în paginile revistelor şi în fumul cafenelelor.

— Fii binevenit, domnule Filipache ! Cu ce pot să servesc pe cel mai tînăr, dar cel mai interesant din contingentul noilor colegi ?

Custodele părăsise catedra lui şi vorbea cu Filipache afară din sala de lectură, în vestibulul ornat cu portrete de vlădici şi de ctitori culturali.

— Maestre, sunt student, înscris la Facultatea de litere de vreo oîteva săptămîni. Aspir şi eu la liniştea laborioasă, la atmosfera sufletească şi la cărţile acestei săli pe care o prezidezi.

— Voieşti o carte de liberă intrare ?

— Da, fiindcă preciziunea este şi ea una din calităţile stilului.

— Lucrul e uşor. Iţi trebuie recomandarea unui profesor universitar.

— Fie el chiar bibliotecarul Academiei ?

— Fireşte... dacă te cunoaşte.

— Cred că domnul profesor universitar de azi n-a uitat pe elevul său de ieri de la Liceul Sf. Sava.

— Minunat ! Atunci, pofteşte în sală şi aşterne-mi o cerere. Nu este obligator s-o faci în versuri. Iată aici pană şi hîrtie.

Doru se aşează la una din mesele cele lungi, din sala cu geamuri vaste şi luminoase, întoarse spre răsărit şi spre biserica Sf. Nieolae-Tabacu, şi-şi scrise cererea de admitere. Insă pe cînd o recitea şi o semna, prinse de veste că în faţa lui, în colţul dimpotrivă, printre diferiţii cititori din sală — studenţi şi oameni mai bătrîni — înfloreşte un chip bălai de o izbitoare distincţiune sufletească. Recunoscu pe Antonina Ţanţu, colega recomandată în ajun.

Ceremoniosul custode, poetul cu glas de bas şi cu monoclu sub sprinceană, se apropie de Filipache şi-i spuse în şoaptă, dar o şoaptă care se auzea în toată sala :

— Lasă cererea la mine. Voi prezinta-o eu domnului profesor. Dar fiindcă ai venit pînă aici şi nu găseşti locul displăcut, rămîi şi ceteşte ceva. Iată, de pildă, clasicii latini.

— Maestre, dă-mi pe Virgiliu.

Era ora unsprezece. Ar mai fi avut de făcut un drum prin oraş, dar renunţă la el şi deschise *Bucolicele* poetului latin. Constată însă că e risipit, leneş şi incapabil să-şi recheme amintirile filologice. De pe pagina latinească, ochii lui Filipache alunecau spre soba lîngă care stătea, cufundată în lectură, fata cu aureolă de păr blond şi îmbrăcată într-un sacou băieţesc.

Părea că are nu mai mult ca 17-19 ani. Deşi atît de tînără la înfăţişare, totuşi, fruntea ei curată şi puţin boltită, obrazul ei delicat şi melancolic, ţinuta ei supravegheată, concentrarea ei neprefăcută denotau, în acest copil, un suflet de elită.

Era de crezut că sosirea lui Filipache şi convorbirea lui cu custodele sălii nu scăpaseră nimănui dintre cetitori. Totuşi, Antonina Ţanţu îşi vedea mai departe de lectura ei şi de caietul de note de alături.

Lui Filipache îi răsări în minte — ca o floare de mac, printre cletele cu grîu — stihurile lui Coşbuc, cetite aseară :

E capul ei, şi pieptul ei —
O văd acum întreagă... O
strig pe nume şi-i vorbesc,
Dar ea să mă-nţeleagă ?

Subţire-n trup şi blîndă-n grai
Şi-n port aşa isteaţă, Pe urma ei, în fapt de-amurg,
Dau zori de dimineaţă...
De-aş fi ştiut că n-a venit
Anume pentru mine Eu n-aş mai fi vorbit cu ea...

Filipache se veseleşte în gîndul lui... „Aici este tocmai pe dos ! Ştiu perfect de bine că n-a venit pentru mine şi nu i-a trecut prin cap (cum nu mi-a trecut nici mie) că ne vom întîlni azi, în această sală de lectură..."

In aceeaşi clipă Antonina Ţanţu ridică fruntea şi se întîlni ochi în ochi cu Filipache. Dar lăsară ochii în jos amîndoi, subit înfioraţi şi surprinşi de nu ştiu ce tresărire ciudată, la care nu se aşteptase nici unul, nici altul.

Filipache se gîndi : „Încep să fac experienţe cu mine însumi. Este plăcut să priveşti, prin poezia şi rechemările lui Coşbuc, un cap frumos de fată, dar este nelalocul lui acest flux de sfială şi de mister. Să studiem fenomenul mai de aproape..."

Dar eu toate repetatele priviri ale lui Filipache spre ce- titoarea din capul băncii, experienţa rămase în drum. Antonina Ţanţu ceti cu stăruinţă, atentă şi firească, pînă la clopoţelul de evacuare.

în vestibul, Antonina şi Filipache se întîlniră şi se salutară ca doi colegi. Filipache deschise vorba.

— Vii adeseori în această sală, domnişoară Ţanţu ?

— Aproape zilnic.

— Eu, ca recrut universitar, am descoperit-o de-abia astăzi, dar îmi place atmosfera ei şi voi mal căuta-o.

— Eu o frecventez de nevoie. Căminul nostru ne oferă masă şi locuinţă, dar nu şi putinţa unor ceasuri liniştite pentru lucru spiritual.

— E adevărat, domnişoară. Mi-ai spus că locuieşti în acelaşi cămin cu domnişoara Iatropol. îmi dai voie să te însoţesc ?

— Da, domnule Filipache. Dacă nu ţi-aş da voie, ar însemna să te oblig să te înapoiezi la casa dumitale pe un drum ocolit.

— Adică ce însemnează aceasta ?

— însemnează că trebuie să facem amîndoi acelaşi drum — cel mai drept pînă la casele noastre — fiindcă stăm pe aproape unul de altul...

— Cum asta, domnişoară ?

— Nu locuieşti dumneata în strada Semicerc ?

— Ba da. De unde ştii ? De la vară-mea Sanda ?...Şi eu locuiesc în Calea Griviţei, nu chiar peste drum de casa dumitale, dar peste drum de şcoala dintre biserică şi casa dumitale.

— Asta însemnează că suntem megiaşi.

— Da, dacă îţi place acest cuvînt.

Tăcură amîndoi şi ajunseră la porţile de fier ale grădinii. Filipache socoti cu voce tare :

— Putem să facem drumul sau pe Calea Victoriei- Ca- lea Griviţei, sau prin stradelele din dosul Academiei.

— Să dăm prin dosul Academiei... E drumul mai scurt şi mai liniştit.

Mergeau unul lingă altul. O tăcere grea, dar de care le părea rău, îi apăsa pe amîndoi. Cu fiecare pas, fiecare dintre noi merge spre necunoscut şi spre apocalipsa măsurată fiecăruia. Dar uneori avem presimţirea lucrului şi pare că numărăm paşii noştri, în aştepiarea îngrijorată a celor ce ne aşteaptă şi trebuie să se destăinuiască din clipă în clipă.

Ziua era dulce şi străzile pridídite, la amiază, de umbrele lungi şi prevestitoare ale toamnei. Peste ulucile grădinii din dosul Academiei, copacii scuturau, în soarele roşiatic, frunzele întîrziate şi transfigurate.

Filipache îşi birui sfiala şi întrebă :

— Pot să întreb, domnişoară Ţanţu, ce fac părinţii dumitale ?

— Sunt mici negustori în Brăila.

— Eşti singurul lor copil, sau mai au şi alţii ?

— Suntem destui... Trei băieţi şi patru fete. Eu vin cam pe la mijloc.

— Anul trecut ai stat tot la căminul din Calea Griviţei ?

— Nu, am stat la o mătuşă care a trebuit să plece din Bucureşti.

Urmară strada Sfinţii Voievozi pînă în faţa bisericii.

— Iată căminul meu. Clădirea asta cu etaj.

—- Stăm atît de aproape, încît, dacă n-ar fi locuinţa directorului şcolii, s-ar vedea de la fereastra dumitale la fereastra mea.

Antonina nu răspunse. Stăteau unul în faţa celuilalt, lîngă biserica pe care n-o înţelegea nici unul.

— Atunci... bună ziua, domnule Filipache.

— Mă închin dumitale, domnişoară.

Şi porniră amîndoi, înfioraţi şi miraţi de atîta apropiere topografică.

v

Filipache o urmări din ochi pe Antonina cîteva clipe, apoi îşi dădu seama că din ferestrele căminului ar putea să-1 observe cineva şi, întorcîndu-şi capul, porni spre casă. Antonina trecu prin poarta căminului fără să se uite înapoi.

„...Iată o neaşteptată vecinătate. Cînd voi intra în casă, cînd voi ieşi din casă, cînd mă voi duce la gară, de acum încolo, îmi voi aduce mereu aminte că colega Antonina Ţanţu stă aci, peste drum de mine. De ar fi numai atîta !..."

Masa de amiază era gata. Doru şi cu maică-sa, doamna Sofia Filipache, mai aşteptară un sfert de oră, ca să sosească de la şcoală şi Clariţa. Protivnicii politici din ajun, vărul Matache şi vărul Iliuţă, părăsiseră terenul fără să se reconcilieze. Unul susţinea mai departe guvernul, la abator, celălalt îl combătea cu înverşunare la Urlaţi, dacă putuse să sosească pînă la amiază. Doamna Calfaiani, sora doamnei Sofia Filipache, stătea de obicei în odăiţele ei şi-şi ducea singură o meticuloasă şi lustruită gospodărie. Numai cîteodată — la vreun congres de rubedenii, ca aseară — venea şi prezida, matroană venerabilă, adunarea consîngenilor.

Intre maică-sa şi soră-sa Clariţa, Filipache, pe la sfîr- şitul mesei, deschise vorba de bucuria pe care voia s-o facă prietenilor săi duminica viitoare.

— Nu i-am mai chemat de mult la masă. Aş vrea să-i adun încă o dată pe Teobald, pe Badea Jiu, pe Bujoreanu şi pe Boruzescu.

Clariţa, care cunoştea şi din nume, şi personal pe aceşti prieteni ai lui frate-său — toţi candidaţi la nemurirea poeziei şi a cugetării — ştia şi amănuntul că Teo- bald era de cîtva timp funcţionar la o exploatare agricolă particulară alături de Bucureşti. Ştia, de asemeni, că bardul popular Badea Jiu se afla

...în depărtare trecînd vara cu cîntare...

pe undeva, pe la un prieten din provincie.

Clariţa întrebă pe frate-său :

— Dar cum îi aduni pînă duminică pe prieteni ? Te-am auzit zicînd că Teobald şi Badea Jiu nu mai sunt în Bucureşti...

Filipache îşi luă din castron o importantă porţie de orez cu lapte — bine fiert şi închegat ca o piftie, mâncarea sa favorită — şi răspunse cu gura plină :

— Badea Jiu... a venit ca să ierneze în Bucureşti... Bietul băiat ! Aici sunt mai multe cafenele. Lui Teobald îi scriu azi. De obicei, duminica el dă cîte-o raită prin Bucureşti. Bujoreanu, Boruzescu şi Badea Jiu vin cu siguranţă. Teobald... poate da, poate nu.

Doamna Sofia Filipache, cu ochii clari, cu faţa calmă şi binevoitoare, se uită la Doru :

— Un mosafir mai mult ori mai puţin, nu se simte... Dar ce masă să vă pregătesc ?

— Mamă, aceleaşi bucate ca astă-primăvară. Badea Jiu se omoară după potroace. Boruzescu ridică în slăvi mîncarea cu cuşcut... iar Bujoreanu nu mai uită nici acum raţa pe varză... Teobald — dacă o veni -— admite totul, dar pune şi el o condiţie : la urmă, o savarină cu rom şi o ceaşcă dublă de cafea.

Doamna Filipache surîde, îşi face socotelile şi răspunde :

— Cuşcut... nu ştiu dacă mai am destul... Poate să fac un pilaf în loc de mîncare cu cuşcut... Şi dacă raţa o fi prea mică, pun un curcan în locul ei.

— Mamă, bieţii băieţi vor cinsti bucătăria dumitale cu acelaşi entuziasm ca şi altădată. Cam astea sunt bucatele la care mă gîndesc eu. Dumneata mai schimbă şi fă cum ţi-o veni mai bine. Despre vin, dacă tuşa nu mai are, voi trece pe la Eraclie Duro şi mă voi înţelege cu băieţii să ne trimită un vin de omenie.

Deodată, Filipache îşi aduse aminte că în drumul spre Eraclie Duro — băcănia din faţa bisericii — va trebui să treacă pe lingă căminul Antoninei. Imaginea ei, subţiratică şi aurie, străluci lîngă această masă familială, pluti în jurul icoanei îmbrăcate în argint din perete şi rămase între doamna Filipache şi Clariţa.

Doru ridică ochii spre ferestrele cu perdele subţiri, privi odaia aceasta cu arhaică întocmire, cugetă o clipă la viaţa monastică a doamnei Filipache şi la viitoarea căsătorie a Clariţei. Apoi se simţi scăldat sufleteşte într-o adiere primăvăratică şi optimistă. Ii reveni în gînd cu- vîntul lui Alphonse Daudet : *„Après avoir mangé, l'homme est meilleur"...* Mulţumi maică-si pentru masă şi începu să depene, în odaia lui, zeci şi zeci de metri de plimbare.

în cele din urmă, Filipache aşternu lui Teobald următoarea scrisoare :

„Scumpe Teobald,

Mă impresoară lumina acestui soare, melancolic, postmeridian, aroma crizantemelor de pe masă şi amintirea ta... Aseară, la lecţia inaugurală a lui Titu Maio- rescu, m-am regăsit cu amicii noştri Bujoreanu şi Boru- zescu. După lecţie, ne-am simţit toţi dornici de adunările noastre de altădată, iar Bujoreanu ne-a propus ideea — unanim acceptată — să ne întrunim duminică ce vine, la mine acasă, la ora prînzului.

Ştii, frate, că ivirea ta în casa noastră este scumpă tuturora. Dacă treburile tale, dacă salahoria ta, în făină şi în mălai, te lasă slobod, spr :> miezul zilei, duminică, te rog dă fuga în Bucureşti şi opreşte-te la mine acasă. Vom avea la masă şi pe Badea Jiu. A descălecat în capitală mai deunăzi, de pe Pegasul său, desigur mai neţesălat şi mai cu coastele ieşite afară ca totdeauna.

Dureroasă problemă ! Cum ne risipim ! Cum ne jefuieşte şi ne ironizează soarta ! Ce se alege de tovărăşia şi de proiectele noastre ! Amicii Spata şi Cochinţu — băieţi cu parale şi cu relaţiuni puternice — au plecat la Paris. Tu, fala noastră, naramzul nostru cu roade de aur, a trebuit să-ţi pleci mîndria şi grumajii sub registrele de contabilitate şi sub sacii cu făină de la moara Herăstrău ! Bujoreanu dă tîrcoale revistelor şi Mecenaţilor. Boruzescu, mindru şi întunecat, se baricadează în sihăstrie şi în filosofia lui Schopenhauer. Sărmanul Badea Jiu se luptă cu morile de vînt capitaliste, cu nesomnul prin cafenele şi cu conştiinţa imensei lui valori poetice, pe care totuşi nu vrea să i-o crediteze nici un editor. Eu stau cocoţat pe gardul micii burghezii, dar simt că mîine-poimîine, cînd o fi să mă cobor, am să intru în urzicile mizeriei pînă la brîu ! Aştept, cetesc, scriu, rup cu furie ce-am scris... Şi alerg afară, sub stele, sub frunzele care se scutură, ori pe strada pe unde trec oamenii, ca să văd mai bine, ca să mă instruiesc şi să înţeleg de ce stelele mele din caiet nu scînteiau deloc, de ce frunzele mele erau de hîrtie galbenă şi de ce chipurile evocate erau fără nas şi fără ochi !

Aseară, Maiorescu mi-a stăvilit deodată gîndurile şi convoiul meu de pribegie, ca o matahală de piatră, căzută de-a curmezişul drumului. M-a impresionat mult persoana lui şi mai puţin ideile lui. Iată unul cu cherestea ! Iată un şef de coloană ! Şi dacă îl vedem azi aşa, aceasta însemnează că a început să crească de mult, de pe cînd avea anii noştri, şi poate şi mai de mult... A învăţat carte, a muncit ca un titan, a grămădit diplomă peste

diplomă, şi, la adăpostul acestor diplome (cu care ţinea în loc sărăcia şi pe proşti, şi pe vicleni, şi pe lichele), şi-a permis să fie şi să scrie ce-a vrut şi cum a vrut.

Ce folos de darul cel de sus ! Ce folos de omenia, de delicateţea, de comorile noastre cele îngropate, dacă în această lume grosolană nu te întreabă nimenea de ele !...

Iubite Teobald, ar fi pentru mine un nou şi scump prilej de clarificare sufletească dacă, venind duminică încoace, ai porni mai devreme şi ai putea să fii la mine acasă cu un ceas înaintea celorlalţi prieteni. Apoi, nu uita că adevăratul desert al mesei vor fi ultimele fructe ale inspiraţiei tale !...

Cu dor, te

aşteaptă DORU"

Doamna Sofia Filipache avu grijă să pregătească lui Doru şi prietenilor săi prînzul sorocit pe duminică. Regula era ca masa să fie întinsă în camera lui Doru, şi anume, pe biroul lui. Băieţii erau lăsaţi în voia lor, liberi să discute, să ridice tonul, să-şi facă spovedanii şi să cînte. O tradiţie, încă nebiruită, de sfială şi de cuviinţă burgheză, oprea pe femeile din familia Filipache să se amestece la masă cu acest tineret masculin, oricît de respectuos şi de legat sufleteşte era cu Doru. Deşi Clariţa ar fi dorit să stea de vorbă cu aceşti băieţi, pe care fratele ei îi preţuia şi-i proclama fruntaşii de mîine ai literaturii şi ai cugetării româneşti, totuşi, pravila vechilor deprinderi orientale era mai puternică, şi eleva din Şcoala centrală trebuia să se mulţumească cu saluturile întîmplătoare şi cu ceea ce voia Doru să-i destăinuiască din discuţiile cu viitoarele celebrităţi.

Doamna Sofia Filipache primea cu dragă inimă aceste suplimente de muncă şi de bucătărie, înduplecată de dragostea ei covîrşitoare faţă de feciorul al treilea. Teodor era tainicul preferit al inimii ei de mamă. La moartea lui Vasile Filipache, cu opt ani în urmă, rămăseseră în jurul văduvei patru urmaşi, doi feciori majori, Daniil şi Naum — ofiţeri şi gospodăriţi — şi doi minori, Teodor şi Clara.

Vasile Filipache murise la cincizeci şi cinci de ani, după cîţiva ani de boală şi după ce risipise jumătate din avere căutînd să-şi refacă sănătatea cu doftorii din ţară şi de la Viena. Fusese un om harnic, gospodar de moda veche, avar la vorbă şi despot în casa lui. Pe primii lui feciori, Daniil şi Naum, i-a trimis în Şcoala militară, sub mîna şi privegherea de

aproape a directorului şcolii, frate cu Vasile Filipache şi erou de la Plevna. Daniil şi Naum — botezaţi de un macedonean — semănau cu părintele lor, erau temperamente aspre şi active. Teodor şi Clara, care veniseră pe lume mult mai tîrziu, după prima pereche, reproduceau inteligenţa şi sensibilitatea mamei.

La moartea lui Vasile Filipache, Teodor isprăvise clasele primare, iar Clara de-abia le începea. Sofia Filipache, ajutată şi sfătuită de feciorii ei ofiţeri, a venit în Bucureşti lîngă soră-sa (văduvă şi ea), ca să dea la carte pe ceilalţi doi. Fraţii mai mari ar fi voit să-1 facă pe Teodor tot. soldat. Dar Sofia s-a împotrivit, fie că simţea că acest copil este cu totul nepotrivit cu rigorile şi cu psihologia militară, fie că, iubindu-1 mai mult decît pe ceilalţi, n-a putut să-şi calce pe inimă şi să-1 lase să plece prin străini. Atunci Daniil 1-a înscris la liceul Sf. Sava, deşi fără multă convingere că a găsit şcoala cea mai nimerită pentru acest frate prea închis în sine şi prea iubitor de lectură. După un an, după doi, notele lui Doru şi informaţiile suplimentare, culese de Daniil de pe la profesori, au liniştit conştiinţa ofiţerului. Dar situaţia aceasta n-a ţinut mult. Doru s-a emancipat prea devreme de sub disciplina şcolară şi de sub obligaţia de a învăţa, egal, la toate obiectele. S-a molipsit de concepţiile socialiste, s-a apucat să cetească fel de fel de cărţi străine — în paguba programului clasei — şi a căşunat fraţilor săi ostaşi o multiplă neplăcere.

Şi Daniil, şi Naum au căutat uneori (cînd puteau să părăsească garnizoanele lor din provincie) să stea de vorbă cu fratele emancipat şi să-1 aducă la calea bătătorită. Dar au constatat cu mirare (şi Naum, mai inteligent ca Daniil, cu o ascunsă admiraţie) că Veniaminul lor este un dialectician precoce, cu care discuţiunea e plină de primejdii. Răbdător, tacticos, plin de respect faţă cu fraţii săi mai mari, clar în dezbateri, Doru i-a pus pe gînduri şi şi-a cucerit, din partea lor, independenţa morală. Era tocmai pe vremea cînd partidul naţional-liberal urma cu şefii socialişti nişte tratative de încuscrire, menite să nu rămînă sterpe. Mai ştii ? ! Diavolul ăsta de copil ajunge, mîine-poimîine, ce nu-ţi trece prin cap ! Şi l-au lăsat în pace.

Doamna Sofia Filipache a avut altă atitudine. La început, cînd şi-a dat seama că feciorul ei este preocupat şi frămîntat de gînduri care pe ea,

sănătoasa burgheză, o încurcau grozav, a stat un timp tăcută şi mîhnită. La discuţiile lui Doru cu fraţii mai mari, alteori cu alde nenea Iliuţă şi nenea Matache, şi-a dat osteneala, fără mare succes, să înţeleagă despre ce este vorba. Cînd s-a convins că favoritul ei este stăpîn pe cîte ştie şi susţine mai mult decît ceilalţi, n-a căutat mai departe. Instinctul ei, dragostea ei de mamă au reasigurat-o. Doru are mai multă minte decît fraţii lui. Acest copil, pe care 1-a simţit totdeauna drept floarea inimii şi a mîndriei ei de mamă, va ajunge într-o zi om mare. Poate că va avea necazuri în viaţă, poate că nu va strînge avere niciodată, dar (aşa îi spunea instinctul ei) Doru va ajunge la mare cinste. Şi Sofia Filipache se gîndea la toate neamurile ei şi la toate neamurile lui Vasile Filipache, popi, negustori şi arendaşi, şi ajungea, iar şi iar, la aceeaşi mîngîiere : Doru îi va întrece pe toţi. Cu ajutorul Domnului, copilul ei va fi într-o zi cunoscut şi lăudat de toată suflarea românească !

Nu se împăca grijulia mamă cu unele detalii şi laturi învăluite din viaţa feciorului ei, dar înţelepciunea-i fatalistă o învăţa să se resigneze şi să aştepte. Doru de aci înainte e bărbat. După cum ştie să spună atîtea lucruri isteţe şi minunate — de nu pot să le coprindă atîţia oameni bătrîni — aşa o să ştie să se poarte în viaţă, cu bună pază şi cu isteţime. Iubindu-1 şi îngrijindu-1 cu prisos de frăgezime părintească, Sofia Filipache îl vedea pe Doru îndreptăţit în toate cîte făcea şi pretindea, proiecta şi discuta, osîndea şi disculpa.

Duminică de dimineaţă, după ce trimise ca de obicei, la biserică, o mică ofrandă şi un pomelnic, începu, îndemânatică şi cu spor, pregătirea prînzului, din toate cîte adunase de cu vreme.

La ora douăsprezece exact, Silviu Bujoreanu, cu aerul mucalit că escortează pe Badea Jiu, bătu la uşa lui Filipache. Doru îi primi cu braţele deschise.

Bujoreanu îi spuse ca unui procuror :

— L-am adus pe delicvent !

Doru le făcu vînt în odăiţa lui, prefăcută în sufragerie, şi-i instală pe unde se putu.

— Noroc, Jiule Bade ! Ce mai faci, fîrtate ? Cum ţi-a mers vara asta ? Şi-au dat seama cei ce te-au primit prin casele lor cine este acela pe care-1 găzduiesc ?

— Nu prea, Dorule dragă ! Primirea burghezilor noştri, chiar cînd din punct de vedere formal nu lasă nimic de dorit, înlăuntrul ei o simţi calpă şi rece. Ce idee bună ai avut să ne mai chemi o dată, în această

chilie, pe care ar trebui s-o umplem cu dedicaţii pe toţi pereţii !...

— Nu ştiam că te-ai înapoiat în Bucureşti. Bujoreanu mi-a spus-o şi, drept vorbind, el are meritul bucuriei noastre de azi.

Poetul Badea Jiu avea o înfăţişare populară şi extravagantă. Purta plete aproape eclesiastice. Avea o îmbrăcăminte de dimie albastră-închisă şi în picioare bocanci milităreşti. Era ras la mustăţi, cam buhăit la faţă, umflat şi obosit la ochi şi cu un nas *ă la* Anatole France. Amărăciunea, sărăcia, sarcasmul, nopţile petrecute în sălile socialiste sau în cafenelele deschise pînă la ziuă, vreo patimă secretă sau mai multe... nu izbutiseră încă să şteargă, din ochii şi din surîsul lui, o naivă şi drăgălaşă primă dispoziţie sufletească. Badea Jiu era şi rămăsese, sub gunoaiele vieţii lui de cîntăreţ al plebei proletare şi de răzvrătit social, un nevinovat pe care poţi să-1 păcăleşti şi să-1 scoţi din front cu o masă la „Villa Flora" sau cu un post de registrator la minister. El însuşi îşi dădea seama, uneori, la petreceri, că socialismul lui se topeşte în vinul bun şi la zîmbetele frumoaselor burgheze de la masă.

Cu Badea Jiu, Silviu Bujoreanu se potrivea ca peretele cu nuca. Bujoreanu era brun ca un lăutar, dar avea o ţinută şi o importanţă de hidalgo. Era îmbrăcat cu mare îngrijire, adică periat şi călcat, fiindcă hainele de pe el erau cam vechi ; mirosea a nu ştiu ce parfum la modă şi-şi despărţea părul, pe mijlocul capului, în două lucioase aripi de corb. La ceafă, părul era tuns cu maşina, gulerul era înalt şi scos atunci de la călcătorie, iar mustaţa mijea neagră şi eminesciană.

Stînd pe patul lui Filipache şi ţinîndu-şi pe genunchi manşetele cam lungi pentru mînecile din care ieşeau, Bujoreanu spuse gras şi afectat, cum îi era vorba :

— Badea Jiu şi cu mine, fiind poeţi, am ţinut să fim exacţi. Boruzescu, ca filosof, este mai presus de timp şi de spaţiu, de aceea zăboveşte ; dar unde este marele nostru Lara Teobald ? Ca funcţionar comercial, pravila iui trebuie să fie punctualitatea.

Filipache, care stătea în picioare lîngă fereastră şi pîndea sosirea lui Boruzescu, răspunse cu glasul plin de păreri de rău :

— Teobald este mai punctual decît noi toţi, dar atunci cînd are libertatea mişcărilor. De data aceasta, amicul nostru n-a putut să se elibereze de la obligaţiile lui. Şi ca să nu ne întristeze prea mult cu absenţa-i, ne-a trimis un răvaş în versuri. Uite şi

Boruzescu ! Filo- sof-filosof, dar cetăţean academic !... Priveşte : nici n-a trecut sfertul de oră îngăduit de moravurile academice...

Filipache se grăbi să întîmpine la uşă pe Boruzescu şi—1 aduse lîngă ceilalţi prieteni.

Boruzescu era o făptură intermediară între Badea Jiu şi Bujoreanu. Avea o frunte înaltă de om inteligent, părul dat pe spate fără colaborarea pieptenului şi un aer general de precocitate şi de veştejeală. Fruntea lui de gînditor spunea puţină trăinicie pămîntească. La douăzeci de ani, cîţi avea, era trist, dezamăgit şi intim bolnav de o boală încă ascunsă, dar lizibilă pentru cine ştia s-o descifreze din factura unghiilor lui. De obicei, se învăluia şi te ţinea la distanţă cu dialogul lui adesea cinic şi muşcător. Era îmbrăcat fără pretenţii, fără preocupări, cu haine mai noi decît ale lui Bujoreanu, dar de pe acum boţite şi pătate. Singurul fecior al unor burghezi cu stare, Boruzescu se înscrisese la filosofie, materia sa predilectă, fără să cugete că va ajunge vreodată profesor cu catedră.

Dădu mîna cu Bujoreanu şi cu Badea Jiu şi rosti, aşe- zîndu-se într-un scaun :

— Fraţilor, recunosc că viaţa are uneori şi ceasuri bune ! Badea Jiu ! Ce faci tu, tribunule ?

— Boruzescule, sunt în concediu... şi de la tribună, şi de la harfa cea cu şapte coarde !

Boruzescu se uită la Filipache :

— Mi-e ruşine să ţi-o spun tocmai eu, dar mi-e foame. Ce ştii ? Vine şi Teobald ? ll aşteptăm şi pe el ?

Filipache băgă mîna în buzunar.

— Sunt trist că nu trebuie să-1 aşteptăm. Nu poate să vie. Mi-a trimis o mucalită dezvinovăţire, cu rime şi cadenţă...

Bujoreanu ridică glasul între ei şi le spuse :

— Vreţi să dăm mesei noastre ceva din ordinea şi din prestigiul meselor antice ? Ascultaţi-mă pe mine, care de-abia lăsai din mînă un *Handbuch der klassichen Altertums-Wissenschaft.*

Să cetim misiva lui Teobald între masa propriu-zisă şi anexa ei... ca la greci...

Boruzescu îl înţepă cu ochii :

— Bujorene, să nu ne baţi capul prea mult cu erudiţia ta !

— Filosof ignorant ce eşti !... Dacă erudiţia mea poate să adaoge încă o floare la masa noastră, pentru ce ochiul tău este viclean ?

Cineva bătu la uşă. Filipache se duse şi deschise.

O servitoare se arată, purtînd pe tavă un castron imens, din care năvăleau aburi.

Boruzescu declară, mîrîind :

—• Ai noroc că provocarea ta a căzut în acest castron cu potroace, dar sper că nu-i va schimba gustul...

Badea Jiu, cu mîinile împreunate şi cu ochii în extaz, suspină :

— O, potroc blagoslovit, toată vara te-am dorit!

Filipache dădu comanda :

— Fraţilor, la lucru! Dar fiindcă potrocul e prea fierbinte, faceţi drumul către el prin aceste farfurioare cu icre, cu măsline şi cu sardele. Ţuică nu vă dau. Fiecare are cîte o sticluţă cu vin pentru sufletul lui.

Se aşezară la masă în cruce, Boruzescu faţă în faţă cu Badea Jiu şi Filipache cu Silviu. In mijlocul mesei, cîţiva trandafiri amestecaţi cu crizanteme făceau capitel unei colonete de cristal, plină cu apă. Prietenii trecură degrabă de la gustările reci la potrocul fierbinte şi-1 cinstiră pînă la fundul castronului.

— Tovarăşi — începu Badea Jiu — voi lăsa în dispoziţiile mele programatice şi voi recomanda puternic ca la viitoarele mese ale proletariatului eliberat să nu lipsească niciodată ciorba de potroace !

— Ai mare dreptate, frate Jiule — îl aprobă Bujoreanu — dar să te informezi mai întîi care este reţeta şi condiţiile de reuşită ale potrocului. Altfel te pomeneşti că iese vreo zeamă spartană, la care nu vor rîvni nici cîinii din zilele democraţiei biruitoare, admiţînd că pe atunci vor mai fi cîini...

Boruzescu, aristocrat şi anticolectivist, începu să rîdă :

— Să mă ierţi, frate Jiule, dar îi voi răspunde lui, Bujoreanu că, în aceste zile aşteptate de proletariatul universal, tocmai cîinii nu vor putea să lipsească...

— De ce, filosoafe ?

— Fiindcă ei vor umbla cu covrigi în coadă în toată împărăţia proletară !

Rîseră toţi, şi Badea Jiu cu ei.

Bardul socialist îşi goli paharul, biruit ca un Samson tuns la piele, deşi pletele îi dădeau în pahar :

— Ei, feţilor, sunt acum la strimtul meu şi la largul vostru ! Rîdeţi ! Şi rîd şi eu... Sunt la strimtul meu, fiindcă vinul ăsta, fiindcă mîncările astea mă falsifică şi mă fac vremelnic trădător...

Filipache răspunse „slobod !" la bătaia din uşă, şi servitoarea depuse pe masă o piramidă de pilaf, consolidată cu un noian de măruntaie.

Amfitrionul se adresă lui Boruzescu :

— Amice, nu e cuşcut, ci pilaf. Mama te va despăgubi la o masă viitoare şi va găti pentru tine cuşcut !

— Dorule dragă, pilaful e deliciul sultanilor şi mîn- gîierea filosofilor pesimişti !

Badea Jiu completă :

— Şi Termopilele poeţilor revoluţionari...

Bujoreanu nu avu nici el astîmpăr :

...Piramida zace moartă în nespusa depărtare Şi nisipurile roşii dau reflexe viorii...

Era un distih dintr-o poezie a lui Lara Teobald, cunoscută de ei toţi, dar cu o modificare de circumstanţă.

Boruzescu îl cenzură :

— Piramida e sub nasul tău... Cit despre reflexele viorii, le vezi tu, de lăcomie şi de poftă...

Piramida se dărîmă cu bogăţie în cele patru farfurii, şi Boruzescu declară sincer că se simte infidel cuş- cutului.

După ce, timp de cîteva minute, se închinară pilafului, schimbînd cuvinte rare, Badea Jiu suspină de satisfacţie şi de bune amintiri :

— Concepţia materialistă a istoriei !... Iată cheia de boltă ! Dacă toată lumea ar putea să mănînce măcar din două în două zile aşa precum mîncăm noi la această masă excelentă, cine s-ar mai gîndi la revendicări sociale, la propagande subversive şi la revoluţii ?... Cel mult, am fi toţi — cîţi putem să gîndim şi să cultivăm ideea — nişte filosofi liniştiţi, nişte elevi ai lui Epicur, întrunin- du-ne la ospeţe ca să discutăm şi, risipindu-ne în sihăstriile noastre de măslini şi de chiparoşi, ca să gustăm izolarea noastră şi simfonia oceanului... Ce dulce este discuţia cînd ai mîncat bine şi cînd eşti complet asigurat că mîine nu vei răbda de foame ! Să mă credeţi, cele mai frumoase zile ale vieţii mele le-am trăit la Ploieşti, pe cînd eram chelner în restaurantul gării, la papa Dobro- geanu-Gherea. Eram pe atunci un socialist senin, vedeam luptele sociale şi agonia capitalismului desfăşurîndu-se sub un cer de catifea. Toţi socialiştii, toţi revoluţionarii sociali ar trebui să fie restauratori, birtaşi şi cîrciumari. Cîtă poezie, cîtă idilică blîndeţe respiră bancruta socială între o tocană grasă, cu ceva ardei, şi o sticlă cu vin vechi !

Au fost doi ani incomparabili ! Biblioteca lui papa Gherea, bucătăria restaurantului şi adunările noastre intime, cu discuţii orelungite pînă la sosirea trenurilor de dimineaţă, vor fi, chiar de-aş trăi cit Matusalem, epoca de aur a vieţii mele. De cînd am părăsit dulcea mea meserie de chelner, în restaurantul gării Ploieşti, am ajuns un revoluţionar feroce, cu rare momente de destindere şi de voie bună. Acum trăiesc un asemenea moment. Dar mîine !... Mă voi găsi din nou între flămînzi, între spetiţii de muncă, între femei şi minori exploataţi fără îndurare, eu însumi flămînd, spetit şi exploatat !...

Prietenii cei trei schimbară între ei o rapidă privire de reasigurare. Flămînd, poate ; Badea Jiu nu găseşte în fiecare zi pe amicul amabil care să-1 ia cu sine la ora mesei, dar spetit şi exploatat Badea Jiu nu prea are ocazia să fie... Totuşi, Badea Jiu este poet; şi, prin delegaţie şi prin sugestie, ce nu poate să se închipuiască un poet înscris în clubul socialist ?...

— Boruzescu profită de clipa de tăcere şi luă cuvîntul :Cît suntem de subiectivi şi cît de iremediabil închişi în noi înşine ! Jiule, eşti sincer ca un copil. Socialismul tău este revolta unui stomac sănătos şi nesatisfăcut. Poate că pesimismul meu este semnul unei intime vicisitudini care evoluează în mine... Iar optimismul amicilor noştri Doru şi Silviu este secretul unui sănătos echilibru psihofiziologic...

— Da, răspunse Bujoreanu. Insă, în ce mă priveşte, ajutat şi clarificat de o înţelepciune practică, pe care sunt gata să v-o predic şi vouă...

Servitoarea apăru a treia oară. De data aceasta aducea, pe aceeaşi tavă de argint, două raţe rumenite, care pluteau pe spate într-un bazin blond de varză călită.

Silviu schimbă macazul şi salută cu ceremonie :

— Iată rata care-mi place !

Filipache îi propuse :

— Silviu, sunt bucuros să ţi-o las întreagă ! Pe a doua o împart între Boruzescu şi Badea Jiu. Eu, unul, încep să bat în retragere...

— Dorule ! *Ni cet excès d'honneur, ni cette yndiqnité !* Nu vreau să ies de ocară tocmai acum, cînd mă lăudam cu înţelepciunea mea practică... Tăiem în două ambele raţe. Fiecare se va comporta cu porţiunea lui cum va crede de cuviinţă şi—1 vor ajuta puterile.

Toţi, afară de Doru, mîncară cu poftă nescăzută şi lăsară din cele două raţe numai cîteva amintiri inconsistente. Dar bravura conmesenilor era pe sfîrşite. Badea Jiu se simţea bun şi împăcat cu toată lumea, Boruzescu se risipea ca într-o negură metafizică, iar Silviu Bujoreanu, cel mai rezistent şi mai vîrstnic dintre ei, pregătea — după calapodul meselor clasice — partea spirituală a ospăţului.

— Domnilor — începu el — daţi-mi voie să vă fac cunoscut că incomparabilii greci de altădată distingeau, la un ospăţ, ospăţul propriu-zis şi masa a doua. Mesele ospăţului, cu resturile lor, erau înlăturate, sala era curăţită, oaspeţii se spălau pe mîini a doua oară şi cîntau peanul mesei, cu acompaniament de flaut, în cinstea zeilor şi a eroilor. Acest pean era tranziţia între ospăţ şi anexa lui. Anexa însemna desertul şi băutura. In ochii grecului, aici era punctul de greutate al unei mese.
fiindcă aici înfloreau gluma, discuţia şi jocul. In locul meselor mai mari, ridicate, apăreau altele mai mici, cu desertul şi cu pocalele sau cu fialele pentru băut.

Con- mesenii se parfumau şi se încununau sau se încingeau cu cunune. O căldare cu vin — puţin astîmpărat cu apă — era umplută de trei ori. Acesta era numărul cerut de cuviinţă. începea seria pocalelor golite — regula cerea dintr-o dată — întru slava zeilor din Olimp, începînd totdeauna cu Zeus şi sfîrşind totdeauna cu el. La origine, rapsodia era podoaba acestui *potos* sau *symposion.* Rapsodul era poftit şi tratat ca un adevărat preot al lui Apollo. Mai tîrziu apar ghicitorile, jocurile de cuvinte, întrebările isteţe, discuţiile şi felurite întreceri.

Acum, fiindcă noi am terminat masa propriu-zisă, să trecem la partea a doua. Deşi suntem de faţă trei poeţi — Filipache mai mult în proză ritmică — totuşi, glas de cîntăreţ nu avem nici unul.

— Ce spui, Bujorene ! ? protestă Badea Jiu. M-ai auzit tu vreodată cum cînt eu *Internaţionala ?*

— Nu ştiam, Jiene, despre această virtute a ta. Dar *Internaţionala,* în acest moment, ar fi nepotrivită. Mi se pare că ziceţi într-un loc :

Sculaţi, voi, oropsiţi ai soartei !
Voi, osîndiţi la foame, sus !

— Ei şi ?

— Cum. ei şi ? ! Cu ce convingere vei cînta tu : „Voi, osîndiţi la foame, sus !" cînd tu de-abia te poţi scula de mult ce-ai mîncat ?... Aşa încît trebuie să renunţăm la peanul socialist. Dar putem să executăm ceva din pravila ospăţului. Să punem, de pildă, fiecare cîte-o floare la butonieră.

Filipache îl aprobă cu vioiciune :

— Ideea este şi decorativă, şi executabilă. Poftim, avem aici un mănunchi de crizanteme şi de trandafiri. Tu, Jiene, ce doreşti ?

— Trandafirul cel roşu !

Filipache împărţi amicilor, după alegere, cite un trandafir sau cîte o crizantemă.

Bujoreanu merse mai departe :

— Bun ! Acum începe ceea ce se cheamă : *deuterai trapezai,* glume, rămăşaguri, întreceri şi discuţii... Fili- pache, scoate la iveală răspunsul lui Teobald şi dă-i citire.

— Amice, un moment, să instalăm savarina.

Savarina veni la rînd. Mîncările grele fură ridicate, faţa de masă fu limpezită şi alte patru sticluţe de vin puse în dreptul conmesenilor.

Filipache începu :

— Fraţilor, *Ies absents ont toujours tort...* însă fratele Teobald trebuie să fi avut grele cuvinte justificative ca să ne lipsească de tovărăşia lui. I-am

scris din vreme că ne întîlnim la masa noastră tradiţională şi mi-a răspuns negativ. Răspunsul lui e o şagă, dar printre rînduri pare că cetesc cum că Teobald n-a putut părăsi serviciul fiindcă stăpînul nu este la moară, iar locţiitorul face prea multă pagubă... rezervorului de apă pentru incendiu. Iată ceea ce scrie amicul nostru — răvaş scris azi de dimineaţă şi trimis cu căruţa morii :

Mult dorite Dorule, Am primit cuvîntul tău, Lara, subsemnatul, eu, logofăt la Herăstrău. Dar la scumpa ta poftire Răspund foarte cu mîhnire : Vai! nu pot, Dorule frate, să las curcile plouate şi găinile furate şi pe domnu Wassermann singur cu Buburuzan (un năvleg de argeşan). Prin urmare, dragii mei. Boruzescule, Jiene, Dorule şi Bujorene, vedeţi singuri de purcei, de mujdei, de frecăţei, şi pe Lara Teobald (din *Strigoii* lui... Arald, „epopeea unui scald"... înţelegeţi... nu mă scald în prea multe rime-n ald), lăsaţi-1 la Herăstrău, logofăt şi... şi mai rău !... la moară la hîrţa-scîrţa, un'se macină tărîţa, şi-unde domnu Wassermann (Wasser... o dată pe an, cînd merg nemţii la Iordan) e un straşnic Wein-Bier-Mann.

Badea Jiu vorbi cel dinţii :

— Bietul băiat ! Rîde ca să nu plîngă. Cunosc bine substratul sufletesc al acestor bilete şăgalnice. Iată un păcat fără ispaşă pe care ticăloasa noastră societate capitalistă îl comite faţă de artişti şi de intelectuali. Lara Teobald, luceafărul generaţiei noastre, trăieşte la Herăstrău ca un biet şoarece, în făină şi în mălai, pe cînd atîţia motani încălţaţi zgîrie cu laba, din joi în Paşti, cîte un registru din Ministerul de Externe, iar în fiecare lună — statul de lefuri !...

Filipache îşi umplu paharul şi—1 ridică în dreptul obrajilor aprinşi ai lui Badea Jiu :

— Jiene frate, oricît mălai şi făină vor grămădi burghezii noştri peste Lara Teobald, geniul lui rămîne neîngropat, enigmatic, sfidător şi de granit, ca Sfinxul din marginea pustiei, sub furtunile de nisip ! Să bem un pahar în sănătatea lui Lara Teoblad, cel ce astăzi lipseşte dintre noi cu trupul, dar cu talentul este veşnic prezent în convingerea noastră !

Ciocniră şi urară :

— Să trăiască Lara Teobald ! Să trăiască gloria de mîine a literaturii româneşti !

Şi Filipache adăugă :

■— Pentru noi, palpabilă chiar de azi...

Bujoreanu, care se decorase cu o crizantemă, mare cît o farfurioară de argint, aruncă altă idee :

— Nu-1 căiţi prea mult pe Tedbald ! Intr-o zi, nu prea tîrziu, veţi înţelege că el, stînd la moară la Herăstrău, n-a măcinat grîu şi porumb, ci idei şi mari proiecte literare. Afară de asta, pe cît ştiu eu, el se găseşte acolo într-un mediu nemţesc. Personalul conducător este german, gazda lui este germană, germană este şi limba pe care o aude în jurul lui. Are noroc. îl fericesc pentru această potriveală de lucruri. Cînd ne vom întîlni mai tîrziu — probabil tot în Bucureşti — veţi vedea că Teo- bald a învăţat limba germană, adică v-a luat înainte, şi a pătruns — după Maiorescu, Eminescu, Coşbuc — în sanctuarul splendidei poezii germane. De obicei, noi nu ştim limba germană, şi este o patentă inferioritate a noastră. în liceu ne-am bătut joc de profesorul de germană şi ca studenţi suntem leneşi şi n-o învăţăm. Mare greşală !

Badea Jiu îl aprobă cu melancolie :

— Tovarăşe, ai dreptate ! Sunt şi eu unul dintre proştii care au avut în palmă putinţa s-o înveţe şi n-au învăţat-o. Ce te faci, în literatura ştiinţifică socialistă, fără să ştii nemţeşte ?

Bujoreanu arătă cu degetul pe Boruzescu, care stătea plecat pe floarea de la pieptu-i :

— Ce te faci în filosofie dacă nu ştii limba germană ? Să vă răspundă filosoful nostru Costache Boruzescu...

Filipache interveni :

— Să ne răspundă după ce o îndulci, cu o porţie de savarină, amărăciunea lui că nu ştie încă limba germană. Boruzescule, iată sticla cu rom. Potriveşte cum îţi cere inima.

Dar Boruzescu, după ce stropi prăjitura cu cîteva picături de rom, se adresă lui Bujoreanu, spre

surprinderea generală, într-o nemţească încă şovăitoare, dar aproape corectă :

— Ceasul tău a rămas în urmă. Nu mai sunt ignorantul de anul trecut... Pot să vorbesc binişor şi înţeleg orice carte literară, aşteptînd să ajung a înţelege şi cărţile de filosofie.

— Bravo, Costache ! *Mein bestes Kompliment! Du bist ein wahrer Held !* Cînd ai făcut vitejia asta, dragul meu ? Ascultaţi, băieţi, că vă interesează şi pe voi. Ar fi un mare cîştig să-1 imitaţi pe Costache şi să deschideţi pentru voi porţile imensei literaturi germane. Vreau să ştiu cum ai biruit primele obstacole : prin convorbire, sau prin dicţionar ?

Boruzescu răspunse cu sobrietate :

— Mi-a căzut în mînă o istorie a filosofiei în limba germană. Cînd am văzut că nu înţeleg mai nimic din sutele ei de pagini, m-am simţit ruşinat şi indignat de tembelismul meu. Trei ani de limbă germană, şi nu ştiu nici măcar trei sute de cuvinte !... Atunci am început să traduc cu- vînt cu cuvînt şi să frămînt dicţionarul cu furie. Toată vara am tradus şi am umplut două caiete groase cu vocabule germane. Mi se întîmpla să caut de cîte trei-patru ori acelaşi cuvînt pînă cînd îl identificam şi-1 biruiam...

— Excelentă metodă ! Bună pentru cei ce iubesc sin gurătatea studioasă şi pot să şi-o plătească. Eu, însă — continuă Bujoreanu — am întrebuinţat o altă metodă. Este o invenţie personală şi pot s-o destăinuiesc fiecăruia dintre voi în parte cînd veţi avea nevoie şi cînd mă veţi întreba. Dar aş vrea să ne urcăm mai sus.. Sunt mai în vîrstă decît cel mai în vîrstă dintre voi şi deci mai preocupat de problemele practice care ne încaieră acum, la intrarea noastră în societate. Muzele graţioase au binevoit să arunce odinioară în leagănul meu o cunună de laur, dar subtilul Hermes probabil că le luase înainte şi-mi dăruise tichia...

— ...de mărgăritar !...Nu, Jiene ! Tichia clarei înţelegeri a lucrurilor din lumea aceasta. Suntem o tovărăşie sufletească închegată prin puterea împrejurărilor misterioase. Ne-am întîlnit, ne-am preţuit şi ne-am adunat... Poate că mai tîrziu, lumea, ocupîndu-se de noi, va pomeni cu duioşie frăţia care ne leagă... Este de crezut că, dintre noi toţi, măcar doi, măcar unul va da de vorbă celor ce vor fi tînăra generaţie de peste 30-40 de ani... Edgar Spata va fi, într-o zi, un abil conducător de oameni. Puiu Cochinţu va vîntura cu lopata cea mare noian de simpatii şi de antipatii. Lara Teobald va spori cu unul vîrfurile munţilor noştri sufleteşti şi literari. Poate că nici noi, ceilalţi, nu vom pleca fără să lăsăm adresa noastră celor de peste o jumătate de veac... Sunt încredinţat de toate acestea cum sunt încredinţat că această savarină este un cap de operă în felul ei. Dar mă tem că viitoarea noastră notorietate, ca să nu zic celebritate, va creşte penibil, combătută. sîcîită şi întortocheată... Afară de Edgar Spata şi de Cochinţu, noi suntem săraci, stingheri, fără legături sociale şi fără cutezanţă în viaţă. Singura noastră bogăţie, în acest moment, este credinţa că avem talent şi această prietenie tinerească şi entuziastă. Sunt ceva mai bătrîn ca voi. Să credeţi că acei vreo doi ani de repe- tenţie pe care i-am înghiţit în liceu n-au fost chiar curată pagubă pentru mine. Copii, pînă cînd vom agonisi puţină experienţă şi orientare în viaţă, vom păţi ca oile care trec pe potecile dintre mărăcini...

— Amice Silviu — îl întrerupse Boruzescu — asta este soarta noastră, a tuturor. Înţelepţii deploră această fatalitate, care nu iartă pe nimeni. Fiecare dintre noi trebuie, cu mii de dureri, să adune o amară înţelepciune a vieţii, pe care pe urmă nu poate s-o transmită nimănui, fiindcă fiecare nou-sosit pe lume trebuie să înceapă cu aceeaşi ignoranţă, cu aceeaşi nevinovăţie grabnic dezamăgită, cu acelaşi capital de impacienţă menit falimentului.

— Costache, nu mă fura cu filosofía ta şi aşteaptă-mă să mă exprim mai talpa-gîştii. Nu e vorba de experienţa care alimentează marea înţelepciune, ci e vorba de o mică înţelepciune, care te fereşte să dai în prea multe gropi acum, la primii paşi. In această oră suntem necunoscuţi, fără putere şi fără nici o prietenie sus-pusă, care să ne vie într-ajutor. Bietul Lara a trebuit să-şi ofere frumosul său dictando şi destoinicia-i la aritmetică morarilor de la

Herăstrău. Eu m-am înscris şi la Drept cu gîndul să intru, mîine-poimîine, secretar la vreun avocat. Badea Jiu a ieşit din paradisul Gării Ploieşti şi nu se ştie dacă îl va mai întîlni vreodată.

— Situaţia mea e deosebită. Eu sunt un răzvrătit şi un protivnic al actualei organizaţii sociale. Megi mai departe.

— Amicii noştri Filipache şi Boruzescu, deşi majori sufleteşte de multă vreme, îşi aşteaptă majoratul legal — din fericire, fără multă grabă, dar cu inima plină de teamă şi de întrebări. Ca mîine vom fi licenţiaţi. Şi pe urmă ?... Vînătoarea după scrisori de recomandaţie, audienţele pe la ministere, umilinţele cu toptanul. Rezultatul — în cazul cel mai bun : o catedră la gimnaziul din Călăraşi sau un post de ajutor de judecător la Filipeştii- de-Pădure !... Vreţi voi ca această zi şi această agapă frăţească să ne rămînă memorabile ? Ascultaţi, cugetaţi şi răspundeţi-mi fiecare, rind pe rind. Nu credeţi că ar fi faptă inteligentă din partea noastră să căutăm printre oamenii zilei — politici, intelectuali, financiari — o personalitate proeminentă căreia să-i oferim *in corpore* serviciile şi talentele noastre ?

Badea Jiu îl corectă brutal :

— Vrei să zici : şira spinării şi demnitatea noastră !...

— Jiene, întrebarea mea este prea serioasă, şi de mine, unul, gîndită şi răsucită de prea multă vreme ca să mă supăr de observaţia ta... La prima vedere, aşa ar fi, cum ai zis. Dar pătrundeţi mai adînc ! Cugetaţi la puterile pe care nu le mai irosim în dibuieli şi la independenţa pe care ne vom relua-o cînd va fi oportun. De altfel, vă rog pe fiecare să luaţi cuvîntul şi să-mi răspundeţi în toată libertatea conştiinţei. încă o dată, întrebarea mea este aceasta : N-ar fi faptă de tineri înţelepţi s prevăzători să căutăm pe cineva din puternicii zilei — cel mai convenabil — şi să ne legăm de steaua lui, de directiva lui şi de toată autoritatea lui, convertită în ocrotire pentru noi ?

Tăcură toţi cîteva minute, care sorbindu-şi cafeaua, care micşorîndu-şi ochii în rotocoalele fumului de ţigare.

Bujoreanu. perseverent şi metodic, se adresă întîi lui Doru Filipache :

— Dorule, tu eşti cel mai tînăr şi mai neispitit dintre noi. Ce zici tu ? N-ar fi bine să căutăm patronajul literar, politic, sufletesc... al vreunui idol

din zilele noastre ? A... vă previu că voi scrie cîte-o scrisoare, în această privinţă, şi lui Spata, şi lui Cochinţu. Iar cu Teobald voi sta de vorbă într-o zi apropiată, poate chiar acolo, la moară la Herăstrău...

Filipache clipi de mai multe ori din genele lui lungi, îşi mută şervetul de sub un cot sub celălalt şi răspunse, la,început nesigur, şovăielnic, dar pe urmă cu progresivă fermitate :

— Bujorene, fraţilor... vă mărturisesc că şi pe mine m-a preocupat şi mă preocupă ideea aceasta. M-am gîn- dit la Maiorescu, m-am gîndit la Iacob Negruzzi, m-am gîndit la Vlahuţă... Dar nu m-am gîndit la nici un om politic, fie el Carp, Delavranoea sau Spiru Haret... Fireşte, cu puterile noastre proprii, vom trage clopotele redac- tiilor şi ale ministerelor multă vreme, pînă să ni se deschidă uşa... Dar nu suntem cei dintîi şi nu suntem cel din urmă... Bujoreanu cugetă la patronajul unui om politic. Mie, unuia, îmi este cu neputinţă să cuget la aşa ceva. Este o infirmitate personală, o fobie care mă ţine departe de politică şi de oamenii politici... De aceea eu, unul, nu mă pot vedea, o dată cu capul, la club, la întruniri, la consfătuirile „şefului", sau cu „ai noştri", la vreo ispravă electorală... Chiar dacă ar fi să ne apropiem de Maiorescu, să nu fie de omul politic... Să rămînem atunci la un patron literar şi social, la vreun director de revistă, la vreun profesor universitar... La cine ?... la Ollănescu-Ascanio ?... La Hasdeu ?... la Dobrogeanu- Gherea ?... la Coco Demetrescu — şi el om politic ?

Dar iată o împrejurare personală, care mă ţine pe loc, chiar dacă voi aţi apucat-o înainte... Dacă batem la uşa patronului unei reviste, ce vom spune că suntem cînd ne va primi în casă ? Scriitori, poeţi, reformatori sociali ? Fiecare puteţi să răspundeţi în cîte un fel şi puteţi să vă legitimaţi. Dar eu ce voi spune despre mine ? Domnul Teodor Filipache, zis şi Doru, simpatic student în anul întîi de Litere... Mă-sa crede că într-o zi va fi mai ceva decît ăla care a scris *Genoveva de Brabant...* Dar unde sunt nuvelele, romanele, ori măcar poemele în proză care să acrediteze pe acest mare talent inedit ?... Nicăieri ! Sau sunt în văzduh, în viitor, în potenţial şi în convingerea cîtorva prieteni iubitori... Cu voi este altceva. Fiecare aţi început a fi cineva, fiecare aveţi acasă caiete generoase şi ponderabile — pentru zilele ce vin si pentru o eventuală colaborare la revista căutatului patron...

Concluzia este că eu aş rămînea la coadă, oriunde m-aţi duce... I-am scris deunăzi lui Teobald, poftindu-1 aici între noi... In treacăt, i-am strecurat o idee care mă urmăreşte de cîtva timp : să învăţăm, să devorăm în tăcere maldăre de cărţi şi să cîştigăm cele mai înalte grade universitare. Maiorescu are cîteva doctorate. Sărmanul Eminescu !... O diplomă universitară ar fi schimbat toată tragedia vieţii lui... Este foarte adevărat că vedem sute de aurite mediocrităţi bine înfăşurate în mantia doctoratului... Dar asta nu descalifică diploma universitară şi serioasa învăţătură ! Dacă nişte capete vulgare pot, cu un dram de voinţă şi de aplicaţie, să-şi ia titluri academice, apoi este o ruşine ca inteligenţele superior înzestrate să nu poată sau să nu voiască să ajungă la aceste titluri.

Prin urmare, amice Silviu, hainele cu care vreai să mă îmbraci sunt ale lui Gulliver în ţara piticilor... De patron politic să mă ferească Dumnezeu ! De patron literar nu fug şi nu voi fugi, dar atunci cînd — intrînd în salonul lui literar — voi fi bine încredinţat că locul meu nu este cel din urmă...

— Dorule, dragă, şi tu exagerezi. Pînă acum. afară de Lara Teobald, nici unul dintre noi nu şi-a spus definitiv primul cuvînt. Aşadar, suntem toţi nişte mari talente pe veresie... Dacă nu te scandalizezi, chestiunea talentului e foarte secundară. Ce este talentul ? Fiecare credem că-1 avem, dar nu se găsesc doi inşi care, în faţa unei opere, sa se potrivească în rezonanţă sufletească şi în apreciere critică... Avem toţi talent ! Nu mai încape discuţie ! Ne trebuie numai revista patronului, ca s-o facem să plesnească de producţiile noastre. Filipache, eşti sfios ! Asta e totul !

Ce este talentul ? Enigmă şi neant ! Talentul este puterea de a ciocăni pe om la cap pînă cînd o striga zdrobit : Aman ! M-ai convins ! Eşti un geniu ! Ce este talentul ? Răsfoiţi, vă rog, în presa românească de acum vreo 10-15 ani, părerile şi judecăţile criticilor vremii asupra poeziilor lui Eminescu... Sau aduceţi-vă aminte ce credea şi scria, despre poezia lui Coşbuc, extraordinarul Anton Bacalbaşa... Mai bine decît atît : declamaţi într-o sală unde stau adunaţi oameni de carte şi de duh : **Cu a visului meu daltă, lucitor argint din astre, Din porfiru-nchipuirii scos-am vie o nălucă, Muzicală-nsufleţire ce cu braţe nu s-**

apucă, Iar sub larga frunte-aprins-am două largi prunele albastre...

— Sau cereţi-le părerea asupra acestei strofe : **Pe cîmpie se resfiră al naturii antic basm,**
Iar papirusele blonde îşi vorbesc tremurătoare,
Şi-n Gizeh pe Sfinx o umbră se lungeşte-
nvietoare, Iar pe vîrful plin de raze se
cutremură un spasm...

Cîţi vor avea sentimentul nostru ca ne aflăm în faţa unui nou şi luxuriant continent de poezie ?...

Filipache, nu e vorba să predai patronului o sută de care de mere, culese gata, ci să-i închiriezi din primăvară livadia în care merii încep să înflorească.

— Bujorene, sunt cu adevărat sfios. Cine ştie cîte rînduri de omizi vor năvăli peste bieţii meri de acum şi pînă la toamnă !...

— Atunci, care este părerea ta ? Să căutăm, sau să nu căutăm un patron literar ?

— Să-1 căutaţi, dar pe mine să nu mă duceţi la revista lui decît atunci cînd vă voi ruga eu...

Bujoreanu se întoarse către Boruzescu, apoi către Badea Jiu :

— Voi ce spuneţi ? Care vorbiţi întîi ?

Era momentul cufundării în vis şi în fanteziile sfîrşitului de ospăţ. Intre aceşti prieteni, o regulă admisă pe tăcute cerea ca, la mesele din casa lui Filipache, discuţiile să nu se lăbărţeze în gălăgie, iar la vin nimeni să nu ceară mai mult decît sticluţa a doua. Mosafirii nu uitau că, dincolo de odaia lui Doru, ospăţul lor este ordonat, pus în mişcare şi supravegheat de doamna şi de domnişoara Filipache. Această delimitare şi această situaţie, simţită în tot decursul mesei, spre sfîrşit ajungeau (pentru Badea Jiu, de pildă) o povară. Filipache îşi rezerva sticluţa lui a doua pentru cei ce găseau pravila prea grea.

Bujoreanu îşi repetă întrebarea :

— Ce zici, Jiene ? Ce crezi, Boruzescule ?

Badea Jiu răspunse cu un fel de guturai semnificativ.

— Să-ţi răspundă întîi Costache...

— Bujorene — răspunse Boruzescu, adunîndu-şi reveria de pe planuri metafizice — care patron politic sau literar de la noi are nevoie de traista unui filosof ? Ce vrei să fac eu în saloanele voastre şi în revista cută- rui sau cutărui director literar ? Cui îi

trebuie filosofia transcendentală ? Pomeniţi adineaori de felul cum a fost întîmpinată, la început, poezia lui Eminescu... Adu-ţi aminte cum a fost întîmpinată filosofia lui cînd a citit la „Junimea" nuvela *Sărmanul Dionis...* Şi cercul de la „Junimea" însemna doar un areopag al inteligenţei şi al culturii româneşti !...

La auzul celor din odaie răzbi, de afară, din stradă, un zumzet de cobză, însoţit de o melodie răguşită. Badea Jiu tresări din toropeala lui şi întrebă cu o vioiciune de copil nărăvaş :

— Ce e cobza asta, Dorule ?

Filipache se duse la fereastra din stînga, o deschise şi lăsă prietenilor liberă privelişte.

Era un cobzar bătrîn, îmbrăcat în scurteică, aşa ca pe vremurile lui Popa Şapcă, şi care, stînd în stradă la portiţa deschisă, *zicea* anume pentru boierii din casă. Cu capul gol, cu căciula în vîrful cobzei şi cu faţa la boieri, cobzarul îşi luă cîntecul iar de la început. Dar era greu de înţeles ceea ce spune... Moşneagul nu mai avea dinţi şi apoi se pare că venise peltic pe lumea aceasta. Se vedea bine că e ţigan, dar ţigan de curte mare m trăit printre boieri.

Această muzică din cobza naţională pare că-i turnă în creieri lui Badea Jiu acel pahar sau două de vin care îi mai lipseau.

— Cine e, mă, cobzarul ăsta ?... Aduceţi-1 încoace, fraţilor !

Filipache judecă situaţia drept primejdioasă şi căută să tergiverseze :

— Este vestitul Ionică Frumosu, un fel de Barbu Lăutaru al bucureştenilor. De cînd amicul nostru Edgar Spata a plecat la Paris, eu am rămas singurul client al lui Ionică, aici, pe stradă. Azi e duminică... Bietul Ionică a venit să-şi ia bacşişul... Uitaţi-vă la fruntea lui. Uita- ţi-vă la ţinuta lui de lăutar boieresc. Se zice că mama lui Ionică era într-adevăr de la şatră sau dintre robii curţii, dar tată-său era boier sadea, unul dintre şefii marilor noastre familii boiereşti...

Boruzescu comentă :

— Asta e păcatul vechii noastre boierimi... Progenitura ei se desparte ca Gurile Nilului, cele trei, spre caftan şi divan, spre coarnele plugului şi spre şatra ţigănească...

Badea Jiu, atent numai la zbîrnîiala de afară, încordat şi nervos, se trudea, spînzurîndu-se pe fereastră, să prindă cuvintele morfolite.

■—■ Ia tăceţi, mă, din gură, să înţeleg ce cîntă cobzaru !

Filipache îl luă cu binişorul :

— Nu te mai frămînta degeaba !... Să te ajut eu... Ascultă — dar atîta cît pot şi eu să înţeleg...

Filipache începu să reproducă, după Ionică Frumosu, cuvintele lui peltice şi fără „r", ca nişte sardele „fără oase" :

Paisprezece
martie... Iancu
Brătianu A fost la
palat Şi a
protestat...
Bizdadea Scarlat
Astăzi n-a
mîncat... Şi
Marghilomanu
Bate cu ciocanu,
Şi maior Fănuţă
Bine stă călare...

E un cîntec ivit în Bucureşti după căderea lui Ion Brătianu de la guvern, acum zece ani, 14 martie 1888 — dacă nu mă înşel... Poate că este chiar opera lui Ionică Frumosu... Despre beizadea Scarlat, cîntecul spune şi mai rău. Dar Ionică e decent şi cu stil. A schimbat prima inspiraţie, dacă într-adevăr cîntecul e de el... Cine o fi maior Fănuţă şi de ce este atît de bun cavalerist, habar nu am !...

— Trebuia să întrebi, Dorule, trebuia să întrebi ! Să chemăm pe Ionică aici la fereastră, să-1 chemăm aici în casă şi să ne descurce toată taina !

Filipache se uită la Bujoreanu cu nişte ochi de timid căzut în mare încurcătură. Silviu, care simţea clocotul suspect din capul lui Badea Jiu, îl smulse pe amic din fereastră şi, apăsîndu-i pe umeri pumnii lui cu manşete extravagante, îi spuse în chip de duş rece :

— Pînă aici, Jiene ! Adu-ţi aminte unde ne găsim şi dă-1 dracului de ţigan !...

Prin toată făptura lui Badea Jiu trecu un val de con- vulsiune şi de revoltă. Se înroşi, scrîşni din dinţi, se scutură şi apoi păru că se dă biruit.

— Bine... să nu-1 chemăm aici... Să stea la poartă. Pui de burghezi ce sunteţi ! Robi ticăloşi ai convenţiilor şi ai făţărniciei sociale ! Da... să ne mai cinte ceva, aşa, de Ia poartă...

Ceilalţi se uitară unul la altul, îngrijoraţi de întorsătura pe care puteau s-o ia convingerile sociale ale lui Badea Jiu după şapte pahare de vin. Bujoreanu şopti celorlalţi doi :

— Amicul nostru degenerează... Altădată ştia să se stăpînească mai cu succes... Nu vă temeţi : la nevoie îl iau la braţ şi îl fac scăpat de aici...

Badea Jiu, fără să mai aştepte consimţămîntul prietenilor, întrebă' din fereastră pe Ionică Frumosu :

— Mă frate Ionică... ştii tu să-mi zici un cîntec bătrî- nesc ? Cîntecele astea cu boierii dă-le dracului, cu boieri ■cu tot !

Ionică, familiar şi senin, fără să se mire de nimic, dar presimţind un bacşiş mai mare ca de obicei, intră în curte şi se opri la grilajul grădiniţei de sub ferestre. Dînd pe spate capul său de boier şi de savant, rupse din amintirile unei jumătăţi de veac de glorioasă lăutărie ■şi din ruginitele lui coarde vocale cîntecul drag părinţilor :

Bulgăraş de gheaţă rece, Iarna-mi vine, vara trece, Şi n-am cu cine petrece, Că cu cine-am petrecut S-a făcut negru pămînt La biserică-n mormînt...

Badea Jiu se zbuciuma pe scaun, îşi scormonea pletele, aci şi le vîra în ochi, aci şi le arunca pe spate... In cele din urmă, sări de pe scaun, cu faţa plină de şuviţe şi de şiroaie de lacrimi.

Bujoreanu răsuflă şi-şi spuse în gînd : „Noroc ! Furtuna s-a spart în ploaie... Ar fi fost mai rău dacă rămînea seacă..."

Boruzescu, surîzător ca un sfinx budist sau ca o statuă a lui Buda, admira pentru el însuşi încă unul din miliardele de mituri ale acestei lumi inexistente, mitul muzical, cu toate ravagiile lui.

Căci e vis al nefiinţei universul cel himeric...

Filipache era cel mai nedumerit şi mai surprins de ceea ce se petrecea în el însuşi. După cuvintele cîntecu- lui : „Iarna-mi vine, vara trece şi n-am cu cine petrece"... icoana Antoninei Ţanţu îi apăru ca din dosul unei perdele date cu dinadinsul la o parte. Ii apăru cu o preci- ziune uimitoare şi cu destăinuirea unei stări sufleteşti aproape dureroase. Tot aşa cum nu putea să oprească acest cîntec să curgă, nu putea

să oprească un torent paralel de dor nelămurit, de duioşie neaşteptată şi de poezie primejdioasă... Iar cînd sosi distihul „S-a făcut negru pămînt la biserică-n mormînt", Doru se ridică şi el de pe scaun, sugrumat de emoţie. Ca să se ascundă nu atît de ceilalţi, cît de el însuşi, se pălmui singur : „Iată ce păţeşti cînd bei vin în rînd cu prietenii..."

Badea Jiu era tocmai de părerea inversă. îşi şterse cu podul palmei şi pletele, şi lacrămile, examină sticlele de pe masă şi găsi în sticla lui Filipache încă un pahar de vin. Îl turnă, îl dădu peste cap şi, simţindu-se deodată plin de puteri uriaşe şi de dreptate nebiruită, puse mîna pe căciula care-i stătea în cuierul de lîngă uşă şi-o trînti în podele, de răbufni :

— Aici e adevărul, tovarăşi ! La izvorul ăsta sfînt să-mi veniţi, voi, boboci ai burgheziei !...

Badea Jiu acoperea cu explozia lui cîntecul lui Ionică. Afara, în stradă, începuseră să se adune copiii şi servitoarele. Bujoreanu voi să închidă fereastra. Filipache îi luă înainte şi aruncă la timp cobzarului un bacşiş dolofan. Dar Badea Jiu apucă să strige :

— Nu pleca, Ionică ! Stăi, frati-meu, că vin şi eu !...

Apoi, în dosul ferestrei închise, Badea Jiu continuă,
falnic şi vijelios ca Oltul cînd vine mare :

— Asta e patronul care vă trebuie ! L-aţi găsit, coconaşilor ! Pe Ionică Frumosu să-1 facem starostele şi sfîntul nostru ! Da, da... m-am cam îmbătat... Dar cum se zice, mă', pe latineşte ?... *în vin e adevărul...* Aici e gazda, revista, direcţia care vă trebuie ! Mă înţelegeţi, damblagiilor ? Poporul, mă ! Inima lui, cîntecele lui, durerile lui, dreptatea lui, pe care o călcaţi în picioare ! Limba lui sfîntă şi fără de prihană, doina lui şi jalea lui ! Aici să vă înscrieţi ! Aici să puneţi burta şi urechea la pămînt}
De-aici să iasă convingeri, reviste, curente, şi poeme, şi romane, şi mămăliga pe care o mîncaţi, degeaba...

Silviu îl bruitui :

— Şi vinul pe care l-ai băut peste măsură... Eşti şi caraghios, şi alandala cu propriile tale convingeri... Asta e socialism, ori altă bazaconie ?...

Badea Jiu se încruntă :

— Asta e socialismul meu ! Cui îi place, bine, cui nu, îi dau banii înapoi !...

Şi începu să se caute prin buzunare. Dar tresări şi-şi inspectă prietenii, unul cîte unul, cu un aer şi comic, şi deznădăjduit.

— Iaca na ! Nu am nici un gologan. Daţi-mi voi cîţiva franci. Badea Jiu e parolist... Nu vreau să-1 fac pe Ionică să mă aştepte... Scoateţi zece franci ! Dacă vreţi, haideţi şi voi cu mine şi cu Ionică...

Boruzescu îi strecură zece fanci.

— Am dat pe gîrlă toată lumea veche, cu toate concepţiile ei şi cu toate superstiţiile ei... dar... (Badea Jiu se frînse într-o închinăciune de beţiv din romanele lui Dostoievski, tragic, umflat, gata să izbucnească în plîns)... duioşia mea cea din urmă şi ultimele mele respecte burgheze... doamnei Filipache şi domnişoarei Filipache !...

Nu mai dădu mîna cu nimeni, îşi îndesă căciula pînă pe nas şi ieşi din casiî, dibuind podeaua şi pipăind pereţii.

Silviu Bujoreanu, clar, stăpîn pe sine şi mai rece decît toţi ceilalţi, făcu bilanţul situaţiei:

— Ospăţul a fost mai complet decît aş fi putut să-mi închipuiesc, fiindcă am avut, pe neaşteptate, şi pe rapsodul homeric, deşi ţigan şi cu numele Ionică Frumosu. Numai defecţiunea lui Badea Jiu frînge puţin linia dorită de mine... Dorule, ai făcut rău că ai rezervat pentru el sticla ta cea de a doua... Poate, însă, că fără această incursiune în grădinile şi peste hotarele bunei-cuviinţe, ancheta mea ar fi rămas incompletă... Cine ştie dacă Badea Jiu, pe trei sferturi beat, n-a spus, trăncănind cum a trăncănit, cele patru sferturi pline ale adevărului... Dar iată şi o cenuşie presimţire... Tare mă tem că ospăţul nostru de azi este cel din urmă în seria şi genul lui... Teobald n-a putut să vie... Badea Jiu a căzut din căruţă...

Boruzescu îl mîngîie cu placidă ironie :

— Lasă, Silviu, că îl găseşte cîrciumarul şi ni-1 restituie...

Silviu continuă :

— Mi se pare că am înţeles un lucru care pînă aci mi se părea greu de explicat... Badea Jiu nu este un socialist, adică un internaţionalist, ci este un tribun al poporului, un patriot tainic şi răzvrătit, dar rătăcit printre marxişti. Tot acum înţeleg şi deconfitura lui din timpul din urmă şi concediul ilimitat pe care şi 1-a luat de la tribuna socialistă.

Silviu Bujoreanu se întoarse într-un călcîi şi-şi văzu capul în oglinda dintre ferestre. Dorul Filipache

avea urechile ca de mărgean. Boruzescu părea că sta să adoarmă. Numai el, Silviu, era acelaşi corb, alert, lucios, lucid, pieptănat, pană cu pană, întocmai ca la sosire. Mulţumit de sine, începu să fredoneze : *„Allons, allons, amis, partons* — un cîntec învăţat în liceu cu maestrul de muzică.

Se duse şi zgîlţîi pe Boruzescu :

— Filosoafe, sus ! Din nenorocire, spaţiul şi timpul nu s-au isprăvit!...

Boruzescu căscă concesiv :

— Văd şi eu că nu s-au isprăvit... Şi pentru tine, unul, e un mare noroc ! Ce te vei face tu dincolo de timp şi de spaţiu ?...

— Ce spui, frate ? ! Crezi tu că eternitatea pură va fi un fel de „loc rezervat pentru marea frescă" — adică numai pentru Costache Boruzescu ?...

vi

„...Miercuri, 28 octombrie. Am primit azi de la naşă- mea şi mătuşă-mea, maica Antonina, un mandat poştal de o sută cincizeci de franci. Pe dosul cuponului, scumpa măicuţă mă blagosloveşte şi mă îndeamnă să fiu cuminte şi sîrguincioasă la învăţătură. Alaltăieri am primit de la mama o carte poştală. Nici o noutate şi nici o vorbă despre banii pe noiembrie. Tata şi nenea Cristian fac cu schimbul, cînd în prăvălie, cînd după marfă. Copiii se duc la şcoală. Valerica ajută pe mama. Mandatul nă- naşii m-a lămurit. Iar nu se ajung paralele, iar este nevoie în casă. Mama i-a scris maicii Antoninei, şi măicuţa, de unde a putut, de unde n-a putut, mi-a mai trimis şi aceşti o sută cincizeci de franci!...

Ce să mă fac ? Dacă unchiul şi tuşa Elena nu erau mutaţi la Craiova, era să ne fie mai uşor şi mie, şi celor de acasă.

Sunt astăzi două săptămîni de cînd am intrat în căminul domnişoarelor Eremia. Noroc că banii au sosit la timp ! Aş fi fost în mare încurcătură să cer păsuială, chiar de la început, sau să mă rog de Elvira să mă împrumute. Stăm amîndouă în această odăiţă de la etaj. E destul de bună şi de luminoasă, dar dă cu ferestrele în Calea Griviţei. Cînd am intrat în cămin, era o altă cameră liberă, în fund, deasupra

curţii, dar Elvira a ţinut numaidecît să aibă priveliştea şi gălăgia din faţă.

La mătuşa Elena eram trei în odaie — Frăsina, Jenica şi cu mine — dar odaia era mai mare şi dădea spre grădină. Nici aici nu e rău. Elvira este de dimineaţa şi pînă seara la examenele ei de medicină. Sunt singură, ziua întreagă, cinci zile pe săptămînă, cel puţin acum, la început.

Căminul domnişoarelor Eremia mi-aduce aminte arhondaricul de la Varatic sau de la Agapia. Şi domnişoarele Eremia, fete cam tomnatice, ar fi fost bune de călugăriţe. Mi se par gospodine şi corecte.

Le simt cam egoiste şi nu atît de calde pe cît ar voi ele să se arate. Dar sufrageria lor nu mai seamănă nici pe departe cu trapeza de la arhondaric. Sunt fete econoame, ţin cheile la brîu. In sufragerie nu prea se fac fărămituri.

Sunt în tot căminul vreo zece odăi, şi pensionarele sunt pînă acum cincisprezece (studente, cîteva telegrafiste şi două funcţionare la Ministerul de Finanţe). Am putut să le număr, dimineaţa, la cafeaua cu lapte, fiindcă la prînz şi la cină nu ne mai regăsim niciodată toate.

începem să ne cunoaştem. Una nu seamănă cu alta, nici la chip, nici la suflet. Nu semănăm toate nici la sărăcie, fiindcă avem vreo trei colege, fete de oameni cu stare. Au venit, bietele fete, să înveţe carte. Nu prea le înţeleg. Una dintre ele, Lili Prahoveanu, are multă inteligenţă şi cap de învăţătură'. Dar celelalte ? Ce le mai trebuie şi-o diplomă de licenţă pe lîngă foaia de zestre?

Elvira e singura noastră medicinistă. Deşteaptă, frumoasă şi emancipată ca un băiat. Cred că domnişoarele Eremia nu sunt prea bucuroase că au primit-o în cămin. Vorbeşte prea tare, rîde cu hohote, împinge pe fete... E. prea vioaie şi prea zburdalnică şi le întărită şi pe celelalte. Cum să fie bucuroase domnişoarele Eremia ?

Nici ea nu e fată săracă. Tată-său, doctorul Iatropol, nu mai are astăzi, în Brăila, vaza şi clientela de mai înainte, dar nu stă rău deloc. Mi-e draga Elvira. Totdeauna mi-a fost dragă. De cînd venea pe la noi cu răposata maică-sa şi ne jucam, fraţii mei, ea şi eu, pe lîngă grămezile de boabe de porumb de pe cheu. Şi de cînd doctorul s-a însurat a doua oară şi a luat pe ţaţa Polixenia, suntem şi ceva rude.

Mi-e dragă Elvira şi mă tem de ea. Mă vrăjeşte şi mă domineazâ.

Joi, 29 octombrie. Ce ochi frumoşi are ! De departe sunt verzi, adînci şi chemători, ca lacurile noastre dim- prejurul Dunării. Dacă însă te uiţi mai de aproape, se fac albaştri, ca o broderie albastră, cu nenumărate nervuri şi puncte de broderie. Aşa, cu ochi verzi-albaştri precum este, Elvira e rumenă şi brună. Mi-a fost dragă totdeauna, dar totdeauna am privit-o cu oarecare tris- teţă umilită. Ce eram eu pe lîngă ea !... Cînd venea la» noi, cu părul ei negru şi cîrlionţat, durdulie şi roşie ca o rodie, eu, pe lîngă ea, păream o pisică ieşită dintr-o găleată cu lapte de var. Şi mă făcea şi geloasă. Ea se juca, alerga şi se bătea mai mult cu fraţii mei, cu Cristian şi cu Barbu.

A rămas tot aşa. Dar astăzi o înţeleg mai mult şi mi-e' teamă de ea. E bună, generoasă, gata să plîngă dacă plîngi. Insă după cîteva minute n-o mai recunoşti. Duminica şi în puţinele după-amiezi libere, cînd stă cu mine, cîntă, şterge mobilele, îşi inspectează rochiile. Sau mă despleteşte, mă piaptănă şi mă reîmpleteşte... Sau ma ia la cercetări medicale, cordul, plămînii, conjunctivele... Sau- stă la fereastră şi face haz de toate cîte vede şi aude... Sau aleargă la cofetărie, cumpără un carton de prăjituri şi cheamă pe toate fetele la noi in odaie... După vreo două ceasuri de vorbă, de zbucium, de risipă nervoasă, se apucă de cetit. Şi atunci este ca şi cum n-ar mai fi în casă. Nu mai vede, nu mai aude, n-o mai aţîţă nimic din toate cîte se petrec în jurul ei.

Vineri, 30 octombrie. Şovăiesc între filologia modernă şi filosofie... Pentru care să mă hotărăsc ? La filosofie, am aceiaşi profesori ca şi anul trecut. Materii : estetica, istoria filosofiei contemporane, logica, istoria filosofiei moderne, morala naturalistă, psihologia, pedagogia, istoria românilor şi istoria literaturii române. Aştept anunţarea cursurilor. Dimineaţa mă duc la Biblioteca Academiei. M-am împrietenit de anul trecut cu sala de lectură şi am, lîngă sobă, locul meu.

Sunt — vreau să fiu — o studentă sîrguincioasă. Examenele le-am dat pe toate şi am o singură bilă roşie într-un şirag de albe. Dar lucrez fără entuziasm. Ce aştept, ce vreau nu ştiu nici eu. Lucrez din datorie. Mă susţine ideea că trebuie să mulţumesc pe părinţi şi să nu înşel aşteptările mătuşei şi nănaşei mele, maica An- tonina.

Admirabilă femeie maica Antonina ! O strănepoată a mamei lui Ştefan cel Mare, nu altceva. Cu mintea ei, cu înţelepciunea ei, dar mai ales cu energia ei, ţine în picioare o mînăstire întreagă şi o apără de dezmăţ şi de ruină. Dar a avut şi o meteahnă. I s-a părut că sunt deşteaptă şi bună să învăţ carte. Dacă n-ar fi fost stăruinţa şi jertfele ei, părinţii mei mă lăsau la Varatic... Şi ştiu eu dacă n-ar fi fost mai bine ? Mă tentează filosofia, adică în primul loc psihologia şi pedagogia. îmi place această străduinţă de a lămuri enigmaticul suflet omenesc. îmi place acest început de ordine şi de legi întrevăzute, în lumea pe care o purtăm ascunsă în noi, cea mai apropiată, şi totuşi, uneori, mai depărtată decît stelele nopţii. Dar nici psihologia, nici făgăduinţele ei nu mă leagă prea mult şi nu-mi încălzesc inima.

Luni, 2 noiembrie. Azi de dimineaţă am tras o spaimă zdravănă. Nebuna de Elvira mi-a dăruit deunăzi un fular de mătase, şi eu l-am închis în cufăr. La ora şapte şi jumătate, la cafea, îmi cere fularul înapoi. Că îi e frig, că n-a putut pînă acum să-şi cumpere altul, că mi-1 dă înapoi, diseară, cînd s-o întoarce... Eu nu-mi băusem cafeaua. Elvira îmi scoate cheile din buzunarul jerseului şi dă fuga în odaie, să-mi deschidă cufărul !

Mi s-a zbătut inima. Nebuna dă peste caietul meu de note zilnice ! M-am supărat de-a binelea, dar nu i-am arătat-o atît cît ar fi trebuit, fiindcă aş fi făcut-o să creadă că mă prăpădesc după fularul ei. Eu, una, n-aş fi putut să fac aşa ceva. Cînd ai dăruit ceva, măcar de-ai crăpa de nevoie, nu poţi să te ţigăneşti şi să ceri darul înapoi. Treburi de astea mi-a mai făcut Elvira, şi nu m-am învăţat minte.

Marţi, 3 noiembrie. Am început să mă împrietenesc cu fetele din cămin. Elvira şi Lili Prahoveanu sunt pe cît colo cele mai distinse. Dar nici celelalte nu sunt cu totul şterse. Mi se pare că vreo două dintre ele au frumoase calităţi sufleteşti. Mai toate au venit încoace ca să înveţe cîte ceva şi să ajungă la catedră sau la slujbă. Şi la ele, ca şi la mine, acasă nu este nici o nădejde. Una este exact în situaţia mea. O rudă mai bogată a ajutat-o să termine liceul, şi acum o întreţine mai departe pînă şi-o lua licenţa.

N-am putut să stau prea mult de vorbă cu fiecare şi să ajung să le cunosc adîncul inimii. Dar mi se pare că le ştiu pe dinafară de mai înainte. Elvira şi Lili Prahoveanu au deosebite puteri intelectuale, dar

şi ele s-ar lăsa (cred eu) de învăţătură dacă le-ar ieşi înainte aşteptatul Făt-Frumos...

Biete fete ! Ne ducem la şcoală, alergăm la slujbă şi vrem să lucrăm în rînd cu bărbaţii, fiindcă nu vine nimeni să ne întrebe :

— Fată hăi, nu vrei să te măriţi şi să fii nevasta mea ?

Ce cuminte vorbea maica Antonina ! Cînd venea uneori, obosită şi asudată, de la hambarele mînăstirii, de la draniţă, ori de la văcărie, ori cînd se certase şi se tocmise prea mult cu furnizorii mînăstirii, cădea în jilţ şi se jelea :

— Astea-s treburi de bărbat !... Femeia e făcută să se învîrtească între cratiţele din bucătărie şi patul copiilor !...

Cu toate astea, maica Antonina este mai pricepută şi mai bărbătoasă decît trei bărbaţi.

Dacă s-ar întîmpla o minune şi ar veni, în cincisprezece zile consecutive, la noi la cămin, cincisprezece eroi din basme, cîte unul pe zi, şi ar cere, unul cîte unul, pe cîte una din fete, domnişoarele Eremia ar întreba, cu batista la ochi, în ziua a cincisprezecea, pe al cincisprezecelea cavaler :

— Nu mai aveţi, oare, doi tovarăşi care să poftească pe la noi şi mîine, şi poimîine ?...

Vineri, 6 noiembrie. Sărmanul meu caiet de note !... Mi se pare că de aci înainte trebuie să te arunc în foc, sau să nu-ţi mai destăi-nuiesc nimic. De cîtewa zile plouă cu noutăţi. Alaltăieri, Titu Maiorescu a început cursul său de istoria filosofiei engleze contemporane. Maestrul a fost ca totdeauna «nemuritor şi rece»... Poate că sunt o proastă (sigur că sunt o proastă), dar Coco Demetrescu, răguşit şi sculat din somnul lui diurn, mi se pare mai juvenil şi mai luminos decît Maiorescu.

Mai-nainte de lecţie, ne-am înghesuit în bancă : Elvira Iatropol, care se prăpădeşte după impecabilul maestru şi-şi lasă cursurile de la Medicină, eu şi Sanda Petro- vici. După lecţie, Sanda Petrovici s-a găsit cu văru-său, iar văru-său avea după el doi prieteni. Şi iată cunoştinţe noi, glume şi complimente. Am rămas cam îngheţată... Vărul Sandei este o simpatică figură pe care o remarcasem mai demult. Este un băiat rumen şi cu ochii negri, pe care l-am văzut de cîteva ori pe stradela din faţa

căminului. Dacă nu mă înşel, locuieşte în acea căsuţă veche românească din spatele şcolii primare.

Şi el, şi ceilalţi doi prieteni mi s-au părut neobişnuit de inteligenţi... Ferice de ei ! Vărul Sandei a venit ieri la Biblioteca Academiei. Stăteam în colţul meu şi lucram. I-am luat seama şi nu prea mult. E într-adevăr băiat frumos. Dar ce-o fi în inima lui ? Are în ochi şi în faţă un fel de sfială zîmbitoare şi copilărească, un fel de momeală care poate să fie amăgitoare.

M-a observat şi el. Se aşezase în capătul celălalt al sălii, cu faţa către mine ; desigur, din întîmplare. Ne-am întîlnit ochi în ochi. Dar o singură dată. Mi-am văzut de lucru şi n-am mai ridicat capul de pe cărţi. Cînd a sunat clopoţelul, ne-am recunoscut în vestiar şi am intrat în vorbă. Am făcut drumul pînă acasă împreună. S-a mirat că ştiu unde locuieşte şi m-a întrebat dacă nu mi-a spus-o cumva Sanda Petrovici, aseară.

Am mers cu paşi domoli pînă în faţa bisericii, străini, fără să ne pese unul de altul, dar cam stingheriţi...

Îl cheamă Teodor Filipache. Şi pe urmă ?..."

VII

Doru intră grăbit în palatul Universităţii şi urcă pe fugă scara cea mare care ducea la cancelaria profesorilor şi la sala nr. 4. Era plin de ciudă pe tramvaiul cu care venise, plin de ciudă pe nişte căruţaşi cu lemne, care baraseră linia tramvaiului, dar şi mai plin de ciudă pe el însuşi că nu plecase de acasă mai devreme. Din fericire, Maiorescu încă nu intrase. Cu alţi vreo doi codaşi, Doru se vîrî în coca studenţească, gata să se reverse înapoi, pe uşă, şi, pînă să-şi elibereze mîinile şi pulpanele paltonului, auzi vestea fluierată : „Vine !" Atunci, fără să ştie nici el cum, o ultimă convulsiune a masei, care se desfăcu spre a lăsa pe profesor să vie la catedră, îl aruncă mai departe înlăuntrul sălii şi se pomeni lipit de prima bancă din amfiteatru. Era mai bine. Cel puţin putea să-şi mişte o mînă şi să-şi caute batista.

Cu aceeaşi prestanţă calmă şi solemnă, cu aceeaşi măiestrie mată şi sacadată, profesorul începu

singularul roman al vieţii filosofului englez John Stuart Mill.

Se născuse în Londra, cu vreo nouăzeci de ani în urmă, adică în primii ani ai secolului al XlX-lea. Tatăl său, James Mill, era un intelectual de marcă, autorul unei cărţi celebre, *Istoria Indiilor engleze,* şi pe urmă funcţionar superior în Compania Indiilor. John era primul născut, şi după el veneau destui fraţi şi surori. Creşterea lui John a fost opera tatălui. Condus de convingeri puţin comune şi aplicînd copilului său o metodă pedagogică extravagantă, James Mill a început să-1 înveţe pe John, la vîrsta de trei ani, limba elinească. Filosoful mărturiseşte în *Memoriile* sale că nici nu-şi mai aduce aminte cînd anume a început să înveţe această limbă clasică. S-a pomenit învăţînd greceşte ! Pînă la opt ani, cînd a început să înveţe şi latineşte, micul John cetise fabulele lui Esop, pe Xenofon şi pe Herodot ! Intre opt şi doisprezece ani a cetit pe Virgiliu, Horaţiu, Titu Liviu, Salustiu, Ovidiu şi bună parte din Cicerone. Pînă la patrusprezece ani a grămădit în capul lui mai mult decît un băietan bine pregătit care se prezintă la bacalaureat.

James Mill, tatăl, dădea copilului lecţii, îl examina, îl obliga să-şi bată capul cu probleme mai presus de puterile vîrstei lui şi-i dădea să cetească şi să rezume cărţi scrise pentru oameni maturi. Luîndu-1 cu sine la plimbare pe căi de ţară, îi făcea pe lîngă şcoala de acasă încă un supliment de şcoală peripatetică.

Geometria, algebra, istoria universală, şi.inţele fizico- chimice, geografia, ştiinţele filosofice, începînd cu logica, şi mari cantităţi de literatură universală fură mistuite de mintea viitorului filosof cu mult mai-nainte ca să-şi atingă majoratul. Această stranie metodă ca să întinzi pînă la maximum puterile intelectuale ale unui copil, John Stuart Mill n-o găseşte absurdă. La o jumătate de secol de distanţă, după anii lui de învăţătură în şcoala lui tată-său, el constată că : „Un elev căruia nu-i ceri niciodată ceea ce el nu poate să facă nu munceşte niciodată atîta cît ar putea".

Dar filosoful englez, crescut şi instruit de tată-său, departe de şcoli, deci fără întîlniri şi contact cu alţi copii de vîrsta lui, fără jocuri, fără ştrengării, fără trînteli şi fără nici un fel de exerciţii fizice, ajunge, la anii vîrstei clocotinde, gol de orice clocot. Tatăl, James Mill, era prietenul şi colaboratorul

celebrului jurist şi sociolog Ben- tham, autorul *Tratatului despre legislaţie.* Tînărul John şi-a petrecut adolescenţa printre oameni maturi, printre amicii lui James, ascultînd şi participînd la discuţii interminabile, ajutînd pe tată-său şi pe prietenii acestuia la compunerea operelor lor şi îngropîndu-se complet în mormane de pagini cetite şi scrise, ca o biată floare băgată într-o bucoavnă, să se preseze.

Din grupul puternicilor intelectuali care gravitau în jurul lui Bentham şi duceau în frunte făclia *principiului utilităţii* era să se răspîndească marele curent *utilitarist* englez, înrudit şi paralel cu şcoala pozitivistă franceză. John Stuart Mill a fost, în toată viaţa şi în toată opera lui, reprezentantul acestui curent pămîntesc, realist, foarte treaz, legat logicii şi experienţei ştiinţifice. Dar filosoful şi-a dat seama curînd că educaţia lui ciudată făcuse din el numai o maşină de tocat raţionamente şi de descoperit cusururile logice din discutiunile şi din cărţile celor-lalţi.

La vîrsta de douăzeci de ani, tînărul filosof se simţi deodată, sufleteşte, spăimîntător de veşted şi de pustiit, ca şi cum tot farmecul şi tot interesul vieţii şi-ar fi schimbat cărările care duceau spre inima lui. Juvenila lui dorinţă de a lucra pentru transformarea lumii era moartă. Concepţiile lui de pînă aci, prieteniile intelectuale, mulţumirea muncii cotidiane... toate se stinseră şi-1 lăsară în întuneric. Nimic nu-1 mai interesa, nimic nu-1 mai încălzea, nimic nu putea să-1 facă să resimtă eroica plăcere de-a stărui în calea vieţii.

Educaţia lui severă şi pozitivistă, interzicerea oricărei duioşii religioase, ba chiar proscrierea oricărei poezii se dovedeau acum nişte exagerări fatale, capabile să rupă firul vieţii. In această stare de bancrută morală, John Stuart Mill îşi reexaminează trecutul, ideile, filosofia, adică întreaga şcoală a părintelui său, şi începe să-şi dea seama de lipsurile şi de greşelile pe care le ispăşea acum elevul.

Maiorescu nu insista prea mult şi nu analiza înfricoşata criză prin care trece filosoful englez între anii 1826 şi 1830. Tot aşa, nu se oprea asupra întîielor izvoare mîn- tuitoare care vin să adape şi să învioreze calcinata simţire a lui John Stuart Mill. Intîlnirea filosofului cu poezia lui Wordsworth şi efectul ei reconfortant profesorul le lăsa la o parte

din ecuaţie, întrucît poetul englez era cu totul necunoscut auditorului.

Dar Maiorescu interpreta cu justeţe memoriile filosofului englez, scoţînd din spusele lui impresia că gîndul suicidului începuse să-i dea tîrcoale. In toiul acestei năruiri sufleteşti, John Stuart Mill are marele noroc să se întîlnească cu doamna Taylor.

După primele momente de strîmtorare şi de năduşală, Filipache începu să se adapteze. Izbuti să-şi scoată paltonul şi să-1 intercaleze între doi studenţi din bancă, iar pe palton îşi deschise caietul şi porni să ia note. Mai tîrziu şi pe apucate, ochii îi alunecară primprejur. Amfiteatrul era înţesat, pe mijlocul lui era un zid de trupuri, iar în bănci ascultătorii stăteau cap lîngă cap. Deocamdată, prin zăpuşeala sălii, Filipache nu recunoscu pe nimeni. Fiindcă nu nota decît ideile principale rostite de la catedră, nu era obligat să-şi fixeze privirile numai pe caiet. Cercetă sala mai pe îndelete şi nu găsi nici o figură de prieten. Pînă la alte probe, Bujoreanu şi Boru- zescu nu erau de faţă. Dar descoperi, cu un nestăpînit freamăt al inimii, că în banca a treia, la vreo cîţiva metri departe de el, Antonina Ţanţu stătea între o colegă şi un coleg şi lua note cu mare luare-aminte. După îmbujorarea obrajilor, trebuia să-i fie şi ei cald, dar, contrar celor de primprejur, nu arăta nici o oboseală şi nici o deprimare. Dacă Antonina privise spre uşă în momentul intrării profesorului, putuse să observe înghesuiala de la uşă şi capetele studenţilor întîrziaţi. Doru se întreba, fără de răspuns : a prins de veste Antonina ori n-a prins de veste că e şi el în blocul oropsit ?... Ii venea să creadă mai degrabă că colega lui nu-1 observase, şi atunci, cu un fel de sentiment satisfăcut, de impunitate, o privi fără sfială. Era, fără îndoială, figura cea mai deosebită' din rîndul ei şi din rîndurile vecine. Portul capului, seriozitatea feţei şi lumina frunţii, sporită prin strălucirea perişorului vagabond fără cochetărie, destăinuiau realităţi sufleteşti simpatice şi reconfortante. Antonina nu era frumoasă, ci graţioasă. Pe linia acestei prime impre- siuni, observatorul nota cu mulţumire semnele unui caracter vrednic de încredere şi mărturia subtilă a unei sub- jugătoare curăţii sufleteşti. Era un copil cuminte, care crescuse mare, venise să înveţe carte la Universitate, stătea aci amestecată printre colegi

inferiori, dar care păstrase nevinovăţia şi inexperienţa anilor cînd te joci cu păpuşile. Filipache puse în mintea lui alături de Antonina, pe soră-sa, Clariţa, şi judecă nepărtinitor că soră-sa pare mult mai dezgheţată şi mai femeie. Dar Filipache, observînd pe colega din bancă, nu pierdea şirul lecţiei profesorului...

John Stuart Mill întîlni, în anul 1830, pe femeia cu care legă, după propria-i expresiune, prietenia cea mai preţioasă a vieţii lui. El era de douăzeci şi cinci de ani; ea era cu vreo doi ani mai mică decît el, dar era măritată, şi soţul ei era cel mai cumsecade om din lume, burghezul Taylor. Amabil, afectuos, cu purtări plăcute, om care-şi cîştiga cu belşug înlesnirile şi satisfacţiile vieţii, domnul Taylor mai avea şi calitatea preţioasă că admitea în jurul frumoasei şi excepţional de inteligentei sale soţii prietenia şi admiraţia cîtorva oameni oneşti. Iubindu-şi şi înţelegîndu-şi soţia, Taylor îşi măsura modestia personală, se vedea incapabil să guste discuţiile înalte, manifestaţiile artei şi ale filosofiei şi se bucura, din colţul salonului, să vază pe nevastă-sa prezidînd, sărbătorită, pe artişti şi pe filosofi.

Admiraţia lui John Stuart Mill pentru doamna Taylor se revărsă în aprecieri şi în caracterizări cu suflu de odă : „Avusei fericirea să fiu primit în cercul ei şi înţelesei degrabă că doamna Taylor stăpînea, adunate laolaltă, calităţi pe care nu le întîlnisem decît izolate, la persoanele cunoscute de mine pînă aci... Caracterul general al inteligenţei ei, temperamentul ei şi întreaga-i complexiune sufletească m-au făcut adesea s-o compar, aşa cum era în vremea aceea, cu poetul Shelley. Insă cînd e vorba de înălţimea inteligenţei şi adîncimea cugetărilor, Shelley, mort prea tînăr, nu era decît un copil faţă de doamna Taylor, în deplina ei înflorire. In cele mai înalte regiuni ale speculaţiei filosofice, ca şi în cele mai mărunte treburi ale vieţii cotidiane, spiritul ei era un instrument care păstra totdeauna aceeaşi desăvîrşire. Spiritul ei răzbătea pînă la inima, pînă la măduva problemei. Ideea esenţială, principiul nu-i scăpau niciodată. Această preciziune, această rapiditate de execuţie, care caracteriza toate facultăţile spiritului ei, ca şi pe ale sensibilităţii ei, unite cu darurile de sentiment şi de închipuire ce avea, ar fi putut face din ea o artistă desăvîrşită. Sufletul ei arzător şi iubitor, elocinţa-i viguroasă ar fi

făcut din ea, desigur, un mare orator. In sfîrşit, dacă femeilor le-ar fi fost deschisă cariera politică, profunda cunoaştere a doamnei Taylor despre firea omenească, discernămîntul şi sagacitatea pe care le dovedea în viaţa practică i-ar fi asigurat un loc de frunte printre conducătorii omenirii. Aceste daruri ale minţii slujeau caracterul moral în acelaşi timp cel mai nobil şi cel mai cumpănit pe care mi-a fost dat să-1 întîlnesc... Mînă în mînă cu nobila ei mîndrie mergea modestia cea mai sinceră. Ea se arăta cu totul simplă şi firească tuturor acelora care erau în stare să simtă preţul acestor calităţi. Dispreţuia în chip suveran tot ce era josnic şi laş. Indignarea ei izbucnea în faţa oricărei fapte care dădea pe faţă, în purtarea sau caracterul făptaşului, porniri brutale, tiranice, perfide sau ruşinoase..."

Cu această femeie John Stuart Mill rămîne prieten douăzeci de ani. Doamna Taylor ajunge confidentul, sora sufletească, sfetnicul, inspiratoarea şi colaboratoarea filosofului. Timp de douăzeci de ani, John Stuart Mill trăieşte o viaţă incomparabilă, de fericită amplificare sufletească şi de nobilă muncă intelectuală, într-o rară ascensiune, statornic susţinută de două minţi superioare şi de două inimi adecvate. După douăzeci de ani, în care John Stuart Mill dă la iveală operele sale cele mai bine cugetate şi mai sîrguincios realizate, după douăzeci de ani de muncă filosofică, geamăn împletită cu gîndurile, cu descoperirile, cu îndemnurile şi cu avînturile amicei ideale, soţul Taylor se retrage discret din viaţă şi doamna Taylor ajunge soţia filosofului.

Dar această încununare pămîntească a unei prietenii platonice şi britanice ţine mult mai puţin decît precedenta şi ideala lor camaraderie. Căsnicia lui John Stuart Mill cu regina inimii sale se rupe după şapte ani. Fosta doamnă Taylor moare pe neaşteptate, atinsă de congestie pulmonară, în sudul Franţei, la Avignon, şi acolo rămîne pentru odihna cea de lungă vreme.

In faţa lui Maiorescu, care rechema cu o rezervată dar simţită simpatie romanul nobilei vieţi a filosofului englez, stătea, atentă şi impresionată, ca toată lumea, şi doamna Maiorescu. Profesorul, traţînd cu o ponderată voie bună această materie mai mult literară şi sentimentală, se silea totuşi să degajeze pentru tînărul său auditor (în ale cărui virtuţi nu prea credea), o lecţie de înaltă moralitate.

Vorbind cu rezervă şi cu belşug de nuanţe de prietenia celor doi — severă şi fără umbră de vinovăţie — vorbind de fericita completare sufletească pe care şi-o simte John Stuart Mill în intimitatea sufletească a doamnei Taylor, profesorul făcea o staţiune în dreptul inimii celor ce-1 ascultau : „Ar fi de dorit ca această mare pildă din viaţa filosofului să găsească aci, în sala noastră, dreapta pricepere ce i se cuvine. Ar fi de dorit ca tinerii care mă ascultă să înţeleagă şi să simtă, pentru toată viaţa lor, serioasa şi vitala problemă care începe să-i asalteze acum, în primăvara vieţii. Intîlnirea bărbatului cu femeia, cinstita şi severa orientare în raporturile dintre cele două sexe sunt lucruri atît de capitale în viaţa noastră, încît cea mai mică uşurătate sau incorectitudine pot să aibă urmări dezastruoase. Să nădăjduim că priveliştea acestei neprihănite prietenii, convertite la timp favorabil în onestă şi fericită căsătorie, va rămînea pentru ascultătorii mei o statornică şi profitabilă amintire..."

Doru Filipache întoarse capul spre Antonina Ţanţu. Ochii lor se întîlniră într-o încrucişare de raze sufleteşti care se frînseră şi căzură în nevăzute scîntei spre tainicul fund al inimii... Aşadar, Antonina notase prezenţa lui, şi poate nu era acum întîia oară cînd se uita la el... Totul se întîmplase într-o secundă. Antonina, cu ochii pe caiet, însemna mai departe ideile auzite. Dar lui Filipache i se păru că peste faţa îmbujorată a colegei lui trecu o undă de emoţiune şi de roşaţă.

Urma ca, în lecţia viitoare, profesorul să vorbească despre opusculul filosofului, *Aservirea femeilor,* şi să dezvolte entuziastele-i convingeri în privinţa vredniciei femeii de a avea, în societate, absolut aceleaşi drepturi ca şi bărbatul.

Maiorescu şi doamna Maiorescu părăsiră sala. Gălăgia şi învălmăşagul izbucniră ca un foc într-o şiră de paie. Deodată, Filipache văzu lîngă el pe Bujoreanu şi pe Boruzescu, şi cu mirare simţi că nu este prea fericit de apariţia lor.

Bujoreanu rezumă situaţia pentru toţi :

— *Tarde venientibus ossa...* şi statul în picioare pînă-ţi trece os prin os... Toţi am întîrziat, toţi am făcut de planton... Noi doi, chiar lîngă uşă...

Filipache întrebă, cu ochi care căutau în juru-i :

— Cum vi s-a părut lecţia, dragii mei ?

Boruzescu răspunse :

— Mai caldă decît celelalte şi... ştiu eu ?... contagioasă !

Filipache clipi înfiorat, dar se feri să ceară lămuriri.

— Părerea mea — zise Silviu Bujoreanu — este că Maiorescu ar fi meritat astăzi un auditoriu alcătuit numai din logodiţi — ca să nu zic înamoraţi — şi din tineri însurăţei...

Boruzescu replică gînditor :

— Cine ştie ? ! Poate erau în sală şi de aceştia, în orice caz, au tot timpul ca să fie...

Silviu Bujoreanu adaose cu superioritate :

— Noi rămînem scoşi din cauză... Cunoştinţele noastre feminine au dat pare că cu bobii, şi astăzi n-au venit... Nu văd nici pe vară-ta, nici pe prietenele ei...

Filipache, laş şi cu jumătate de gură, îngăimă un răspuns :

— Aşa mi se pare şi mie.

Dar controlă sala dintr-o ochire, pornind de la locul unde stătuse Antonina... într-adevăr, nu mai era nici o colegă cunoscută. Antonina se strecurase din sală şi fugise.

VIII

A doua zi de dimineaţă, Filipache se duse la Biblioteca Academiei. încercă să cetească, să ia note, să urmărească o idee literară... dar zadarnic !... Nu putea să-şi concentreze luarea-aminte şi n-avea nici un spor. La fiecare mişcare din sală, la fiecare pas din vestibul ridica ochii de pe carte şi se uita să vadă cine vine. După un ceas de tensiune şi de neastîmpăr, închise cărţile şi se lăsă păgubaş.

Antonina lipsea din sală şi în locul ei era altcineva !

A treia zi făcu la fel. Dar şi de data aceasta studiul lui merse tîrîş-grălpiş şi, după două ore încordate şi nemulţumite, plecă din sala de lectură! şi porni spre Şoseaua Kiseleff. Antonina nu venise nici azi !

Deşi zi de noiembrie, cu cer de veştede cicoare şi cu soare galeş, lăsat spre miazăzi, totuşi, văzduhul avea în el unde largi de prospeţime şi de sprintenie. Plimbarea la Şosea era pentru Filipache o deprindere

veche, însă în ceasurile singuratice ale dimineţii, cînd aleile simt libere de fluxul snobilor şi al snobismului.

Intră pe fîşia lată de prundiş şi înaintă departe, spre Hipodrom. Se obişnuise de cîţiva ani să facă în toate dimineţile libere acest sport primitiv şi sănătos, la început împreună cu un coleg sau doi, mai pe urmă singur. Rareori se lăsa tîrît de prieteni săi vie la ora Şoselei şi să privească deşarta defilare a echipajelor bucureştene. Dar în singurătatea de dimineaţă, detestata Şosea din ajun revenea la frumuseţea ei cunoscută şi intimă.

Teii goi sau plini de frunză erau toţi buni prieteni. Ţărăncile de la Băneasa, cu cobiliţa pe umăr şi cu găleţile cu lapte covăsit — ohiar găligioase, chiar triviale — se potriveau peisajului şi dimineţii printr-un fel de lege odihnitoare şi necesară, care lipsea cu totul boierilor din ceasurile serii. Vilele, din ce în ce mai numeroase, din dosul cortinelor de tei păreau fără locuitori, sau cu prea puţină viaţă, ca să turbure liniştea matinală. Singura notă rapidă şi distonantă era, uneori, galopul cailor de curse, călăriţi de jochei englezi, care se duceau ori se întorceau de la Hipodrom. Dar aceste superbe animale, care se arătau şi dispăreau prin plasa de lumini şi de umbră verde de sub tei sau prin vîrtejul frunzelor răscolite de potcoave, completau impresiile dimineţii cu nu ştiu ce plesnet de surpriză[1], de vocabule anglo-saxone şi de energie nervoasă, descărcată deopotrivă şi de cai şi de călăreţi.

Filipache, lăsîndu-se legănat de aceste înfăţişări familiare, pătrunse pe sub crengile arămii şi goale şi prin potecile înecate de frunza scuturată. Ajuns la Hipodrom, o luă la dreapta, spre lacul de sub deal şi spre pădurioea Băneasa. în largul sporit de crîngurile dezincarnate şi transparente, soarele se revărsa, acum, înainte de amiază, cu palori şi cu pacificări de înserare. Jos, pe lac, prin trestia uscată şi uşor rălscolită de un vînt imprecis, clipeau în soare talgere de argint. Cîţiva viţei păşteau pe vale iarba înroşită, şi un băiat, poate paznicul lor, cînta din tilincă.

Spre răsărit, un coş de cărămidărie punea un fel de stîlp despărţitor între mahalaua vag terminată şi ţarina liberă.

Toate erau goale, evidente şi triste. Filipache coborî pe malul lacului, printre viţei, şi intră în pădurice. Se aşeză pe un buştean, în faţa soarelui, şi se uită la universala-i dărăpănare dimprejuru-i...

în acest colţ dezolat şi zbîrlit, Filipache îşi întoarse puterile de observaţie şi de cercetare asupra lui însuşi. Cu orizontul străjuit de trunchiuri rare, de scaieţi şi de trestii onduloase, cu umerii încropiţi de soare, Filipache lăsă vremea să treacă, minut după minut, un ceas întreg...

Se întîlnea a doua oară cu această complicaţie sufletească, provocată de stăruinţa înaintea gîndului a uneia şi aceleiaşi icoane... Acum vreo doi ani, prin clasa a şasea, vară-sa, Sanda, 1-a făcut să treacă prin aceleaşi împrăştieri, leneviri şi reverii cum îl face astăzi Antonina. Atunci împrejurările s-au potrivit astfel, toate, că din complicaţia care se declarase a ieşit la urmă un subiect de elegie nu prea gravă, ci atîta cît poate să fie îngăduită între nişte veri de gradul al doilea... Sanda nici n-a prea băgat de seamă că Doru începuse să-şi modifice purtările şi faţa cînd venea în casă la neamuri. Biata fată era în aceeaşi stare ca şi Doru, însă mai primejdios decît el, fiindcă din iubirea ei dată lui Codin Petrovici trebuia să iasă nenorocirea căsătoriei ei de azi. Filipache a suferit în taină, s-a spovedit într-un caiet întreg, pe care pe urmă 1-a aruncat în foc, şi a făcut aşa ca în ziua cununiei Sandei să nu fie in Bucureşti.

Boala n-a fost nici prea lungă, nici prea serioasă... Era prea devreme pentru suferinţele lungi şi cultivate. Filipache se întreba dacă, de data aceasta, schimbarea de anotimp sufletesc pe care o simţea în el va aduce mai mult decît fatalele intemperii literare proprii unui temperament de poet. începea să-1 îngrijească o nuanţă de rău augur, stăpînitoare în complicaţia prin care prindea să treacă... O negrăită duioşie, un fel de milă suspectă îl atrăgea către Antonina... Ii era jale de acest copil nevinovat şi fraged, aruncat în viitoarea împrejurărilor şi a universităţii bucureştene.

De ce nu s-a mai arătat la bibliotecă ? Poate că e bolnavă... Poate că a răcit chiar deunăzi, seara, după baia de aburi din sala lui Maiorescu... Acest gind îl doare şi nu ştie cum ar face să-şi procure, în privinţa aceasta, o informaţie precisă... Şi totuşi, e atît de uşor ! Antonina locuieşte peste drum de el, şi chiar acum, la amiază, revenind acasă, n-ar avea decît să se abată doi paşi de la poarta lui şi să întrebe ce face Antonina... Uşor de gîndit şi atît de greu de îndeplinit!... Cu cine va da ochi intrînd în cămin, cu ce obraz îşi va formula întrebarea, cum va justifica

interesul pe care-1 poartă Antoninei ? Şi dacă nu ştiu ce ironie i-ar scoate înainte pe Elvira Iatropol ? Sau dacă persoana întrebată i-ar răspunde : „Domnişoara Antonina Ţanţu ? Este chiar aici, în sala de mîncare !... Mă duc s-o înştiinţez !"

Cum ar da ochi cu Antonina ? Ce-ar putea să-i spună ?... „Domnişoară Ţanţu... mă temeam că eşti bolnavă şi am venit să culeg informaţii asupra dumitale..." Ce-1 interesează pe el sănătatea acestei fete ? Cum îl va privi Antonina, cum va arăta, în oglindă, capul lui, după clipa aceea ?

Filipache găseşte aceste întrebări tot atît de încîlcite ca un cuib de mărăcini de aci, de pe marginea şanţului... Tot ce-ar putea face ar fi să caute să vază pe Sanda şi s-o întrebe pe ea ce face prietena ei Antonina. Sanda e bună, îngăduitoare şi slefuită de suferinţă. Dar pătrunzătoare cum este, pe lîngă toate celelalte, ar putea să se întrebe : Ce 1-a găsit pe Doru să se ocupe de sănătatea Antoninei ?...

Filipache îşi aduce aminte de lecţia cea din urmă a lui Maiorescu, de impresionanta prietenie dintre John Stuart Mill şi doamna Taylor şi-şi mărturiseşte că este un ideal pe care l-ai dori din toată inima oricărui om de carte. Atunci de ce nu şi l-ar dori şi Filipache ?... Nu-şi mai aduce bine aminte ce proiecta el în viitor atunci cînd ţinea la vară-sa Sanda. N-avea încă şaptesprezece ani !... I se pare astăzi că nici nu se gîndea ce-ar fi putut să iasă dacă şi Sanda ar fi avut vreo înclinaţie pentru el. Dar iată că nici azi Filipache nu se întreabă clar cu ce se mărgineşte, în geografia viitorului, un sentiment care începe să te stăpînească ?...Şi mai nelămurit, şi mai cenuşiu decît la ieşirea lui din sala de lectură, Filipache se ridică de pe copacul răsturnat şi porni înapoi spre Şosea. Orizontul adîncit al toamnei, melancolia pătrunzătoare a soarelui şi aceste bălării uscate care trosneau sub paşii lui Filipache erau acum nişte martori compătimitori, care sporeau duioşia gîndului şi ştiau chipul şi numele Antoninei...

Cu pasul întins, Filipache ajunse iar pe aleile cu arabescuri de umbră, se întîlni cu cîteva perechi care îşi făceau plimbarea de dinaintea prînzului şi, intrînd în Calea Victoriei, o ţinu drept pînă la Ministerul de Finanţe. Trecuse de amiază cu un sfert de oră. Trotuarele erau pline mai cu seamă de şcolari şi de şcolăriţe.

Din Calea Victoriei, Filipache apucă pe Calea Griviţei şi înaintă cu grupurile tinere şi gălăgioase spre răscrucea Buzeşti. De departe i se păru lui Filipache că recunoaşte, într-un grup de fete, pălăria Antoninei... Grăbi pasul şi urmări cu încordare pălăria care apărea şi dispărea... Dar distanţa era prea mare... Cînd Filipache trecu dincolo de Şcoala militară de artilerie şi geniu, grupul urmărit se despărţi. Una din fete trecu pe trotuarul din stînga. Era într-adevăr Antonina. Ajunse în dreptul căminului şi intră înăuntru.

IX

Sala nr. 4 era aproape plină, cu un ceas mai-nainte de clipa cînd trebuia să apară Titu Maiorescu. Dacă de obicei ascultătorii se striveau la lecţiile lui, de data aceasta era în primejdie însuşi profesorul.

Nu mai era altceva de făcut decît desfiinţarea uşii. Cu ferestrele închise şi cu uşa deschisă, sala nr. 4 se mărea cu o anexă a cărei capacitate era stabilită de rezonanţa vocii profesorului.

Lecţia lui Maiorescu despre *Aservirea femeilor* era departe de a fi un rezumat al ideilor şi dezvoltărilor lui John Stuart Mill din cartea astfel intitulată. Maiorescu, cu adînca lui cunoştinţă despre spiritul naţional şi despre media puterilor intelectuale din sala care îl asculta, îşi pregătea mai întîi terenul, făcea comparaţii între mediul englez şi mediul românesc şi de-abia la urmă intra în inima problemei.

Fiindcă ideile lui John Stuart Mill asupra dezrobirii femeilor, la divulgarea lor în Anglia, fuseseră primite cu destulă rezervă şi fiindcă de atunci încoace, dacă nu ca rezultate, cel puţin ca vîlvă, aceste idei nu mai mirau pe nimeni, Maiorescu căuta, prin asemănări, să facă pe ascultători să simtă cam ce fel de impresiune treziseră la început. Astăzi, nu numai un cetăţean academic, dar oricare onorabil burghez care citeşte ziare şi mai cunoaşte şi o limbă străină' nu se va arăta prea surprins cînd îi vei vorbi de emanciparea femeilor. Ideea, cu puterea picăturii care sfredeleşte stînca, a răzbit şi răzbeşte tot mai departe în conştiinţa publică, zisă civilizată. Altfel era şi altfel este cînd o idee, proaspăt aruncată în lume de autorul ei, întîmpină capete nepregătite şi rezistenţă universală.

Poate că azi, în lumea noastră românească, în anul 1898, dacă s-ar ridica cineva — în Parlament, în Universitate sau în presă — cu ideea emancipării, adică a egalizării în drepturi a femeilor cu bărbatul, n-ar găsi mare entuziasm, dar nici prea violentă opoziţie. Lucrul e cunoscut. Ne-am deprins cu el şi poate mergem spre o soluţiune pozitivă. Dar ca să ne facem o idee de rezistenţa, de neprimirea şi de antipatia contemporanilor lui John Stuart Mill faţă de egalizarea drepturilor celor două sexe, să ne închipuim cam ce succes ar avea cineva de la noi care ar cere azi acordarea de drepturi politice şi civile tuturor străinilor născuţi în ţara românească. Aceeaşi prejudecată şi aceeaşi opoziţie pe care le constatăm azi printre noi cînd ar fi vorba de încetăţenirea străinilor — deşi poate în măsură mai slabă — întîm- pinară odinioară pe îndrăzneţul cugetător englez, apostolul emancipării femeilor.

John Stuart Mill cercetează actuala situaţie a femeilor cu o rară sagacitate şi stabileşte de la început principiul că neegalitatea dintre femeie şi bărbat este ultima rămăşiţă sau una dintre rămăşiţele unui fioros trecut preistoric şi istoric de animalitate şi de barbarie. Robia de azi a femeii este mărturia unor raporturi de silnicie şi de forţă, stabilite odinioară şi rămase pînă azi. Femeia este azi inferioară bărbatului, fiindcă întunecosul drept al celui mai tare a prevalat şi s-a făcut lege şi datină.

Omenirea, în drumul greu şi lung pe care-1 face de mii de ani spre dreptate şi spre umanitate, trebuie să descopere şi să cureţe societatea de toate aceste triste vestigii ale dreptului celui mai tare, impus ca pravilă de fier pe grumajii celui mai slab.

Toate teoriile şi toate obiecţiunile adversarilor emancipării femeii examinate din punct de vedere logic, psihologic, fiziologic, juridic, social, utilitar... toate, absolut toate, sînt nejudecate, tradiţionale, obscurantiste sau josnic egoiste. Femeia a dovedit — ori de cîte ori împrejurările excepţionale au ajutat-o — că nu este cu nimic inferioară bărbatului şi că poate să facă, cu destoinicie, toate muncile şi toate serviciile ce i s-au cerut, de la cele de pe cîmpul de război, pînă la cele din cabinetele diplomatice sau din laboratorii.

Orice argument adus de adversari, împotriva egalităţii femeii cu bărbatul, afară de puterea prejudecăţii şi a ignoranţei, altă putere nu poate să aibă. Nici fiziologia femeii, nici maternitatea, nici educaţia copiilor, nici sensibilitatea specifică feminină!, nici faptul că Michel- angelo, Luther şi Beethoven... n-au fost femei, nimic nu poate să osîndească femeia la o situaţie moştenită din veacurile brutalităţii şi ale neîndurării. Dacă este adevărat că dreptatea şi libertatea sunt bunurile cele mai nobile cu care se cinsteşte astăzi omenirea civilizată şi că trebuie să luptăm necontenit pentru creşterea acestui tezaur, atunci este evident că, prin proclamarea deplinei libertăţi dintre femeie şi bărbat, dreptatea şi libertatea vor spori pe pămînt.

John Stuart Mill se întinde cu entuziasm asupra fericitelor urmări care vor izvorî pentru neamul omenesc atunci cînd jumătate din el, adică toate femeile, eliberate din robia politico-socială de azi, vor dubla energia, silinţele, munca şi progresele omenirii în drumul miilor de ani spre culmile desăvîrşirii imorale. Dar Titu Maiorescu, care trebuia să

intermedieze ca un abil pedagog între entuziastul englez, partizanul emancipării femeilor, şi un auditor studenţesc şi românesc, se mulţumea cu mai puţin. Pe de o parte, întărea şi clarifica unele dintre argumentele lui John Stuart Mill, dar, pe de altă parte, oprea căruţa entuziasmului emancipator la o mare distanţă de locul unde deshamase englezul.

Pentru John Stuart Mill emanciparea femeii era o problemă de sfîntă şi urgentă dreptate. Să ştergem urî- cioasele dovezi ale unui trecut de abuzuri şi de tiranie ! Inegalitatea femeii cu bărbatul vorbeşte de omul-bestie, de-abia ieşit din caverne şi încă nelecuit de pofte antropofage. Nici o obiecţie, nici un impediment, nici o consideraţie de pe pămînt nu poate să desfiinţeze dreptatea femeii de a fi perfect egală cu bărbatul ! Dar pro- tivnicii acestui fel de a judeca nu lăsaseră problema acolo unde o adusese filosoful englez. Maiorescu, senin şi obiectiv, voia să-şi obişnuiască auditorul şi cu generozitatea concepţiilor feministe, dar şi cu unele argumente şi rezerve, poate descoperite de la John Stuart Mill încoace.

O chestiune la care filosoful englez nu s-a gîndit, la care nici nu putea să se gîndească, este următoarea : O să vie oare vremea să avem şi oştire femeiască ? In Anglia, unde treburile şi psihologia militară sunt atît de neasemănătoare cu ceea ce este pe continent, cugetătorul englez John Stuart Mill n-a putut să-şi facă întrebarea de mai sus. El vede pe femeie făcînd politică şi pătrunzînd în Camera Lorzilor şi în Camera Comunelor numai în vremuri de-a pururi pacifice, în care războaiele sunt o tristă amintire, iar discuţiile reprezentanţilor naţiunii privesc navigaţia, bumbacul şi trestia de zahăr.

Dar să presupunem că Parlamentul unei ţări, compus în bună parte din deputaţi femei, trebuie să decidă într-o zi problema gravă a intrării în război împotriva unui duşman. Nu precizăm dacă duşmanul e puternic, sau slab, sau ireductibil altfel decît prin puterea armelor, nu precizăm dacă diplomaţia şi-a sleit toate mijloacele şi argumentele. Presupunem, simplu, că doamnele deputate au fost chemate să discute dacă trebuie ori nu să declare războiul.

Vor putea să-1 declare aceşti mandatari feminini, care n-au satisfăcut legea recrutării, n-au nici o competenţă militară şi nu vor participa la război ? Iată o remarcabilă greutate ! Cu ce inimă porneşti

războiul, cu ce îndrăzneală aţîţi un foc la care vei trimite numai bărbaţi ?

Concluzia deocamdată ar fi aceasta : Intrucît parlamentele naţionale au uneori prilejul greu să discute eventualitatea războiului şi să vîre în foc pe popoare, femeile, neputînd să poarte armele, nu pot să fie mandatari ai naţiunii.

Maiorescu se oprea la acest raţionament şi credea că poposeşte în loc întărit. Dar raţionamentul era o fortăreaţă ce putea fi escaladată în multe feluri. La ceasul acestor lecţii — noiembrie 1898 — şi profesorul, şi auditorii lui se opreau şi capitulau înaintea acestei constatări : femeile nu fac armată ; oştire de femei nu se poate. Şi apoi un pas mai departe : femeile neputînd să îndure, ca ostaşi, războiul pe care l-ar putea declanşa ca deputaţi, n-au dreptul să facă politică şi să solicite voturile naţiunii.

Cu acest chip, Maiorescu abătea pe o cîmpie indecisă şi nisipoasă torentele entuziasmului şi ale pledoariei lui John Stuart Mili în favoarea emancipării politice a femeilor.

De-abia ieşise profesorul din sală, şi Silviu Bujoreanu, care începea să se simtă un fel de „lider al majorităţii", îşi făcu loc pînă la banca unde observase pe Elvira Iatropol, cu amicele ei Antonina şi Sanda Pe- trovici, şi spuse tare şi provocător :

— Multstimatele noastre colege, discuţiunea este deschisă ! Cine cere cuvântul ?

Boruzescu şi Filipache, venind după el, îşi spuseră între ei :

— Bujoreanu şi discreţiunea sunt noţiuni exclusive !

Apoi se apropiară de banca fetelor.

Boruzescu le salută şi le spuse :

— Nu-1 judecaţi prea rău pe amicul nostru... Debutează' totdeauna cu o stîngăcie, cu o nerozie... dar pe urmă devine deosebit de interesant!

Elvira Iatropol, pe cît de dornică să discute problema feministă, pe atît de grăbită să alerge la un curs de medicină, spuse cu păreri de rău :

— Păcat, domnilor, păcat !... Ne vom întilni şi vom discuta altădată... Acum alerg dincolo, la facultatea mea... La revedere !

îşi strînseră mîinile cu toţii de-a valma, cît pentru despărţire, cît pentru bună întîlnire. Antonina dădu mîna cu Filipache cu un fel de rezervă

intransparentă, grăbindu-se parcă să însoţească pe Elvira.

Sanda Petrovici o reţinu :

— Nino, mai rămîi un minut cu mine... Apoi se întoarse către Filipache şi îi spuse privindu-1 în ochi : S-a terminat !...

Ceilalţi pricepură că nu trebuie să întrebe nimic. După cîteva clipe tot Sanda se adresă lui Bujoreanu :

— Domnule Bujoreanu, toate sunt bune în viaţă cît stai pe catedră sau în bancă... Toate ideile, toate teoriile, toate punctele de vedere... sunt minunate, sub plafonul universităţii !... Dar e prost cînd ieşi afară în viaţă şi viaţa îţi impune, neîndurată, puncte de vedere şi atitudini la care nu te-ai fi gîndit niciodată.

Boruzescu îşi puse pălăria pe bancă.

— Doamnă, sunt şi eu de aceeaşi părere... Şi Eminescu mai mult decît noi :

A visa că adevărul sau alt lucru de prisos E
în stare ca să schimbe în natură-un fir de
păr : Este piedica eternă ce-o punem la
adevăr !...

Sanda Petrovici păru că se răzgîndeşte şi voi să se arate mai puţin copleşită de tainele pe care le purta în inimă :

— Totuşi, viaţa trebuie trăită, cu toate iluziile, cu toate mirajele şi cu toate discuţiile ei ameţitoare şi inutile !... Mi-ar fi drag să ne întîlnim cu toţii într-altă parte decît pe băncile astea... Domnule Bujoreanu, invitaţia pe care ne-ai făcut-o adineaori, să luăm cuvîntul în această controversă a emancipării femeilor, o reţinem şi la timp vom folosi-o... Deocamdată, eu, una, sunt împovărată tocmai de partea practică, tocmai de tristele realităţi ale problemei discutate de filosoful englez... Doru vă va spune mai tîrziu despre ce e vorba... Şi tot el va fi bun să vă anunţe ziua şi ora unei întîlniri la mine acasă, la un ceai între camarazi...

Bujoreanu se făcu interpretul tuturor :

— Doamnă, vă mulţumim cu entuziasm !...

Sanda Petrovici întrebă pe văru-său :

—■ Dorule, mai ai vreun curs ?

— Ar mai fi unul, dar nu mai rămîn...

— Atunci vino cu mine, trebuie să-mi faci un comision... Spune-mi, Nino, ce adresă are căminul vostru ? Ţiu neapărat să veniţi la ceaiul meu şi vă voi trimite un bilet...

Filipache se gîndi : „Ar fi în stare să nu vie !"

Apoi, cu voce tare :

— Da, da... însă ai şi tu grijă să-ţi pofteşti prietenii într-o duminică după amiază, cînd ştii bine că nu sunt cursuri.

— Aşa gîndesc şi eu... Acum, care plecăm, care ră- mînem ?..,

Antonina, rezervată şi tăcută, fu cea dintîi gata să plece. Bujoreanu şi Boruzescu aşteptau cursul următor.

Sanda Petrovici spuse Antoninei, pe cînd ieşeau din clădirea universitară :

— Nino, am isprăvit cu căsnicia mea... Zilele acestea înaintez cerere de despărţire... Mă simt atît de singură şi de vrednică de plîns !... Cu toată dreptatea mea, cu toată ticăloşia lui Codin Petrovici, am la inimă o nespusă jale că trebuie să iau calea divorţului...

— N-ar fi bine, Sando, să te mai gîndeşti ? Să mai cauţi vreo împăcare ?

— Fată dragă, am încercat toate mijloacele... Codin Petrovici e tipul bărbatului sălbătăcit de băutură şi degradat de nopţile pierdute la joc de cărţi...

Filipache venea în urma lor şi asculta.

Afară, în bulevard, Sanda scoase din servietă o scrisoare.

— Iată, Dorule, comisionul pe care te rog să mi-1 faci... Tata roagă pe vechiul său prieten, avocatul Cor- nea,, să treacă mîine, înainte de tribunal, pe la noi. Cor- nea este obligatul tatii de multă vreme... Te rog, ia tu scrisoarea aceasta, du-te la avocat acasă şi, dacă se poate, dă-i-o chiar lui în mînă...

— Sando dragă, este cel mai mic serviciu pe care pot să ţi-1 fac... Dar ascultă, Sando... Dacă în scrisoare este vorba de necazul tău, apoi eu, care duc la destinaţie scrisoarea asta, nu pot să nu găsesc în lucruri o tainică ironie...

Sanda clătină din cap.

— Ei, Dorule, viaţa ne păstrează comori de ironie ! La revedere, eu alerg într-altă parte... Nino dragă, cum te-aş lua cu mine acasă... Cîtă nevoie am de inima şi de urechea unei surori !... Dar am de alergat... Te chem zilele astea... O chem şi pe Elvira.

— Sando, scrisoarea ta va fi pe masa avocatului acum, la cină...

— Iţi mulţumesc, Dorule !... Copii, la revedere !...

Antonina şi Doru rămaseră o clipă indecişi.

-— La revedere, domnule Filipache... Te duci să serveşti pe Sanda...

Filipache răspunse cu glasul schimbat :

— Am o oră înaintea mea... Voi servi-o pe Sanda după ce te voi servi pe dumneata... Dă-mi voie să te conduc pînă acasă...

— Dacă aş zice nu, ai putea să-mi răspunzi : ne sunt casele vecine...

— Asta ar fi primul argument...

Antonina se adună în sine, neîncrezătoare şi prudentă. Apoi, pare că aşa, într-o doară, ca să aibă ce vorbi pe drum :

— Primul argument, domnule Filipache ?... Mai sunt şi altele ?...

— Poate, domnişoară Ţanţu... Unul ar fi că după lecţia pe care am ascultat-o, ajungem comunicativi vrînd- nevrînd...

— Comunicativi... da, însă probabil că foarte deosebiţi în impresii...

— Eu cred dimpotrivă, domnişoară, că lecţia lui Maio- rescu a creat, în auditorul nostru de ambe sexe, un fol de nivel comun de simţire şi de cugetare, fie el cît de provizoriu...

— Nu ştiu, domnule Filipache, dacă n-ai avea mari surprize cînd ar fi să întreprinzi o cercetare, din fericire imposibilă...

Un minut merseră unul lingă altul, atenţi şi cercetători, fără să vorbească şi fără să se apropie unul de altul. Filipache deschise gura cel dinţii :

— E adevărat ca problema e complexă şi grea ca tălpile societăţii omeneşti... Dar cugetarea celor ce pot să cugete şi generozitatea celor ce se ştiu generoşi nu ezită să caute ieşiri mai bune din vechea încurcătură.

-— Domnule Filipache, eu, una, sunt o proastă şi mă simt cu totul departe şi de cugetare, şi de generozitate...

— Domnişoară Ţanţu, dacă aş începe să protestez şi să-ţi spun : .,Vai, domnişoară, cum se poate atîta modestie !", aş dovedi că dintre noi amîndoi eu sunt prostul. Dă-mi voie deci să-ţi spun că rezerva dumitale e înţeleaptă... Dar, pe de al'ă parte, cum putem să închidem ferestrele şi să ne dezinteresăm cu totul de această problemă cînd suntem de

douăzeci de ani. sau ne apropiem de această vîrstă ?...

■—■ Ai dreptate, domnule Filipache... Dar şi eu îţi spun adevărul, declarîndu-ţi că nu mă simt în stare să fac imediate comentarii lecţiei lui Maiorescu... Mai întîi, că pricep greu pe acest profesor... Pentru mine, una, este prea solemn, prea boier, prea complicat... Nu ştiu cum să zic... Ai ascultat, pînă acum, pe Coco Demetrescu ?

— L-am ascultat într-o conferinţă, la Ateneu...

—• II vei asculta, în curînd, la cursul lui. Iţi spun cinstit : prefer pe Coco Demetrescu... E mai... profesor, mai cald şi mult mai transparent...

— Am mai auzit această comparaţie... Şi am auzit-o de la oameni competenţi... Dar mi se pare că Maiorescu a fost destul de... profesoral şi azi şi deunăzi... Ai fost şi dumneata deunăzi... Eu am avut nenorocul să viu cam tîrziu şi am rămas în picioare, cu coastele proptite de o bancă... După ce a ieşit Maiorescu, pînă cînd să-mi pun coastele în ordine, dumneata ai dispărut din sală.

Antonina răspunse vag :—■ Da, mi-aduc aminte... Dar să revenim la Maiorescu... Poate că a fost destul de profesoral... Dar te rog, ia spune-mi. ce zici dumneata după lecţia pe care o ascultarăm : *Care este convingerea lui Maiorescu ?* Este partizanul emancipării femeilor sau este protivnicul emancipării ?... Eu nu ştiu ce să spun !... Şi tot atît de nedumerită am mai rămas şi altă dată, după lecţiile lui... In fond, care este părerea domnului profesor ?...

Filipache rămase eîteva clipe surprins ca dinaintea unei destăinuiri.

— Domnişoară Ţanţu... mă uimeşti cu această constatare... Umbla şi prin capul meu de cîtva timp, dar trebuie, fără complimente, să recunosc că dumneata ai formulat-o înaintea mea... Aşa este !... Maestrul ne-a rezumat cu mare competenţă toată pledoaria lui John Stuart Mill... In lecţia precedentă şi-a plimbat mina pe inimile noastre, ca un harpist pe coardele instrumentului, dar astăzi ne-a lăsat într-o impasă... Ai dreptate ! Care este convingerea maestrului ? Să emancipăm pe femei, ori să nu le emancipăm ?...

— Cu alte impresii ieşi din clasa lui Coco Demeirescu... Deşi uneori prea... pedagog şi superficial, totuşi, înţelegi foarte bine care este sistemul lui de convingeri. L2 un filosof materialist, şi pace !...

— îmi deschizi capul, domnişoară, asupra unei chestiuni care mă va preocupa mereu... Dar să facem drumul înapoi, spre problema cea mare... Ne verificarăm pe noi, verificarăm şi pe maestru... Ce facem însă cu problema în sine ?...

— Domnule Filipache... problema în sine... însemnează ziua de mîine.

— Profundă vorbă, domnişoară !... încă o dată, mă pui pe gînduri...

— Ascultă, domnule Filipache... Ne apropiem de casă şi trebuie să ne resignăm... Eu am trăit. în copilăria mea, cîţiva ani la Mînăstirea Varatic... Am o mătuşă călugăriţă care m-a învăţat să cetesc pe bucoavnele bisericeşti...

— Asta este şi mai curios, domnişoară !... Va să zică, ■dumneata ai copilărit în mînăstire ? !...

— Ca mulţi copii, băieţi şi fete, din mica şi marea burghezie moldovenească...

— Iată o interesantă şi instructivă informaţie !...

— Ascultă ce voi să spun... Dacă primeşti ce-am zis <ă problema dezbătută însemnează *ziua de mîine,* iată i o scria, într-un ceaslov de la mînăstire,

despre ziua de mîine... Este prima pagină pe care mi-a dat-o buna mea maică şi mătuşă, ca s-o slovenesc. Şi o ţiu minte, ca şi cum ar fi fost ieri : *„Nu duceţi grijă de ziua de mîine, căci ziua de mîine se va îngriji de sine..."*

x

— Filipache !... Bună ziua, dragul meu !...

— Să trăieşti, Boruzescule...

—• Ce faci tu pe aici ?... Te interesezi de afişul Teatrului Naţional ?

— Da şi nu prea... E adevărat că aş vrea să văd pe noul interpret al lui Harpagon, dar n-am nici o hotărîre precisă...

— Să venim într-o seară împreună... Nici eu nu l-am văzut pe Ion Brezeanu... Se zice că o putere artistică neobişnuită clocoteşte în acest băiat...

Doru Filipache venea de la Universitate. Ascultase o lecţie care nu-1 interesa deloc. 11 prinsese vremea în clasă şi nu putuse să mai evadeze... Căuta pe Antonina. Ştia că trebuie să fie la această oră la cutare profesor şi venise s-o întîlnească. Dar Antonina nu se arătase. După ce ora trecuse, cenuşie şi tristă, Filipache ieşise din palatul înaltelor învăţături afară, în primul omăt al lui decembrie. Era un giulgiu subţire, dăinuitor prin curţi, pe acoperişuri, pe pajiştile din Cişmigiu, dar zdrenţuit, terfelit şi mohorît sub roţile trăsurilor şi sub paşii trecătorilor... Filipache se simţea împovărat şi nehotărît. Se lăsă în şuvoiul care curgea spre Calea Victoriei. De aci, tot cu şuvoiul, se pomeni la Teatrul Naţional. Era ceva protivnic obiceiurilor lui Filipache. Plimbarea pe Calea Victoriei îi era groaznic de urîtă şi, de cîte ori avea putinţa să ocolească, ocolea. De data aceasta era fără direcţie. Sau îl mîna o speranţă absurdă... S-ar putea să-i răsară Antonina de undeva...

Aşa se întîlni cu Boruzescu, sub afişierele teatrului- Lampadarele cu gaz începeau să se aprindă. In faţa templului zeiţelor Melpomene şi Thalia, birjarii muscaii, pe caprele trăsurilor de lux, aşteptau pe eleganţii sclavi ai ceasului Şoselei. Nu era decît atîta frig cit trebuia ca doamnele de pe trotuare şi din echipaje să aibă dreptul să scoată la

iveală blănurile lor de mare preţ. In castanii desfrunziţi şi în brazii din grădina „Casei Oteteleşanu", atunci „Clubul regal român", sutimi de vrăbii ciripeau şi se zbăteau, fericite de nu ştiu ce fericire a serei şi a zăpezii, pentru ele încă virginală. Deasupra oraşului frivol, cerul iernatic mîna, spre un confuz răsărit de lună plină, neguri şi nouri, prea slabi ca să se închege în catapeteasmă opacă.

— Spune-mi, Dorule, ce proiecte ai în seara aceasta ?

— Boruzescule, să-ţi spun drept, sunt dezorientat şi plictisit !... Mă duceam spre casă... Aş fi vrut să dau prin Cişmigiu, ca să fac o baie vizuală de alb şi de nevinovăţie.

— E cam tîrziu... Nu vezi că se aprind luminările ?... Să-ţi propun eu o baie internă, de ceai, la mine acasă...

— La tine acasă !... Lîngă Palatul Cotroceni !... Aidem mai bine colea, la „Fialkowsky"... Suport eu riscurile invitaţiei...

— Filipache, eşti îndatoritor ca de obicei, dar nu eşti în curent cu istoria emigrării popoarelor... Tribul meu a emigrat, sau a imigrat — cum vrei s-o iei... Nu mai locuim lîngă palatul princiar, ci în centrul capitalei, colea, la doi paşi, într-un palat veritabil, dar la mansardă...

— Cum asta ?

— M-am mutat la 1 decembrie deasupra Pieţii Sărindar, în Palatul Luvru ! Vino cu mine să-ţi arăt noul meu domeniu...

Filipache se lăsă înduplecat. Constantin Boruzescu, pus în balanţă cu Silviu Bujoreanu, cîntărea, pentru inima lui Filipache, mai mult decît poetul grandilocvent. Boruzescu, sub aparenţele lui degajate şi isteţe, ascundea preocupări, convingeri şi poate dureri superioare vîrstei lui. Filipache simţea în acest prieten adîncimi sufleteşti sigilate şi o melancolie poposită de timpuriu la vadul filosofiilor pesimiste. în fiinţa acestui băiat atît de inteligent se ascundea o boală sau o taină morbidă, care îl şlefuia ca pe un cuţit, dîndu-i o mare agerime, în paguba sănătăţii elementare.

Pe drumul scurt, pînă la Palatul Luvru. dar greu de făcut din pricina şuvoaielor de plimbători, Boruzescu îl întrebă pe Filipache :

— Ai fost la conferinţa lui Mişu Caloianu ?

— Ce conferinţă ?

— Poftim ! nici tu n-ai idee !... Nenea Mişu a ţinut la Ateneu, acum două săptămîni, o conferinţă asupra exilului lui Ovidiu...

—• îmi pare rău, dar acum aud lucrul, din gura ta...

— Bietul Caloianu, este cam afectat, şi pe bună dreptate... Tocmai noi, elevii lui de prima calitate, am strălucit prin absenţa noastră...

— Te pomeneşti că nici Silviu nu s-a dus...

-— Ba el s-a dus... Şi de la el ştiu şi de conferinţă, şi de mîhnirea lui Caloianu.

Era vorba de originalul lor dascăl de limba latină, Mihail Caloianu. Ţinuse o conferinţă în care se încercase să explice printr-o teorie proprie surghiunul la Tomis al autorului *Metamorfozelor.*

Doru se supără pe Silviu :

— Putea să ne dea şi nouă de veste !...

— Nu, nu... N-are nici o vină... Mi-a spus ce-a fost... Şi el, ca şi mine, şi-a schimbat domiciliul la începutul acestei luni şi n-a venit la cursuri. Vinovaţi suntem noi, tu şi eu, fiindcă nu cetim ziare şi dispreţuim această scumpă hărmălaie naţională... Ai cetit azi vreun ziar ?

-—• Iţi spun drept că n-am cetit...

— întîmplător, eu am cetit... Să te învăţ atunci ce se întîmplă astă-seară...

— Dacă e vorba de politică, păstrează orzul în hambar ; nu-1 risipi...

— Fii pe pace !... Din puţinul pe care-1 ştiu asupra acestui capitol, interpelarea lui Maiorescu în chestiunea rentei şcoalelor din Braşov este singurul fapt remarcabil din ultimele zile... Este vorba de altceva, deasupra foburgului politic, deasupra viermuielii noastre omeneşti şi deasupra acestui subţire înveliş de iarnă... Este vorba de... eclipsa totală de lună, pe care vom privi-o în noaptea asta — dacă norii pămînteşti vor fi binevoitori — de la ora unsprezece şi jumătate înainte.

— Vestea pe care mi-o dai este în perfect acord cu tine întreg... Din partea ta n-aveam dreptul să mă aştept la altfel de noutăţi...

Boruzescu se opri în dreptul casei Luvru şi i-o arătă lui Filipache.

— Aici e noul meu domiciliu. Sunt cam trist că este peste drum de „Capşa", dar ne despart vreo sută

de trepte, toate în sus, spre ceruri... Haide, Filipache, după mine, curaj !...

Tocmai sus, la capătul scărilor, Boruzescu avea o chilie mobilată. Intrară pe bîjbîite şi locatarul aprinse lampa.

— Filipache, îmi pare rău că prima ta vizită cade ia stinsul zilei. Avantajele şi farmecul camerei mele sunt exterioare ei... De aici, din fereastră, privesc a treia parte din capitala României... Dar stai să fac lampa mai mică... Ia te uită ce spuză de licurici !... Admiră aceste lacuri violete, din care se ridică ostrovul Cotrocenilor ! Ziua pot să disting, de aici, stradela pe care locuiam...

Boruzescu mări flacăra lămpii. Filipache examină aeriana locuinţă a prietenului său. Părea un colţ de arhivă sau o aripă de bibliotecă, amplificată cu un lavabou, cu cîteva scaune şi cu un divan de dormit.

— Costache, ce faci cu atîtea bucoavne ?...

— Nu sunt numai ale mele... Rafturile astea, pline cu literatură franceză, sunt ale celor ce mi-au subînchi- riat odaia... Vrei să luăm cîte o ceaşcă cu ceai ? Stau la oameni cumsecade şi foarte serviabili...

— Dacă vrei tu, vreau şi eu...

Boruzescu ieşi o clipă din odaie şi se înapoie satisfăcut.

— Nu numai cîte-o ceaşcă cu ceai, dar şi cîte o felie de cozonac !...

Filipache întinse mîna şi luă de pe divan o carte desfăcută şi întinsă, ca pe brînci, cu scoarţele în sus. Ceti titlul :

— *Die Welt als Wille und Vorstellung...* Ce spui. Boru- zescule ?... Ai luat taurul de coarne ?...

-— Mai mult de coadă, decît de coarne !... Merge greu... Cu nemţeasca pe care o ştiu eu, trebuie să aştept multă vreme pînă mi s-o deschide poarta cetăţii...

— Totuşi, într-un an, în doi, vei izbuti şi mă vei lăsa în urmă... Mi-e ciudă că nu mă pot hotărî şi eu să încep odată...

— Inventează şi tu un interes acut, vreo pasiune poetică, istorică, filosofică... şi atunci vei muşca din dicţionar ca dintr-o piersică...

Cuvintele lui Boruzescu urniră şi rotiră sferele cugetului lui Filipache ca pe o cupolă de observator astronomic. O pasiune pentru limba germană !... Ca să silabisească *Suferinţele tînărului Werther...* De ce

n-a fost Antonina astă-seară la lecţie ?... O rugase să-i dea voie să vie şi el... Antonina nu-1 autorizase să vină, dar nici nu-1 oprise. Se răzgîndise poate în ultimul moment şi judecase — vigilentă şi severă cum este --că Filipache a cerut prea mult.

— La ce te gîndeşti, Filipache ?

■—• La ideea ta că trebuie să inventez vreo pasiune oarecare, tangenţială dicţionarului german...

— Da, Filipache... aşa cum am făcut şi eu... Silviu, bunăoară, are alte metode. Va ajunge departe cobzarul nostru !... Pe cît e de diafan şi de angelic cînd scrie, pe atîta e de pozitiv şi de calculat cînd umblă, cînd mănîncă şi cînd se mută de la un proprietar la altul. Ştii cum a învăţat nemţeşte Silviu ?

Cineva bătu în uşă. Boruzescu se ridică şi deschise. Era servitoarea, care aducea tava cu ceai.

■—• Coconaşule, toate erau gata... V-am adus şi sticluţa cu rom...

— Bine, Profiro, pune tava colea lîngă lampă... Spune boierilor că le mulţumesc.

In camera răcoroasă, cele două ceşti cu ceai ridicară spre abajurul lămpii două tirbuşoane de abur.

— Ceaiul tău, Boruzescule, îmi aduce aminte de făgăduinţa verei mele, Sanda Petrovici, să ne cheme într-o seară la ea acasă, şi de problema emancipării femeilor... Scumpe filosoafe, cum priveşti tu problema aceasta ?

Boruzescu amestecă prelung lichidul blond din ceaşca de porţelan şi muşcă din felia de cozonac. Apoi cu ochii şi cu umerii dădu un răspuns nepăsător şi vag.

Filipache interpretă :

— Nu te interesează emanciparea femeilor ?

După ce sorbi de cîteva ori, Boruzescu răspunse :

— Dorule, recunosc că raţionamentele lui John Stuart Mill şi ale tuturor partizanilor emancipării sunt luminoase şi convingătoare... Aşa este. Actuala stare socială a femeii este rezultatul unei stratificări brutale, nedrepte, neumane etc., la fel cu nu ştiu ce stratificări din scoarţa pămintului, care au prins, în întunericul cavernelor geologice, cele mai frumoase specii de marmură sau de ce pofteşti. Aşa a stratificat trecutul preistoric şi istoric condiţia femeii şi aşa am moştenit-o. Şi să' crezi că aceste stratificări morale şi sociale sunt mai rezistente şi mai adînc ascunse decît celelalte... Suntem toţi prinşi în ele, cu

toate deprinderile noastre sufleteşti, cu toate prejudecăţile noastre şi cu tot tembelismul nostru de cugetare... E adevărat : femeia este nedreptăţită ! Ei, şi pe urmă ? Cine îşi va primejdui interesele, siestele şi desfătările lui pentru această oneroasă moştenire, veche ca Baba Dochia ?... Dar îmi vei spune : Totuşi, iată, şi alaltăieri, şi ieri, şi azi cîţiva oameni generoşi, care au pornit — eroici ca eroul lui Cervantes — să dea la pămînt moara unde se macină străvechea nedreptate. Să-ţi spun eu secretul acestor oameni... Figura lui Boruzescu, călătoare prin umbrele şi luminile lămpii cu abajur de dantelă, avu un popas de amară şi ironică bătrîneţe. Scumpe Filipache, toţi partizanii emancipării femeii au fost, în ceasurile vitejiilor lor feministe, îndrăgostiţi lulea după cutare sau cutare exemplar excepţional din seria strănepoatelor mamei Eva... Ce să-ţi mai spun despre John Stuart Mill... Dacă nu i-ar fi ieşit în cale doamna Taylor, cine ştie dacă l-ar fi ispitit vreodată problema aservirii femeii !...

Filipache îşi ascunse ochii în ceaşca cu ceai.

— înţelegi, amice ?... Ca să-ţi ieşi din fire, ca să te declari eretic faţă de prejudecăţile ortodoxe şi să vrei să instalezi pe femeie în scaunele deţinute pînă acum numai de bărbaţi, trebuie să te găseşti într-o efervescenţă extraordinară... Bată-le norocul de femei !... Cu drepturi sau fără drepturi, inteligente sau gîsculiţe, sincere sau perfide... ele sunt cauza şi explicaţia atîtor şi atîtor vitejii şi prostii, victorii şi dezastre, frumuseţi şi turpitudini din existenţa bărbatului... Te-ai gîndit vreodată la simbolicul episod din paradis ?... Eva este aceea care ridică stăvilarul fericitului heleşteu din grădina raiului şi dă drumul torenţilor vieţii. Mare înţelept a fost cel ce a scris acest adevăr !...

— Boruzescule, şi acum, ca şi altădată, eşti înaintea mea, cu inteligenţa şi cu meditarea ta... Dar, cum înţeleg, *in abstracto,* recunoşti şi tu că femeile sunt vrednice să aibă mai multe drepturi decît au...

— Da, amice... Sunt generos şi dezinteresat tocmai fiindcă n-am nici un interes nici împotriva emancipării femeilor, nici pentru emanciparea lor... Filipache, cu voia ta, să ridicăm gîndurile noastre deasupra acestei planete, pe care, este adevărat, au trăit cîndva modelul Venerei de Millo şi modelul Giocondei... Astă-noapte, la miezul nopţii, vom privi, dacă nu vor fi .îouri, eclipsa de lună. Poţi să rămîi cu mine pînă atunci ?.

— Dragă Boruzescule, şi aici sunt mai mic decît tine... Tu eşti independent şi sihastru... Eu sunt supus legilor clanului şi ale familiei...

Boruzescu se duse la fereastră, îşi făcu cu mîinile apărători la ochi şi privi în oceanul atmosferic.

— Mi se pare că vom rămînea izolaţi... Nori puternici se interpun între noi şi frumosul fenomen ceresc de peste cîteva ceasuri... Nu e nimic ! Te pomeneşti că te reţineam fără folos...

Se întoarse de la fereastră şi se aşează pe divan, lîngă volumul lui Schopenhauer. Filipache urmărea cu admirativă luare-aminte pe acest straniu coleg, după vîrstă ceva mai mare decît el, dar după maturitatea minţii şi timbrul personalităţii, cu mult deasupra lui. Sub fruntea lui exagerată şi fragilă, obrajii erau uscăţivi, gura vînătă şi nasul ascuţit ca un semn de întrebare. Rezimat de spătarul divanului şi escamotat de lumina lămpii, Boruzescu părea un luptător ostenit de nobila luptă a zilei, luptă cu penelul, cu pana, sau cu tomurile cercetate...

— Boruzescule, am încercat şi eu, după îndemnul tău, să citesc ceva de Schopenhauer şi am început, fireşte, cu *Aforismele* lui... Dar deocamdată sunt mai sensibil la contribuţia lui Maiorescu, adică la limba în care e tradusă cartea, decît la ideile din carte...

Prietenul lui Filipache întoarse în lumină capul său de intelectual veştejit şi răspunse, fără suficienţă, dar obosit şi leneş :

— Dorule dragă, nu mă mira... Stai să mai treacă... A înţelege filosofia idealistă transcendentală es e ceva aşa... ca a trece din regnul vegetal în regnul animal... *Die Welt ist meine Vorstellung* /... Lumea este reprezentarea mea... Hei !... Hei !... Cînd mi-a căzut în mînă, acum patru ani, nuvela lui Eminescu *Sărmanul Dionis* şi am citit-o, trei zile am umblat năuc pe izlazul şi prin dumbrăvile de lîngă tîrgul meu natal. Este o totală răsturnare a lumii tradiţionale, pe care o purtăm în cutia asta craniană, şi înlocuirea ei cu cea adevărată, cu lumea filosofică... Filosofia începe de la acest hotar : *Die Welt ist meine Vorstellung...*

— Adică ce ?... un vis, o aiureală, o fantasmagorie absurdă ?...

— Nu, Filipache, acestea sunt expresii inadecvate şi uneori paraponisite, întrebuinţate, ca răzbunare, de duşmanii filosof iei idealiste transcendentale... Lumea este o realitate, dar fîntînile din care se aruncă în afară tumultuoasă şi tot splendidul şi

tragicul ei tumult au cu totul alt înţeles şi altă consistenţă decît în concepţia curentă şi vulgară... Spaţiul în care se situează această lume şi timpul în care se desfăşoară, inel după inel. au un caracter absolut de idealitate... Spaţiul şi timpul sunt ideale. Fac parte din *împătrita rădăcină a principiului raţiunii suficiente...*

— Boruzescule, nu dau cu nasul întîia oară de aceste idei... Ţi-aduci aminte că am avut cîteva discuţii cu profesorii noştri de filosofie, prea şcolari ei înşişi, de-abia ieşiţi din sala lui Maiorescu ; am mai vorbit şi noi ini re noi... dar n-am putut să adun mare lucru în capul meu...

— Filipache, această concepţie superioară, care recunoaşte caracterul de idealitate al spaţiului şi al timpului, şi deci al universului întreg, este muntele Himalaia, şi îl urci greu de tot, ani de zile, ca să nu ajungi în vîrf poate niciodată... Dar ia s-o luăm de la talpă... Iată, sub coatele tale, acest birou... un obiect, din misterioasa lume a obiectelor... E tare, e dreptunghiular, are coloarea brună şi aşa mai departe... Mintea nefilosofică, omul de pe stradă vede acest obiect, caută prin saltare, mănîncă sau picotează pe el şi pleacă... în convingerea lui, acest birou este o existenţă independentă, acest birou este, pentru omul de pe stradă, tare, brun, dreptunghiular, *în chip absolut...* Fie că biroul este sub ochii lui, fie că biroul este izolat de orice privire omenească, biroul este şi rămîne ceva în sine, cu toate particularităţile pe care le are atunci cînd stăm în contact cu el... Aşa crede, aşa pricepe omul de pe stradă lumea exterioară. De aici începe uriaşul şanţ despărţitor între capetele filosofice şi nefilosofice.

— Costache, te-am înţeles... acest birou şi toată lumea exterioară, laolaltă, sunt în sine, adică independent de simţurile noastre, cu totul altfel decît le interpretăm noi... Lumina, coloarea, forma, sunetul, toate armoniile şi toate stridenţele existenţei sunt interpretările cerebralităţii noastre... Dar ceea ce interpretăm noi — diversele incitaţiuni externe — unde se situează ? Nu este un spaţiu exterior nou, nu este un timp deasupra noastră ?

— Dorule, eşti pe calea cea bună... Aici este misteriosul şurup pe care caută să-1 învîrtească filosofii şi pe care Kant 1-a întors mai bine decît toţi... Filosofii mijlocii convin că lumea în sine este cu totul altfel decît o descifrează simţurile noastre... Ce este soarele în sine ? Ce este, în sine, o floare de trandafir

? Ce este trupul nostru, adică lumea exterioară, cea mai intim legată nouă, *subiectului,* cel ascuns după gratii ? Ce este *lucrul în sine ?* Mister şi iar mister !...

Schopenhauer răspunde : lucrul în sine este *voinţa,* adică pornirea oarbă, adică setea neantului... Putem s-o spunem, dar nu putem s-o înţelegem... Lăsînd la o parte această ultimă întrebare, splendidele asalturi ale filo- sofiei idealiste au cucerit şi această redută de refugiu : şi timpul şi spaţiul au un exclusiv caracter de idealitate...

— Sunt adică apanajul cerebralităţii noastre ?...

— Sunt condiţii ale cunoaşterii... Sunt taina cu care venim pe lumea aceasta...

— Costache, aici bîjbîiesc eu în întuneric. Spaţiul şi timpul sunt ideale... Venim noi cu ele în traistă ? Dacă n-ar ii, pe pămînt, nici ochi, nici urechi, nici picioare, nici aripi, spaţiul şi timpul n-ar mai fi ?...

— Dorule, sunt deocamdată un ucenic care mă hrănesc din firimiturile lui Platon, ale lui Kant, ale lui Schopenhauer... Mai am mult pînă să fiu şi eu admis la *Banchet,* dacă voi fi admis vreodată. Dar sunt un ucenic răzvrătit, poate eretic şi deformator... Da... eu cred că dacă n-ar fi în lume sistemul nervos, adică simţirea şi creierul, n-ar mai fi nici timp, nici spaţiu şi nimic din tot acest univers iluzoriu...

— Dar atunci ce însemnează sistemul nervos şi ce însemnează creierul ?...

-— însemnează biata corabie a lui Noe, unde căutăm să scăpăm de potopul filosofiei şi al nimicirii !...

— Costache, am dat gata universul !... Noroc că suntem tot lîngă aceste ceşti de porţelan, tot în mansarda ta, tot în luna decembrie şi tot în... (aici nu mai e noroc...) obscuritatea noastră studenţească... Dar iată o întrebare : tu aştepţi să priveşti, la miezul nopţii, o eclipsă de lună... Colo, departe, în cîmpiile spaţiare, luna se va stinge treptat şi va ajunge aproape invizibilă, pentru că pămîntul, aşezat exact între lună şi soare, va îneca luna în conul lui de umbră... Poţi tu să gîndeşti că toată această fenomenologie cerească este legată şi condiţionată de biata noastră existenţă ?... Dacă pămîntul ar fi sterp ca luna, şi deci noi, viermii pămîntului, am lipsi, eclipsa de astă-seară — soare, pămînt şi lună — ar fi fost revocată ?...

— Răspunsul meu este acelaşi. Fiecare dintre noi suntem solidari cu tot universul. Suntem unul şi acelaşi mister. Suntem o salbă infinită... Flori, gîndăcei, frunţi muntoase, diamante, aştri, omenirea întreagă, imbecili şi genii : suntem aceeaşi salbă, răsucită în miliarde de spirale şi petrecută pe sub toate pragurile milioanelor de veacuri... Fiecare dintre noi participăm la firul întreg şi suntem firul întreg pe care e înşirată misterioasa salbă...

— Cum vine asta ?... Dacă fiecare am fi firul întreg al sălbii, atunci ce mai este moartea, care ne seceră zilnic, cu profuziune, fără ca salba să se deşire sau să se clintească din măreţia şi din plinătatea ei ?...

Boruzescu se ridică de pe divan şi rămase în picioare într-o atitudine de solemnă intenţiune.

— Dorule, ai sosit ca un copil admirabil în faţa sanctuarului, în faţa sfintei sfintelor !...

-— Ca să fiu încîntat şi eu de ceea ce am descoperit pe negîndite — dacă nu cumva rîzi de mine — tîlcuieş- te-mi complimentul tău...

— Amice, îţi vorbesc despre lucruri pe care le-am ţinut totdeauna îngropate în inima mea... Un subiect de eternă preocupare pentru mine este moartea... M-am pomenit cu această predilecţie de mic copil... De mult, la. moşioara unde am copilărit — mai înainte ca să ne mutăm la tîrg — locul meu de plimbare şi de copilărească reverie era cimitirul satului... Se întîmplase să fie chiar lîngă casa noastră... In după-amiezile de v..-ă, cînd fluturii codaţi, galbeni şi negri, se zbăteau pe -icaieţii înfloriţi de pe şanţul cimitirului şi şopîrlele sfîrîiau printre morminte, eu stăteam la umbra troiţei şi-mi făceam de joacă... Dacă murise cineva în sat şi neamurile îi săpau groapa, eu prezidam pregătirea groapei, cocoţat într-un salcîm... Cînd convoiul de jale se apropia de cimitir, du- cînd pe braţe sau în căruţă mortul cu faţa descoperită, eu mă vîram printre lume şi priveam pe răposat tot timpul prohodului. Am crescut printre gropi funerare şi am făcut totdeauna placidă casa cu ideea morţii. Ziceau vechii filosofi că mirarea este aceea care a dat naştere filosofiei... Eu cred că mai degrabă marea dăscăliţă a filosofiei este moartea... Sîntem prieteni, ne-am pomenit prieteni: moartea şi cu mine...

Cînd m-am întîlnit, acum patru ani, cu nobila concepţie idealistă, prima mea întrebare a fost : Cum pot să încadrez vechea mea preocupare în această filosofie ? Ce crede despre moarte idealismul transcendental ?...Să începem încă o dată raţionamentul nostru de la capăt. Suntem deplin edificaţi. Lumea pe care o vedem, o auzim şi o pipăim este aşa numai pentru noi. Secretul ei este secretul cu care ne naştem fiecare. Suntem toţi — cel puţin tot neamul omenesc — nişte viori mai mult sau mai puţin identice (vezi daltonismul, vezi orbii din naştere), care interpretăm la fel partitura acestei lumi... Dar ce sunt în sine misterioasele note care se izbesc de coardele viorii noastre şi se prefac în coloare, sunet, formă, timp şi spaţiu ?... Fiindcă — şi aici trebuie să te trimit la cărţile maeştrilor — coloare, sunet, formă, timp şi spaţiu, tensiune nervoasă şi tensiune musculară purced toate din aceleaşi porţi ale apriorismului şi ale misterului...

Dar iată că, prin această lume, atît de curioasă şi atît de altfel decît ni-o mărturisesc simţurile, trece, secundă cu secundă, coasa morţii... Putem să afirmăm, din capul locului, această certitudine : După cum suntem invincibil încredinţaţi că lumea înconjurătoare şi noi înşine, în centrul ei, suntem cu totul altceva decît ne informează simţurile, tot aşa trebuie să fim încredinţaţi că familiara moarte trebuie să fie, în sine, cu totul altceva decît cred şi deplîng ochii noştri... N-am izbutit pînă acum să studiez documentele şi doctrina creştină... Dar arhaica şi mîngîietoarea credinţă că moartea este o vamă între două lumi mi se pare de o respectabilă înţelepciune...

Să ne întrebăm cu independenţă : Ce poate să fie moartea aceasta, într-un timp şi într-un spaţiu care îmi aparţine mie ?...

Boruzescu se întrerupse. Porni din colţul divanului şi, cu degajarea unui profesionist sigur pe cărţile, pe argumentele şi pe efectele sale, scoase dintr-un raft de cărţi volumul lui Eminescu.

Il deschise şi ceti :

Pe pieptul moartei luce de pietre scumpe salbă Şi păru-i de-aur curge din raclă la pământ. Căzuţi în cap sunt ochii. C-un zîmbet trist şi sfînt Pe buzele-i lipite, ce vinete îi sunt, Iar faţa ei frumoasă ca varul este albă...

Această funebră frumuseţe, această rigiditate, această capitulare — moartea pală şi superbă — sunt roabe spaţiului şi timpului meu !...

— Boruzescule... te joci cu simţirea mea... Mă zgudui şi mă tîrăşti după tine, ca pe vechii captivi, imperatorul triumfător... Dar, dragul meu, este definitiv probat că noi... suntem universul ?... Se poate afirma, fără remuşcare de conştiinţă filosofică, cum că lumea oglindită de picătura de rouă este chiar proprietatea acestei picături ?...

— Filipache, arsenalul argumentelor lui Kant — cel ce 1-a întrecut pe Platon — este irefragabil... Din nefericire, cîţi pot să pătrundă în acest arsenal !... Amice, universul tot este un misterios fenomen, legat de misterul şi mai inexpugnabil al *subiectului* care suntem noi... Lumea aceasta este obiectul difuz şi infinit. Eu sunt subiectul... Jurisdicţia legii cauzalităţii nu se întinde asupra subiectului... Legea cauzalităţii este valabilă numai între obiecte. Acest obiect sau acest fenomen este cauza celuilalt fenomen... Nu putem să afirmăm : noi proiectăm în neant viziunea acestui cosmos şi fluxul miliardelor de veacuri... Intre subiect şi obiect punţile sunt rupte pe vecii vecilor... Dar ştim bine şi demonstrăm că spaţiul, timpul şi cataracta cauzalităţii universale sunt numai şi numai ideale, cu noi, pentru noi, din pricina noastră, în aşa grad încît, dacă' noi n-am fi sau n-am mai fi, universul s-ar şterge ca apa morţilor...

— încep să văz, aşa, ca prin sită, care este filosofia ta asupra morţii...

— Iubite Filipache, nu ştiu dacă te-ai oprit vreodată mai îndelung în dreptul noţiunilor de infinit şi de eternitate... De obicei, noi gîndim aceste noţiuni numai prin comparaţia : Lumea noastră întreagă faţă de universul infinit este de-abia un punct. Veacurile lumii noastre, oricît de multe, faţă de eternitate sunt o singură clipă. Pentru cei ce aşază pe Dumnezeu, ca să zic aşa, în inima eternităţii şi a infinitului, lucrurile sunt şi mai evidente. Ce sunt toţi anii creaturii faţă' de eternul creator ! Ce sunt toate regiunile universului faţă de infinitatea puterii şi a omniprezenţei lui Dumnezeu !...

Dragă amice, toată filosofia mea asupra morţii stă captivă într-o ecuaţie insolubilă. Nu ştiu dacă eternitatea şi infinitul sunt ale lui Dumnezeu... Dacă infinitul face parte din vistieria dumnezeiască, atunci cosmosul nostru este un simplu punct, este un singur bănuţ din această vistierie... Dacă eternitatea este mantia lui Dumnezeu, atunci toate miliardele de veacuri ale lumii noastre sunt o clipă, o scamă de purpură pe mantia împărătească.Acum urmează-mă. Dacă în clipa morţii mele trec din iluzia şi din visul timpului pământesc de-a dreptul în realitatea eternităţii, atunci însemnează că moartea mea coincide cu moartea universală...

— Iartă-mă că nu pot să prind raţionamentul tău...

— Filipache, admite că fluviul timpului nostru se varsă în marea eternităţii... eternitatea nudă, fără clipe, fără zile, fără ani, adică eternitatea dezbrobodită, fiindcă toată această broboadă — clipe, zile, ani şi veacuri — însemnează iluzoriul timp pământesc...

— Bine, am admis.

■— In faţa eternităţii, care soarbe iluzia timpului nostru, zdrenţele acestei iluzii sunt absolut egale, sunt una şi aceeaşi clipă... O zi, un an, sau o mie de ani... faţă cu veşnicia goală sunt perfect egale, sunt o secundă. Fluviul timpului nostru se varsă în marea veşniciei într-o singură secundă...

-— Aşa s-ar părea... Să zicem că da...

— Nu să zicem că da... Aşa este !... Un ceas şi o sută de ani, o săptămînă şi un milion de ani pe orologiul eternităţii nu însemnează decît una şi aceeaşi clipă... Oricît de lungă sau oricît de scurtă ar fi funia timpului, în faţa veşniciei ea scade dintr-o dată şi se reduce la o clipă... Şi ele între ele, perioadele veacurilor noastre, confruntate cu eternitatea, sunt toate un fulger, nimic altceva decît palpitarea unei clipe.

Stai acum şi te socoteşte : pe firul acestui timp iluzoriu stau înşirate decesul lui Confucius, al lui Buda, al lui Abraham, al lui Keops, al lui Alexandru cel mare, al iui Socrate, al lui Zenon, al lui Francisc de Assisi, al lui Kant, al lui Napoleon !... Şi pe acelaşi fir iluzoriu, iată... la infinit, perlele negre ale tuturor deceselor din veacurile iluzorii, bineînţeles punînd la socoteală decesul tău şi al meu...

Pricepi, Filipache ? Barca lui Charon este universală !... In realitate, poznaşul de unchiaş ne

transportă pe toţi dintr-o dată de pe ţărmul iluzoriu, dincolo, pe ţărmul destăinuirii şi al adevărului !

—■ Boruzescule dragă, tot ce spui tu mi se pare fantastic de ingenios, dar fragil...

— Ca timpul şi ca spaţiul !... Dorule, nu ştiu nici eu prea bine dacă ai în faţa ta pe un pribeag al reveriilor **funebre** sau pe un nou Cristofor Columb... Dar, încă o dată şi încă o dată !... Dacă timpul pământesc e broderia visului, dacă este — ca şi spaţiul — un element aprioric şi un aport al cerebralităţii noastre, atunci moartea noastră, cea în timp şi în spaţiu, este o scamatorie !...

Pe urmă... Dacă, dincolo de mirajul timpului şi al spaţiului, ne aşteaptă nuda eternitate şi nudul infinit, atunci decapturarea noastră din colivia vieţii însemnează o năvală universală de şcolari ieşind toţi din clasă în secunda cînd sună clopoţelul... Cu alte cuvinte, mai severe : moartea mea coincide cu moartea tuturor celor ce au murit, mor şi vor mai muri pe planeta aceasta şi în şuvoiul veacurilor pământeşti... Dacă dincolo de moarte ne aşteaptă eternitatea rigidă, moartea nu mai este individuală, ci universală... Anii care s-au scurs între moartea Semi- ramidei şi moartea mea sunt iluzorii... In mormîntul meu pogoară toţi morţii trecuţi, prezenţi si viitori... Cu fiecare dintre noi se stinge strania şi imensa iluziune, şi ■—• lucru admirabil — toţi murim în aceeaşi clipă, fiindcă toţi ne decapturăm în una şi aceeaşi compactă veşnicie... Deşi între mormîntul primului om şi mormîntul ultimului om se pare că au căzut la mijloc sute de mii de ani şi mii de kilometri, adevărul este că mormîntul e unul şi acelaşi, iar clipa morţii lor — şi a tuturor morţilor dintre ei — este clipa morţii universale... înţelegi, Filipache ?...

— Boruzescule !... Mă vrăjeşti, dar nu mă convingi !

Paradoxalul filosof se învîrti de eîteva ori în jurul lui

Filipache, ţinînd mîinile în buzunarele pantalonilor. Apoi, cu capul în umbra dantelată a abajurului şi cu pieptul în lumina plină, se opri în faţa nedumeritului prieten. Avea în ochi o lumină amuzată şi ironică. Părea un maestru afectuos, care voieşte să dovedească unui elev nu ştiu ce adevăr, foarte uşor de înţeles, dar pînă acum neluat în seamă.

— Dragul meu, în luna decembrie, în nopţile clare — cum nu e noaptea aceasta — poţi să observi pe bolta cerului, dincolo şi dincoace de Calea Galactică, cele două constelaţii diademe, a Carului Mare şi a Orionului, iar împrejurul lor vetrele fosforescente ale celorlalte constelaţii. Sunt vreo şapte mii de ani de cînd omenirea le priveşte, splendide şi rigide, misterioase şi inamovibile. Aşa le-au privit şi le-au însemnat, odinioară, astronomii din Babilon, aşa le privim şi le notăm şi noi în cataloagele noastre... Ursa Mare, Orionul, Casiopeia şi toate celelalte stau nemişcate şi geometrice de cînd le-au pomenit miraţii ochi ai locuitorilor pămîntului... Dar ştii ca şi mine că această lume siderală, aceşti aştri cu toate cortegiile lor planetare nu se odihnesc nici o clipă... După cum infimul nostru sistem planetar gravitează necontenit în jurul soarelui, tot aşa şi soarele — sărmană stea bătrînă — tot aşa şi comparşii soarelui din tot universul au mişcări tainice şi gigantice, nu cunosc odihna şi aleargă în spaţiu cu viteze incalculabile... Apropie acum aceste două noţiuni elementare. Iată, întîi rigiditatea acestor constelaţii, acestor figuri geometrice ale cerului, riguros aceleaşi de cînd le contemplează omenirea... Al doilea, aceste stele şi familiile lor, deşi par fixe, ca nişte cuie de diamant — şi fixe le constatăm de şapte mii de ani — totuşi, zboară în spaţiu fără odihnă, călătoresc cu repeziciuni care ne confundă !... De şapte mii de ani, de cînd privim roţile Carului Mare sau ale Carului Mic. nici o roată nu s-a mişcat din loc ! De şapte mii de ani, de cînd privim Cloşca cu pui, nici un pui n-a ieşit de sub aripile Cloştei, deşi ştim perfect de bine că aceşti pui sunt fulgere călătoare în spaţiu !... Iţi dai seama de consecinţele acestei confruntări ?... Şapte mii de ani ai noştri şi poate încă şaptezeci de mii de ani de aci înainte n-au făcut şi nu fac nici cît o clipă siderală, adică atîta cît îi trebuie unei stele dintr-o constelaţie ca să se mişte şi să evadeze din familie !

La noi pe pămînt, de cînd cu grădinile suspendate ale Babilonului şi pînă azi, au trecut atîtea mii de ani ; în constelaţia Orionului n-a trecut nici o clipă, fiindcă tot trapezul ei este rigid şi egal cu el însuşi, acum, ca şi în zilele astronomilor caldeeni... A gîndi

că stelele care compun fixele noastre constelaţii sunt nişte sarcofage imobile este antiştiinţific... Sferele lui Ptolomeu şi toată concepţia antică nu vor mai învia niciodată... Aceste corpuri cereşti aleargă şi gravitează *in saecula saeculo- rum...* De ce atunci vertiginoasa lor cursă pentru observatorii pământeşti este inexistentă şi inexistentă de şapte mii de ani ?... Pentru că... o clipă siderală înghite o sută de mii de ani ai pământului !... Dar o clipă a eternităţii ?... Judecă deci mai adînc şi familiarizează-te cu această trăsnaie din capul prietenului tău Costache Boruzescu. Timpul nostru pământesc, oricîte deşarte sute de mii de ani ar număra, rămîne egal cu zero... Un an, o sută de ani, sau o sută de milioane de ani sunt între sine cantităţi deplin egale, fiindcă fiecare în parte, proiectată pe înţelesul eternităţii, este egală cu zero, adică maximum cu o clipă...

Presupune, amice Dorule, că un astrono.n din *Alja din Orion,* zisă şi *Betelgeuse,* ar fi prins de veste despre moartea marelui şi virtuosului rege al Egiptului, Sesostris, cel sărbătorit de greci. Şi multinformatul şi compătimitorul astronom ar vrea să-şi şteargă o lacrimă de emo- ţiune... Dar cînd s-a aplecat din nou, ca să privească prin aparatul lui miraculos, a văzut funeraliile lui Sadi Car- not...

Şi dă-ţi bine seama că rigidele constelaţii de deasupra capetelor noastre sunt şi ele captive timpului şi spaţiului... Oricîte mii de ani pământeşti ar intra într-un sfert de oră din Steaua Polară, totuşi, şi Steaua Polară are ceasuri, zile şi ani... Cugetă, însă, că eu pun faţă în faţă timpul şi decesele noastre nu cu orologiul vreunei stele, ci cu integrala şi maiestuoasa Eternitate !...

-— Costache, să respirăm un minut... Ideile tale sunt grele de mă doboară !... Ce supapă de siguranţă, pentru prostească noastră sănătate, prezintă sfînta ignoranţă !

— De ce, Filijjache ?... Toate cîte ţi-am spus sunt lucruri pe care le ştii de multă vreme ; le-ai cetit, ca şi mine, în cărţile lui Camille Flammarion şi în toate cărţile de astronomie populară...

-— Totuşi, sinteza pe care o scoţi din acele elemente cunoscute şi vagabonde este uluitoare !...

— Este oul lui Columb !... Dacă plutim — cu spaţiul şi cu timpul nostru — pe oceanul viului infinit şi al viei eternităţi, moartea fiecăruia dintre noi

însemnează *le suprême plongeon !* Toţi suntem solidari in moarte !... Nici unul nu murim înaintea celuilalt !... Toţi ne regăsim dincolo — ceea ce şi suntem într-adevăr — acelaşi arbore de mărgean sufletesc...

— Boruzescule, mă scormoneşti şi mă aţîţi !... Pare că sunt un orb care, inundat de soarele de mai, ridică mîi- nile în sus, spre astrul caldelor mîngîieri... Dar soarele va rămînea mascat de-a pururi !... Amice, unde este Dumnezeu în toată această tulburătoare destăinuire filosofică ?... Nu ştiu pentru ce, dar tu îmi faci impresia că mai ţii undeva, departe, o cameră pe care nu vrei să mi-o deschizi... E adevărat că niciodată n-am vorbit pe şleau în chestiunea aceasta... Mi-aduc aminte de discuţia ta cu ultimul nostru suplinitor de filosofie, şi mai cu seamă de controversa ta cu Cochinţu — ateul nostru din interese de galanterie — şi păstrez impresia că tu erai partizan al marelui Necunoscut...Filipache dragă, cînd e vorba de existenţa lui Dumnezeu, nu putem să uităm niciodată sentinţa subtilului francez : *„téméraire qui l'affirme, insensé qui le nie !"* Da, este adevărat, cu cît te adînceşti în acest ţinut al negurelor eterne, cu atîta începi să cîştigi, de la o vreme, bănuiala că vălurile vor cădea şi că faţa adevărului va birui, deodată, într-o subită glorie revelatorie !... Pe extremele confinii ale împărăţiei lui Kant, începi să simţi vecinătatea lui Dumnezeu... Dar, amice, filosofia este neputincioasă să-ţi destăinuiască mai mult... Mintea noastră e slabă şi condiţională !... Primul nostru instrument de investigaţie abstractă nu ajunge decît pînă la ţărmul obiectului... Legea cauzalităţii se opreşte la ţărmul celor ce se văd !... Jurisdicţia acestei legi este mărginită iremediabil !... Materialiştii[1] declară cu ignorantă suficienţă : „Aşa-zisul suflet omenesc este o fosforescenţă a materiei !" Sau celebra şi insipida comparaţie : „Cugetarea este o secreţiune a creierului, întocmai aşa cum urina este o secreţiune a rinichilor..." Filosofi ignorantini ! In capul lor încă nu s-a descoperit America !... Ei nu ştiu încă marele adevăr că legea cauzalităţii nu este valabilă decît în lumea obiectelor : un obiect este cauza altui obiect ! Cum o să fie obiectul — oase, carne, sînge, nervi — cauza cugetării, adică a *subiectului cugetător,* care scapă cu totul de sub legea cauzalităţii !... Legea cauzalităţii este inaplicabilă subiectului... Puterea ei este legitimă numai in împărăţia obiectelor, distincte şi etern separate de subiect...

1 **Materialiştii vulgari (n. ed.).**

Dar acelaşi abuz îi fac şi spiritualiştii care n-au cetit şi nu pot să cetească pe Kant... Lumea aceasta, măreaţă,, guvernată fără greş, încinsă cu eşarfă de stele şi călătoare în infinit, este opera mîinilor Celui Atotputernic... Bănuim că da... Vrem să fie aşa... Dar filosofía noastră e prea slabă în picioare ca să se ridice aşa de sus... Şi picioarele ei sunt frînte de întrebarea : Ce este Dumnezeu ?... Subiect sau obiect ?... Obiect nu poate fi, şi legea cauzalităţii are jurisdicţie numai în lumea obiectelor. Dumnezeu este dincolo de această lume şi dincolo de această lege....

Este Dumnezeu subiect ?... Trebuie să fie, zicem noi... Dar biata lege a cauzalităţii nu ajunge nici aşa pînă la El, după cum nu ajunge nici pînă la *subiectul* care suntem fiecare...

— Dezolate şi dezolante constatări !... Filosofía sfîrşeşte totdeauna cu o impasă... Aceasta explică şi legitimează revelaţiunea religioasă...

— Da, ai dreptate... Dar este un domeniu cu totul aparte, pe care nu-1 cunosc şi de care nu pot să mă apropiu.

Aceste cuvinte ale filosofului răsunară închise şi stranii, ca un clopoţel înăbuşit într-un sac.

Surprins, Filipache îl întrebă, ridicîndu-şi fruntea :

— Pentru ce, Boruzescule ?... Ce poate să rămînă ascuns şi interzis pentru inteligenţa ta ?...

— Copil ce eşti !... Este un domeniu antagonic fiinţei mele şi posibilităţilor mele intelectuale. Revelaţiunea religioasă şi îndeosebi revelaţiunea creştină însemnează soarele care luminează celălalt versant al sufletului omenesc... Trebuie să fii sfînt şi trebuie să fii copil ca să poţi să te urci pe Muntele Fericirilor... Spre nesfîrşita mea părere de rău, nici sfinţenia, nici nevinovăţia nu fac parte din posibilităţile mele... Suntem la hotarul unei lumi care ne exclude şi ne ocoleşte cu spaimă... Nu ştiu care dintre vechii scriitori creştini a zis sau a scris undeva : „Ce legătură are porticul lui Solomon cu porticul lui Zenon şi ce întilnire poate să fie între Ierusalim şi Atena?..." Are dreptate!... Sunt realităţi sufleteşti, adevăruri, certitudini, experienţe fericite şi victorii răsunătoare care pentru noi se desfăşoară nu la antipozi, ci dincolo de noi, pe un plan paralel, cu care nu ne vom întîlni niciodată...

Am voit să studiez Biblia şi să cercetez personalitatea lui Isus Cristos. Dar, după cîtva timp de strădanie, mi s-a părut că sunt o dihanie acvatică ieşită la suprafaţa mării şi că vreau să ţîşnesc afară pe pajiştea de pe ţărm, ca să mă plimb printre crini şi să zburd cu mieii turmelor...

— Dragul meu, iartă-mă, dar aici cred că ridici nişte bariere capricioase şi foarte discutabile... Iţi mărturisesc că, pe tăcute, eu am început de prin clasa a şasea să cetesc pe scriitorii creştini sau pe penitenţii care revin la creştinism. Ţi-am vorbit eu odată despre toate acestea... Ei bine. nici eu nu mă simţeam delfin, nici scriitorii mei nu-mi păreau nişte celeste ierbivore...

Boruzescu rîse şi-şi băgă mîna în sîn cu gestul bătrî- neţelor obosite şi experienţe.

— Filipache dragă, tu nu eşti filosof... Tu eşti poet, tu eşti o simţire intactă şi iubitoare. Tu porneşti de-abia acum în lume... Pariez că vei găsi pe Dumnezeu !...

— Costache, mă uimeşti ! îmi vorbeşti ca Matusalem ! Ai uitat că suntem colegi ?...

— Dorule, îmi dau bine seama de ce-ţi vorbesc... S-ar părea că amîndoi suntem la aceiaşi primi paşi în viaţă... Dar eu, amice, printr-o sentinţă excepţională şi funestă, am prescurtat cărările, am pus în buzunar bucuria vieţii fără s-o trăiesc, şi mă găsesc tocmai dincolo, la poarta de ieşire... departe de tine cu o jumătate de veac !...

Tonul lui Boruzescu era lipsit de orice patos. Vorbea din prisosinţa unor dureri precoce, unor experienţe şi unei veştejiri anticipate, despre care nici un prieten n-avea precise informaţii... Era prea inteligent ca să-1 descoasă cineva şi era (în comparaţie cu colegii săi) destul de bogat ca să se izoleze de societatea şi de indiscreţiile lor.

Filipache insistă :

— Cu toate astea, Boruzescule, controalele primăriei spun că nu eşti încă major !...

— Ei, amice, nici bietul John Stuart Mill nu era mai înaintat în viaţă cînd s-a simţit baricadat de jur împrejur şi incapabil să-şi mai caute evaziunea din închisoarea lui de vastă deziluzie şi de bancrută universală...

— Termenul de comparaţie e binevenit... Dar de ce nu vrei să-I folosim şi în partea lui a doua ?... Dezorientarea lui John Stuart Mill se isprăveşte într-o bună zi, şi filosoful nostru intră într-o epocă definitivă de sănătate trupească şi morală...

Boruzescu avu un surîs subtil, prin Timbra dantelei abajurului.

— Pare că vorbirăm adineaori de secretul convingerilor feministe ale acestui cugetător... Caută pe doamna Taylor !...

Filipache simţi că se îmbujorează la faţă. îşi scoase batista şi o purtă dintr-o mînă într-alta.

— Haidem înainte, Costache !... De ce să excludem această perspectivă... Iată că un sentiment puternic în viaţa unui filosof poate să fie binecuvîntatul Nil în pămîntul Egiptului...

Dar Boruzescu nu merse mai-nainte. Filipache îl simţi închis şi ironic.

— Dorule dragă, şi Sfinxul e tot în Valea Nilului... Şi de atîţia mii de ani, de cînd se revarsă Nilul Verde şi Nilul Roşu, Sfinxul a rămas cu totul sterp... Nu i-a crescut nici măcar o pereche de coarne...

Răspunsul tăie tot avîntul lui Filipache.

Boruzescu continuă, privindu-şi ceasul :

— îţi mărturisesc, însă, că simt coarne în stomac... Mă împunge foamea ! ... Vrei să fii mosafirul meu ?

XI *Nu, Costache dragă! Cît e ceasul? Brr !... Alerg acasă ! Iartă-mă că nu pot să te asist nici la cină, nici la desertul tău astronomic, dacă cerul ţi-l va oferi...*

„23 decembrie 1898 (miercuri)

Ce rău îmi pare că n-am putut să te revăd înainte de plecarea dumitale !... Iţi sunt însă recunoscător pentru cele cîteva cuvinte pe care mi le-ai trimis din Gara de Nord... M-am domerit şi m-am resignat, e adevărat, destul de greu, dar mi-ar fi fost şi mai greu dacă plecai fără nici o lămurire... Aşadar, a fost în Bucureşti maica Antonina, naşa dumitale... Cît aş vrea s-o cunosc şi eu !... Dragostea şi respectul cu care mi-ai vorbit despre maica Antonina au trecut în inima mea.

După socoteala mea, sunt trei zile de cînd ai sosit în Varatic... Ce cuvînt frumos : «Varatic»- Pe lîngă mine eşti o erudiţă şi un adevărat Marco Polo... Eu n-am străbătut pînă azi decît o singură distanţă, adică vreo sută şi ceva de kilometri de cale ferată... Dumneata cunoşti Brăila, Iaşii, Piatra-Neamţ, Tg.-Neamţ şi toate acele mî- năstiri de primprejur, pe care mi le-ai făcut dragi fără să le fi văzut ochii mei...

Ce să-ţi spun de pe aici ?... Sunt multe lucruri pe care ţi le-aş scrie în multe pagini, dar n-a venit încă vremea lor...

Vacanţa a început a doua zi după plecarea dumitale... M-am dus înadins la orele de psihologie şi de pedagogie cu gîndul să iau note pentru dumneata... Dar domnul profesor n-a venit.

în schimb, vară-mea, Sanda Petrovici, s-a ţinut de cuvînt — cam tîrziu — şi ne-a poftit pe toţi la un ceai. Am văzut-o viu afectată de lipsa dumitale. M-am bucurat din toată inima cînd am înţeles cît ţine la dumneata. Biata fată începe să se întremeze şi trupeşte, şi sufleteşte... A scăpat de monstrul conjugal care-i săpa mor- mîntul. Cred că pînă la vară va fi legalmente despărţită de Codin Petrovici. Pînă atunci, neconsolatul Codin se zice că — fireşte, de inimă rea — şi-a sporit porţia de alcool cotidian.

Afară de Sanda Petrovici, cel ce a suportat mai greu lipsa dumitale din salonul ei a fost autorul acestor pagini...

Au fost de faţă Elvira Iatropol, încă o fată de la cămin — domnişoara Prahoveanu — şi amicii mei, Boruzescu şi Bujoreanu... Altcineva decît mine ar fi găsit tovărăşia veselă şi ar fi petrecut... Am avut norocul să mă doară capul şi să nu înşel pe nimeni cu atitudinea mea rezervată şi galeşă... Dacă n-am vorbit şi n-am prea rîs, ani ascultat în schimb discuţiile angajate în jurul meu...

Domnişoara Prahoveanu mi s-a părut foarte ageră şi meşteră la cuvînt, dar trebuie să aibă la inimă un pic de acid sulfuric... L-a cam pîrlit pe amicul Silviu. Subiectul, luat şi reluat în tot timpul de la ora 5 pînă la ora 8 seara, a fost divorţul şi emanciparea femeii.

Aceasta însemna să vorbeşti de funie în casa spînzu- ratului, dar toţi ştiam şi eram încredinţaţi că vară-mea, Sanda, este o victimă şi că divorţul ei sr numeşte legitimă apărare.

Bujoreanu, poet iresponsabil şi farsor pe sub ascuns, era de părere că, în privinţa emancipării femeii, trebuie să adoptăm tactica lui Fabius Cunctator... Să mai treacă, să mai aşteptăm, văzînd şi făcînd... Dacă femeile, de aci înainte, se vor purta bine, le vom da bune certificate... Domnişoara Prahoveanu i-a dat cîteva abile lovituri de floretă...

Boruzescu, filosof transcendental şi balanţă cu tereziile goale, priveşte problema cu ecvanimitate... Vreţi emanciparea ? Poftiţi, vă rog ! Numai... *Non turbare circulos meos !...*

Sanda, sărmana, formula pretenţii minimale : «Puţină milă pentru noi !... Lăsaţi la o parte zbieretele, înjurăturile şi brutalităţile !» Iţi mărturisesc că m-a făcut să lăcrămez... O, dacă ar fi bunătate pe pămînt, dacă am avea milă unii de alţii şi am îndeplini măcar pe jumătate, măcar pe sfert învăţăturile sublimului răstignit de pe Golgota, ce ne-ar mai trebui atîtea instituţii pentru în- frînarea egoismului şi atîtea procese pentru confirmarea dreptăţii celor slabi !

Elvira Iatropol mi s-a părut straniu de neserioasă. Femeile ca Elvira compromit ideea nobilă a emancipării feminine. A fost tot timpul paradoxală, agitată, incapabilă să urmărească discuţia, dar întrerupînd-o cu fel de fel de incidentale şi cu necontenite explozii de rîs... Şi tot ea, altă dată, după lecţia lui Maiorescu, primise foarte serios ideea unei discuţii între amici...

Mi-a plăcut mai mult domnişoara Lili Prahoveanu. Ideea d-sale era cam aceasta : «Să ne pregătim pentru emanciparea viitoare, dar deocamdată să fim toate gospodine şi mame de copii...»

Într-un moment, am obiectat :

— Ce te faci dacă dai peste un Codin Petrovici ?

Mi-a răspuns :

— 11 măturdin cale şi mă mărit a doua oară !

Vitează fată, dar nu ştiu dacă această vitejie se va menţine şi pe un teren nenorocit şi înfundat, ca în cazul vară-mi...

Dintre toţi cei din salonul vară-mi, cel ce ar fi avut mai mult de spus eram tocmai eu, care am tăcut... De ce am tăcut ? Avusesem mai înainte o lungă convorbire cu Boruzescu şi-1 întrebasem, între altele, cum priveşte el emanciparea femeii... Acest pătrunzător prieten mi-a răspuns ia fel ca la ceaiul Sandei, dar a adăogat : «Trebuiesc anume interese sufleteşti ca să te înarmezi cavaler şi să porneşti la luptă pentru drepturile femeii...»

Observaţia lui m-a făcut sfios... Dar mai era încă un lucru. Dacă mă amestecam şi eu în discuţie, m-aş fi pomenit vorbind despre altceva decît despre drepturile femeii... într-adevăr, ceea ce mă preocupă azi mai mult din cazul filosofului englez este experienţa personală, care-i dă putinţa să construiască generoasa lui teorie.

Dar această chestiune nu se discută în adunări, ci în intimitatea unei prietenii închise.

Domnişoară Antonino, eşti pentru mine, azi, singurul suflet indispensabil unor atari discuţii... Ti-am spus de cîteva ori, poate prea încrezut, poate naiv şi copilăros, că speranţele mele cele mari cresc pe valea poeziei şi a literaturii.

Este, dacă vrei, o manie suportabilă, o boală ca oricare alta, mai ales în tinereţe, fiindcă — poftim de vezi — e plină lumea de juni cu plete, cu lavaliere şi cu buzunarele înţesate de manuscrise... Vai, sunt şi eu unul dintre ei 3Situaţia mea, din punct de vedere comic, n-ar întrece-o pe a celorlalţi confraţi, imberbi şi geniali... Situaţia mea începe să se complice din punct de vedere dramatic !... Lucru deosebit de grav : domnişoară Antonino,. te asociez de cîtva timo Cfără să-ţi treacă prin cap) la nădejdile, anotimpurile, riscurile şi veniturile grădinilor mele din California ! ...

Mai mult decît atîta : fiindcă răzoarele mele sunt în primăvară, scumpă domnişoară Antonino, beneficiile acestei tovărăşii pe care n-ai cerut-o nu se pot măsura !...

Ştiu eu ce să mai zic ? !... Vraja lecţiei lui Maiorescu mi-a fost fatală. Mă întreb dacă, din atîta lume tînără care 1-a ascultat, n-au mai ieşit şi alte victime afară de mine... Şi mă întreb, mai departe, dacă viaţa lui John Stuart Mill, cu adorabila lui prietenie po-ntru doamna Taylor, n-a răspîndit pînă acum, în cine ştie cîte tainice colţuri ale lumii, nobila floare a devotamentelor eterne...

Domnişoară Antonino, sunt de felul meu destul de socotit şi destul de împovărat de ceea ce se numeşte bunul-simţ... Mă mir acum ce s-a făcut această intimă a mea povară... Sunt altul, domnişoară Antonino !

Cutez să te întreb dacă, de la Mînăstirea Varatic, vei trece şi prin Brăila, sau dacă vei veni, după vacanţă, de-a dreptul în Bucureşti... Cutez să te întreb dacă această scrisoare a mea şi altele eventuale nu vor fi mosafiri rău văzuţi în reculesul loc unde te afli acum... Cutez să-ţi doresc, din toată inima, acum, în ajunul înaltelor sărbători creştine, sănătate, voie bună şi puterea sufletească de a privi şi de a înţelege în chip fericit întîlnirea noastră în ceasul lecţiei asupra lui John Stuart Mill !....

O, domnişoară Antonino, în locaşul sfînt unde petreci aceste zile, meditarea e fecundă şi perspectivele vieţii sunt mai clare şi mai înţelepte. Să facem schimb : pogoară, binevoitoare, în grădina visurilor mele literare şi lasă-mă să urc, sfios, spre sanctuarul ascuns de codri pe care mi l-ai descris !..."

PARTEA A DOUA

I

„...22 decemvrie, Mînăstirea Varatic. Am plecat din Bucureşti cu zorul... Nu gîndeam să încep vacanţa la 18 decemvrie şi nici s-o petrec la Mînăstirea Varatic... Dar maica Antonina, cu sosirea ei neaşteptată la Bucureşti, a potrivit lucrurile cum nu mă aşteptam.

Am sosit la Paşcani ieri de dimineaţă... Maica mea,, împovărată cu genţi de călătorie şi mai ales cu grija banilor din genţi, a cumpărat bilete de clasa I şi am călătorit nestingherite... Totuşi, de dormit n-am putut să dorm... Poate să fi aţipit între Mărăşeşti şi Roman... Am trăit ceasuri curioase, de un fel de înserare sufletească în care lumina şi controlul erau suspendate... Mă vedeam pe mine însămi la o mare depărtare. Şi nu mai ştiam«' bine dacă nu cumva spectacolul este dincolo de mine şi fără legătură cu mine... Vedeam pe o biată studentă (atîta vreme trează şi severă cu ea însăşi), care pleacă din Bucureşti cu nănaşă-sa, de vacanţa Crăciunului, şi,, în loc să fie mulţumită că va vedea scumpa mînăstire din copilărie, este tristă că a plecat prea devreme şi că n-a putut să-şi ia ziua bună de la prieteni... Huruitul roţilor, gemetele arcurilor de fier, gîfîitul locomotivei, şuierăturile apropiate şi depărtate se interpuneau neîncetat, între mine şi spectacolul din fund şi nu mă lăsau să-1 coprind mai strîns şi să-1 fac al meu...

Deschideam ochii cîteodată şi priveam pe maica Antonina, adormită în colţul ei şi ţinînd pe genunchi geanta cu banii mînăstirii... Iată o femeie pe care n-o interesează teoriile feministe şi emanciparea noastră ! Viaţa ei are un singur înţeles, o singură directivă, un devotament intact şi un singur stăpîn — în ceruri !

Aşa cum o priveam eu, la lumina candelei din tavanul vagonului, părea — cu profilul ei masculin — mai mult un ostaş papal, sub capişon, decît o călugăriţă pravoslavnică. Mă uitam la ea cu un sentiment de siguranţă afectuoasă, dar şi cu un fior de teamă confuză... Este ocrotitoarea mea şi epitroapa mea sufletească... Tata şi mama îmi par uneori rezumaţi în maica Antonina şi înlocuiţi de ea.

Am ajuns la Paşcani într-o dimineaţă rece şi căruntă, clar fără podoaba lui decemvrie din anii copilăriei. Trăsura mînăstirii sosise din ajun şi ne aştepta. Ne-am înfăşurat în toate pledurile şi în toate broboadele, trimise cu mare grijă de Frăsinica, şi am pornit la drum.

Tîrguşorul Paşcani are frumuseţea lui vara, cînd albia Şiretului se întinde verde şi visătoare pînă spre dealurile Ruginoasei... Casele de pe coama dealului, parcul dimprejurul conacului boieresc, făptura uriaşă a gării străjuiesc în chip original bălţoacele, gîştele şi amestecata populaţie păşcăneană. Afară de cartierul C.F.R. şi de diversele naţionalităţi reprezentate în el, în jurul gării şi sus în Paşcani e un veşnic iarmaroc, de care cu poveri, de birji scofîlcite, de ţărani cu sumane şi de evrei — parte negustori, parte birjari.

Dar acum, în luna lui decemvrie, bălţoacele sunt îngheţate, gîştele au fost tăiate la ultimele sărbători, că- ruţele şi birjile sunt puţine, marele bulevard al tîrgului e aproape gol... Stau în colţul trăsurii (un fel de landou, un coviltir arhaic) şi mă uit la bieţii oameni, cu nasul roşu, cu cizme grele şi unse cu păcură, cu căciuli care turtesc urechile...

Maica Antonina — iconoama de la Varatic, nu e şagă ! — trebuie să dea ochi cu trei-patru negustoraşi, care vin la ferestruica trăsurii, prevenitori, plini de respect şi de încredere.

Spune maica Antonina :

— Mendălă, să nu-mi ceri banii acum, fiindcă am alte nevoi de răfuit...

— Am cerut eu vreun ban ?... Să dea Dumnezeu să fim sănătoşi !... Mai sunt zile de cerut parale !...

O întreb pe drum pe maica Antonina :

— De ce tîrguieşti de la Paşcani, cînd Tg.-Neamţu e la doi paşi de mînăstire ?

îmi răspunde :

— Ovreii din Paşcani concurează la preţuri pe ovreii din Tg.-Neamţu...

Ieşim din tîrg şi începem să urcăm spre conacul de pe creastă. Mă uit înapoi... O blafardă zi de iarnă... Un giulgiu alb şi străveziu cade în falduri peste imensul bazin al Şiretului, şi sus, în cerul vag albastru, îl ţine prins un nasture de aur mat.

Mă strîng lîngă maica Antonina cu un sentiment copilăresc şi exagerat... Sunt iar fetiţa speriată, covîrşită de toate cîte vede, călătoare între Brăila şi Văratic, lîngă uriaşa maica Antonina... Ce poate să fie viaţa, zgomotele şi întâmplările ei pentru un sufleţel singuratic, luat de acasă de lîngă părinţi şi de lîngă fraţi şi dus să copilărească în mînăstire, între nişte femei îmbrăcate totdeauna în doliu ?...

Sodomeni, Gîşteşti, Topile... conacul boieresc şi codrul Paşcanilor... Zările sunt cenuşii, culmile apropiate sunt de aramă, şi departe-departe, dincolo

de brăţara primelor păduri de brad, năluceşte fantasma Ceahlăului...

23 decemvrie. Dacă stau şi gîndesc bine, trebuie să mă socotesc un copil cu noroc... Am două case părinteşti,, un tată şi o mamă la Brăila, o mătuşă la Varatic, şi o copilărie dublă — o parte trăită pe cheul Brăilei şi altă parte aici, în legănatul brazilor şi al cîntecelor bisericeşti...

Toţi şi toate sunt la locul lor, fără nici o schimbare. Frăsinica (sora de o vîrstă cu mine), ucenicele mai în vîrstă, Xenia şi Agafia, maica Polixenia, chelăreasa. servitorii din ogradă şi vizitiul Păvălache... In iatacul unde dorm de cînd am isprăvit liceul şi unde scriu acum aceste note de jurnal, vremea e un cuvînt, ultimele mele amintiri sunt o iluzie şi parcă înseşi aceste mărturisiri scrise sunt neputincioase să demonstreze că zilele se scurg şi că imobilitatea nu există... Divanul albastru, scrinul de nuc, masa de marmură cu tot dichisul ei pentru spălat, peretele de icoane — aceleaşi de cînd le-am pomenit ! —■ perdelele, şerveţelele, largile buzunare brodate de pus scrisori, ziare şi perii... au acelaşi loc şi aceeaşi vîrstă ca şi in ceasul cînd le-am cunoscut...

Este odihnitoare, pentru sufletul aiurit de viaţa zbuciumată şi gălăgioasă a marilor oraşe, această dulce încremenire mînăstirească. Nici maica Antonina, nici ucenicele ei, nici casa, nici servitorii nu sunt mai bătrîni decît acum doi ani şi trei şi patru... Numai eu, răzleţita în lume, am crescut, m-am schimbat, am ieşit de sub legile acestui loc sfînt şi drag...

24 decemvrie. De cînd maica Antonina a hotărît, în inima ei energică, pentru mine, nepoata, că nu voi rămînea în mînăstire, ci voi învăţa carte mirenească, pravila cea aspră de la început s-a îndulcit în privinţa mea. De multă vreme nu mai sunt obligată să merg la privegheri, la vecernii şi la toate slujbele de sărbătoare. Cu toate acestea, nu mă lasă inima să stau leneşă în casă sau să cetesc cărţi străine atunci cînd clopotele cele mari au oprit în mînăstire tot lucrul profan şi au deschis orele de biserică.

Suntem înaintea Naşterii Domnului. Cetaniile sunt nesfîrşite, cîntările şi toată orînduiala slujbelor înaintează din amurg şi pînă după miezul nopţii şi din revărsatul zorilor pînă la ora douăsprezece din zi... Am stat în biserică uneori trei ceasuri, alteori patru... Mă pironeşte locului nu numai sentimentul imprecis al nu ştiu cărei porunci pe care e bine s-o îndeplinesc, dar farmecul insinuant al amintirilor mai tari decît toate poruncile. Sunt iar copilul cu rochiţă

albă şi cu bujori pe ea, care se pierde în valurile de şi ac ale dulamei maicii Antonina. Sunt încă o dată cugetul sfios şi cu încîntări religioase, care bat mătănii la iconostas şi ţin hangul călugăriţelor cîntăreţe... Mă simt din nou fericit legată acestui sfînt locaş, mohorît de jertfa atîtor nouri de tămîie şi sonor ca o vioară, după atîţia ani de rugăciuni şi de imnuri înălţate Trinităţii Prea Simte...

Mă uit, de lîngă strana maicii Antonina, în biserica plină de credincioşi — ţărani, ţărance, mosafiri întîmplă- tori, veniţi de la oraş — dar mai cu seamă de fiicele acestei mînăstiri... Pe multe dintre ele le cunosc : maica Olimbiada, maica Epraxia, maica Agatonica, maica Neo- nila...

Ştiu prea bine că sunt observată. Mi s-a părut ieri că, un ceas întreg, în corul cîntăreţelor din stingă s-a în- vîrtit în şoaptă nu ştiu ce discuţie în privinţa mea... Nu mă simt iubită. Sărmane suflete pe care credinţa nu ajunge să le împace şi să le scoată de-a binelea din cercul preocupărilor deşarte ! Li se pare lor că sunt o fugară, o trădătoare ?... Poate că au dreptate ! Dar nu le sunt vinovată cu nimic. Maica Antonina şi Dumnezeu, care a îndemnat-o, puteau să mă oprească în mînăstire tot aşa cum au hotărît să mă trimită în lume şi să mă dea la carte.

Cu toate acestea, nu pot să mă despart de simţimîntul că aceste femei, care scot din hainele lor negre numai ochii şi nasul, sunt familia mea cea adevărată !... Cîn- tările lor tînguitoare sunt mai aproape de duioşia mea decît jocurile şi alergăturile de pe cheul Brăilei !... Viziunea acestei catapetesme de aur şi a preoţilor, care apar şi dispar prin perdelele ei, mă zguduie mai mult decît amintirea vapoarelor care descărcau şi încărcau la schelă... Iar eu întreagă sunt cu adevărat copilul de suflet al maicii Antonina !

27 *decemvrie.* Ieri, a doua zi de Crăciun, pe cînd maica Antonina era încă la maica stariţa, a sosit curierul poştal — veche figură cunoscută — şi a adus un pachet de scrisori şi de ziare... Două scrisori erau pentru mine, una de la Brăila şi alta de la Bucureşti... Mi-e ruşine să spun că nu cea de la Brăila m-a făcut să mi se bată inima.

Doru îmi scrie o scrisoare destul de lungă, unde îmi rezumă convorbirile din salonul Sandei Petrovici.

Scrisoarea nu e prea sfioasă... E adevărat că i-am dat voie lui Doru să-mi scrie, dar... ca să-mi comunice în substanţă lecţiile la care eu nu puteam să mai fiu de faţă... Cel puţin aşa mi se pare că-i spuneam în cartea poştală pe care i-am scris-o din Gara de

Nord... Nu i-am dat voie să-mi scrie ultimele două pagini din scrisoarea lui... Şi totuşi, poftim, că nu sunt nici revoltată, nici speriată că mi-a scris asemenea lucruri !...

9 — La răspîntie de veacuri

După ce-am cetit şi recetit epistola lui Doru, am des- chis-o şi pe cea de acasă... Slavă Domnului, sunt toţi sănătoşi ! Treburile merg ceva mai bine. Sărbătorile Crăciunului şi ale Anului nou mai înviorează pe bieţii negustori. Multe închinăciuni maicii Antonina şi multe urări pentru sfintele sărbători.

Aseară m-am retras mai devreme în iatacul acesta şi am cetit a treia oară slovele lui Doru. Am stat apoi (poate vreo două ceasuri) şi m-am judecat pe mine însămi şi această nouă situaţie în care se pare că încep să mă găsesc.

M-am întrebat cu claritate : Dacă maica Antonina ar fi fost de faţă la sosirea scrisorii şi ar fi fost curioasă s-o cetească şi sfinţia-sa, ce explicaţii şi ce justificări i-aş fi înfăţişat ?

I-aş fi vorbit aşa : «îmi scrie Doru Filipache, un student din Bucureşti, pe care l-am rugat să-mi comunice ce lecţii s-au ţinut la şcoală după plecarea mea. Dar, pentru că nu s-a ţinut nici o lecţie, el îmi scrie alte lucruri şi idei...»

Maica Antonina m-ar fi întrebat : «Ce anume îţi scrie ?»

Răspunsul : «Vezi, maică dragă, la noi, la Facultatea de filosofie, un profesor renumit, Titu Maiorescu — poate că nu l-ai uitat : a fost odată ministru al Instrucţiunii şi cultelor — ne-a vorbit despre un mare învăţat englez, care a strigat în toată lumea că femeile duc azi o viaţă de roabe şi că trebuie să le dăm şi lor aceleaşi drepturi pe care le au bărbaţii... Să fie şi ele slujbaşe la stat, să se aleagă senatoare şi deputate, şi, dacă ar fi aşa bărbătoase ca sfinţia-ta, să ajungă chiar miniştri...Dar acest mare învăţat englez a avut în viaţa lui o taină, pe care a dat-o pe faţă de-abia spre sfîrşitul vieţii. El a fost prieten neprihănit, timp de douăzeci de ani, cu o femeie foarte isteaţă şi inimoasă, care era măritată cu altcineva... Englezul nostru a scris multe cărţi de înţelepciune şi de bună îndrumare pentru oameni şi a scris cu deosebire şi a lucrat mult să-şi izbîndească ideea lui, adică să dezrobească pe femei... Şi în tot ce-a scris el a fost sfătuit şi încurajat de buna lui prietenă, femeia aceea, care însă nu era nevasta lui... După douăzeci de ani, bărbatul englezoaicei moare de moarte bună şi filosoful se însoară cu ea, şi ajung, din prieteni cinstiţi şi fără bănuială, soţi fericiţi, dar numai şapte ani, căci ea moare fără de veste...»

Aici maica Antonina mă întreabă cu dreptate : « Bine, bine, dar cum vine aiasta pe psaltichie ?...» Şi eu încep să-i spun : «Maică dragă, ideile filosofului englez că trebuie să facem pe femeie egală în drepturi cu bărbatul au ridicat şi ridică neîncetat mare vîlvă printre oameni şi printre studenţi, cînd aud întîi de ele... Şi atunci a început şi printre studenţii noştri gîl- ceava începută aiurea, de multă vreme... Doru Filipache îmi scrie ce-a fost şi cine a vorbit mai deunăzi, în casă, la vară-sa, tocmai despre această pricină...»

Aici eu fac o pauză... Maica Antonina mă priveşte pe deasupra ochelarilor... Cine poate să suporte aceşti ochi încă frumoşi, sfredelitori, inteligenţi şi albaştri-violeţi, ca toporaşii ! Eu îmi pierd puţin cumpătul, răguşesc o clipă, dar pe urmă sunt iar stăpînă pe mine şi urmez : «Doru Filipache este un băiat simpatic, muncitor şi care va ajunge departe... Ascultînd la lecţie pe profesorul Titu Maiorescu, care ne vorbea cu laudă despre prietenia dintre filosoful englez şi sfetnica lui, a ajuns să crează, în mintea lui

de copil cu închipuiri, că e bine să calce pe urmele englezului şi să-şi lege şi el inima cu o prietenie... englezească !... De unde pînă unde i s-a părut că, din atîtea fete care urmăm lecţiile lui Titu Maiorescu, eu sunt făcută să înţeleg asemenea prietenie şi să-1 ajut în planurile lui de viitor !...»

Maica Antonina îşi ascunde ochii sub mărăcinii sprîn- cenelor, stă cîtva aşa şi apoi îmi frige faţa cu fulgerul ochilor ei de oţel :

«Şi tu, Antonino, ce parte ai avut în toate aiestea ? Ai vreo răspundere, ai vreo vină ?»

«Da, maică Antonino !... încep să fiu vinovată !...»

Pînă aici mă ajută capul să urmăresc cum s-ar fi petrecut lucrurile între maica Antonina şi mine dacă ar fi cetit şi sfinţia-sa scrisoarea lui Doru. Ce mi-ar spune mai departe maica Antonina ?...

8 ianuarie (vineri) 1899. Au trecut Anul nou, Bobo- teaza şi toată vacanţa, şi n-au fost ale mele decît foarte puţin !... O împrejurare prostească, dar cu care m-am întîlnit şi altădată, mi-a banalizat şi mi-a anulat o săptă- mînă din vacanţă... Familia unui *gros bonnet* din Ministerul Cultelor a venit în mînăstire să petreacă sărbătorile de iarnă în aceste zile atît de blajine şi de însorite, că par a fi de toamnă... Acum se ştie că pentru mînăstirile din România, adică pentru iconomii şi iconoa- mele mînăstirilor, în ierarhia puterilor, după Dumnezeu şi după sfinţi, vin funcţionarii de la Culte... Unul dintre ei şi-a trimis încoace soţia, fata — elevă de liceu — şi doi băieţaşi de clasele primare... Fireşte că i-a găzduit ico- noama mînăstirii şi — vai, fireşte ! — eu a trebuit să fiu domnişoară de companie.

Totuşi... *ă quelque chose malheur est bon .*' Soţia funcţionarului de la Culte este vară primară cu soţia căpitanului Naum Filipache, al doilea dintre fraţii Filipache (Daniil, Naum şi Teodor...). Cu oarecare abilitate, ca să nu bage de seamă că mă interesez de familia lui Doru, i-am dat vînt cucoanei să vorbească... Mi-a spus multe lucruri pe care nu le ştiam. Bătrînul Vasile Filipache a ţinut o moşie mare în judeţul Olt. A strîns o avere frumoasă şi ar fi strîns şi mai multă dacă nu cădea bolnav şi nu risipea bună parte din ea cu doftorii din ţară şi din străinătate... Băieţii cei mari, Daniil şi Naum, s-au însurat devreme cu fete bogate şi sunt ofiţeri foarte apreciaţi (primul maior, al doilea căpitan). Mama lor, cocoana Sofia, este o femeie cu minte, fără învăţătură, dar gospodină şi pravoslavnică. Mina ei dreaptă şi sfetnicul ei, de cînd i s-a prăpădit bărbatul, este

tocmai Naum, căpitanul, şi ruda prin alianţă a informatoarei mele.

A fost în casa familiei Filipache de mai multe ori. Cunoaşte şi pe doamna Calfaiani, sora cocoanei Sofia... Ştie foarte bine şi pe Doru, şi pe soră-sa, Clariţa... Doru e un băiat foarte inteligent... Dar cum sunt tinerii de azi : prea încrezut în puterile proprii, iubitor de noutăţi şi de teorii extravagante şi cam certat cu doctrinele tradiţionale... Cînd isprăvea cursul inferior — deci în vîrstă de abia cincisprezece ani ■— se ducea la clubul socialist, asculta pe reformatorii de acolo şi purta nişte plete scandaloase... Azi s-a mai domolit. îşi vede mai mult de carte şi s-a tuns. Dar i-a rămas un năravi : scrie literatură. E prieten cu toţi debutanţii şi ia parte la întemeierea tuturor revistelor care trăiesc cîteva numere...

Am înţeles, după cîteva întrebări, puse aşa, la întîmplare, că informatoarea mea îmi serveşte un material elaborat şi transformat de soţul ei, funcţionarul de la minister. Poate că socialismul lui Doru a fost vreodată subiect de vorbă între funcţionar şi colegii lui, sau între funcţionar şi cei de acasă... In orice caz, soţia lui îmi făcea impresiunea că cele văzute şi auzite de ea în casă la familia Filipache fuseseră cernute prin multe site şi discutate de multe ori... Despre Clariţa nu era nici o controversă... E fată frumoasă şi are, lîngă doamna Filipache, bună povaţă şi bune exemple.

18 ianuarie (luni) 1899. I-am scris lui Doru că e mai bine să-mi trimită simple cărţi poştale, şi anume, cu evenimentele şcolare care vor începe. Desigur că au şi început, dar eu rămîn pe loc... Maica Antonina are două motive destul de tari să mă mai păstreze lîngă sfinţia-sa. Intîi, mă găseşte prea slabă şi ogîrjită. La diferitele întrebări pe care mi le-a pus asupra vieţii din căminul domnişoarelor Eremia, am răspuns că e mult mai monastică masa din cămin decît cea din Mînăstirea Varatic. Atunci, maica Antonina a hotărît să-mi prelungească vacanţa. N-am fost foarte încîntată şi i-am adus aminte maicii mele de lecţiile universitare care încep mai tîrziu ca la celelalte şcoli, dar în orice caz după jumătatea lui ianuarie. Maica Antonina mi-a pus înainte al doilea motiv, care mi se pare ticluit şi artificial, dar pe care trebuie să-1 primesc cu profund respect : iconoama mînăstirii are de pregătit un întreg dosar de acte justificative — cheltuielile anului bugetar în curs — şi

atunci are nevoie de o mînă de ajutor din partea mea.

Sunt copil recunoscător şi cu mare bucurie voi sluji-o pe maica Antonina, deşi, după cît am simţit, buna maică a inventat nevoia alcătuirii dosarului ca să mă oprească mai multă vreme la masa ei îmbelşugată. A fost însă un bun prilej ca să constat că am ajuns nerăbdătoare...

Ce mă aşteaptă în Bucureşti ? Căminul, lecţiile, pregătirea examenelor... Mă aşteptau şi altădată, şi totuşi, nu mergeam spre ele cu atîta înfrigurare !

24 *ianuarie (duminică) 1899.* Registrele, chitanţele şi facturile maicii Antonina nu mi-au dat de lucru nici trei zile, cu cite cinci ore de aplicaţie zilnică. M-am dus la maica mea şi i-am prezentat totul descurcat şi clasat. S-a uitat la mine şi mi-a spus zîmbind :

— Ai muncit prea repede ! Trebuia să te economiseşti... Acum, socotesc eu, îţi vor trebui vreo zece zile de odihnă şi de mîncare bună.

Vremea e de partea maicii Antonina... Ai zice că nu suntem în luna lui ianuarie, ci în luna lui octomvrie. Puţinul omăt care căzuse înainte de Crăciun a mai rămas, pe ici, pe colo, pe culmile pleşuve, ¿»oarele e prietenos şi galeş de dimineaţa pînă seara. Codrii întunecoşi de brad de deasupra mînăstlrii foşnesc îmbietor şi miros a primăvară. Unde sunt vijeliile iernilor trecute şi mugetele de ocean pe care le scotea pădurea noastră din plămînii ei seculari !... Unde sunt coastele şi pajiştile cele albe care făceau mînăstirii, de jur împrejur, un fel de cuib de îngeri !...

Am luat-o pe Frăsinica tovarăşă şi am hoinărit cu ea ceasuri întregi. Suntem colege din clasele primare. Am stat cu ea alături în bancă, în clasa întîi, a doua şi a treia... In clasa a treia, la sfîrşit, cînd a văzut maica Antonina ce giuvaer de nepoată are, s-a hotărît să mă dea să învăţ clasa a patra la oraş, ca să pot intra, fără teamă şi fără poticneală, în Şcoala centrală... Am făcut clasa a patra la Brăila... Şi era ciudat să mă simt, în casa părinţilor mei, parcă la o gazdă unde m-ar fi trimis maica Antonina.

Am fost cu Frăsinica, aci, devale, în satul Filioara şi am văzut căsuţa unde era şcoala noastră. Biata mea dăscăliţă, cocoana Aglaiţa, a ieşit la pensie şi s-a dus să trăiască lîngă feciorul ei cel mare. Şi Frăsinica, şi bojdeuca unde am învăţat tabla lui Pitagora mi-au înduioşat inima şi au făcut să crească în jurul meu, lanuri- lanuri, amintirile copilăriei. Am

fost cu Frăsinica sus în poienile singuratice şi înfiorate de croncănitul corbilor ; am mers departe pe şosea, pînă spre Bălţăteşti, şi ne-am urcat de cîteva ori pe dealul Filiorului, dealul de stejari şi cu spinare de arici, unde ne făceam de joacă, vara, la vecernie, cînd ieşeam din şcoala cocoanei Aglaiţa.

Am stat jos, pe stratul gros de frunze moarte, umăr lingă umăr cu Frăsinica, şi am privit cu ochi dornici spre dealul Boiştea, spre Tg.-Neamţu, şi mai cu seamă spre falnica rămăşiţă a Cetăţii Neamţu. Am vorbit cu Frăsinica multe şi de toate... Nu e proastă deloc. A fost poate mai tîrzie decit mine, dar iată-o azi plină de judecată şi de isteţime. Mi-a destăinuit şi m-a făcut să înţeleg o mulţime de lucruri privitoare la mînăstire şi la călugăriţe, întregind astfel şi clarificînd impresiile mele de altădată, copilăreşti şi întrerupte.

Am pornit de la o întrebare limpede, ca între foste colege :

— Te călugăreşti, Frăsinico ?

Mi-a răspuns fără şovăială :

— Nu mă călugăresc ! Mă rog lui Dumnezeu să-mi arate altă cale în viaţă şi să mă scoată din mînăstire.

Şi atunci, din vorbă în vorbă, mi-a deschis inima ei şi mi-a zugrăvit, dureros şi aidoma cu realitatea, figura morală a bietei noastre mînăstiri, şi probabil a tuturor mînăstirilor din România... Mitropolitul de astăzi al Moldovei, maica Antonina, maica Serafima şi alţi cîţiva bă- trîni, rămaşi din glorioasa falangă călugărească, nu văd bine ce este în jurul lor şi ce viitor se pregăteşte monahismului.

îngrijorată, am întrebat-o pe Frăsinica :

— Atunci, cum îţi închipuieşti tu că vei pleca de aici şi vei arunca scufia de soră ? N-ar fi bine să încep eu să vorbesc cu maica Antonina şi s-o fac să se deprindă cu gîndul că nu te vei face călugăriţă ?...

Frăsinica mi-a răspuns, sigură de ea şi de planurile ei bine croite, că nu este nici o grabă. Tatăl ei, care trăieşte şi. azi, sus la munte, pe la picioarele Ceahlăului, a văduvit a doua oară. Prima lui soţie era mama Frăsi- nicăi. Moşneagul începe să-şi dorească şi să-şi cheme copila. A venit astă-vară aici la mînăstire şi a vorbit de mai multe ori cu maica Antonina. Dar nici maica Antonina n-o zoreşte şi n-o pregăteşte de călugărie...

Azi după-amiază, 24 ianuarie, zi slăvită de izbindă şi de amintire românească, am ieşit singură în bătaia molatică a soarelui de după-amiază şi m-am urcat pe Filioru, dealul dorurilor mele vechi şi noi... Mă

urmăreşte spovedania Frăsinicăi şi mă instruieşte sinceritatea acestei fete. Are dreptate. Trebuie să îndeplinim numai ceea ce izvorăşte din deplină convingere. Nici călugăria, nici căsătoria nu trebuie să le iei asuprăţi dacă n-a crescut în tine viguroasa încredinţare că e bine să te călugăreşti ori să te căsătoreşti...

Urmînd sfatului pe care i l-am dat, Doru mi-a scris cîteva cărţi poştale, spunîndu-mi ce profesori au reluat cursurile şi ce lecţii mai importante au rostit. Bietul băiat mi se pare că se ţine mai mult de lecţiile mele decît de ale lui. îmi spune că a luat note, pentru nune, şi e gata să mi le trimită. Dacă mai stau aici la mînăstire, îl voi ruga să-mi trimită acele note şi poate şi o carte sau două... N-am luat cu mine nici o carte şcolară. Nu-mi închipuiam că voi dubla vacanţa mea...

Dar... tocmai despre acest băiat serviabil !... De ce il las afară din formula pe care o socotesc atît de onorabilă şi de binefăcătoare : *Trebuie să îndeplinim numai ceea ce izvorăşte din deplină convingere ?...*

Mă întreb cu sinceritate şi-mi răspund cu aceeaşi sinceritate : N-a sosit ziua clarificărilor ! Trebuie să mai treacă ! Timpul, cu puterile lui irezistibile, va aduce într-o zi la deplină maturitate această problemă a conştiinţei mele...

Ucenica şi nepoata energicei maice Antonina trebuie să se arate energică şi clară chiar atunci cînd plouă cu dovezi că energia şi claritatea s-au înecat !...

Am stat un ceas întreg sus, pe Filioru, pe marginea pădurii desfrunzite, privind spre Cetatea Neamţu, spre Iaşii din anul 1859 şi spre cărunţii uriaşi care ne-au hărăzit Unirea Principatelor... Au crezut în visul şi în dragostea lor —■ pentru aceea au rămas icoane în templul naţional!... Cum putem să scăpăm printre degete înţelesul acestei pilde mari, atunci cînd trebuie să punem puţină ordine în micile noastre afaceri sufleteşti ?...

10 februarie (miercuri) 1899. De felul meu nu prea cetesc ziare. Insă iată că trecătorul meu surghiun la mînăstire (a ţinut prea mult ca să-i mai zic vacanţă) mi-a dat apetitul noutăţilor şi al ziarelor... Veşti multe şi diverse... Sosirea în Bucureşti a domnişoarei Elena Văcărescu... Convulsiuni politice... Prigoane îndreptate împotriva socialiştilor... Moartea caricaturistului Jiquidi... Banchetul dat în onoarea lui Hasdeu... Acestea sunt noutăţi ceva mai vechi... Ultimele noutăţi aflate din ziarele sosite azi în mînăstire sunt : jucarea revistei

lui Caragiale O *sută de ani* şi moartea lui Félix Faure, preşedintele Republicii Franceze...

Doru îmi trimite două cărţi poştale, partea întîi şi partea a doua... îşi face cu devotament funcţiunea de secretar şi notează pentru mine ce-au spus profesorii la lecţiile de la care lipsesc. Dar îmi scrie şi despre ultimul roman pe care 1-a cetit şi mă întreabă dacă mi-e cunoscut : *Discipolul* lui Paul Bourget... îl cunosc din faimă, dar pînă acum n-am ajuns să-1 cetesc. Se pare că această lectură i-a scormonit inima cu o deosebită violenţă... îl voi ruga să mi-1 trimită şi mie, de nu voi putea să stabilesc că pînă la sfîrşitul acestei săptămîni pornesc spre Bucureşti.

Maica Antonina a observat, desigur, din vreme, aceste colegiale cărţi poştale, care mă ţin în curent cu lecţiile făcute în lipsa mea. Azi, răsfoindu-şi ziarele, mă întreabă aşa, într-o doară, fără să se uite la mine :

— Cine este, Nino. băietanul aista care îţi scrie regulat despre lecţiile voastre ?

M-am gîndit : «închipuirea se face realitate ! Iată momentul care trebuia să vină. înainte, cu curajul adevărului !»

— Maică dragă, este un student de la Litere, Teodor Filipache, văr prin alianţă cu doamna cutare... care a fost la noi de Anul nou şi de Bobotează...

Maica Antonina lasă ziarul şi îşi scoate ochelarii.

— Cum aşa ?... De ce nu mi-ai spus şi mie ?...

-— Fiindcă de-abia azi m-ai întrebat cine este studentul care îmi scrie de la Bucureşti...

Prind de veste imediat că maica Antonina era preocupată mai demult de cărţile mele poştale şi de autorul lor. Maica Antonina întreabă mai departe :

— Cum sunt veri prin alianţă ?

— Teodor Filipache are doi fraţi mai mari, unul maior şi altul căpitan, nişte ofiţeri lăudaţi de toată lumea. Pe căpitan îl cheamă' Naum, şi soţia lui este vară primară cu cocoana care a fost la noi şi, prin urmare, şi cu boierul ei de la Culte...

Maica Antonina pare impresionată. Tace, îşi pune ochelarii din nou şi răsfoieşte mai departe prin ziare.

— Cum zici că-1 cheamă ?

— Teodor Filipache.

— Ce sunt părinţii lui ?

— Tatăl era mare arendaş... Maică-sa, cocoana Sofia, stă în Bucureşti cu ceilalţi doi copii mai mici, Teodor şi Clarita.

— Da' bine îi mai ştii, soro !

Nu mă clintesc... Răspund cu indiferenţă

— I-am învăţat de la cocoana noastră, ruda lor...

Convorbirea cade. Tăceam amîndouă. Iau şi eu un ziar.

Cînd nu mă mai aşteptam deloc, maica Antonina mă întreabă :

— Băietanul de care îmi vorbeşti are suflet cinstit, ori e chip şi asemănare cu tineretul de azi ?

Trebuie să răspund ca sub epitrahilul duhovnicului :

— Ne cunoaştem numai de astă-toamnă, de la lecţiile profesorilor... Cred despre el multe lucruri bune... Mi se pare cinstit, la locul lui, fără vicleşug şi vlăstar de casă' de oameni cumsecade...

— Toate bune, fată dragă, mai vreau să ştiu un lucru... Maica Antonina ridică fruntea cu o poruncitoare solemnitate : Tot ce mi-ai spus e prea puţin... Şi sunt încredinţată că nici tu nu ştii mai mult. Spune mie ce trebuie să fac de aci înainte : Dacă o veni vremea să-mi trebuiască şi alte învăţături despre Teodor Filipache, de la cine să le cer — tot de la tine, sau de la altcineva ?

M-a străbătut un fior de sus şi pînă jos. Cu maica Antonina nu te poţi juca de-a v-aţi ascunsele !... M-am ridicat sufleteşte pînă la nivelul ei :

— Dragă maică Antonino, cînd voi şti *alte lucruri şi alte veşti despre Teodor Filipache,* ţi le voi spune eu, pe loc, fără să fie nevoie să întrebi pe altcineva.

Tonul meu, fermitatea mea plac bătrînei vultăniţe. Mă cheamă cu gestul şi mă sărută pe frunte.

— Bine, fetiţo !... Fericiţi cei cu inima curată, că aceia vor vedea pe Dumnezeu !

12 februarie (vineri) 1899. Plec mîine la Bucureşti. Duc cu mine amintirea unei întîlniri excepţionale... Maica Antonina. pedagoagă socotită, a ţinut să mă dăruiască sufleteşte cu o privelişte din alte vremuri, în ajunul plecării mele din această mînăstire ospitalieră.

Am fost împreună să vedem pe maica Serafima. O ştiam din copilărie. Una din conşcolăriţele mele era nepoata maicii Serafima. De mai multe ori, în copilărie, trecusem prin casa şi prin livadia sfinţiei-sale, mai cu seamă prin livadie, cînd se coceau perele. Gospodăria maicii Serafima este dincolo de biserica Sf. Ioan, la marginea mînăstirii. După pravila locului, toate erau la locul lor. Şi fîntîna dintre pîrleazuri, şi nucii centenari, şi tot cuprinsul, aşa cum îl ştiam. In mijlocul livadiei e căsuţa maicii Serafima. O bojdeucă, şi mai mică, stă spre miază-noapte, în rînd cu gardul, iar spre răsărit e şura de scîn- duri vechi, sub acelaşi acoperiş de şindrilă cu caboşoane de muşchi...

Toată casa maicii Serafima este ocolită de un ceardac. Nişte vrejuri uscate, încolăcite pe ostreţele subţiri, arătau că vara ceardacul e năvălit de curpeni înfloriţi. Nu era nici un semn de gospodărie grea şi murdară. Vacile şi porcii, care stau pe la coada altor gospodării călugăreşti, nu călcaseră pe aici niciodată. Ceardacul şi vecinătăţile lui mi se arătau transfigurate, ca într-un tablou care voieşte să exalteze spiritualitatea unui sălaş monahal. Maica Serafima era în odăiţa ei. Mai este încă una, odăiţa ucenicelor, şi între amîndouă este o tindă, în care dă gura podului şi stă o scară permanentă.

Maica Serafima stătea pe un scăunel, cu mătăniile în mină, şi asculta pe o copilă care cetea *Ceaslovul,* nu ca lectura cuvenită ceasului, dar ca exerciţiu şcolar. S-a bucurat de sosirea noastră, fără să mai poată să ne recunoască cu ochii (fiindcă biata bătrînă este aproape oarbă) şi ne-a poftit să stăm pe patul ei de scînduri, acoperit cu o velinţă.

M-am uitat împrejurul bătrînei. Pe pereţi, numai icoane, pămătufuri de busuioc uscat şi candela aprinsă. Patul pe care stăteam era lung de vreo trei metri, adică atîta cît şi peretele din spatele nostru. La căpătîiul patului era o ladă veche, cu ceva scoarţe deasupra. In faţa noastră era într-un colţ un dulăpior ; în celălalt colţ, ^oba, nu mai mare ca dulăpiorul, şi, între ele, două scaune scunde... Maica Serafima şedea pe unul şi ucenica pa ai doilea, ţinînd *Ceaslovul* pe genunchi. Maica Serafima şi-a trimis ucenica în odaia de alături şi a rămas scaunul gol...

N-o mai văzusem pe bătrînă de cîţiva ani. Era îmbrăcată ca pentru biserică. Ii mai lipsea doar camilavca. Avea antereu de şiac, dulamă la fel şi scufie tot de şiac... Mă gîndeam la alte case şi la atîtea călugăriţe pe care le cercetasem în această vacanţă... Chiar cele mai aspre dintre ele îşi îngăduiau să poarte o scufie de catifea, sau un antereu de mohair, sau să fie mai... în tulpan şi în papuci, ca omul la el acasă. Maica Serafima putea să intre de-a dreptul în altar sau în racla ei de fericită, gata, şi cu toate hainele pe ea !

Şi toată această severitate se înfăţişa nespus de blajină şi de muzicală ! Maica Serafima îmi părea un cior- chin de poamă busuioacă stafidită, atîrnat aci, lîngă icoane... In vremea ei, fusese oacheşă şi puţin ciupită de vărsat. Azi era uscată şi încreţită, dar nu cu aerul de jale şi de prăbuşire al bătrîneţelor neputincioase, ci cu un fel de seninătate şi de lumină interioară din altă lume. Vorbea domol, cu o voce susurată şi dulce moldovenească... Şi fiecare cuvînt, şi fiecare gînd păreau raze şi stele din- tr-un

firmament sufletesc care mi se destăinuia imens, subjugător, scăpărător de taină şi de putere -— deasupra uimirii mele, deasupra capului încovoiat al maicii Anto- nina şi deasupra mînăstirilor Moldovei...

O priveam cu un sentiment amestecat de fericire şi de părere de rău. îmi dădeam seama că mă aflu înaintea unui stîlp de hotar... Şi stîlpul, şi lumea hotărnicită rămî- neau în urmă, în istorie şi în legendă ! Aşa erau paznicii altarelor credinţei noastre în veacurile eroice... Poate cînd voi reveni în această scumpă mînăstire maica Serafima va fi în ceruri, între fecioarele preaînţelepte care au vegheat cu străşnicie şi au păstrat, nestinse, candelele lor !

Maica Antonina o ruga şi o îmbia pe aspra dăscăliţă :

— Mai odihneşte-te, maică Serafimo !... Nu laşi să treacă nici o vecernie, nici o priveghere, nici un sfînt de sub zeciuială... Mai stai acasă !... Or fi destul şaptezeci de ani de biserică !...

Maica Serafima răspundea molcom, dar cu o dreptate de fier :

— In tinereţe nu lipseam din biserică pentru sufletul meu... Acum nu pot să lipsesc pentru sufletul celor tineri... Tineretul nu se învaţă din eetanie şi din poruncă, ci din bogăţia faptelor şi a pildelor celor bătrîni...

Şi mi-am adus aminte de vorbe auzite în copilărie... Călugăriţele de la Sf. Ioan erau fruntea şi fala mînăstirii. Maica Serafima era *îngerul de la Sf. Ioan...* Nelipsită, ziua şi noaptea, de la biserică, maica Serafima cetea, cînta şi însufleţea pe toate celelalte călugăriţe — şi tinere, şi bătrîne... La Sf. Ioan, tipicul era îndeplinit pînă la o iotă[1]. Preoţii se încovoiau, ca după o sacră tradiţie, înaintea acestei shimonahii, mai respectată decît însăşi stariţa. Iar la picioarele ei, în ceasuri neştiute, îngenuncheau mai multe dureri şi curgeau mai multe lacrimi decît la scaunul duhovnicului mînăstirii.

A venit vorba şi despre mine. Maica Serafima nu uitase pe fetiţa cu ochii mari şi cu fruntea de băiat care se juca aci prin livadie, cu nepoată-sa, Lenţa... Superioară şi cu adevărat duhovnicească, mi-a spus, dibuindu-mă prin ceaţa de dinaintea ochilor ei :

— Dumnezeu te-a ales pentru altă viaţă şi pentru altă slujbă... Şi călugării vrednici, şi mirenii de cinste sunt primiţi deopotrivă de cel ce plăteşte pe lucrătorii viei...

Cuvinte neuitate, cuvinte care curgeau cristaline pe albia de aur a Sfintelor Scripturi !... Şi doar aceea care le rostea era o străbunică, înfăşurată pînă la nas şi pînă la ochi în păturile ei de lînă groasă, puţintică

la trup, gîrbovă, aproape oarbă, dar luminînd straniu o lumină neînţeleasă şi cuceritoare !

Cum aş fi voit ca tovarăşii mei de şcoală, prietenele mele... prietenul care începe să diversifice simţirea mea — să fie toţi de faţă, înaintea maicii Serafima, şi să privească şi să înţeleagă existenţa celor ce nu se văd şi de priceput se pricep numai cu inima !...

Clopotul de vecernie a început să fîlfîie deasupra mînăstirii ca un înger melodios... Maiica Antonina s-a plecat. cucernică, lîngă scăunelul sfintei bătrîne şi i-a bătut metanie călugărească... Cu aceeaşi inimă şi cu aceeaşi metanie, i-am cerut şi eu mina să i-o sărut... Mirosea a lemn de chiparos !

Pe poteca dintre chilii, cînd ne întorceam acasă, maica Antonina, după o lungă tăcere, mi-a vorbit :

— Acum, fetiţo, ai înţeles pentru ce Dumnezeu nu prăpădeşte mînăstirea noastră şi tot ne rabdă şi tot aşteaptă..."

n

Bucureşti, 14 februarie 1899

Scumpă domnişoară Antonino, nu mai pot să rabd pravila cărţilor poştale !... Oricare au fost înţeleptele motive care te-au făcut să mă pui la regimul lor uscat, astăzi mă răzvrătesc împotriva regimului şi cutez să-ţi adresez o scrisoare întreagă...

S-au adunat prea multe fapte la ştiinţa mea ; a crescut prea sus valul gîndurilor şi al simţirilor pe care mă simt obligat să ţi le împărtăşesc.

Am urmat, precum ştii, toate lecţiile şi am scris un caiet întreg, aci de faţă, sub ochii mei şi la dispoziţia dumitale... Ce fac cu el ? Să ţi—1 trimit la Varatic, sau să-1 păstrez pînă' la înapoierea dumitale ?

Am ajuns să nu mai cred că te voi revedea pe băncile facultăţii ! E o teamă absurdă, care începe să mă prigonească... Te pomeneşti că maica Antonina şi-a schimbat părerile sale de patroană şi de nănaşă, în privinţa dumitale, şi acum se gîndeşte să-ţi schimbe rostul vieţii şi să te oprească în mînăstire !... Şi puterile absurdei închipuiri sunt atît de mari, încît iată-mă constrîns să-mi aduc aminte că părinţii dumitale trăiesc — slavă Domnului ! — şi că dumneata vei fi majoră mai curînd decît mine.

Domnişoară Antonino, de ce întîrziezi atîta la Varatic ?... Îmi închipuicsc că această iarnă fără de

zăpadă trebuie să fie acolo, la poalele pădurilor de brad, mai dulce şi mai caldă decît în aspra cîmpie muntenească. Cred de asemeni că mînăstirea despre care mi-ai vorbit cu atîta pietate filială te-a învăluit încă o dată în nori de amintiri şi de tămîie... Dar gîndeşte-te, domnişoară Anto- nino, că şi pe aici ai început să urzeşti amintiri şi să propagi cultul mînăstirii dumitale...

Voiesc să-ţi scriu azi despre un eveniment literar de exiguă importanţă, dar care totuşi pe mine, unul, m-a zguduit şi m-a dijmuit de gînduri, cum face vîntul toamnei cu nucii îngălbeniţi. Ascultă.

în publicaţia lunară franceză *La revue des revues,* numărul de pe curenta lună februarie, a apărut un articol de vreo zece pagini, intitulat *Le mouvement littéraire en Roumanie.* Autorul este compatriotul nostru Nicolae Vaschide, din familia intelectuală a liceului meu, Sf. Sava, şi buzoian de naştere. Poate că ai auzit ceva despre ei. Este acel student inteligent care s-a alipit de savantul psiholog Binet (cînd francezul a fost prin Bucureşti, mai anii trecuţi), şi acum a ajuns la Paris un erudit în ascensiune şi un nume din ce în ce mai sărbătorit. Mi-aduc aminte foarte bine de Vaschide şi, dacă ne-am întîlni faţă în faţă, nici el n-ar zice că nu mă cunoaşte...

Articolul lui Vaschide e o faptă bună din punctul nostru de vedere românesc, fiindcă taie o poartă (fie cît de strimtă) în zidul gros al ignoranţei streinilor despre noi. Dar articolul e costeliv, fără adîncime, fără argumente şi plin de nume înşirate, multe ca nişte mărgele de sticlă... Poate că mai tîrziu Vaschide va reveni şi se va completa pe sine.

Vaschide vorbeşte de începuturile trudnice ale istoriei şi ale culturii noastre, de poezia populară, de basmele noastre, de cronicarii veacurilor trecute, de protagoniştii istoriei şi ai filologiei româneşti şi de literatura şi de lita- raţii ceasului de faţă.

Articolul lui este mai mult un pomelnic decît un studiu. Nu ştiu să fi rămas cineva nepomenit dintre cei ce îşi toarnă cerneală în călimări de cîţiva ani încoace... Vaschide e băiat amabil, şi din Paris poţi să verşi un cornet cu confeti pe capul tuturor camarazilor compatrioţi !

N-am numărat numele din pomelnicul lui Vaschide, dar cred că sunt în el peste o sută de nume de autori, înţeleg pe Vaschide. Trebuie să caşte puţin gura şi francezii. Destul căscăm noi gura la

splendidele lor echipaje literare... Să admire şi ei caravana noastră !

Dar stau şi mă gîndesc : Mai trăi-vor, pînă peste douăzeci de ani, douăzeci din celebrităţile lui Vaschide ?...

Articolul lui Vaschide mi-a dat o febră de două zile şi de două nopţi ! Constatările lui, elogiile lui (bună parte la locul lor, altele strîmbe, multe exagerate...), categoriile lui adesea pripite se ridicau înaintea ochilor mei, arşi de insomnie, ca Ierihonul din Biblie înaintea iscoadelor lui Israel... Şi acelaşi sentiment şi aceeaşi convingere, ca iscoadele lui Israel, aveam şi eu : *această cetate va fi doborîtă !*

Articolul lui Vaschide va fi dat la pămîn+ [1] Din cele o sută de nume scrise pe plăcile revistei franceze, peste douăzeci de ani nu ştiu dacă vor mai stărui douăzeci ! Şi alte nume, şi alte constelaţii, şi alte turnuri, şi alte porţi de aramă vor face fala noului Ierihon al literelor române !

Ce ştie amicul Vaschide despre clocotul din măruntaiele pămîntului şi despre zbuciumul din inima tovarăşilor mei ! Nu va trece un deceniu, domnişoară Antonino, şi faţa lumii literare din ţara românească va fi alta... Cîte valori de carton, cîte kilograme de maculatură vor transporta camioanele criticei spre crematoriul fără fum al uitării ! Cîte surprize nebănuite nu vor dilata ochii contemporanilor noştri şi nu vor destupa urechile surdei noastre opiniuni publice !

Dar — te rog, întreabă-mă — de ce îţi scriu dumitale toate aceste presimţiri şi toate aceste cutezătoare prorocii ?... Domnişoară Antonino, în tensiunea mea sufletească din aceste zile, numai pe dumneata te-am văzut şi dumitale am voit să-ţi împărtăşesc totul ! Nerăbdările mele literare, efervescenţele mele poetice, planurile mele raţionale şi iraţionale... trec azi de-a pururi pe dinaintea icoanei dumitale şi-ţi lasă dijmă de flori si de închinare... Pînă mai acum vreo trei luni, un eveniment ca articolul lui Vaschide m-ar fi făcut să dau fuga la Bujo- reanu, la Lara Teobald sau la Badea Jiu... Iţi mărturisesc că de trei zile nu i-am văzut şi nu-i voi vedea decît după ce-ţi voi expedia scrisoarea de faţă...

O, iată adevărul : eşti mai necesară astăzi prosperităţii visurilor mele literare decît toţii amicii mei laolaltă ! Dar este mai mult decît atîta... încep să caut în jurul meu cărări pe care nu credeam că le voi întrezări vreodată.

Domnişoară Antonino, mai sus de nevoia sufletească a celui ursit să trăiască din vis şi din mirajul artei, mai sus de preacunoscuta robie a fraţilor mei întru iluziune şi durere, întrevăd o regiune nouă de destăinuire aproape sacră... Mă impresionezi ca un revărsat de zori, nemai- privit pînă azi de ochii mei... Cine eşti dumneata şi ce mandat ai pentru sufletul meu, dincolo de chemarea prea- cunoscută, dar pururi fragedă şi fecundă a surorilor Beatricei ?

Sunt aproape două luni de cînd te ştiu departe de mine. Cît am trăit în aceste două luni ! Ce drum nebănuit şi purificator am făcut în labirintul inimii mele ! Cît de sus m-am urcat în meditarea şi în priceperea de mine însumi !

Domnişoară Antonino, te-am văzut neîncetat şi pretutindeni în drumurile mele de intim şi neopelerin !... Dai te-am văzut, departe, într-o glorie sacră şi solară de care eu ştiam bine că sunt nevrednic să mă apropiu. Mi se părea, uneori, că am ieşit, cu silinţe dureroase, la gura unei caverne, întîia oară în viaţa mea de troglodit moral... Şi, orbit de noutate şi de lumină, priveam spre cerul nou şi spre o lume întreagă, proaspăt revelată.

Scumpă domnişoară Antonino, fiinţa dumitale, atît de fină şi de sufletească, era neîncetat regenta cerului care inunda ochii mei şi cheia fericitei mele revelaţii !

...Aici ajunsesem cu scrisoarea aceasta... Factorul poştal de la amiază îmi aduce cartonaşul pe care mi l-ai pus aseară la cutie !... Eşti în Bucureşti, domnişoară Antonino ?... Fie-ţi sosirea binecuvîntată !

Ce-am scris pînă aici ?... Nu mai ştiu !... Strîng aceste pagini într-un plic şi alerg la facultate...

(Astăzi, luni, 14 februarie 1899.)"„28 februarie (duminică) 1899

Scumpă domnişoară Antonino, iată cîteva zile de cînd mă frămînt şi mă chinuiesc cu fel de fel de gînduri şi de întrebări. E întîia oară în viaţa mea cînd cunosc tristeţea şi neastîmpărul fără să mi se fi întîmplat nimic precis şi fără să fie în casa mea şi în jurul meu nici o nevoie şi nici o bătaie... Odăiţa mea nu mă mai încape. Veşnic sar la fereastră şi caut cu ochii spre Calea Griviţei, doar-doar mi-o răsări silueta pe care ştiu s-o deosebesc dintr-o mie de siluete. Plimbarea mea la Şosea e jalnică şi de prisos... Ştiu bine că nu voi zări, în fundul aleilor, icoana stăpînă pe gîndurile mele... Traiul cu ai mei, masa de la amiază şi de seara, întîlnirile şi convorbirile zilnice cu mama şi cu soră-mea au ajuns searbăde, apăsate de nu ştiu ce urît, pe care evident că eu îl răspîndesc, şi zorite să se desfacă şi să înceteze. Fug de ai mei ! Trec în cămăruţa mea, privesc portretele familiare, caut printre cărţi, răscolesc sertarele, arunc după sobă o pagină începută nu ştiu cînd şi alerg la fereastră, să văd dacă nu cumva silueta unică va apărea miraculoasă şi dătătoare de viaţă în dezordinea şi în vestejirea întregii lumi din mine şi din afara mea.

De cîte ori sar la fereastră în fiecare zi... Cine ar putea să numere ?... Pare că sunt o biată pasăre închisă în colivie şi care se izbeşte necontenit de peretele de sîrmă ţesut între ea şi sorginţile luminoase ale ferestrei !

Scumpă domnişoară Antonino, sunt resignat, primesc robia şi ticăloşia mea, dar mi-e sete de lămurire... Lasă-mă să beau şi să-mi răcoresc sufletul ! Dă-mi voie să-ţi cer explicaţiile pe care le doresc cu foc de la revenirea dumitale.

Ce s-a întîmplat, domnişoară Antonino ? S-a petrecut vreun dezastru în capul meu şi nu mai înţeleg nimic din preajma mea şi nu te mai înţeleg nici pe dumneata, sau. dimpotrivă, dumneata eşti pentru mine. ai ajuns pentru mine cu totul alta de cînd ai revenit de la Mînăstirea Varatic ?... îmi bat capul, mă năucesc cu cercetări şi cu întrebări şi nu ajung la nici un rezultat... Cu ce te-am supărat ? Ce jignire ţi-am adus fără să-mi dau seama ? Am fost prea familiar sau necuviincios cînd ţi-am dat caietul

de note ? Am avut aerul că mă aştept din parte-ţi la cine ştie ce mulţumiri ori recunoştinţă pentru câteva lecţii rezumate ?... Nu cred, nu-mi aduc aminte să fi fost atît de nătărău !...

Atunci, incotro să mai alerg cu gândul şi cu bănuiala, scumpă domnişoară Antonino ? Cu ce ţi-am greşit ? De ce nu mai eşti cu mine cum erai mai-nainte de vacanţă ?... Poate că am făcut rău că ţi-am scris la Varatic ?... Dă-mi voie să-ţi aduc aminte că mi-ai dat o mică autorizaţie scrisă... E adevărat că era numai pentru cărţi poştale... Fost-au cetite scrisorile mele de maica Antonina ? A ieşit de aici pentru dumneata vreun necaz şi pentru mine vreo prohibiţie ?...

Lămureşte-mă, domnişoară Antonino ! Pentru ce atîta răceală în atitudinea dumitale de azi ? Pentru ce m-ai contrazis cu atîta ironie în discuţia pe care am avut-o asupra articolului lui Vaschide ?... Sunt gata să-ţi jertfesc suficienţa, îndrăzneala cu care am judecat optimismul şi aprecierile din articol. Sunt unele nume din literatura noastră la care dumneata se pare că ţii mai mult decît mine. Aşa să fie ! Se prea poate ca eu să mă înşel şi dumneata să ai dreptate. Dar e acesta un cuvînt să schimbăm această fragedă prietenie care creşte între noi de la începutul anului universitar ? Fiindcă nu pot să-mi închipuiesc cu ce altceva am meritat răceala dumitale din ultimele noastre întîlniri, rămîn la presupunerea că te-am indispus cu opoziţia în care stau faţă de articolul lui Vaschide. Te rog, ascultă-mi dezvinovăţirea.

Fac parte din legiunea celor ultim sosiţi, prin urmare, din legiunea impacienţilor şi a turbulenţilor. Iţi acord că poate stima dumitale pentru unele nume literare de azi să fie mai întemeiată decît tăgada mea şi a celor ce îşi aşteaptă ca şi mine loc la masa literaturii româneşti... Dar, te rog, fii înţelegătoare şi indulgentă ! Aşa este, aşa a fost de cînd lumea ! In artă şi în literatură mai cu seamă, cei tineri pornesc la asaltul poziţiilor ţinute de cei bătrîni cu nişte cugete şi cu nişte zbierete de musulmani care ar asedia o cetate apărată de ghiauri... Adu-ţi aminte de marea năvală literară a romanticilor francezi împotriva clasicilor, tot francezi. Adu-ţi aminte de canonada (încă vibratoare sub cerurile romanului francez) susţinută de naturalişti împotriva romanticilor şi a clasicilor în acelaşi timp...

Deci, dragă domnişoară Antonino, este o boală de familie, este un fenomen cunoscut şi inevitabil... Ce pot să fac ? ! Sunt iremediabil încredinţat că într-o zi, pe care vom trăi-o, Badea Jiu, Silviu Bujoreanu, Lara

Teo- bald... vor lăsa cu mult pe urmă şi vor face uitaţi pe mulţi dintre veselii participanţi români de la balul nemascat al lui Vaschide.

Mă socotesc oare şi eu tovarăş drept cu aceşti buni prieteni, la soarta şi la slava lor cea viitoare ? Iţi răspund fără şovăială : Cred puternic în conste'aţia noastră şi văd venind zilele biruinţei noastre colec tive. In momentul de faţă, eu, unul, sunt mai încredinţat decît ei toţi despre celebritatea care ne aşteaptă ! De ce aşa ? Fiindcă sufletul meu este azi mai plin şi mai înflorit decît sufletele lor. Fiindcă eu azi mă simt multiplicat şi înălţat sufleteşte mai mult decît sunt ei pînă acum (dar cum ar putea să fie şi ei mîine-poimîine...). Scumpă domnişoară Antonino, eu trăiesc zile excepţionale. Tot ceea ce ştiam şi credeam despre mine şi despre amicii mei mai-nainte ca să ne cunoaştem dumneata şi eu, astăzi ştiu şi cred cu o intensitate care începe cu fericirea şi isprăveşte cu timiditatea... Fiindcă uneori mă tem de toate cîte pot să întrevăd, să plănuiesc şi să întreprind... de cînd am ajuns să notez, surprins şi fermecat, că exişti în viaţa mea !

Cum să nu cred eu în puterea şi în mulţimea ope-relor mele literare viitoare, cînd dumneata treci, în fiecare dimineaţă, ca zeiţa florilor şi a belşugului, pe lîngă răzoarele din grădina mea ? Cum să mai păstrez vreo nesiguranţă asupra liniilor şi înfăţişării templului literaturii mele, cînd dumneata mi-1 desenezi în auroră şi trandafiri, cu o preciziune şi cu o evidenţă care mă fac fanatic ?...

Scumpă domnişoară Antonino, dacă rezerva dumitale de acum porneşte din discuţiunea noastră asupra literaturii româneşti, apoi să crezi că prea marea încredere care te-o fi jignit vine — fără să ştii şi fără să vrei — din faptul întîlnirii mele cu dumneata !

Miră-te şi dumneata, după cum şi eu mă mir. dar lucrul este aşa. Cu toată dezorientarea şi cu toată tristeţea mea de azi, vreau să rămîn clar în scrisoarea aceasta. Am ghicit ori n-am ghicit pricina schimbării dumitale faţă de mine ? M-ai judecat defavorabil şi mă laşi să-mi dau singur seama cît am fost de încrezut şi de nesuferit.

Plec fruntea şi aştept. Dacă asta e pricina, dumneata singură vei ajunge cu vremea să vezi lucrurile într-altfel şi să înţelegi să imberbul iconoclast de azi avea dreptate să nu creadă şi să azvîrle multe din icoanele, cu barbă şi fără barbă, din actualul iconostas literar românesc. Ajuns aici, mă

opresc şi mă întreb : Dacă toate acestea ar fi de prisos şi explicaţia atitudinii dumitale este alta ?

Domnişoară Antonino, oricare ar fi ea : o aştept. Nu mă lăsa în această chinuitoare neclaritate ! Spune-mi, să înţeleg : De ce drăgălaşa mea colegă de astă-iarnă, acum, cînd vine primăvara, e atît de rece cu mine şi de prevestitoare de vreme rea ?

Admit de mai-nainte că trebuie să-ţi fi greşit cu ceva. Dacă nu te-am supărat cu îndrăznelile şi cu tupeul meu de june candidat la gloria literară, te-am supărat, desigur, cu altceva. Cu ce, domnişoară Antonino ?

Mi-eşti datoare o sinceră, o categorică destăinuire !... Aştept din parte-ţi un gest, un semn, un cuvînt şoptit ori scris. Dacă socoteşti că o plimbare la Şosea sau o întîlnire la gară nu mai sunt convenabile, te rog. destăi- nuieşte-mi în scris cu ce am meritat degradarea mea din buna dumitale luare-aminte.

Aci, pe această ultimă pagină a scrisorii mele, îmi cad în cap, ca din pod, o mulţime de grinzi şi de bănuieli... M-a calomniat cineva ? A apărut vreun intrigant în preajma dumitale ? Te-ai întîlnit şi ai mai vorbit ceva cu acea doamnă, rudă cu frate-meu, soţia funcţionarului de la Culte ?

Orice s-ar fi întîmplat, scumpă domnişoară Antonino, fii colega mea cea ideală, fii aleasa visurilor mele de claritate platonică ! Cheamă-mă, ceartă-mă, dar luminea- ză-mă şi eliberează-mă din lanţurile incertitudinii !

Gîndeşte-te la tortura mea ! Intre masa pe care îţi scriu aceste pagini şi masa la care dumneata ceteşti ori poate scrii, în acest moment, nu sunt, cred eu, nici două sute de metri... Şi mie mi-este interzis să trec pe sub fereastra dumitale, să stau şi să aştept pe trotuarul din faţă, sau să păşesc pragul căminului care te adăposteşte !

îţi voi strecura această scrisoare, cum voi putea, la ora întîi, sau la ora a doua, sau cînd vom ieşi din Universitate. Sunt mulţumit să-mi răspunzi numai două vorbe, dar mai curînd, scumpă domnişoară Antonino !"

IV

„Marţi, . martie 1899

Iar s-a înnorat, scumpă domnişoară Antonino... A fost pentru mine o zi de soare şi de primăvară deunăzi, cînd mi-ai spus : «Cel ce rabdă pînă la urmă, acela se va mîntui...», şi apoi această corabie de azur, cu catarge de palmieri, s-a pierdut şi s-a amestecat în nori şi în furtună... Unde să te mai caut ?... Colegii noştri au declarat greva generală... Sunt unii dintre ei care păzesc la colţurile Universităţii şi opresc pe cei ce ar vrea să intre înăuntru... Asta îmi mai trebuia ! Legea generalului Berin- dei şi greva studenţească generală !... Mi-a spus un coleg că nişte medicinişti au apărut la Litere şi au găsit în sală cîteva fete.

— Domnişoarelor, ce fel de colege sunteţi ?... Unde este solidaritatea noastră studenţească ?...

Şi bietele fete au părăsit sala de cursuri, ca semn de protestare împotriva legii generalului Berindei !... Fetele protestînd împotriva unei legi de recrutare care priveşte pe băieţi, sau mai bine zis exclusiv pe colegii noştri medicinişti !... Nu cumva erai si dumneata printre aceste fete'?...Spune, domnişoară Antonino, ce să facem ? Unde să ne regăsim ? Cum să-ţi mai strecor scrisoarea aceasta ?... ?»l-am întîlnit aseară cu Elvira Iatropol. Am schimbat cu ea cîteva vorbe fără însemnătate, dar mi s-a părut că mă observă cu nişte ochi ciudaţi. Cum mai stai cu această fantastică creatură ?

N-am înţeles prea mult din cuvîntul dumitale cu «răbdarea pînă la sfîrşit»... Nu este prima oară cînd îmi spui atari cuvinte bisericeşti, care mă surprind şi mă descumpănesc... Dumneata ai o înţelepciune aparte, un fel de farmacie biblică, bogată în reţete şi în leacuri... Oricum, mi-e inima mai uşoară... Am priceput mult mai bine primul dumitale cuvînt, de-abia acum în urmă... Aşadar, nu e vorba de nici o supărare şi de nici o contestaţie în privinţa... biruinţelor mele literare de peste un deceniu !

Aceste asigurări din parte-ţi mă adună acasă, mă fac mai concentrat şi poate mai pătrunzător... Atunci de ce este vorba, scumpă domnişoară Antonino ?... Nu eşti supărată pe mine... Bun ! Sunt fericit s-o ştiu. Dar eşti rezervată, protocolară, enigmatică... Parcă altfel a început prietenia noastră !

Iţi spun însă drept : parcă sunt ceva mai puţin prost şi mai puţin opac astăzi decît acum o săptămînă. Dar nu mă lăsa de capul meu, scumpă domnişoară Antonino ! Dacă nu-mi vei spune totul pe şleau, să ştii că iar dau în gropi. Trebuie să fii, încă o dată, caritabilă cu mine. Să-mi acorzi o întîlnire, să-mi scrii o scrisoare întreagă, să-mi faci o lecţie ca la clasele primare.

Iţi continuu scrisoarea aceasta azi, 11 martie, joi. dis- de-dimineaţă (e de-abia ora cinci) şi cînd dumneata desigur că nu te-ai deşteptat.

Scumpă' domnişoară Antonino, am văzut ieri, la Ateneu, un tablou extraordinar !... Nu ştiu dacă ai auzit de el. Este oprea pictorului polon Enric Siemiradzki, şi titlul lui este *Dircee creştină în circul lui Neron.* De văzut, cred că nu l-ai văzut pînă acum. Mi-a făcut o scormonitoare impresiune !... Il văd mereu înaintea ochilor. Astă-noapte s-a desfoiat, peste somnul meu, în petale de flacără, şi m-am

zbuciumat, şi m-am învăluit în el, pînă acum. spre ziuă... Trebuie să mergem şi să-1 privim împreună !

Nădăjduind că te voi vedea astăzi după-amiază, la Biblioteca Fundaţiunii Carol, sau mîine de dimineaţă la Biblioteca Academiei, nu pot să fac altceva decît să mă încerc să-ţi descriu splendida viziune picturală care mă obsedează.

Mai întîi... trebuie să-ţi aduc aminte un basm din mitologia greacă... Dirceia, fiica Soarelui, se căsătoreşte cu Lycus, regele Tebei, care gonise de curînd pe întîia lui nevastă, numită Antiopa. Dirceia, băgînd de seamă că Antiopa este însărcinată şi crezînd că Lycus n-a întrerupt legăturile lui cu ea, porunceşte să arunce în închisoare pe fosta regină. Insă Dirceia este pedepsită pentru purtarea ei cea nemiloasă. Amphion şi Zethus, feciorii Antio- pei, pun mîna pe Dirceia, o leagă de coarnele şi de spinarea unui taur sălbatic şi-i dau drumul în pustie... Aceasta este legenda Dirceii mitologice.

Despre Neron n-ai uitat că a împărăţit imensul stat roman între anii 54 şi 68 d. Cr. A fost unul dintre cei mai smintiţi, mai destrăbălaţi şi mai sîngeroşi cezari care au stat în scaunul imperial din Roma (ca să distingem, spre a evita orice gelozie, pe cezarii bizantini). Neron era o speţă de degenerat crud şi diabolic. Intre multele feluri de nebunii care treceau prin capul său cu diademă era şi nebunia devastatoare să se creadă artist şi să facă pe artistul. Ţii minte că se credea poet mare, muzicant neîn- trecut (flautist mi se pare), dănţuitor fără pereche... şi era grozav de lacom de admiraţia şi de aplauzele poporului. Mai ţii minte că Neron a coborî t demnitatea imperială, rîvnind locul histrionilor, şi s-a arătat în rînd cu ei în circ şi pe scenă.

Dansator, flautist, poet declamîndu-şi versurile... de toate era Neron ! El voia să fie aplaudat. Şi mulţimea linguşitoare era în cin tată, era fericită să privească fan- taziile adeseori sîngeroase (cum vei vedea imediat) ale acestui stăpîn nebun, poet şi sanguinar.

In sfîrşit, ştii probabil mai bine decît mine că Neron a fost unul dintre cei dintîi şi cei mai aprigi prigonitori ai creştinilor. (Sfinţii Petru şi Pavel au fost martirizaţi în vremea prigoanei lui.) Dar Neron nu omora, fie pe creştini, fie pe necreştini, aşa, în chip simplu şi sumar... El voia ca victimele lui să moară cu dichis. El voia ca înfiorătoarele şi diabolicele lui combinaţii asasine să respire parfumul frumosului şi al artei !... Neron voia să omoare după reguli estetice.

Care este istoricul roman care ne vorbeşte de festivităţile lui Neron, date, noaptea, în grădinile imperiale şi iluminate cu torţe umane ?... Victimele împăratului erau tăvălite în smoală şi în paie tocate şi apoi legate sus, în copaci, ca să lumineze ca nişte torţe !... Aceste torţe vii au fost primii creştini. Şi tot creştinii au avut onorurile circului lui Neron. în acest circ au murit mii de martiri, pradă fiarelor sălbatice şi gladiatorilor.

Dar se vede că Neron s-a plictisit cu asemenea reprezentaţii, mereu la fel, de atîtea ori. El ar vrea un spectacol nou, zguduitor şi rafinat. Printre creştinii care îşi aşteaptă moartea este o tînără femeie de o rară frumuseţe, poate cea mai frumoasă femeie din Roma... Neron imaginează reconstituirea legendei cu Dirceia legată de coarnele taurului. Frumoasa creştină va fi Dirceia !...

Şi acum încep descrierea tabloului. Are nişte dimensiuni neobişnuite. Poate este cel mai mare tablou pe care l-am văzut pînă acum. Dirceia creştină a fost legată de coarnele şi de spinarea unui taur negru, sălbatec, iar asupra taurului a fost asmuţit un toreador... Tabloul se deschide pe impunătoarea vedere a circului imperial. Pe primul plan al tabloului stau, doborîţi şi morţi, taurul, purtînd în coaste o lance frîntă, şi martira creştină, alunecînd devale de pe spinarea lui.

Dar ce s-a întîmplat ? Cezarul — Nero Achenobarbus — care a privit spectacolul din înălţimea lojei imperiale, încîntat de spectacol şi de înfiorătoarea maiestate a morţii martirei, a ordonat să i se aducă lectica şi să fie transportat cu lectica în arena circului. Vrea să-şi ofere de aproape şi în detaliu sublima înfăţişare a Dirceii creştine, moartă pe taur. Şi iată-1 pe Cezar, înfăşurat într-o superbă togă violetă, muiată în fir, considerînd cu o indefinibilă expresiune de figură pe aceea care murise pentru adeverirea învierii lui Isus Cristos şi pentru credinţa în promisiunile Evangheliei. Nero Achenobarbus îşi ţine la piept, cu o mînă, faldurii togei, într-o poziţie de comedian şi de împărat care se simte sub privirile întregii Rome. Pe fruntea lui se înnoadă într-un smaragd o cunună de aur — cununa imperială !

Figura lui e încruntată, satisfăcută şi trufaşă. In juru-i stau curtezanii, care au descins cu el în arena circului.

Mai înapoia cezarului stă un tînăr de o rară frumuseţe, între doi lictori (cu securile lor înfipte în mănunchiuri de vergi). Acest tînăr poartă pe o stofă scumpă lira cezarului !... Sub galeriile circului se văd patru negri, împlato- şaţi în discuri de aur. Ei duc

lectica împărătească : un giuvaer cu coviltir de aur şi cu un fel de creastă mediană de aur filigranat. Se mai văd nişte oameni înarmaţi cu furcj şi cu suliţe — bestiarii arenei — şi doi purtători de surle, alături de toreadorul învingător, care stă rezimat cu spatele de zidul de piatră al circului. Deasupra acestui zid, galeriile circului gem de mulţimea spectatorilor.

Se vede loja imperială, un fel de cuib de marmură, umbrit de un baldachin de purpură şi revărsînd covoare peste margini. In lojă e împărăteasa : celebra Poppea Sabina, concubina, ori măcar a doua soţie a lui Neron. La stînga se văd lojile patricienilor romani. In fund de tot se zăreşte masa indistinctă a vulgului din Roma — popor degenerat, moleşit, ahtiat de privelişti sîngeroase.

Şi în primul plan al tabloului, sublima martiră, dărîmată pe taurul mort !... E goală pe trei sferturi. Mîinile şi picioarele îi sunt tăiate la încheieturi de strînsura funiilor cu care a fost şi e legată. O mînă îi stă încă prinsă în nod de un corn al taurului. Picioarele îi sunt ţinute în funie pe flancul animalului mort. Trupul îi aluneca devale în cutele unei pînze albe. O mînă îi zace în nisipul din arenă şi e strînsă într-o brăţară de funii rupte şi de sînge. Pieptul îi e gol. Părul ei — frumosul ei păr blond ! — e revărsat de la coarnele taurului, pe care se înnoadă, pînă jos, pînă sub umerii ei, pînă în nisipul mîn- jit cu sînge.

Sînge e pretutindeni. Taurul a murit înecat în sînge ; nările şi gura îi sunt însîngerate. Dirceia creştină e divină în moartea ei ! De aceeaşi părere este şi privirea sumbră, dar satisfăcută a cezarului.

Ah ! Domnişoară Antonino, ce privelişte ! Ochii ei sunt stinşi ; gura ei este puţin întredeschisă... Desigur că numele Mîntuitorului a expirat pe buzele ei ! Frumuseţea acestei morţi îţi răsuceşte inima... Dar pictorul a menajat mult simţirea privitorilor şi trupul martirei creştine... Fără îndoială că la căderea taurului, acest frumos trup era plin tot de sînge. Pictorul a fost milos. Pictorul a cruţat nuditatea eroinei creştine : numai brăţări de sînge la mîini şi la picioare, încolo, carnea e neatinsă... Pe sub trupul cel gol al martirei, peste cutele pînzei celei albe în care zace, stau rupte şi împrăştiate ghirlande de micşunele şi de trandafiri...

Cruzimea rafinată a călăilor a legat în ghirlande de flori pe sublima copilă. Şi acum iată că pe toată arena circului, printre pete largi de sînge, agonizează trandafiri şi micşunele !

Un ultim detaliu : printre bestiarii care privesc de departe spectacolul la care priveşte cezarul cu suita lui. e un barbar bătrîn, cu barba albă, care-şi ţine mîna la gură, ca ţăranii noştri în unele ceasuri de durere sau de reculegere. Figura lui exprimă o tristeţe nesfîrşită... Poate că acest sărman bestiar e un creştin, sau — cine ştie ! — poate că sublimitatea martiriului la care a asistat i-a deschis cerurile credinţei !

Scumpă domnişoară Antonino, acest tablou al lui Enric Siemiradzki începe să fie un eveniment în viaţa mea. Am fost la Ateneu a doua oară şi am petrecut încă un ceas în faţa *Dirceii creştine...* Opera pictorului polon prinde să se sălăşluiască aproape de fîntîna întîielor mele preocupări de azi. Mă robeşte umanitatea acestui tablou !... Mă obsedează eroismul celor ce mărturisiră odinioară credinţa lor creştină !

Gîndurile mele, toate, fierberea şi năvala clipelor mele sufleteşti trec prin această rechemare picturală ca printr-o albie de nisip aurifer... Simt că unda cugetării mele este încărcată de înţelesul marilor evenimente petrecute acum aproape două mii de ani.

Acest tablou binefăcător mă ajută să înţeleg ceea ce încă nu înţelegeam nu mai departe decît ieri. Il văd sufleteşte prefăcîndu-se într-un templu luminat de sus, cu o lumină negrăită şi suprapămînteasc㠔 Domnişoară Antonino. eroina din circul lui Neron — sublima copilă legată cu funii de coarnele taurului — mă dezleagă pe mine din laţul nedomeririi şi al confuziunii.

Mai-nainte ca să aud din gura dumitale acele lămuriri pe care ţi le ceream cu atîta insistenţă, lasă-mă să mă ex-aminez pe mine însumi şi situaţia mea — a doua oară... încep să înţeleg !... Pare că se luminează de ziuă !

Domnişoară Antonino, un sentiment elementar şi de nestăvilit trăieşte azi în mine, la umbra numelui, a făpturii şi a mişcărilor dumitale... Culeg, cu nespus interes, cu dulce durere, cuvintele, privirile, paşii şi tot ceea ce priveşte existenţa dumitale... Este o boală cunoscută, descrisă larg de poeţi şi de psihologi, dar este mai fericită şi mai preţioasă decît o mie de ani de sănătate nesimţitoare. Mi-este plină inima de dumneata. Te văd în închipuirea mea numai pe dumneata. îmi trebuieşti în fiecare clipă, îţi scriu, te aştept, plănuiesc numai revederi şi în- tîlniri şi trăiesc din farmecul amintirilor ultimei noastre convorbiri.

Iată însă că marea viziune a pictorului polon adînceşte şi clarifică starea mea sufletească... Lunga dumitale vacanţă la Mînăstirea Varatic a fost pentru mine începutul învăţăturii. *Dirceia creştină* însemnează continuarea, într-o clasă superioară. Domnişoară Antonino, dumneata eşti creştină, crescută şi disciplinată într-o mînăstire de călugăriţe !... Dumneata eşti strănepoata şi moştenitoarea Dirceelor creştine ! Dumneata eşti fiica mărturisirii creştine şi eleva catehismului !...

Ce sunt eu pe lîngă dumneata ?... Un creştin cu numele, odrasla unei familii cu adevărat legată bisericii şi obştiei creştine, dar şi ai mei, şi eu creştini de suprafaţă şi pur tradiţionali. Ce sunt eu, sufleteşte, în comparaţie cu ordinea, cu seriozitatea şi cu perseverenţa dumitale creştină ?... Mă cercetez pe mine însumi, mă ascult şi mă judec. Dacă las la o parte convingerile, impacienţele şi pretenţiile mele de scriitor... (recunoscut peste două decenii), trebuie să mărturisesc că nu mai rămîne în sufletul meu decît un maidan intelectual, plin de resturi, de cutii goale şi de măturătură filosofică... M-am apropiat de creştinism şi de scriitorii creştini ca literat şi ca pescuitor de mărgăritare, nu ca un suflet îngrijorat care îşi caută mîntuirea. Da, da... îmi recunosc situaţia. M-am apropiat de Fenelon, de Ver- laine, de Huysmans, de Dostoievski... exact ca Nero Achenobarbus de frumoasa martiră moartă pe taur ! M-a chemat şi m-a atras această frumuseţe nouă, severă şi tulburătoare pe care o respiră arta şi inima, vasale lui Isus Cristos.

Dar sunt eu cu adevărat creştin ?... Probabil că tot atît cit cel mai incapabil începător al catehismului !

Şi atunci, domnişoară Antonino, se revarsă de ziuă înaintea ochilor mei de locuitor al cavernelor... Rezerva şi schimbarea atitudinii dumitale faţă de mine încep să aibă un înţeles... Ai simţit în mine pe nenorocitul om al vremii noastre, crescut în anarhie şi în senzualism. Ţi-ai dat seama că la poarta conştiinţei mele veghează numai fantome estetice, şi nici un principiu sever, şi nici o frică de Dumnezeu. Ai descoperit, din ultima noastră convorbire mai lungă, că sunt un cuget părăginit, fără cultură morală, fără ziduri împrejmuitoare, năpădit de bălăriile veacului şi străbătut, în dezordine, de aceşti trandafiri sălbatici ai aspiraţiilor şi ai ţepoşeniei mele literare.

Aşa sunt, scumpă domnişoară Antonino !... încet şi cu greutate am pornit pe drumul înţelegerii de mine

însumi, de cînd ne-am cunoscut. Am mers înainte, ajutat de această dureroasă şi dulce putere pe care o rever şi astăzi în mine... în zilele sărbătorilor creştine de la începutul anului, privindu-te şi urmărindu-te cu inima în atmosfera sacră a mînăstirii, am căutat să urc spre dumneata, cer- cetînd bisericile din jurul meu, lăsîndu-mă îmbiat şi înduplecat de graiul cîntărilor liturgice şi de mireasma cădelniţelor de argint... Şi acum iată-mă pus faţă în faţă şi constrîns de vraja lui Enric Siemiradzki să privesc şi să asimilez această zguduitoare lecţie de eroism creştin !

A murit pentru Acela pe care îl ştii şi îl iubeşti mult mai mult decît mine ! A murit pentru reconfirmarea turburătoarei lui învieri de a treia zi ! O, sublima apologetă a dovedit cu mai multă elocinţă decît toţi apologeţii creştini că mai sus decît toate splendorile pămînteşti, împărăteşti şi artistice se ridică în slavă şi împărăţesc : dragostea şi jertfa !

Vino, domnişoară Antonino, şi ia în şcoala dumitale pe uimitul ucenic care începe să fiu ! Du-mă mai departe pe această divină cale, inaugurată în zilele lui Neron, printre pete largi de sînge şi de trandafiri zdrobiţi ! Vino să privim împreună — de pe această culme pe care o alcătuiesc, în ideală întîlnire, suişul credinţei cu versantul artei — perspectivele eterate ale uneia şi treptele încîntătoare ale celeilalte !... Dar, mai presus de toate, vino de mă învaţă, în faţa *Dirceii creştine,* cum să încătuşez simţirea mea, înfumurată şi păgînă, în ghirlandele martiriului ei !"

v

Intr-o dimineaţă — peste cîteva zile — Silviu Bujoreanu veni şi sună la uşa familiei Filipacl.e. Doru era gata să pornească în oraş. Nu-1 mai văzuse pe Silviu de pe la începutul lui martie. Ii ieşi înainte amical şi bucuros de mosafiri ca totdeauna. Avea să cumpere din tîrg ceva, din porunca doamnei Filipache, dar putea să în- tîrzie o jumătate de oră.

Silviu se arătă îmbrăcat ca de ceremonie şi cu un aer de sărbătorească gravitate. Ochii lui Doru se opriră asupra butonierei poetului. O cocardă tricoloră, desfoiată ca o crizantemă, se ascundea în fumul unui crep de doliu. Doru rămase cu braţele întinse şi vocea i se stinse în gît... Apoi, după o clipă, întrebă, peste măsură de mirat :

— Ce va să zică aerul ăsta şi semnele astea, Silviu ?

Poetul apucă mîna rămasă în aer şi o strînse asigurător şi falnic :

— Evenimente mari, dar evenimente triste, Filipache... Nimic personal, totul obştesc şi naţional !

Filipache prinse inimă şi—1 pofti pe Silviu în odaia lui cu ferestrele deschise şi cu aerul premenit. închise ferestrele şi şezură amîndoi faţă în faţă, cu biroul între ei.

— Dacă iei o dulceaţă, mai iau şi eu încă una.

— Nu strică, în aceste zile de amărăciune naţională...

Filipache vorbi cu cineva care trecea prin săliţă şi, apoi, către Silviu :

— Dragul meu, ce nenorocire ameninţă constituţia sau naţia română ?...

— Mă aşteptam la această ignoranţă !... Eşti firesc cu desăvîrşire... Se vede bine că nu te prefaci.

— Silviu, spune-mi de ce e vorba.

Poetul ezită o clipă. Cum să-1 ia pe acest evadat din lume şi din actualitate ? Cu dojana pe care o merita el, sau cu solemnitatea pe care o merită cauza ?... Se înţepeni în fotoliu ca un preot al neamului :

■— Filipache, suntem obişnuiţi să iertăm mult poeţilor, dar nu în împrejurări şi într-o materie ca aceasta de azi... Mă vezi ceremonios şi simbolic... Amice, trăim zile de redresare naţională, după cîţiva ani de picoteală şi de umilinţe... Ţara întreagă e în picioare... S-a dovedit, în Parlamentul român, în Parlamentul maghiar, în întrunirile cetăţeneşti de la Dacia, în publicaţii speciale şi în ziare că primul ministru al ţării este un Iuda *redivivus...* Opoziţia a făcut la Cameră o declaraţie categorică şi răsunătoare.

Filipache, complet reasigurat şi deprins cu solemni- zările şi cu pontificările lui Silviu, voi să-i taie drumul :

— Dragă Silviu, am auzit şi eu de toate acestea... Gîlceava mi se pare că a început cel puţin de astă-toamnă... Dar ce vrei tu să scoţi de la mine, o dată ce eu nici nu pot să verific faptele puse înainte, nici n-am competenţă, nici n-am nici un fel de tragere de inimă pentru asemenea subiecte ?...

— Dorule, incompetenţa şi inaptitudinile tale astăzi sunt obligate, măcar excepţional, să se îmbrace în destoinicie şi în capacitate.

— Bine, Silviu, să vedem... Vrei să desfiinţezi autoritatea cuvîntului bătrînesc că de unde nu este. nici Dumnezeu nu poate să ia... Spune-mi, ce pot să fac pentru tine ?

— Nu pentru mine, Dorule... Pentru sîngerînda noastră demnitate naţională !

— Aşa să fie, cum rectifici tu... Ce pot să fac eu pentru această nobilă rănită ?

— Să vii astăzi cu mine la Liga culturală, unde este adunat Comitetul naţional studenţesc şi de acolo, cu toţi colegii care se vor aduna, să mergem la marele miting studenţesc şi cetăţenesc convocat astăzi în sala „Dac-ia".

Filipache se uită la camaradul său cu nădejdea că-i va face concesiunea unui zîmbet sau că va modifica totul printr-o glumă aruncată în ultimul moment... Dar poetul rămase serios şi stăruitor. Doru avu o stranie impresie de ceva venit de aiurea şi impus atitudinii şi demersului acestui vechi prieten... „Bujoreanu începe să prindă mușchi, ca un copac care îmbătrînește... Din capul cui mă cheamă el la Liga culturală şi la mitingul de la «Dacia» ?..."

— Invitaţia ta mă miră straşnic... Se potriveşte cu firea şi cu convingerile mele, aşa precum mi le cunoşti ?... Dar nu se potriveşte nici cu tine, cel de pînă mai deunăzi !

— Amice, dacă evoluţia şi progresul nu sunt prea compromise în ochii tăi, dă-mi voie să-ţi spun că, la vîrsta noastră, încep învăţăminte şi experienţe pe care nu poţi nici să le prevezi, nici să le dispreţuieşti.

— Silviu, *susţine et abstine...* Dacă dau năvală peste tine, bravează-le şi rămîi neclintit. Dacă te linguşesc şi te cheamă cu grai de sirene, astupă-ţi urechile.

Poetul avu un fior de nerăbdare şi de contrarietate.

— Ne cunoaştem mai de mult... Suntem temperamente diferite... Nu mă' confunda cu Boruzescu.

Filipache simţi că Silviu se închide şi se înăspreşte.

— Ascultă, Silviu... La Boruzescu ai fost ? I-ai propus şi lui ce mi-ai propus mie ?... Iată, fără supărare, să recurgem la opiniunea lui...

— Dacă Boruzescu este de părere să mergem, mergi şi tu ?...

— Da şi iar da !... Cum o zice el, aşa să facem !...

— Atunci să nu mai pierdem nici un minut!... Haidem drept la Boruzescu, şi de la el la Liga culturală, fiindcă Liga şi Boruzescu sunt pe aceeaşi linie dreaptă, la răsărit şi la apus de „Capşa"...

Cei doi prieteni ieşiră în stradă. Tramvaiul Gara-Teatru se apropia... Doru îşi simţi picioarele de fontă şi un freamăt la inimă... N-ar vrea să iasă cu Bujoreanu în văzul ferestrelor Antoninei... Dar, spre

surprinderea lui Filipache, Silviu făcu semn unui birjar, prietenii urcară şi trăsura porni pe stradela Semicerc spre Şcoala militară.

Deocamdată, Filipache tăcu şi nu luă seama cum arată străzile străbătute. Dar Bujoreanu îl zgîlţîi şi-i deschise ochii :— Vezi ce de fracţiuni militare, vezi cîte cordoane de sergenţi ?... Suntem ca şi sub stare de asediu... Pretutindeni pază, gărzi şi iritaţie publică... S-o luăm pe Bre- zoianu şi să ne dăm jos la *Universul*. Pe Calea Victoriei circulă patrule...

Poetul începea să se simtă stingherit de cocarda lui îndoliată. Cutezanţa lui din odaia lui Doru, scoasă acum la aerul de primăvară, respira scurt şi se îneca, întocmai ca plămînii unui tuberculos. Se opriră la *Universul* şi o luară în sus spre casa Luvru. In faţa cofetăriei „Capşa", locul era albastru de jandarmi pedeştri. Doru se gîndea : „Dă Doamne să fie Costache acasă... Rămîn la el şi las pe nebunul ăsta de Silviu să străbată cum o şti şi la Ligă, şi la mama Ligii !"

Urcară zecile de trepte ale casei Luvru, dar fără de răsplată. Boruzescu ieşise dis-de-dimineaţă. Silviu îşi exprimă părerea, dar fără să creadă în ea, că Boruzescu trebuie să fie la Ligă, alături de studenţimea conştientă.

Cînd ieşiră din casa Luvru, Silviu, cu ochii la baricadele albastre de la „Capşa", luă pe Filipache de braţ cu neglijenţă şi intră, mascîndu-se cu el, în scuarul Sărindar. De aci trecură în Bulevardul Elisabeta şi apoi, mergînd în sus, pe lîngă anticarii de pe stînga, ajunseră, prin strada Academiei, la Liga culturală. Doru privea în toate părţile mirat şi sfios. îşi dădea seama că lumea dimprejur, mai mult staţionară decît circulantă, urmăreşte cu ochii pe amicul său, care nu-1 mai slăbea de braţ. Cocarda îndoliată era sediţioasă !

La Liga culturală era o fierbere şi o privelişte ca de puhoaie ce se întîlnesc în acelaşi cazan de văi. Afară de elementul militar şi poliţienesc, aşezat ca în fragmente de brăţară, la diferite distanţe, clocotea elementul civil, şi compoziţia lui era din cele mai ciudate. Aci, la colţul format de strada Academiei cu strada Nouă, cocardele îndoliate erau în familie numeroasă... Mulţi studenţi, deşi nu toţi, purtau cocarde ; mulţi cetăţeni, care nu mai puteau să fie studenţi, aveau entuziasmul şi cocarda studenţească ; dar mai era şi o mulţime de figuri echivoce, cu şi fără cocardă.

Silviu şi Filipache se opriră în această pastă omenească — unul atent şi cercetător, celălalt aiurit şi stă- pînit de gîndul pe unde s-o şteargă mai degrabă.

Localul Ligii culturale zbîrnîia ca un stup, dar uneori răzbea pînă afară şi cîte o toană de glasuri care discutau cu vehemenţă. La ferestrele deschise, în balcon, la intrare stăteau ciucuri de capete, de atitudini studiate şi de pretenţii... Bujoreanu căuta din ochi pe cineva. Îl găsi sus, la o fereastră. îşi ridică pălăria şi lăsă să se vadă, sub cerul primăvăratic, pletele sale pieptănate impecabil, şi prin păcura lor rigidă şi biconmasată, o linie mediană ca de argint. Cel din fereastră se uită la Silviu, se uită şi la Filipache, cu un aer de geambaş care cântăreşte un mînz, şi apoi clipi din ochi, şi ca răspuns la salut, şi ca un fel de : „Bine, am văzut"...

Cu glasul moale şi dizolvat sufleteşte, D' u întrebă pe Bujoreanu :

—- Ce mai facem acum, Silviu ?

Poetul răspunse cu vastitate :

— Ne săturăm sufletele cu această privelişte neuitată a naţiunii care umple treptele sanctuarului naţional, ca odinioară poporul din Teba treptele palatului lui Oedip !

De data aceasta, Filipache simţi că Bujoreanu şi-a atins scopul şi că revine la grandilocvenţa lui inofensivă.

— Bine, dar, fiindcă m-ai tîrît pînă aici, te rog plăteşte-mă cu cîteva lămuriri...

în această clipă, un stegar impunător scoase în balconul Ligii o mîndră flamură tricoloră şi o resfiră deasupra mulţimii de jos, în bătaia zefirilor dimineţii... Dar şi pe această flamură se încolăceau, ca nişte şerpi transparenţi, undele doliului naţional.

Strada se cutremură de urale şi de insulte :

— Ura !... Ura !... Ura ! Trăiască România !... Trăiască fetele din Sibiu !... Jos trădătorul !... Jos iscoadele poliţiei !...

în acelaşi timp, discuţiile din etaj pătrundeau în stradă şi mai înverşunate... Se părea că sunt două păreri şi două fracţiuni, care se bat cap în cap, ca munţii din poveste.

Bujoreanu, din ce în ce mai dispus şi mai aproape de felul său obişnuit, începu să instruiască pe Filipache :

— Amice, admiră mai întîi steagul fetelor din Sibiu. E un dar simbolic şi un fulger care încalecă superb Carpaţii strămoşeşti...

— Sunt cu totul de simţirea ta. îţi spun drept că pînă acum singurul lucru pe care vreau să-1 iau cu mine, în amintirea mea, este acest mîndru tricolor al fetelor din Sibiu ! Nu te întreb nimic asupra acestor curioase şi indispunătoare efluvii, pe care le simt în această atmosferă... Dar, de pildă, cine sunt ăia cu cocarde în piept şi cu pălăriile trase peste nasul cam roşu ?

— Dorule, Dorule !... Mă tem de viitorul tău, adică mă tem de inocenţa asta, care îţi va strica tot viitorul !... Amice, viaţa naţională este un fluviu care rostogoleşte în etern, pe albia lui misterioasă, valuri sănătoase, apă potabilă, gunoaie, mortăciuni, nisip de aur şi ascunse comori providenţiale... Ce te importă aceste jivine de smîrc politic care au ieşit la suprafaţa măreţului nostru fluviu !... Am impresia că, în aceste zile, ascunsele comori de la fund sunt împinse irezistibil şi scoase afară, la lumina Europei şi a istoriei !... Sihastru poet ce eşti !... Tu nu ceteşti ziare, nu urmăreşti dezbaterile Parlamentului, nu ştii ce clocoteşte în agora !... Ce-ai fi făcut tu dacă te năşteai în Atena acum două mii şi cinci sute de ani ?... în Atena exista o lege care obliga pe orice cetăţean ca, în zilele de zguduituri publice, să iasă afară din casă şi să alerge în agora, înarmat cu sabie, cu suliţă, sau — dacă nu le avea — cu toporul de tăiat lemne...

Filipache se gîndi înfiorat : „Vorbeşte ca un adevărat profet !... Nu ştiu ce să mai zic... Am pierdut eu simţul meu olfactic moral ?... Sau Bujoreanu ăsta e un păianjen care circulă prestigios pe o reţea multicoloră ?..."

Filipache răspunse cu necaz prefăcut :

— Se vede că azi trebuie să ai numai tu dreptate, de la început pînă la sfîrşit...

Dar Bujoreanu alunecă într-adevăr ca un păianjen departe-departe, în *Ecloga* întîia a lui Virgiliu, tradusă de Coşibuc. schimbînd cuvîntul *libertate* cu *dreptate:*

— „O, dreptatea, Meliboeus, mi-a surîs tîrziu de tot !..."

Şi declamînd acest stih, poetul avea în ochi nu ştiu ce sclipire de taină şi de pehlivănie... „Ticălosul ! îşi bate joc de mine... Sunt dobitoc că mă impresionez de tiradele lui, împrumutate sau contrafăcute după cele de la «Dacia»... Cine ştie ce draci se ascund în conştiinţa acestui poet, care umblă de atîta timp să-şi închirieze lira..." Intim supărat, Filipache făcu un gest' de plecare. A uitat de comisionul doamnei

Filipache, a pierdut timpul zadarnic şi a trebuit să lase o perdea de dantelă pe iconostasul său intim !...

Atunci, apăru sus în balcon, lîngă flamura măreaţă, neimplicată şi suverană — ca un lotus etern deasupra pervertirilor trecătoare ale apelor stăpînite — o figură dogoritoare, ciufulită şi teatrală (fără tal? nt)... Făcu semne de tăcere mulţimii din stradă şi începu să cu- vînteze, bătîndu-şi cu mina un tact impetuos şi fals :

— Fraţi români !... Comitetul naţional studenţesc, judecind gravitatea ceasului istoric pe care-1 trăim, vă cheamă azi la această sfîntă manifestare cetăţenească şi naţională !... Ideea noastră cea dintîi a fost ca să ne adunăm toţi aici, la Liga culturală, şi de aici, ca un singur trup şi cu un singur suflet, să pornim spre *Dacia* de azi şi, mai cu seamă, *spre cea de mîine...*

O explozie de urale acoperi glasul stîngaci şi declamator al vorbitorului.

Bujoreanu suflă în urechea lui Filipache :

— Bravo, dobitocul !... Ştii că a nimerit-o bine ?

Uralele conteniră. Oratorul ciufulit şi cu obrajii ca para
focului se auzi din nou :

— ...Dar după ce ne-am văzut adunaţi laolaltă, în acest număr impunător, am primit oarecare avertismente, pe care le dispreţuim ca viitori soldaţi...

Cineva, de lîngă orator, îndreptă cu glas tare :

— ...ca soldaţi ce suntem !...

Oratorul reluă acomodant :

— ...le dispreţuim, ca soldaţi ce suntem şi vom fi, dar... trebuie să le luăm în seamă, ca demni şi disciplinaţi cetăţeni.

Un cetăţean din stradă izbucni, deziluzionat :

— Ei, şi atunci ce-aţi hotărît ?...

Alţii izbucniră simultan, haotic, contradictoriu :

— Ne-am înţeles !... Vă e frică !... Jos labele poliţiei !... Tăcere !... Jos trădătorul !... La „Dacia" cu toţii !...

Oratorul din balcon, strîns între doi inşi, care aveau aerul că-i pompează curaj şi elocinţă, căsca o gură imensă şi bătea văzduhul cu mîinile... Dar zadarnic... Toată strada vocifera şi se agita... In locul oratorului sleit de puteri, ridică pumnul şi glasul — un bas bubuitor — altcineva din comitetul naţional.

— Fraţilor, toţi la „Dacia" la ceasul două !... dar nu pe jos !... Urcaţi-vă în trăsuri, pe socoteala noastră !...

Mulţimea de jos mugi către tunetul de sus :

— Bravo !... la „Dacia" !... toţi în trăsuri !...

Bujoreanu exclamă plin de admiraţie :

— Aşa e că i-a păcălit ! Cantadorul ăsta, basistul ăsta mi se pare cel mai subtil dintre ei...

— O fi, dar eu n-am înţeles nimic... Care era hotărîrea de mai-nainte şi cum şi pentru ce a trebuit să fie modificată ?

Bujoreanu începu să-1 degajeze pe aiuritul Doru din încolăciturile mulţimii şi să-1 scoată spre biserica Enei. In fiecare gang mai mare, la fiecare răspîntie, stăteau careuri de soldaţi şi de sergenţi de stradă... Dar nu aceştia erau de temut. în jurul lor circulau fel de fel de fantasini civili, cu ochi fosforescenţi şi cu ciomege rău ascunse pe sub paltoane.

Unul aruncă spre Silviu o mustaţă enormă şi un şir de scîntei din ochi... Din norocire, un convoi militar se interpuse cu cadenţele lui între omul electric şi cei doi prieteni...

Filipache, simţindu-se mai la larg, zori pasul şi bruftui
pe Silviu :

— Acum, destul, amice !... Pogoară în lumea acomodărilor şi scoate insigna de la piept... N-am chef să apar la Poliţie nici ca martor, nici ca soră de caritate... Hai s-o luăm pe strada Regală şi să ocolim teatrul de operaţii... Apoi poţi să mă faci să înţeleg ceea ce n-am înţeles pînă acum.

Bujoreanu, care simţise adineauri gheaţă între cei doi omoplaţi, plimbă mîna în jocuri rotunde de la butonieră pînă la buzunar şi începu să cînte lui Filipache tabla lui Pitagora :

— 2 x 2 = 4 ; 2 X 3 = 6 ; 2 X 4 = 8!...

— Ei, foarte bine!... Care este secretul lui Pitagora, sau al lui Polichinelle, dacă vrei ?...

— Amice Filipache... după cum bine ştii, valoroşii noştri colegi, studenţii veterani Vasilescu Vasilion, Nae Paşoption şi Ionescu Inepţion... sunt personalităţi proeminente şi diriguitoare în lumea noastră studenţească... Dar toţi aceşti seniori — fără *Heidelbergul de altădată* —- au cîte-o mică sau mărişoară remuneraţie după buget... Unul este registrator, altul este grefier la tribunal, altul, ajutor de şef de cabinet şi aşa mai departe... Aceşti foşti, actuali şi viitori studenţi au împănat azi intrările şi ieşirile Ligii culturale, cum şi biroul Comitetului naţional studenţesc... Tot ei şi cu ai lor pluteau, ca ochiuri de grăsime, pe toată adunarea de care ne despărţirăm... Ce scop aveau, ce poruncă primiseră şi de la cine o primiseră — e treaba lor !... Ce au putut să facă, ai văzut...

— Apoi tocmai că n-am văzut nimic...

— Mă, dar tare eşti de cap şi neoperat la urechi !... Tu n-ai auzit cum forfoteau înăuntru şi se certau ?... Ideea comitetului fusese să se strîngă toată lumea la Ligă şi de aici, în masă compactă, să pornească spre „Dacia"... Ceilalţi au venit cu o idee poate mai înţeleaptă, poate interesată şi ipocrită... De ce să provocăm alarme, dezordine şi — Doamne fereşte ! — inutile vărsări de sînge ? La „Dacia" putem să ajungem tot aşa de bine şi cîte unul, şi cîte doi... Principalul este să ne vedem la „Dacia", şi pînă acolo nimeni nu ne barează drumul. Ni l-am bara noi înşine dacă ne-am încăpăţîna să menţinem prima dispoziţie şi să aruncăm pe oameni ca pe o avalanşă... Şi pe urmă, cine îşi ia răspunderea acestei formaţiuni compacte şi primejdioase ?...

— Dar de unde ai prins tu toate aceste lucruri ?... Pare că ai fost lîngă mine tot timpul. Cum le-ai auzit tu, şi eu n-am auzit nimic ?...

Bujoreanu se încercă să rîdă misterios :

— He-he-hei !... Eu am auzul mult mai fin decît tine... Tu nu auzeai de afară decît huiet şi tămbălău ; eu auzeam şi urmăream toată discuţiunea... După ce au răguşit şi au obosit, au căzut de acord, şi ca nimeni să nu-şi atribuie succesul şi gloria comunicatului din balcon, au pus pe Juvete Juvenescu... să cadă în baltă ca un bolovan...

— Bine, măi Silviu, pentru asta m-ai făcut tu să pierd o dimineaţă întreagă ?...

-— Dar eu ce să mai zic, care voi pierde şi după-amiaza ?...

— Să fii sănătos ! Sunt socotelile tale, dar ce-ţi trebuia să mă vîri şi pe mine în cînepa lor ?...

Diabolic şi plin de taină, Silviu puse degetul la gură :

— Domol, Filipache !... Cine ştie ? ! Va veni poate ziua cînd vei vedea ce dobîndă poate să-ţi aducă o dimineaţă pierdută...

— Ce tot sporojeşti, mă Bujorene ?... Ce-o să iasă din toată astă farsă în care sunt atîtea sfori şi atîtea dedesubturi ?... Bîlci şi farsă !...

— Amice, vezi lucrurile ca un prim venit şi ca un necunoscător... Nu e farsă, ci dramă ! Nu e bîlci, ci epopee ! Oratorii pe care i-am ascultat zilele astea — şi sunt maeştrii tribunei parlamentare ! — îmi sunt garanţi... O epopee ca *Iliada* lui Homer !... Numai că tu ai căzut azi tocmai la episodul lui Tersite... Ce să facem ? ! Aşa sunt toate epopeile !... Tersite se află totdeauna în treabă lîngă Ulise şi lîngă Ahile, dar

uneori are sumbra onoare să plătească cu viaţa această vecinătate...

■— Mă ameţeşti, Silviu, cu atîtea vorbe şi cu atîtea enigme !... Vai !... trebuie să mă înapoiez şi să cumpăr mamei, de la „Pesky", mătăsurile pe care le aşteaptă de trei ceasuri !... Nu ştiu ce să mai cred despre tine şi despre comparaţiile tale... Cu amintirea lui Tersite poate că mă mai împaci... Dar în împrejurările de faţă, girezi tu pentru el ?...

•— Ha, ha... va să zică :

albiniţa, musculiţa,
pînă acum nu au
pierit...

Silviu, la revedere !... Şi iartă albiniţa... Dar să ştii că eu sunt cel ce plec înţepat şi turburat... Am nevoie de luminile lui Boruzescu !...Fierbere cumplită în capitală ! O problemă care nu mai lăsa pe nimeni să doarmă ! Un zbucium primejdios şi contagios, care pornea din Parlament şi din ziare şi ridica temperatura întregii ţări ! Este ori nu este primul ministru trădătorul neamului şi prietenul maghiarilor ?

Sus, în dealul Parlamentului, şedinţele erau furtunoase. Acuzaţiile şi divulgările cădeau pe capul primului ministru ca nişte ciocane uriaşe. Opoziţia întreagă şi împreună cu ea cîţiva membri importanţi, dar disidenţi, ai partidului liberal-naţional ridicau o crîncenă baricadă în faţa băncii ministeriale şi a majorităţilor intimidate.

În zadar căuta guvernul să-şi dea curaj printr-o moţiune de încredere ! în zadar precipita închiderea Parlamentului şi voia să stingă incendiul interpelărilor ! Opoziţia deschisese în sala „Dacia" al doilea Parlament, şi acolo, în cîteva duminici consecutive, adusese zeci de mii de cetăţeni răzvrătiţi şi zguduise şi zguduia toată suflarea românească.

Dar acest tumult politic şi înflăcărata controversă : „este ori nu este Dimitrie Sturdza vînzător de neam ?" nu răzbeau decît vag în odăiţa lui Filipache şi în atmosfera lui sufletească. De la întrunirea de la Ligă, Filipache nu mai întîlnise pe nici un prieten. Fusese de cîteva ori la Universitate, dar şi aci stăpîneau enervarea, dezerţiu- nea şi aceeaşi controversă ucigaşă : „Ne-a vîndut Sturdza într-adevăr, sau adversarii lui politici îşi fac, ca de obicei, jocul lor perfid şi amăgitor, pentru noi, gură-cască ?" O văzuse pe Antonina o singură dată. Dar Antonina era grăbită. Rămăsese vorba să se înţeleagă, prin scrisoare, asupra unei viitoare întîlniri.

Filipache stătea la masa lui de scris şi recitea cîteva pagini migălite în ajun. Era o fabulă literară care-1 prigonea de cîtva timp. Pe stîlpii marii lui preocupări sufleteşti, inspiraţia capricioasă prindea să încolăcească aceste subţiri vrejuri de *volubilis...* Şi Filipache pîndea, cu dulce încordare, miracolul străveziu şi fraged al clopoţeilor ce se deschid în faptul dimineţii.

În acest minut scump şi sihastru, Clariţa se arătă în cadrul uşii...

— Dorule, ne-au sosit neamurile !...

Filipache închise caietul şi întoarse spre Clariţa o faţă de martir :

— Nu puteau să mă nimerească mai prost !... Cine e, Clariţo ?

— Nenea Iliuţă, castelanul de la Urlaţi...

— Bine, draga mea, dar nu puteţi să-1 mai ţineţi de vorbă pînă cînd mi-o veni mie rîndul ?

Clariţa, rumenă şi îmbrăcată în costumul ei de şcolăriţă, sărea într-un picior, nerăbdătoare.

— Eu mă duc la şcoală, şi de acolo, cu toate fetele, la biserică... Azi e duminică !... Mama, fiindcă a venit nenea Iliuţă, vrea să mai facă ceva pentru masă... O friptură, o plăcintă... nu ştiu ce... Tuşa este la piaţă... Vezi, prin urmare, că trebuie să te sacrifici pentru onoarea casei...

Spunînd acestea, Clariţa era şăgalnică şi isteaţă, mai presus de vîrsta şi de uniforma ei şcolară.

Doru căuta zadarnic o scăpare prin părul său cîrlion- ţat şi negru... Apoi, capitulînd :

— Pofteşte-1 încoace, Clariţo.

Uşa rămase neînchisă. Nenea Iliuţă se opri în săliţă şi bătu discret în uşă, cu indexul său lung şi uscat ca un piron.

Filipache aruncă plictiseala şi necazul şi primi pe mosafir :

— Bine-ai venit, nene Iliuţă !... Te rog, ia loc !... Ce mai faci ?... Ce mai face ţaţa Varvara ? Ce fac copiii ?...

Nenea Iliuţă se aşează pe scaun cu nişte mişcări precaute, care mărturiseau că nu este un găgăuţ, şi răspunse domol la această ploaie de întrebări... Filipache se gîndi : „Nenea Iliuţă nu trebuie confundat cu nenea Matache... Asta e om de bun-simţ, celălalt e un sărman cu duhul."

Filipache întrebă mai departe : " ~

— Ei, ce facem cu politica ? Mi se pare că se încurcă iţele...

Nenea Iliuţă făcu cu mîna stîngă conturul favoritelor sale pornite spre căruntеţe şi răspunse subtil :

— O să ştie Urlaţii mai mult decît Bucureştii ?

— Mai mult decît rudele dumitale din strada Semicerc, cu toată siguranţa !

Nenea Iliuţă privea surîzător, dar cu sceptică acomodare. Nu respingea ideea că Urlaţii ar putea să cuprindă diplomaţi vrednici de strămutat la

Bucureşti, dar bănuia altceva... El, personal, era conservator, devotat boierilor pămînteni şi îndeosebi familiei Cantacuzino. Cei doi fraţi mai mari ai lui Doru erau militari, şi deci nu puteau să facă nici o politică. Cumnatul Matache era în inima lui guvernamental, dar aşa, uneori, cînd îl puneai in ambiţie, ţinea cu roşii, cu Garibaldi şi cu C A. Rosetti... Nenea Iliuţă ştia bine că Doru e prea copil şi că nu se gîndeşte la vicleniile celor bătrîni, dar îi cunoştea vechea lui simpatie pentru socialişti. Şi acum toată lumea vorbea că fruntaşii socialişti sunt gata să intre în partidul liberal... Poate că Doru e atît de rezervat fiindcă vreun prieten socialist i-a prezentat situaţia într-altfel şi 1-a scos din tovărăşia indignării generale. Dar Filipache îşi arătă gîndul fără nici o sulemeneală, pe faţă şi categoric, ea unul care n-are nici o preocupare politică :

— Nene Iliuţă, nu te mira că mă găseşti atît de codaş în aceste treburi... Nu cunosc de unde a pornit gîlceava şi nici n-am urmărit şerpuirile ei... Atîta ştiu, că prietenii dumitale politici îl acuză pe primul ministru cu străşnicie şi că primul ministru cu tot guvernul răspunde cu demonstraţii poliţieneşti şi militare !... Un prieten m-a scos din casă deunăzi şi m-a băgat în salada unui miting studenţesc... Ce-am văzut şi ce-am înţeles bine este că toate străzile erau împănate de bătăuşi şi de poliţişti.

Nenea Iliuţă, care nu era fire pătimaşă, se mulţumi să constate :

— Este destul şi cît ai văzut. Opoziţia a dovedit şi în Parlament, şi la „Dacia", şi prin presă că guvernul lui Dimitrie Sturdza n-a mai plătit şi nu plăteşte renta şcoalelor româneşti din Braşov, pe cînd toate celelalte guverne au plătit-o. Acesta este faptul. Ce răspunde guvernul ? Ameninţă, minte, falsifică, arestează şi bate.

— Iţi spun drept că nu dumneata, ci eu sunt cel ce am sosit azi din fundul provinciei.

— Bine, dar ziarele cele mari se tipăresc în Bucureşti...

— Nene Iliuţă, scriu pentru ele, dar le cetesc rar şi puţin...

— Totuşi, cred că ai aflat de acea broşură ungurească, publicată de Banffy, ori din porunca lui Banffy, şi care dă pe faţă ce rol a avut Sturdza, ca opozant şi ca ministru, în afacerea rentei şcoalelor din Braşov.

— Am văzut de cîteva ori pe manşetele ziarelor : *Trădarea lui Sturdza... Destăinuirile lui Banffy,* sau cam aşa ceva...

— Asta este. Acum de curînd a apărut la Budapesta o broşură de apărare pentru politica lui Banffy, fostul prim- ministru maghiar... *Politica naţionalităţilor a lui Desider Banffy...* Această broşură laudă pe Dimitrie Sturdza, ca sincer prieten al monarhiei Austro-Ungare şi ca acela care a denunţat ungurilor şi a tăiat subvenţia şcoalelor din Braşov.

— Aşa cum îmi spui dumneata lucrurile, nene Iliuţă, e caz de spînzurătoare... Dar politica este mai totdeauna teatru curat... Pe scenă sunt certuri, dueluri şi moarte, iar între culise — uitare şi pace... Trădarea lui Sturdza o fi aşa de fioroasă pentru noi, cei de la galerie.

— M-am gîndit şi eu la asta... Sunt conservator, cum bine ştii, dar am stat de taină cu vreo doi-trei prieteni de la Urlaţi... Ziceam noi : „L-au prins pe Sturdza la strimtul lui şi la largul lor... Poate că le mai scapă, poate că nu le mai scapă şi-1 dau peste cap... Dar ce-o fi şi cum o fi cu trădarea ?..."

Filipache complimentă pe interlocutor :

— Nene Iliuţă, iată un cuvînt care îmi place !... Să nu ne lăsăm păcăliţi de teatrul politic.

Dar Nenea Iliuţă nu putea să împingă scepticismul său politic pînă la apostazie. Altfel, ar fi trebuit să renunţe la dosarele de la Urlaţi... Ridică din sprîncene, constată, cu ambele mîini, că cele două barbete îşi menţin independenţa şi simetria şi suspină de greutatea problemei ce-1 urmărea.

— M-am dus tot eu cu gîndul mai departe... Bine-bine, nu trebuie să ştie toţi proştii ce ştiu numai cîţiva deştepţi... Dar ce te faci cu atîţia oameni la care se închină toată ţara şi care vin şi spun : pe conştiinţă şi pe onoare, Dimitrie Sturdza este un trădător !

— Ce spui, nene Iliuţă ? !... Aşa au declarat şefii opoziţiei ?

Nenea Iliuţă făcea, cu bună-credinţă, oarecare con- fuziune. Şefii opoziţiei afişau aceste jurăminte solemne prin ziarele lor, dar în Parlament se mulţumeau cu mai puţin. Conservatorul de la Urlaţi răspunse zdrobitor :

— Ceteşte ziarele !

Filipache voi să arate că simte toată puterea acestui argument.

— Bine, frate, dar ce răspunde guvernul ? Cum se apără ? Cum se dezvinovăţeşte ?

—■ Cum ?... Ca la mahala !... „Nu e adevărat ! Minţi ! Şi dacă mai erîeneşti ceva, te iau la

bătaie !..." Dimitrie Sturdza, cînd a răbufnit în presă şi în Parlament broşura ungurească, a strigat că este un fals, o şmecherie a lui Take Ionescu... Şi o ţine mereu aşa: „Take Ionescu a scris broşura". Dar s-a dovedit că broşura este scrisă de un ungur veritabil, funcţionar de minister, şi, fiindcă broşura divulgă secrete de stat, se zice că funcţionarul ungur a fost dat afară... Dar ce-are a face ! Dimitrie Sturdza e convins că broşura este a lui Take.

— Mare bocluc, nene Iliuţă !

— Şi eu tot aşa zic... Azi este încă o întrunire la „Dacia". Am pierdut vreo două-trei pînă acum... Nu m-a mai răbdat inima şi am venit şi eu încoace... Vor lua cuvîntul aceiaşi oratori care au vorbit duminica trecută şi cealaltă duminică... Pe ce lume trăieşti ?... 14 martie, 21 martie, azi este 28 martie !... Trei întruniri, care au venit una după alta... Şi cine vorbeşte ?... Fala ţării româneşti !... Maiorescu, Marghiloman, Arion, Laurian, Take Ionescu, Fleva, Delavrancea !...

Tocmai cînd nenea Iliuţă număra aceste nume, rar şi cu scumpătate, cum ar fi făcut un zaraf cu nişte galbeni împărăteşti, se auzi clopoţelul de la intrare.

— Iartă-mă, nene Iliuţă, să văd cine a venit.

Filipache alergă în verandă şi văzu prin borangicul geamlîcului pe Badea Jiu. îi deschise uşa cu voie bună :

— Tribunule, fii binevenit !... Nu se putea o vizită mai nimerită !... Aud că naţiunea e în fierbere !... Probleme arzătoare clocotesc şi ard la „Dacia" ca nişte cazane cu păcură !... Cine era să-mi spună, mai fără greş şi mai profetic, cuvîntul situaţiei decît Badea Jiu ? !

Dar Badea Jiu era supărat, plictisit, acru la figură şi boţit la haine. Răspunse gonindu-şi pletele din ochi :

— Sunt sătul pînă-n gît şi de tribunat, şi de naţiune, şi de credulitatea naţională şi de toţi exploatatorii ei !... Eşti singur ? ¿^m să-ţi fac o mică, dar ticăloasă de rugăminte.

Filipache se gîndi : „Dacă n-are pretenţii mai mari ca un pol, toate merg bine"...

îi spuse lui Badea Jiu cu vocea scăzută :

— E la mine în odaie un neam al meu, nenea Iliuţă din Urlaţi, conservator irevocabil şi, în ceasul de faţă, opozant cu speranţe.

— Aoleo !... atunci nu mai intru... Era să mă bat aseară cu un agent conservator... A turbat toată lumea, domnule ! Retorii şi sofiştii din opoziţie vor să prefacă dacă nu ţara, măcar capitala în balamuc şi în

cîmp de bătălie !... Dar n-am venit pentru asta... Uite ce te rog... Amicul şi ocrotitorul meu, doctorul Radovici, ţine neapărat să se arate cu mine astă-seară într-o familie de oameni inteligenţi, de unde însă nu lipsesc şi cîteva dudui internaţionale... Mă vezi cum sunt îmbrăcat !... Şi ştii că nu ţiu la haine... Dar ce naiba să mă fac !... Prea sunt ros şi unsuros... Te rog, Dorule, dă-mi un rînd de haine de ale tale, să mă îmbrac cu ele astă-seară... Fie şi mai proaste... Tot vor fi mai bune ca janghinoasele astea ale mele !... Mă duc cu ele la prietenul Nuhăm, un cîrpaci de prima calitate, şi le trage o călcătură americană !

— Aşa fac, cum vrei !... Iţi dau un costum de haine... toate bucăţile din aceeaşi stofă !

■— Bravo, Dorule !... Mîine ţi le aduc înapoi.

— Ne-am înţeles. Da' mai este o condiţie...

— Spune, care ?

— Să intri un minut la mine în odaie şi să faci cunoştinţă cu nenea Iliuţă.

— Ce planuri o avea băiatul ăsta ?... Vrei privelişte spaniolă, de cocoşi care se bat ?... Apoi stăi, că şi eu pot să te păcălesc !

— Ce bănuieli poţi să ai, Jiule, cînd eu pun garanţie un costum de haine ?... Stai puţin de vorbă cu nenea Iliuţă, şi eu fac hainele pachet.

Intrară în odaie, şi Filipache prezentă pe Badea Jiu. Apoi ieşi ca să pregătească pachetul. Filipache nu se gîndise că obrazul sau numele lui Badea Jiu ar putea să fie cunoscute şi la Urlaţi... Nenea Iliuţă avu ambiţia să învedereze că urbea Urlaţi se găseşte la 30 de kilometri depărtare de Ploieşti şi de restaurantul lui Gherea...

De aceea, cînd rămase singur cu Badea Jiu, îi spuse cu masivă placiditate :

— Ne cunoaştem din restaurantul gării Ploieşti...

Badea Jiu îşi simţi măruntaiele amărîte şi încinse. Se
gîndi, întărîtat : „Hainele lui Doru o să-mi iasă pe nas !"... Răspunse lui Iliuţă, aproape cu arţag :

— Hm !... Nu mai ţin minte... Dar ştiu de la Dom că sunteţi stîlpul conservatorilor din Urlaţi.

Nenea Iliuţă simţi duşmănia. Răspunse :

— Face omul ce poate...

Şi isprăvi în gînd : „Eu, ce sunt, la Urlaţi... tu, chelner la Ploieşti..." Apoi, nici rece, nici cald, ci aşa ca între oameni care s-au întîlnit în casă străină :

— Ştiu că eşti socialist... Explică-mi, te rog, cum se împacă între ele prigoana guvernului împotriva

tovarăşilor dumitale şi tratativele pe care le duc unii socialişti ca să intre în partidul liberal ?

Badea Jiu conveni cu el însuşi : „E de la Urlaţi, dar nu e prost..." Pe urmă răspunse ca la o întrebare elementară :

— Nimic mai uşor de explicat : Pherekyde ne urăşte şi ne bagă în puşcărie, iar Ionel Brătianu ne doreşte şi. ne cheamă în partidul liberal...

— Şi cine crezi că va fi cel mai tare ?

— Clar ca lumina zilei : cel mai tînăr, adică Ionel Brătianu.

— Vom vedea mai tîrziu... Deocamdată, este un ceas cam greu pentru liberali... Nu le mai arde de cumetrii.

Burghezul de la Urlaţi, încadrat în barbetele lui importante, tacticos şi liniştit ca un pontifice, risipi enervarea lui Badea Jiu.

— Poate că exagerezi, domnule Iliuţă... Spune-mi dumneata, care vii din provincie, cîtă lume ştie şi urmăreşte pe acolo scandalul politic din capitală ?

— Puţină de tot... Dar nu uita că treburile noastre politice se fac şi se desfac între cei puţini...

— Aici ai vorbit cu dreptate. Pentru aceea la noi nu există nici control, nici măsură... Noi nu avem o adevărată opiniune publică, ci o clientelă politică, împărţită în două tabere... Şi această clientelă politică nu are altă logică şi alt criteriu decît interesul de partid... Aşa se face că poţi să-1 scoţi azi trădător pe Dimitrie Sturdza, după cum poţi să-1 scoţi mîine pe Lascăr Catargiu sau pe Petrache Carp... Unii te vor crede fără nici o dovadă, iar alţii vor tăgădui, oricîte dovezi le-ai aduce.

Nenea Iliuţă se arătă încîntat :

— Ne înţelegem de minune !... Pînă aici toate sunt bune...

— Numai să nu ne întrebăm unul pe altul : Cu cine ţii tu, cu albii ori cu roşii ?

Filipache intră în odaie, aducînd sub braţ, într-un pachet care nu destăinuia nimic, hainele cerute de Badea Jiu.

— Vă văd senini şi apropiaţi... Va să zică, putem să trăim bine şi cu păreri politice deosebite !...

Badea Jiu se sculă, strînse mîna lui Iliuţă cu mulţumirea că a ocolit gîlceava şi scoase pe Filipache afară în verandă.

— Dorule, îţi mulţumesc cu energie ! Mîine seară garderoba ta va fi la loc, întreagă !

-— Jiule frate... Să dea Dumnezeu să găseşti diseară în fiecare buzunar cîte-un noroc !

La masa de la amiază, nenea Iliuţă şezu la locul de •onoare. Fu ca totdeauna decorativ şi demn, dar fu econom la vorbă şi mîncă fără întîrzierile tacticoase pe care i le cunoştea toată familia. Nenea Iliuţă era intim preocupat şi grăbit să ajungă la întrunirea din sala „Dacia". Făcu o mare jertfă : se lăsă păgubaş de ceaşca de cafea şi plecă aruncînd de sus şi departe cînd piciorul, cînd bastonul, într-un mers paradoxal de bărzoi cu trei răşchitoare.

Filipache reveni la fermecata şi trudnica lui migăleală şi umplu cu linii, dar mai ales cu noduri, cu ştersături şi cu painjeni negri cîteva pagini albe.

Seara, după aprinsul luminărilor, nenea Iliuţă se arătă în casa rudelor sale întreg, sănătos şi luminat la faţă ca după un mare cîştig. Toată lumea se adună în cămăruţa doamnei Calfaiani. Doru, care nu se mai gîndise nici o clipă, după-amiază, la mitingul de la „Dacia", auzind că nenea Iliuţă s-a înapoiat, închise călimările şi caietul şi veni şi el, mai mult ca să se odihnească decît să se informeze. Cămăruţa doamnei Calfaiani era în rînd cu veranda din faţă, şi amîndouă comunicau printr-o uşă acum închisă şi mascată de un dulap. Era o încăpere simplă şi bătrînească, cu pat, cu sofa, cu mai multe jeţuri moi şi cu o icoană ferecată în argint, aşezată deasupra dulapului. Bătătoare la ochi, în toată cămăruţa, era velinţa de pe pat, lucrată din lîniţă şi din mătăsuri şi împodobită la mijloc cu un trio de majuscule greceşti, şi apoi un ariston cu vreo şase cîntece (între ele *Hora lui latropol),* pus pe o măsuţă, sub oglindă.

Doamna Calfaiani, preşedinta de vîrstă a familiei, o vrăjmaşă instinctivă a oricărei politici, dădea slavă lui Dumnezeu că Iliuţă s-a întors printre ai săi nevătămat şi, după cit se părea, satisfăcut. Tocmai zicea bătrîna cînd intră Filipache :

— Daţi-o păcatelor de politică !... Pentru biata lume săracă, pentru slujbaşi, pentru ăi cu condicile... e boală cu toane... Cînd te lasă, cînd te apucă... Acum eşti în slujbă, acu te dă afară... Să-ţi dea Dumnezeu sănătate şi să ajungi să cumperi via aia la care te gîndeşti şi să te laşi de boleşniţa asta... Asta e meserie de oameni bogaţi, cu seu mult, care pot să verse la parale prin toate mahalalele şi pe la toţi ciomăgaşii...

Nenea Iliuţă, cel ce gîndea aidoma ca doamna Calfaiani, îşi dădea oaselor o clipă de odihnă în fotoliul moale şi surîdea deocamdată celor Şapte Vaci grase care i se părea că încep să vie spre el pe ţărmul

Nilului... Pe sofa şedea doamna Calfaiani, alături soră-sa, doamna Filipache, iar iîngă ariston, pe alt fotoliu, se aşează Doru, Clariţa avea lecţii de pregătit pe a doua zi, şi fără asta nu-i era iertat să fie de faţă la o sindrofie ca aceea.

Nenea Iliuţă, faţă în faţă cu Doru şi sub ploaia dulce a lămpii cu abajur sumes, avea un aer mai mult decît de opoziţionist scăpat teafăr de la „Dacia"... Ce idee puteau să-şi facă aceste rude, care stătuseră în casă toată ziua, de potopul omenesc din piaţa Sf. Anton !... Şi fiindcă nu aveau nici o ştire pînă acum, cum puteau să ghicească aceşti oameni paşnici bătălia desfăşurată pe bulevarde şi în strada Enei, dar mai cu seamă abilitatea cu care se strecurase Iliuţă din zona infernală !...

Doru Filipache, amuzat şi curios ca un artist, îi dădu vînt lui Iliuţă să vorbească :

— Nene Iliuţă... parcă eşti un general... rus, în ziua căderii Plevnei !...

— ...Cu două zile mai înainte de căderea Plevnei

— Zău !... Povesteşte-ne, nene, ce-ai văzut la Plevna !..„

— A fost o întrunire de pomină !... Toată lumea spunea : „Alta mai mare ca asta nu s-a văzut pînă acum în Bucureşti !..." Cu siguranţă că au fost între 10 000 şi 12 000 de oameni, cu răi, cu buni, cu sinceri şi cu iscoade... Dar iscoadele s-au topit, cum se topeşte ceara de faţa focului... Ce să spun !... Au fost trei întruniri : una în sală, unde de-abia am mai putut să pătrund, alta în curtea hotelului şi alta, mai umflată ca toate, afară> în piaţa Sf. Anton... In sală a prezidat Maiorescu. Au vorbit unul după altul, printre urale şi aplauze de-mi ţineam mîinile la urechi, Arion, Marghiloman, Take Ionescu, Ionaş Grădişteanu... şi pe urmă Fleva şi Dela- vrancea... Nu mai era însufleţire... Erau nişte aripi care te ridicau la cer !... Ionaş Grădişteanu a spus o vorbă care trecea pe urmă din gură în gură : „Domnilor, în istoria neamului românesc avem doi vînzători pe care îi cheamă Mitică... Unul este logofătul Mitică, după bi~ ruinţa de ia Călugăreni, şi care vinde pe Mihai Viteazu... Altul este postelnicul Mitică Sturdza, după biruinţa de la Plevna, şi care vinde tot neamul românesc !..." Fleva spunea : „Domnilor, am trecut pe bulevard, prin dreptul Băilor Eforiei, unde guvernul ţine întrunirea lui de azi... Urlau cîinii... Era pustiu... Cîţiva agenţi, cîţiva bătăuşi şi o droaie jalnică şi speriată de slujbaşi aduşi cu poruncă şi cu răboj, ca oile... Erau toţi fierţi !... Auziţi ! Nici n-au mai avut curajul să mă huiduiască !..."

Doamna Calfaiani, care interpreta pentru sine într-un chip dezastruos toate aceste informaţii, îşi aduse aminte, într-o zvîcnitură de inimă, de celălalt nepot, cumnatul lui Iliuţă, de bietul Matache, slujbaş la abatorul comunal şi mobilizat din ordin tocmai aci, la Băile Eforiei...

— Săracul Matache, el ce-o fi păţit ?...

Nenea Iliuţă se opri o clipă şi răspunse doamnei Calfaiani :

— Ce să păţească ! El este cu hoţii de măgubaşi, întrunirea de la Eforie s-a risipit ca şi cum n-ar fi fost... Ce primejdie putea să fie pentru oamenii guvernului ?... Altceva a fost cu întrunirea de la „Dacia"...

După discursul lui Delavrancea, întrunirea s-a sfîrşit... Am pornit cu toţii spre Clubul Conservator... Străzile pe unde trebuia să trecem erau astea : Şepcari, Bărăţia, Colţea... Dar ce te faci cu balaurul de capete !... Unii trecuseră de spital şi ajunseseră la primărie, şi eu cu alţii de-abia eram la Bărăţie... Pe cînd toţi se înghesuiau şi zbierau, îmi dete Dumnezeu un gînd : „Măi frate, pentru puterile mele e destul... Ăi mai tineri, ăi fără copii, ăi care aşteaptă să fie prefecţi... ducă-se înainte sănătoşi !... Dar eu, tînăr nu mai sunt, copii am cinci (să le dea Dumnezeu sănătate !), şi mai mult decît arhivar la Urlaţi — hai să zicem secretar comunal — n-am să ajung... Atunci de ce să mai umblu eu pe marginea viitoarei ?... Ia să mă strecor eu pe colea... S-o iau înapoi spre Dîmboviţa şi să ies spre Izvor şi spre Cotroceni..." Şi cu adevărat că a fost gîndul de la Dumnezeu !... Cînd treceam gîrla înapoi, pe la podul Sf. Elefterie, văd nişte soldaţi, cu muniţia pe ei, dar care parcă se odihneau ori aşteptau poruncă... Un sergent era cu ei... Il văd că vine înspre mine... Să vă spun drept că nu prea mi-a venit bine... Dar începe să zîmbească şi-1 aud : „Ce, nu mă mai cunoşti, domnule Iliuţă ?" Era băiatul lui Ţoronpoc din Urlaţi... îmi spune pe şoptite : „Domnule Iliuţă, este urgie mare !... Este vărsare de sînge !... La primărie, în strada Colţei, în strada Enei... Ostaşii noştri au avut poruncă să bată fără milă !..."

Am luat-o în sus pe strada Fracmazonă şi am ieşit colea în piaţă... Aci mă întîlnesc cu delegatul de la Valea-Călugărească : „Domnule Iliuţă !... Am scăpat de la Plevna !... Ce mi-au văzut ochii, sfinte Dumnezeule !..."

Dar aici Iliuţă se opri... Toată lumea întoarse capul spre odăiţa de alături... Intrase cineva care sufla greu

şi-şi tîra picioarele... Doamna Calfaiani sări şi deschise uşa :

— Maică preacurată !... Ce-ai păţit, Matache ?...

Toţi se ridicară şi se înghesuiră să-1 vază pe Matache... Iliuţă îl trase de mînecă şi-1 aduse la lumina lămpii, în odaia cu ariston.

— Ce e, mă cumnate ?

Matache răspunse cu năduf :

— Pă dracu e !... Ce să fie? !... Tu nu vezi? M-au jumulit ca pe-un cocoş !

Iliuţă ridică cu totul abajurul lămpii şi-1 lăsă pe Matache : privelişte generală... Era zgîriat pe faţă, ceva urme de palme erau irecuzabile, gulerul îi plesnise şi-i atîrna fără cravată, un obraz era sîngerînd şi umflat şi, ce era mai rău decît toate : de partea obrazului umflat mustaţa era aproape jumulită... Frumoasele, impunătoarele mustăţi ale lui nenea Matache rămăseseră în strada Enei !

Doamna Calfaiani îşi aduse batista la ochi şi începu să se înece de plîns şi să blesteme :

Nu i-ar mai ierta Dumnezeu de hoţi !... Stinge-li-s-ar neamul la balamuc şi în puşcărie !... Ticăloşi, care dau foc ţării şi asmut pe bieţii oameni săraci să se îmbere- găţească unii cu alţii ! Ei stau acum după perdea şi-şi fac cu ochiul şi rîd de prostia voastră, nătărăilor şi pîrli- ţilor, care v-aţi omorît pentru ei ! Iliuţă curmă văicărelile doamnei Calfaiani şi întrebă scurt pe Matache :

•— Bine, mă, tu, colectivist, mănînci bătaie cînd sunt ai voştri la putere ?

Matache se luă cu mîinile de cap.

•—■ Ce colectivist, mă Iliuţă !... Nu mai rîde de mine !... Soartă amărîtă !... Cînd nu e noroc...

Doamna Calfaiani, care-şi mînca amarul şi gologanii cu Matache şi cu copiii lui de ani de zile, trecu deodată, în zguduitura ei, de la milă la indignare :

— Cînd nu e cap, mă băiete !... Uite cumnatu-tău ! N-a fost şi el la blestemata aia de întrunire ?... De ce n-a dat nimic peste el ?... S-a strecurat frumuşel şi a lăsat pe nebuni să-şi spargă capul ! Şi tu n-ai fost la întrunirea albilor, tu ai fost la întrunirea roşilor... Ei, cum făcuşi tu de căzuşi drept în gura şarpelui ?

Matache oftă greu şi căzu într-un fotoliu. Ceilalţi se aşezară pe sofa, pe fotolii, pe pat şi aşteptară. Clariţa, care auzise de dincolo blestemele doamnei Calfaiani, se strecurase şi ea în odaie.

Matache orîndui puţin rămăşiţele podoabei şi mîndriei sale şi povesti :

— M-a împins lumea, neiculiţă !... N-am mai putut să scap... După ce-au vorbit Sturdza, Ionel Brătianu, Epu- reanu, Ilarie Izvoranu, Palade... eu am socotit că fac bine să rămîn mai pe urmă... Aş ! ţi-ai găsit !... Ceilalţi s-au strecurat toţi şi am rămas vreo cîţiva păcăliţi, pe care ne-a împins în sus, spre Calea Victoriei şi spre Universitate, armata din spate... Cum s-a făcut, cum nu s-a făcut, ne-am pomenit noi coada celor de la Eforie, nas în nas cu fruntea celor de la „Dacia"... Dar nu prea s-a băgat de seamă şi ne-am amestecat... Ziceam eu : „O să mă dau şi eu afund într-atîta lume şi n-o să mai fie nimic !..." Dar cînd eşti în grămadă eşti ca în viitoare !... Şi ajungem în faţa primăriei... îmi făceam planul să mă lipesc de vreo poartă, ori s-o iau binişor pe strada Colţei, pe lîngă casa

Brătienilor, ori pe Batiste, ori pe strada Regală... Cînd, ce să vezi ? ! Strada Colţei în dreptul Batiştei era tăiată de-a curmezişul de o companie de vînători !... Apucăm toţi pe strada Enei... „Ei taci, zic eu, o să mă strecor pe strada Academiei, spre Ateneu..." De-abia îmi făcusem planul, şi odată dau năvală în stradă, din curţile celor două biserici — Enei şi Dintr-o Zi — dintr-o parte vînătorii, din cealaltă parte jandarmii pedeştri... Ce e de făcut ?... Mă hotărăsc s-o iau înapoi... Şi luptă-te cu capul, cu mîinile, cu picioarele... Atunci aud din gloată : „Fraţilor, am căzut în capcană ! ■Suntem închişi de pretutindeni : zid aici, zid la intrarea Batiştei, zid la răspîntia bulevardului !"

Ce să vă mai spun, pe cînd stam noi cu coada între picioare şi scheonam, încep ţipetele, înjurăturile şi pocniturile... Au pornit asupra noastră din trei părţi : soldaţii din strada Enei, soldaţii şi sergenţii din strada Colţei, sergenţii şi bătăuşii care aşteptau ascunşi la primărie... Trăgeau cu patul puştii, cu tesacele, cu ciomegile — orbeşte, cîineşte, fără să mai caute : cap, obraz, spinare !...

M-a prins un afurisit de căprar, spîn şi ciupit de vărsat, şi m-a luat la bătaie... Am zbierat eu că sunt cu .guvernul, că sunt inspector la abator, c-o să-1 reformez — degeaba !... Ticălosul, unde era spîn, gîndesc că de-al dracului, a început să mă tragă de mustăţi... S-a dus o mustaţă !... Cînd începuse să mi-o smulgă şi pe a doua, trece pe lîngă noi, ca un paraleu, cu o bîzdoacă la spinare, subcomisarul Popescu... „Domnule Popescu !... scapă-mă, că-mi rămîn copiii cerşetori !..." „Cine te-a băgat aicea, domnule?!... Lasă-1, căprar, nu-1 mai bate, că e de la abator !... Cum ai ajuns dumneata de la Eforie, aici ! ?..." S-a făcut că mă arestează, m-a dat unui sergent în primire, i-a spus la ureche ce i-a spus şi ăla m-a scos din iad şi m-a făcut scăpat... „Bodaproste, creştine !..." Şi i-am dat o băncuţă, cit aveam la sufletul meu !... Se întunecase... Dar tot se vedea, pe la toate colţurile, cum fugeau bieţii oameni. Mă gîndeam eu şi fugeam : „Mă, tot aşa trebuie să fi fost şi cînd a căzut Plevna..." I-am ajuns pe unii din urmă. Vorbeau între ei : „Au fost şi jandarmii călări... S-au năpustit de trei ori, cu caii, peste lume... La răscrucea bulevardului e plin locul de ciomege frînte, de pietre şi de cărămizi... Şi acum, pe urmă, au scos şi pompele şi i-au scăldat pe toţi cîţi n-apucaseră să fugă..."Matache se inspectă pe sine însuşi prelung, parte- direct, parte în oglinda de deasupra aristonului, şi suspină, pătruns de milă.

■— N-am vrut să mă duc de-a dreptul acasă, să maE bag în boală pe Catrina şi pe copii... M-ara sprijinit aici,, să răsuflu şi să-mi mai viu în fire...

Un minut de tăcere consternată pluti deasupra familiei, care înconjura pe nenea Matache, victimă politică.. Doamnele Calfaiani şi Filipache erau dezolate şi gata; să-1 cheme pe nepot să se spele şi să se întremeze cu ceva demîncare. Iliuţă, Doru şi Clariţa oscilau felurit,, între dureroasă simpatie şi nevoia unei destinderi în-, hohote de rîs.

Atunci se auzi afară o bătaie în geamul marchizetei- de la uşa de intrare. în acelaşi timp cineva întrebă :

—■ Aici eşti, Dorule ?

Filipache ieşi în marchizetă.

— Cine este ?

Din întuneric, vocea continuă :

— Iartă-mă, dragul meu... Eu sunt... Am văzut căi dincolo la tine sunt toate luminile stinse şi am bănuit căi eşti aici...

Filipache recunoscu pe Badea Jiu.

■— Tu eşti, Jiule ?! Ce e, amice ?... Dar ce, plouă ?.... Ţi-e mina umedă.

Uşa rămăsese întredeschisă. Cei din casă auziră răspunsul poetului socialist :

— Ce ploaie, Dorule !... Potop !... Sunt ud pînă îm ghete... Pompele primăriei ne-au dat o repetiţie a potopului lui Noe !...

Nenea Iliuţă tresări şi interveni, din uşă :

— Ce spui, domnule Jiu?... Ia vino încoace, frate !.._ Vino, că suntem numai noi din familie.

Badea Jiu, care tocmai asta voia, se arătă în cadrul! uşii şi îl împinse pe Doru în casă, ca să rămîie el singur bine descoperit şi vizibil.

— Mă vedeţi ?... Aşa e ?... Rică Venturiano se laudă !.... Eu sunt într-o „poziţiune pitorească şi mizericordioasă" !.._ de o mie de ori mai mult ca el!

Un hohot obştesc, un rîs fără frîu, o perpeleală cu lacrămi amestecă pe hătrîni şi pe tineri.

— Domnule Jiule !... In ce hal eşti !... De unde pînă unde te-ai întîlnit cu pompele primăriei ! ?

Nenorocirea lui Matache şi toată emoţiunea de adineaori cu ispita lor ilariantă îşi găseau acum afluenţi liberi ^i înzeciţi şi un jgheab de omerică eliberare.

Badea Jiu, plin de intenţiuni, se lăsă — de data asta de bunăvoie — scăldat în ilaritatea neamurilor lui Doru... Rîdea şi bietul Matache !... Badea Jiu se uită la Doru... I se păru că el începe să caşte ochii şi să înţeleagă.

— Dorule dragă, partea proastă este că rîsul ăsta este pe pielea mea, dar... sub hainele tale !

Doamna Filipache, care ştia de împrumutul costumului şi rîsese mai puţin decît ceilalţi, îl întrerupse, grijulie şi generoasă :

— Asta să fie toată paguba, domnule Jiu !... Ne gîndim Ia dumneata că eşti ud, dar nu la hainele udate.

Badea Jiu începu să-şi spună păţania... Iliuţă îl pofti să stea...

— Mulţumesc... dar nu pe fotoliu ; daţi-mi un scaun tare... Smiorcăie apa la brîu... Il rugasem pe Doru să-mi dea hainele astea, fiindcă mă duc astă-seară între oameni străini... M-am îmbrăcat şi am ieşit... Auzisem de blestemăţiile şi de tîrnuielile de pe stradă... Aci Badea Jiu rămase cu gura căscată şi se uită fix la Matache. Iartă-mă, •domnule... Matache... noi ne cunoaştem de mult... Dar «e-ai păţit, păcatele mele ? !...

De data aceasta, rîsul comprimat la ceasul lui Matache Izbucni irezistibil... Badea Jiu avu o intuiţie exactă. Destul de comedian şi de mucalit, aşteptă pe Matache ca pe ^tn partener pe scenă... Oricît de prost actor, Matache, prin forţa lucrurilor, trebuia să aibă succes.

— Nu vezi, domnule Jiu... Viu de la Plevna... internă... ca şi dumneata.

Filipache se miră : „Poftim, domnule, că vorba lui •C.A. Rosetti era în gazdă în capul lui nenea Matache !..."

După ce conteni toana de rîs, Matache, măgulit, adăogă :

— ..da' pe dumneata te-a plouat cu apă, pe cînd pe unine cu pumni şi cu patul puştii...

Badea Jiu se ridică solemn şi justiţiar :

— Dă mina încoace, domnule Matache... Suntem tovarăşi şi eroi în această zi din calendarul durerilor naţionale, mai mult : populare, universale !... Nu te întreb ce politică faci, vreau să spun, în numele căror principii ai primit azi partea dumitale de suferinţă...

Filipache se întrebă : „Nu cumva Badea Jiu a avut inspiraţia să se garanteze împotriva umezelii şi a răcelii ?"

Iliuţă îşi scoase mîna dreaptă din barbete :

— Aici e nostimada, domnule Badea Jiu !... Cumnatul Matache e slujbaş şi nu face politică !... Dar aşa, pe dinafară, am putea spune că e cu guvernul.

— Atunci cazul dumitale este şi mai interesant, şi mai apropiat de cazul meu !... Nu e momentul să ne-întrebăm asupra înţelesului tragicomediei desfăşurate azi în Bucureşti. Probabil că domnul Matache, ca şi mine„ a fost aruncat de jocul întîmplării — d-sa în mîinile- jandarmilor, şi eu în bătaia pompelor primăriei... Dumneata, domnule Iliuţă, ai alt punct de vedere... dar, în faţa dumitale, domnul Matache şi cu mine avem numărul — căci suntem doi — avem viitorul — care ne va da dreptate — şi avem gloria martiriului... Hait !... Filipache !... A început să-mi curgă apa din ghete Insuccesul fu deplin. Doamna Filipache ridică şedinţa şi
se adresă lui Doru :

— Pofteşte pe amicul tău la tine în cameră... Nu putem să-1 lăsăm în halul acesta... Aduc eu tot ce trebuie...

După un sfert de oră, Badea Jiu, premenit şi îmbrăcat în alt costum de haine, luă mîna lui Filipache şi o ţinu într-ale sale :

—■ Alerg acolo unde trebuia să fiu acum un ceas şi jumătate !... Am destule justificative... Cît despre balamucul de azi, viitorul îi va da o dezminţire nebănuită... Nu vorbesc de viitorul de mîine... Viitorul imediat este al stăpînilor lui Bujoreanu... A, banditul !... După ce m-au leorcăit pompele primăriei, m-am strecurat la Kosman$_v$ pe din dos, să beau un coniac, că-mi clănţăneau dinţii de frig... Cînd am ieşit, zăresc, la lumina gazului, o trăsură care trecea, şi în trăsură — pe unul din oratorii opoziţiei... Cine crezi că era la stînga lui ?... Amicul Silviu Bujoreanu !... Mi-a venit să le trag o huiduială formidabilă, dar... prea eram plouat... Se prea poate ca peste cîteva zile să avem un guvern conservator... Dar îti jur că Sturdza va fi răzbunat ! Astă-seară îl văd pe doctorul Radovici, cel mai bun şi mai generos dintre *Generoşi...* Ii voi da, pentru Sturdza, ideea unui grandios banchet, la „Hugo" ! Dorule, îţi mulţumesc încă o dată... Sărut mîinile doamnei Filipache !... Ai să vezi că sunt mai tare ca Baiazid al lui Eminescu :

Am jurat ca peste dînşii să trec falnic... in trei roate...
La banchetul de la „Hugo" să-i dau lui Sturdza dreptate !...

VII

A doua zi soseşte din Iaşi, cu trenul de dimineaţă, căpitanul Naum Filipache. Il trimetea şeful său, comandantul garnizoanei, cu o însărcinare secretă. Toată familia, surprinsă şi bucuroasă, bate din palme şi-1 îmbrăţişează :

— Viteazul mamei băiat !... Nene Naume, bine-ai venit !... Ei, da' eu mă duc la şcoală !... Nene Naume, nu pleci pînă cînd viu eu de la şcoală...

Căpitanul Naum dominează situaţia.

—■ Linişte, copii !... Stau în Bucureşti cel puţin pînă diseară. îmi trebuie acum o găleată cu apă rece şi o cafea neagră... Apoi alerg la minister... Dacă sunt lăsat la vatră la ora prînzului, prînzim cu toţii...

D-na Filipache se simte mai tînără cu zece ani. Aduce tot ce trebuie, întreabă printre alergături, se multiplică în jurul căpitanului.

— Ce face Emilia ? Ce fac copiii ? Petrişor, Evdochiţa ?... Sunt aproape trei săptămîni de la cea din urmă carte poştală pe care mi-a trimis-o Emilia...

Naum răspunde monosilabic, se sjpală, se strînge în chingile lui militare, înghite cafeaua şi porneşte in pas gimnastic.

E scurt de statură, e căpăţînos şi osos şi recheamă,, pentru cei ce au cunoscut pe Vasile Filipache, sobrietatea şi energia lui tată-său.

La ora prînzului, Naum vine între ai săi. Doru — mal deosebit de Naum decît Iacob de Esau — deschide vorba despre evenimentele la ordinea zilei, despre dezordinele din ajun şi despre clarificările politice în perspectivă. Dar se gîndea şi se ironiza singur : „Mare învăţat am ajuns eu în această materie !..."

Căpitanul Naum, care acum un ceas stătuse faţă în,, faţă cu superiorii săi şi le încredinţase mandatul său politico-militar, ţinea ochii în farfurie, mînca şi asculta.

•—■ Ce zici, nene Naume !... Ce directivă sufletească ne. dai în confuziunea de azi ?

— Vedeţi-vă de treabă şi tăceţi.

In capul lui Doru se petrecea un fenomen specifie_ Nu-i era aminte de politică nici azi, precum nici ierî. Dar îl interesa şi-1 provoca, pe neştiute, psihologia acestui frate, atît de felurit de el, atît de militar din creştet pînă în tălpi.

Doamna Filipache, doamna Calfaiani, care venise şi ea la masa de bună revedere, exclamară aproape cu aceleaşi vorbe :

-— Să trăieşti, Naume mamă !... Aşa trebuie să facem toţi : să ne vedem de treabă fiecare şi să ne ţinem gura....

Doamna Calfaiani, stăpînită şi azi de emoţiunile de- ieri seară, se plînse îndelung de calamitatea participării politice, atunci cînd n-ai în spate nici moşie, nici situaţie neclătinată, nici protecţia vreunui idol politic.

Căpitanul Naum clătina din cap aprobativ şi continua! să mănînce. Apoi, tîrziu :

— E sfîntă pravila noastră. Militarii nu votează şi nu? fac politică.

Doru căută să-1 scoată din ascunzătoare, sau cel puţini din rigiditatea pe care el o bănuia voită.

— ...Afară doar dacă militarul ajunge general...

Fratele mai mare se uită în ochii fratelui mai mic ::

Nu ştiu. Să aşteptăm să ajung general. Atunci vom vorbi.Doru se dă bătut. Toată familia priveşte cu admiraţie pe acest băiat crunt şi taciturn. Clariţa stă lingă el şi-1 serveşte. Doru îşi toarce gîndurile. Mare lucru este, pe lumea aceasta, să-ţi ţii fălcile încleştate !... Înţeleptul înţelepţilor este acela care ştie să tacă. Prostia e .guralivă prin excelenţă. Dar şi inteligenţa care vorbeşte prea mult coboară pe aceeaşi linie cu prostia. Fericiţi cei muţi, că aceia — cînd vor vorbi, la un an o dată — vor spune oracole !

După masă, Naum ceru voie să se odihnească. Cele două matroane se eclipsară. Clariţa se duse la şcoală. Doru porni spre Biblioteca Academiei, dar pe drum se răzgîndi -şi se îndreptă spre Biblioteca Fundaţiei Carol I.

Căpitanul Naum dormi în odăiţa lui frate-său un ceas plin. Doamna Filipache, care pîndea deşteptarea ieciorului său, bătu la uşă şi-i aduse dulceaţa şi cafeaua — cele mai afectuos servite cu putinţă.

Naum iubea pe maică-sa — ca un fecior puternic, îericit să sfătuiască şi să ocrotească pe aceea din sînul căreia înflorise.

Cu precauţiune, cu delicateţă, Sofia Filipache îşi întrebă feciorul :

-— Ai tu, Naume, vreme să stai de vorbă cu mine ?

— Da, mamă.

— Dragul mamei, ascultă-mă şi sfătuieşte-mă... Doru începe să mă îngrijească. De astă-toamnă încoace şi-a schimbat firea şi purtările. Nu mai este vorba de copilăriile lui socialiste. Este altceva, mai serios... E tot sîrguincios, tot pătimaş de carte şi de scris, tot ascultător şi devreme acasă. N-am ce zice... în privinţa aceasta, este de toată lauda... Dar... a intrat o fată în viaţa lui...

— După reglement. Tocmai cînd e vremea.

— Naume maică, ştiu şi eu că aşa este. Insă nu ştiu cum este fata. A început să se cam plimbe cu ea. Stă colea, în Calea Griviţei, peste drum de noi, la un cămin •de studente.

— Este şi ea studentă ?

— Da, maică. învaţă şi ea... Au trecut prin casa noastră oarecare persoane care — nu ştiu cu ce gînd — îie-au spus unele şi altele... Este, la facultate, cu un an mai sus decît Doru... Şi este şi mai în vîrstă... Familia ei trăieşte în Brăila... Se zice că tată-său e

băcan în port şi de felul lui român macedonean, dar născut în ţară.

— Atunci suntem aproape.

— Cam începe lumea să vorbească... Se poate altfel ? L-au văzut pe Doru cu ea ba unul, ba altul... Cred că 1-a văzut şi Clariţa... Dar nu pot să ispitesc sufletul copilului... Aud că e frumuşică, bălaie, dar cam subţiratică şi slăbuţă...

— Parcă Emilia era mai brează cînd ne-am luat !... Astăzi, slavă Domnului !...

— Naume maică, te aduce Dumnezeu tocmai la vreme ! Dă-te în vorbă cu Doru... Mă zbat de o lună de zile : să deschid eu vorba, să n-o deschid... Tu eşti fratele lui mai mare... Pe tine te respectă şi te admiră mai mult ca pe Daniil... îmi simt puterile mărginite... Biata mamă, în casă, este ca o barză pe cuib... Vine vremea cînd puii se simt tari în aripi şi zboară în lumea largă, cu secretele şi cu noile lor iubiri...

—■ Bine, mamă. Ne-am înţeles. Ii spun lui Doru să mă însoţească diseară la gară. Fii liniştită.

— A, ce-am uitat să-ţi spun... Emilia ta nu este vară cu nevasta lui Ionescu de la Culte ?

— Este. Dar nu sunt prea bucuros de aceste neamuri.

— Ioneasca, dacă ar vrea Emilia, v-ar da multe informaţii... Ioneştii cunosc pe o mătuşă a fetei : iconoama Mînăstirii Varatic...

— Nu, mamă. Informaţii personale. Voi sta eu de vorbă cu fata asta, faţă către faţă.

Cînd Naum era gata să iasă în oraş — de data aceasta, pentru treburi personale — iată că Doru se arată cu servieta la subţioară.

■— Vii bine. Hai cu mine încă o dată în tîrg.

— Nene Naume, la poruncă !

Pornesc unul lîngă altul şi ies în Calea Victoriei. In dreptul cofetăriei „Nestor", căpitanul se opreşte :

— Să intrăm înăuntru.

Faţă în faţă, la o masă din fund, căpitanul întreabă pe frate-său de-a dreptul :—■ Cum o cheamă pe fata aceea cu care eşti prieten ? Doru se făcu la faţă stacojiu şi ochii îi pîlpîiră speriaţi. Căpitanul repetă cu calmă socoteală :

— Cum o cheamă ?

— Antonina Ţanţu.

— E colegă cu tine la facultate ?

— E în anul al doilea de Litere.

— Ce caracter are ?

-— Concentrată, stăpînă pe sine, foarte serioasă.

— Ce vrea să se facă ?

— Profesoriţă.

— O iubeşti ?

Doru se clătină.

— Da, nene Naume.

— I-ai spus-o ?

— A înţeles-o din toate scrisorile pe care i le scriu.

— Ea ce purtare are faţă cu tine ?

— înţeleaptă, rezervată, uneori cam mîndră.

— Crezi că ţine la tine ?

— Sunt convins.

— Ce sunt părinţii ei ?

— Mici negustori din Brăila, dar pe ea a crescut-o şi o întreţine o mătuşă călugăriţă, iconoama Mînăstirii Varatic.

— Dorule, tu ştii că eu mă mîndresc cu tine. Ai ajuns- la un ceas important din viaţa ta. Tu îţi dai seama de asta ?

— Nene Naume, socotesc că nu te voi da de ruşine şi nu voi căşuna supărări familiei.

— Nu e destul, amice. Simţi tu gravitatea situaţiei tale ?

— Nene Naume, îi simt deocamdată primăvara şi frumuseţea.

— Ei vezi, asta este !... O iubeşti pe Antonina Ţanţu.

— E adevărat.

— Ştii care este treapta imediat superioară în scara situaţiei tale ?

— Logodna. Şi încă o treaptă mai sus : căsătoria. Ce răspunzi ?

— Nene, prea mă iei repede !...

— Amice, în treburile inimei trebuie să fii cinstit şi „la zi", ca un contabil. Dacă pînă acum nu te-ai întrebat unde te va scoate drumul pe care-ai apucat, însemnează că ai apucat pe el în glumă şi pentru literatură.

Doru avu în ochi o expresiune îndurerată.

— Ţii la ea. Te jignesc cu presupunerea mea. Dar atunci fii clar cu tine însuţi. Şi iată, în dreaptă judecată, unde te afli : „Iubesc pe Antonina ca un om cinstit". A iubi pe o fată în chip cinstit însemnează a fi pretendent la mîna ei. Concluzia : „Mă aflu în preziua căsătoriei mele cu Antonina".

— Nene Naume !... Cit eşti de logic şi de categoric !...

— Amice, vreau un lucru. Vreau să întilnesc şi eu pe această fată.

-— Da, nene Naume...

— Dorule, „da" cu gura întreagă !... Voi vedea-o întîi pe ea şi pe urmă pe părinţii ei... Dacă mătuşă-sa este iconoama de la Mînăstirea Varatic, însemnează că la vară Antonina va fi şi ea pe acolo.

Doru, iluminat, se precipită :

— Cu siguranţă, cu siguranţă, nene !...

— Fiindcă astăzi sunt în garnizoana Iaşi, vei veni, la vară, la noi, la Iaşi, şi de la Iaşi, vom merge împreună la Mînăstirea Varatic.

— Iţi mulţumesc, nene !... Ideea e minunată !...

— Acum, ascultă tîlcul intervenţiei mele în treburile tale. Iţi aduci aminte că odinioară, cînd aveai vreo şase ani, am trecut, cu tine în braţe, prin Vedea, care venise mare, de la moşia noastră, dincolo la Vlaiei...

— Mi-aduc aminte, nene Naume...

— Dorule, sunt ceasuri în viaţa omului — nu cînd e prunc, dar cînd e vîrstnic — cînd trebuie să-1 ia în braţe ori în cîrcă cineva devotat şi hotărît şi să-1 scoată dincolo, la mal.

Fratele mai mic strînse mîna fratelui mai mare :

Nene, e bine la tine în braţe !„Dragă domnişoară Antonino, cu toate că se apropie miezul nopţii, sunt atît de plin de gînduri şi de zbucium, încît este de prisos să încerc să dorm. Azi după-amiază am trăit o clipă hotărîtoare din viaţa mea. Nu voi putea să pun capul pe pernă pînă ce nu-ţi voi împărtăşi înţelesul marii clarificări de azi.

Fratele meu, căpitanul Naum Filipache, a sosit pe neaşteptate în Bucureşti azi de dimineaţă. Bănuiesc că venea cu scrisori de la şefii lui din Iaşi către autorităţile militare de la centru, desigur, în legătură cu intemperiile politice curente. Dar cine poate să scoată vreun cuvînt din gura lui Naum ?... După ce căpitanul şi-a îndeplinit misiunea, a rămas între ai săi cîteva ore, şi aceştia au fost mama şi mătuşă-mea.

Ce-au vorbit împreună voi şti în amănunte mai tîrziu, sau nu voi şti niciodată... Eu am alergat, după masă, la cele două biblioteci... Consternat, am văzut că nu eşti nici la Academie, nici la Fundaţie... Mă decisesem să vin astă-seară la Universitate. însă căpitanul Naum a modificat cu totul seara mea.

Ţi-am vorbit de cîteva ori de acest frate, pe care îl iubesc, subjugat şi tîrît de puterea neauzitului contrast care este între noi amîndoi. Este un om împletit numaî din fibre voluntare. Sensibilitatea, indeciziunea şi reveria sunt necunoscute pentru el. Gîndeşte puţin, precis, de-a pururi practic, iar gîndul lui se face faptă. Mi-era totdeauna drag în copilărie să stau în preajma acestui frate, lîngă care nu pierdeam niciodată, fie că era vorba de joacă, fie că era vorba de lucruri serioase. Naum era favoritul tatei, care vedea, cred eu, în el o reapariţie fidelă a temperamentului patern făurit în cuptorul macedonean.

M-a luat cu el în oraş şi, lîngă o farfurie de prăjituri, m-a făcut să înghit cea mai serioasă lecţie de viaţă şi de onoare pe care am gustat-o pînă acum. Fără nici un fel de introducere, m-a întrebat, privindu-mă în ochi : „Cum o cheamă pe fata cu care eşti prieten ?"

Am înţeles. Mama destăinuise lui Naum preocupările şi neliniştea care o stăpînesc de multă vreme, şi frate-meu -— omul liniei drepte — îşi luase, probabil, sarcina să pună ordine şi în sufletul mamei, şi în treburile mele.

Scumpă domnişoară Antonino, sunt şi acum în acelaşi freamăt de boschet răscolit de vînt de primăvară ca şi în ceasul convorbirii cu Naum !... Trebuie să-ţi împărtăşesc lumina fericită în care se zbat şi fac valuri-valuri gîndurile, dorurile şi toţi trandafirii mei crescuţi pentru dumneata !...

Cu frate-meu, orice vorbă lungă este de prisos. Am răspuns la întrebările lui scurt, milităreşte.

— ...Antonina Ţanţu... studentă în anul al doilea... din Brăila... serioasă, rezervată, stăpînă pe sine... Mi-e dragă... O, cît mi-e de dragă !...

Interogatorul însă a mers mai departe... Acest frate, militar de meserie şi militar după toată croiala lui sufletească, m-a întrebat, ca un comandant de garnizoană pe un tînăr ofiţer, descoperit de oarecare scrisori sau de oarecare denunţuri :

— Iţi dai socoteală de situaţia ta ?

Şi iată silogismul în care m-a închis, ca într-o carceră fericită, de unde nu vreau şi nu pot să mai ies :

— Iubeşti pe Antonina Ţanţu ca un om de onoare. A iubi pe o fată ca un om de onoare însemnează a fi pretendent la mina ei. Concluzia : Eşti gata să ceri mîna Antoninei Ţanţu...

Scumpă domnişoară Antonino, există prin mările calde o biată moluscă, dezarmată şi becisnică, al cărei nume nu mai mi-1 aduc aminte în acest moment... Este aceea care, pentru ca să-şi apere fiinţa ei plăpîndă, se vîră şi pluteşte în cochilia goală a unei colege defuncte... Această moluscă, în clipa cînd ajunge să se cuibărească în cochilia protectoare, trebuie să se simtă tot atît de fericită precum mă simt eu acum, cuibărit în silogismul — ce zic ! — în apocalipsa lui Naum !...

Dacă aş putea să întîrzii şi să fac filosofie, n-aş putea să mă extaziez îndeajuns asupra regalităţii voinţei în viaţa noastră. Eu, unul, mă simt cuprins de admiraţie cînd întîlnesc un caracter puternic conturat, cu atît mai mult cu cît... mărturisesc că fac parte din familia moluscelor dezarmate !

Scumpă domnişoară Antonino, să recapitulăm povestea atit de rapidă, dar atît de dragă a celor cinci luni de cînd ne cunoaştem. Am prins de veste, cu uimire, de existenţa inimilor noastre, în sala dascălului Maiorescu, cu prilejul lecţiilor lui asupra lui John Stuart Mili. Iată idealul tinereţii noastre !... Ce poate să-şi dorească un om al gîndului şi al cărţii (cu atît mai mare cuvînt un poet!) decît prietenia fericită şi fecundă a unei inimi devotate !... Şi a început discreta şi fina noastră poveste. Neapărat, în

atitudinea şi întîmplările ei exterioare, căci, dacă ar fi să revăd nopţile şi zilele mele cele nespovedite, aş alege un alt nume acestei prietenii.

Mă chemi, mă stăpîneşti şi mă transformi !... Mă chemi sub vechile bolţi cucernice ale bisericilor noastre. Mă stăpîneşti ■— ca deunăzi, în faţa *Dirceei creştine* — cînd te simt pogorînd în inima mea de pe treptele dispărente în fum de tămîie ale trecutului credinţei în Isus Cristos. Mă transformi !... Este în fiinţa mea întreagă un năvalnic revărsat de zori, dintr-o zi de concepţie nouă şi de uimită revizuire morală. Dar mai presus de toate, scumpă domnişoară Antonino, mă faci să simt — prezentă, fluidă, revărsată pentru mine şi muzicală în conca inimii mele — fericirea cea din basme, fericirea din poeme, fericirea din biografiile naive, pînă acum întîmpinate cu scepticism !

Dacă mă gîndesc bine, cum am ajuns eu să cred şi să primesc poemul vieţii lui John Stuart Mili şi al doamnei Tay- lor ?... Scumpă domnişoară Antonino, dulcea dumitale prietenie şi sentimentul care mă stăpîneşte azi — iată ceea ce mă face atît de iubitor de basme şi de credul !

Dar lîngă mine, cel beat de imagini, de armonii negrăite, de cadenţa oceanului şi de profilul dumitale înscris în soare, dumneata ai rămas icoană tăcută, privire atentă şi pătrunzătoare, cuget lucid şi superior. Te înţelegeam şi nu te înţelegeam. Treptat, lumea din jurul nostru, întîlnirile neaşteptate, ochii străini surprinşi la un colţ de stradă, atmosfera de acasă, pe care o cream eu fără să-mi dau seama, mii de puzderii, jucăuşe în raza zilei, au trezit şi au consolidat în mine o preocupare nouă : Cum voi situa, în mediul acesta, acum şi de aci înainte, comoara sufletului meu ? Cum mă voi lămuri cu mama, într-o zi apropiată ? Ce examen voi da, odată şi odată, înaintea aprigului căpitan Naum ? Şi, pornit pe calea acestor întrebări, începeam să cred că dumneata le-ai bănuit înaintea mea şi începeam să-mi explic rezerva şi laconismul dumitale...

(Continuu scrisoarea, azi, 30 martie.) Recitesc ce-am scris... Cît aş vrea, în locul acestor pagini, o plimbare, mînă în mînă, pe o alee pustie, în faţa cerului albastru şi departe de ochii semenilor noştri !... Mi se pare că mă pierd în frazele mele şi atenuez, fără să vreau, lumina de care s-a umplut inima mea.

Scumpă domnişoară Antonino, fratele meu Naum a izbit cu un deget energic şi a făcut să se desfacă deodată, din şase petale albe, acest crin somnolent al situaţiei noastre... Mai sunt cîteva zile şi începe vacanţa de Paşte. Trebuie să ne vedem — şi nu aşa, pe fugă şi din ochi, între două lecţii sau între două tramvaie. Fratele meu mi-a spus un lucru pe care-1 va îndeplini fără greş : vrea să te cunoască. Şi cred că modalitatea e găsită gata. Afară de părinţii dumitale, i-am vorbit de maica Antonina. Naum îşi face serviciul la Iaşi. De la Iaşi pînă la Varatic trebuie să fie un drum încîntător !... Fratele meu mi-a hotărît să .vin la el la Iaşi, şi de aci să mergem împreună la mînăstire... întrebarea este acum : Voi-vei dumneata să ne aştepţi la Varatic ?...

Această întrebare şi altele multe trebuiesc lămurite între noi într-o apropiată întîlnire, pe care o doresc precum cerbul doreşte izvoarele.

...Seara tîrziu. Zi grea, neliniştită şi plină de evenimente politice !... Guvernul domnului Sturdza şi-a dat demisia ; şeful partidului conservator, Lascar Catargiu, a murit subit; capitala, cu ziarele şi cu lumea ei electorală, se zbuciumă şi aşteaptă la porţile palatului...

Şi eu fac la fel !... Dar porţile la care aştept eu sunt ţesute de stihuri de dor şi de iubire, iar suveranul meu este crăiasa visului !"în cerul fără nourî, soarele de aprilie urca pe trepte de lalele. Era o suavă dimineaţă, cînd toate detaliile existenţei par un cap de operă de prospeţime şi de destăinuire. Teii aleii Kiseleff, prididiti de seva impacientă, deschideau în văzduhul de cristal aripioarele mugurilor deşteptaţi. Doru Filipache venise astăzi — mai puţin exact ca altădată — să-şi plimbe neastîmpărul inimii şi proiectele literare. Izbutise să strecoare Antoninei ultima lui scrisoare şi stabiliseră împreună să se întîlnească, în duminica apropiată, la Grădina Botanică.

Filipache călca domol prundişul pieptănat cu grebla în zorii zilei şi se lăsa farmecului încropit şi albăstrui ai acestei ore aproape sihastre. Mare îi fu mirarea cînd dintr-o trăsură, pe care o vedea vag trecînd pe caldarîmul şoselei, auzi pe cineva că-l strigă pe nume... In acelaşi timp, trăsura se opri, o doamnă coborî, întinse birjarului plata cursei şi veni spre Filipache. Era Elvira Iatropol. Era îmbrăcată într-o rochie clară de primăvară şi avea în mînă o cutie rotundă de nichel.

— Ce mai faci ?... Sunt fericită că te întîlnesc !... Vin de la un client al maestrului... Am premenit un pansament...

Filipache întrebă nevinovat :

— Care maestru ?

— Profesorul Asaky... Aşa îi zicem noi... Am înaintea mea o oră liberă... Lasă-mă să las să pască visurile mele lîngă ale dumitale...

Elvira Iatropol spuse aceste vorbe cu un ton viclean şi totodată măgulitor, care deşteptă vigilenţa lui Filipache.

— Domnişoară Iatropol... încîntat !... Izlazul este comunal... Numai că suntem de-abia la începutul lui aprilie, şi iarba e mărunţică... Cît despre visurile mele... nişte biete mioare literare pe care le-am scos în primăvară cu chiu, cu vai !...

— Toţi ciobanii sunt aşa !... Precauţi şi ascunşi... Niciodată nu spun pe faţă cum le sunt oile şi cîte au...

Elvira stătea în faţa lui Filipache, naltă, plină, elastică şi cu partea de sus a sinului scormonită de razele soarelui printr-un fagure de dantelă albă. Surîdea cutezător, cu gura ei sîngerîndă, neobişnuită să spună rugăciuni. Scăldată de soare, trandafirie şi felină, Elvira Iatropol clipea din genele ei lungi,

voind parcă să-şi acopere ochii şi să nu lase pe Doru să cetească în ei. Obrazul ei plutea cu graţie între rotunzime şi oval ; nasul ei era uşor sumes şi impertinent, iar întreaga ei persoană, apropiată şi divulgată de calchiajul luminii, era inimică oricăror gînduri abstracte şi austere.

Doru Filipache lăsă un moment ochii în pămînt. Cu voinţă, pogorî între el şi Elvira Iatropol, ca o perdea de iconostas, imaginea pămîntească şi morală a Antoninei. Se simţea ocrotit şi fără teamă. Ridică fruntea şi trase, peste toată această luxuriantă şi tulburătoare apariţie, tăvălugul unor priviri de silex. Elvira îşi dădu seama că primul ei asalt a fost respins.

Filipache rămase mascat.

— Domnişoară Iatropol, mi se face aceeaşi nedreptate ca ciobanului moldovean din *Mioriţa* sau ca lui *Oprişan din Stoeneşti...* Totul este invidie, exagerare şi delaţiune !

Oprişanu încă are...
Mii şi sute de mioare
Ies în vară fătătoare ;
Berbeci are sute-
ntregi, Cu cozile pe
telegi...

Ochii Elvirei scînteiară de petulanţă şi de farsă. îl privi pe Filipache oblic şi spuse ca pentru un public nevăzut :

— Chiar atît de multe mioare n-o avea el, dar una are cu certitudine... Apoi, grăbindu-se să risipească ecourile acestui cuvînt scăpat, îi propuse lui Filipache : Vino să ne odihnim un minut colea pe-o bancă, lîngă Bufet...

Prima mişcare a lui Filipache fu să nu primească, ci să se eschiveze sub un pretext oarecare. Dar siguranţa Elvirei, în privinţa mioarei unice, îi dădu bănuieli şi o curiozitate imprudentă.

O însoţi pe Elvira spre o bancă din apropiere. Dar banca era prea în soare. A doua bancă, mai depărtată, nu era destul de comodă. In sfîrşit, Elvira alese pe a treia, cu totul izolată şi ascunsă între boschetele pe jumătate înfrunzite.

Se aşezară amîndoi, cu soarele în coastă, şi Elvira puse la mijloc cutia de nichel. Dar mai pe urmă, ca din în- tîmplare, îi schimbă locul şi o exilă la capătul băncii. Elvira căută în aer, cu ochii ei codaţi, o amintire fericită :

•— Domnule Filipache, un coleg mi-a arătat deunăzi frumosul dumitale poem *Jale greacă...* L-am admirat fără rezervă... Nu-1 cunoşteam... Acest poem destăinuieşte un impetuos temperament poetic...

Bănuiam acest temperament, dar nu aveam încă dovada lui...

Era călcîiul lui Achile. Acest elogiu literar îl făcu pe Filipache vulnerabil.

— Domnişoară, sunt cu totul confuz. Acest poem este tocmai puiul pe care barza 1-a aruncat din cuib. Nu-1 voi aduna niciodată la un loc cu alte încercări ale mele.

■— După părerea mea, faci rău... Dar este ştiut că autorul este criticul cel mai incompetent al operelor proprii. Lasă-ne pe noi, cetitorii, să admirăm *Jale greacă,* iar dumneata fă cum crezi... Domnule Filipache, eşti un poet de rasă. Nu te supăra că ţi-o spun eu, o apariţie exterioară in viaţa dumitale. Şi nici nu te mira că auzi aceasta din gura unei mediciniste. Noi, cei fără preocupări şi ambiţii literare, suntem mai obiectivi şi mai temeinici în judecăţile noastre. Eşti cel mai interesant temperament literar din seria şi din falanga dumitale.

— Domnişoară Elviro, dă-mi voie să mă simt şi mai confuz...

— Fericită confuzie !... Dacă sunt în stare să-ţi afirm azi aceste lucruri care te privesc, înţelegi că mă preocupi de multă vreme... N-ai uitat că în ziua cunoştinţei noastre erai pentru mine o veche cunoştinţă literară...

Elvira Iatropol, cu un obraz subliniat de soare şi sub pălăria ei albă, cu borduri largi, spunea aceste lucruri uşor şi tainic, făcîndu-le parcă spuma ce se revarsă dintr-o cupă prea plină...

— Dar afară de faptul proeminenţei dumitale literare, te-ai prins de sufletul meu într-un chip de care nu eşti răspunzător nici dumneata, nici eu... Ştii sau nu ştii că în căminul domnişoarelor Eremia locuiesc în aceeaşi cameră cu Antonina Ţanţu ?

Filipache avu senzaţia subită că a făcut, intrînd în vorbă cu Elvira, o greşeală ireparabilă. îşi stăpîni zbuciumul inimii şi răspunse cu o indiferenţă prost jucată :

— De ce trebuie să ştiu eu acest detaliu ?

— Bun, atunci află-1 de la mine... Iţi este necesar, fiindcă el îţi va da cheia celor ce urmează. Domnule Filipache, eşti prea inteligent şi prea psiholog ca să nu-mi acorzi că doi oameni care locuiesc împreună mai multă vreme, se dezbracă şi se îmbracă în aceeaşi odaie, dorm în două paturi vecine, veghează şi cugetă la o depărtare de cîţiva metri unul de altul... trebuie să ajungă, într-o zi, transparenţi unul pentru altul... Presupunînd că sunt. amîndoi, închişi

şi muţi ca pământul, tot vor ajunge, vrînd-nevrînd, să-şi fure secretele unul altuia... O scrisoare care-ţi cade din sin, o pagină de spovedanie intimă găsită din întîmplare, un nume rostit noaptea în somn... sunt indicii revelatoare şi fatale...

Cu fruntea asudată, cu fălcile încleştate, Filipache se gîndi : „Unde vrea să ajungă această şerpoaică din Paradis ?"

— Iţi dai seama, prin urmare, că Antonina Ţanţu n-are taine pentru mine... şi n-ai nici dumneata !... O, draga copilă !... Este discreţiunea în persoană. Dar la ce mai este bună discreţiunea cînd — afară de osmoza de care ţi-am vorbit -— mai vin şi faptele externe. N-aţi fost prea prudenţi. V-a văzut lumea împreună ba la gară, ba la Ateneu — la *Dirceea creştină* —• ba prin biblioteci, ba pe cheul Dîmboviţei... Fiţi mai circumspecţi... Lumea este făţarnică şi rea... Dar dumneata, îndeosebi, trebuie să ai grijă de reputaţia amicei mele...

Filipache avu o eroică şi fericită inspiraţie, aşa cum numai timizii şi laşii pot să aibă. Se porni pe un rîs din ce în ce mai sigur şi mai franc.

Elvira rămase încurcată. Dar manevră înainte cu prudenţă :

— Nu ştiu ce te face să rîzi... Prea multa încredere în steaua dumitale ?... Şi aici mă închin... Prea multa şi inex- perienta dumitale tinereţe ?... Şi aici îmi voi permite să-ţi dau sfaturi...

— Duduie dragă, sunt fericit să le ascult.

■— Antonina esté un copil adorabil. Inteligentă, puritană, idealistă... Nu prea am bună opiniune despre copiii crescuţi în mînăstire, dar cu Antonina spun drept că s-a întîmplat o ciudată excepţiune. Are o inimă sigură, un suflet optimist, dar cam iluzionist. Azi, spre lauda ei, mîine, poate spre paguba ei, Antonina nu prea înţelege viaţa. Hei, viaţa este o carte încîlcită şi înfricoşată !... Cu educaţia ei mînăstirească, cu vizionalitatea ei creştină, cum va putea ea să înfrunte asprimile şi perfidiile vieţii ?... Şi să zicem că pentru sine le va înfrunta, dar mă întreb cum va putea, vreodată, să le înfrunte pentru doi ?

Filipache sări în sus. I se păru că e momentul să arunce bomba pe care o pregătise :

— îmi dai voie să te întrerup ? Singura lipsă a domnişoarei Antonina este cu totul de altă natură. Este că a pierdut din vedere să te informeze asupra unui fapt deplin consolidat. Dacă ai fi cunoscut faptul acesta, ai fi judecat că avertismentele de adineaori sunt inutile. Şi mai mult, şi mai important, dacă ai fi

cunoscut faptul acesta, poate că viitorul Antoninei ţi-ar fi inspirat mai puţină teamă...

— Care fapt ?... Nu-1 cunosc...

—- Domnişoară Iatropol, Antonina Ţănţu este logodnica mea.

Filipache jubilă : „Lovitura a mers drept în capul şerpoaicei... Desigur că l-am făcut praf !..."

Dar Filipache înţepeni ! Şerpoaica sări în pieptul lui şi—1 încolăci într-o îmbrăţişare vehementă.

— Domnule Filipache !... Cît sunt de fericită ! Iartă-mă, n-am putut să mă stăpînesc !... Te-am îmbrăţişat ca pe un frate, ca pe logodnicul sorei mele Antonina... Sunt atît de fericită, încît nu voi mai avea puterea s-o cert pe mica tăinuitoare... Ce bine, ce bine !...

Doru se lăsă pe bancă nimicit. Bomba lui căzuse în apă. Cine poate să se lupte cu această creatură !... O frică vagă. o laşitate caldă alergă prin toată fiinţa lui Doru. îmbrăţişarea Elvirei era biruinţa ei şi o sfîşiere la zaua destinului...

Alături de Filipache, aproape să-1 atingă, Elvira căuta să astîmpere dantela care se zbuciuma sub guşa ei de porumbiţă malefică. Părea şi ea tot atît de zguduită ca şi Doru.

— Aşadar, logodnicul celei mai bune prietene, celei mai scumpe tovarăşe de chilie ! Dar trebuie să fie un eveniment recent. De fapt, de cîteva zile eu n-am mai dormit în cămin. Ţin locul unei colege la spital. Asta înseamnează, domnule Filipache, că de aci înainte ne găsim şi ne simţim unul lingă altul mai aproape decît ne-am fi permis să credem. Intr-o zi ne vom întîlni şi vom vorbi mai mult...

Filipache, care începea să-şi simtă dureri de cap, prinse momentul, se ridică de pe bancă şi spuse laşitatea de circumstanţă :

— Totdeauna, spre bucuria mea...

— Spre folosul dumitale, domnule Filipache...

Plecară de lîngă bancă şi reveniră în cercurile largi şi
goale din preajma pavilionului de muzică.

— îmi pare rău, dar trebuie să alerg şi eu la spital... Se uită în ochii lui Doru şi, turnîndu-i în ochi o privire de hipnotizator, îi spuse ea un descîntec : Sunt amica logodnicei dumitale şi sunt medicinistă... Vei învăţa mai tîrziu ce înseamnează, pentru logodnici şi pentru însurăţei, intimitatea unei mediciniste !...

Filipache rămase sub soarele îmbietor şi tînăr într-o stare de supărătoare dizolvare sufletească...

„...Am păşit cu stîngul plecînd de acasă... Ce diavol mi-o scoase în cale pe Elvira Iatropol !... E o femeie primejdioasă, cu care e bine să n-ai nici în clin, nici în mînecă. Şi tocmai Elvira este tovarăşa de odaie a bietei Antonina ! Sunt potriveli de astea care te uluiesc ! Ce va ieşi din această nedorită întîmplare ?... Ce urmărea Elvira cu manevrele ei ?... Şi ce trebuie să fac eu după întîlnirea asta buclucaşă ?... îmi pare rău că n-am cerut Antoninei să-mi spună ce legături sufleteşti sunt între ea şi Elvira. Dar ce legături poţi să concepi între această creatură fluidă, iscoditoare şi perfidă şi între Antonina cea rectilină şi reţinută ?..."

Filipache, cu mîinile în buzunare şi cu privirea în vag, ca un om peste care a trecut o pagubă simţitoare, se mişcă din loc şi se îndreaptă spre Piaţa Victoriei, monologînd, pe sub copaci.

„...Cred că ar fi bine să-i iau Elvirei înainte şi să previn pe Antonina. Voi întîlni-o astă-seară la Universitate. Ii voi spune într-o vorbă : «Fereşte-te de intrigile Elvirei !» Dar care sunt aceste intrigi şi unde vrea să ajungă diavo- liţa ? A început întîi să mă laude... Procedeul clasic. Şi eu, tot după tipic, m-am simţit măgulit ca un nătărău şi i-am dat curaj de vorbă !... După aceea a ţinut să-mi arate că taina mea este în trusa ei... Să fie sănătoasă !... Dar a trecut la Antonina, şi aici n-am fost prea stăpîn pe mine, nici nu mi-am calculat bine ofensiva. Lovitura poate că era bună, dar dată prea devreme ! Şi dacă o dădeam mai tîrziu, după ce Elvira îşi desena mai vizibil ţelurile ei ?... Am fost, ca totdeauna, incert, flasc, beltea de trandafiri ! Trebuia să fiu categoric şi energic ! «Domnişoară, dumneata eşti o intrigantă ! Pretinzi că eşti amica Antoninei şi o ponegreşti şi o mînjeşti cu negru după ce cu făţărnicie ai pornit la manevra dumitale cu elogiul ei ! Află, domnişoară, că mă insulţi personal, pentru că bîrfeşti pe logodnica mea !...»

Iată cum ar fi vorbit un om întreg, cu puţină ţîfnă în nas şi cu sînge în vine. Am dat un examen ticălos ! Unde şi cînd pot să mai simt resorturile voinţei mele dacă nici de data aceasta nu le găsesc la dispoziţia mea ? Dar să merg mai departe..."

Filipache intră în Calea Victouei. Cîte o trăsură de casă, pe pernele căreia ieşeau la Şosea, la soare,

arhaice figuri bucureştene, cîte un biciclist năvalnic... întîlneau pe Filipache şi frîngeau brusc lumina soarelui.

„...Nu mă duc la mine acasă... îmi va fi ruşine să intru în cămăruţa mea. Am dat un examen ticălos ! Mă duc să caut pe Boruzescu. Deşi e atît de departe de mine, totuşi, inteligenţa lui înaltă şi tristă e totdeauna odihnitoare. O, c*unoaşte-te pe tine însuţi*.'... Iată învăţătura cea mai necesară şi, în acelaşi timp, cea mai deficitară din viaţa noastră !

Stai tu cu tine însuţi ani, zeci de ani, şi nu ştii niciodată bine cine eşti tu însuţi... Credeam că încep şă răspund de mine. Credeam că această primăvară sfîntă, în care trăiesc de cînd am întîlnit-o pe Antonina, este definitiv consolidată... Iubesc pe Antonina din toată inima mea, din tot cugetul meu şi din toată virtutea mea, aşa cum se spune în străvechiul Decalog... Nu există azi, în taina mea sufletească, realitate mai fericit cristalizată decît dragostea mea pentru Antonina... Şi iată că azi fac descoperirea lamentabilă că această dragoste mai lasă în mine destul loc viran şi destule maidane pe care să înflorească mătrăguna visului necinstit şi a închipuirii libertine ! A doua zi după ce am trimis Antoninei un ideal inel de logodnă, mă întîlnesc cu altă femeie şi mă simt laş şi şovăielnic pe temeliile mele de om de onoare !... Unde este libertatea mea ? Unde este rezistenţa mea morală ?... Poet nenorocit şi încărcat de anticele lanţuri ale destinului !... Sclav incapabil de renaştere şi străin de nobleţea celor născuţi liberi !... Suflet asfixiat de imagini şi falsificat de literatură !... Oamenii ca mine nu pot să crească drept din propria lor tulpină ! Ei sunt nişte vrejuri jalnice, care au de-a pururi nevoie să se încolăcească fie pe haragii căminului conjugal, fie pe haragii vreunui directorat sufletesc... Şi sunt mai norocoşi dacă dau peste o femeie înţeleaptă şi iertătoare, peste un prieten nobil sau peste un duhovnic experient. Mă duc la Boruzescu, dar simt bine că nu-i voi deschide inima. Cel mult poate că îi voi spune — ca primului meu amic — aspiraţiile mele matrimoniale. Dar cred că nu-i voi spune nici atît. Singurul meu confident, singurul confesional la care ştiu că voi îngenunchea din toată inima şi acum, şi mai tîrziu, va fi inima dragei mele Antonine. O, de-oi ajunge într-o zi, cu ajutorul Domnului, să adun la picioarele ei aiurările simţirii mele, contrazicerile şi laşităţile mele, libertatea asta, care-mi strică în loc să-mi folosească, şi toată nebunia (de poveşti şi de flaute) care mă face neom !..."

Filipache ajunsese la casa Luvru şi urcă cele vreo sută şi mai bine de trepte care izolau pe Boruzescu de trotuarul capitalei. Era acasă.

— Ai avut un gînd bun, Filipache !

— Bun, cînd a ajuns aici la tine. dar de la spate cine ştie ce necazuri l-au bătut!

— Nu cumva compătimeşti şi tu cu ziarele, cu strada şi cu cluburile politice ?

— Din partea asta, am rămas tot nesimţitor. Poate fiindcă am avut norocul să nu mă tragă apa la adine, dar n-a lipsit mult.

Boruzescu era îmbrăcat într-un fel de halat lung pînă în pămînt, care-1 aşeza echivoc întx-e mînăstire şi spital. Filipache se uită cu grijă la obrazul lui. Era mai slab şi mai verde ca orieînd. Nu se sfii să-i spună pe şleau :

— Boruzescule, nu-mi placi ! Mi se pare că tratezi sănătatea ta aşa ca pe un sistem filosofic pe care îl dispreţuieşti.

Filosoful surise, obosit şi blafard.

— Nu eşti departe de adevăr... Dar ce să mai vorbim de micile noastre falimente, în faţa vieţii neobosite, mereu proaspete şi biruitoare. Ia să stăm colea la fereastră, deasupra acestui flux de pomi în floare şi de verdeaţă nouă !

Şezură pe două scaune lîngă fereastra deschisă în slava cerului, între mansarda tencuită cu cărţi şi oceanul primă- văratic al Bucureştilor.

— Deşi stai la doi paşi de Universitate, nu te-am mai văzut pe acolo din săptămîna cealaltă.

— Dorule, de cînd cu nevroza politică, de care Universitatea s-a resimţit atît de grav şi se resimte şi azi, am slăbit cu entuziasmul meu academic. Nu-mi place politica în şcoală, nici chiar cînd o fac „ai noştri".

— A mai urcat Bujoreanu sau Badea Jiu pe aici pe la tine ? Aş petrece mult să-i văd unul în faţa celuilalt, acum, cînd sunt adversari politici declaraţi !

— Au venit şi unul, şi altul, dar nu deodată. Jiu mi-a povestit cu mare haz păţania lui pe care o ştiam de la tine. Bujoreanu însă... *file du rrmuvais coton...* Mi se pare că a ajuns recrutor de caracudă politică... Ce mi-ai spus se confirmă prin indiscreţiile unui ziarist cu care am luat aseară o cafea aci, pe bulevard.

— Da, dar caraghiosul nu se mai dă jos din muscal... Agitaţia politică prin care am trecut şi care mi se pare că ţine şi azi a fost fructuoasă pentru Bujoreanu. Dacă vin conservatorii la putere, vom vedea minuni şi,.mai mari. Trebuie să recunoaştem că Bujoreanu merge în linie dreaptă cu principiile lui. Băiatul ne-a. întrebat,în chip cinstit : „Vreţi să vă

caut un stăpîn ?" Noi am răspuns : „Nu este pentru noi !..." Şi atunci băiatul şi-a căutat singur pe stăpîn şi, după cît se vede, 1-a şi găsit... Dar tu ştii cum e bursa politică astăzi ?... *Habemus papam ?*

— N-avem încă... Amicul ziarist de aseară mi-a destăinuit o mulţime de mizerii ale culiselor politice. Carp nu vrea să primească şefia Nababului... Aşadar, junimiştii cu conservatorii nu pot să mai colaboreze... Moartea lui Lascăr Catargiu... este un semn sinistru pentru viitorul partidului boieresc... Nababul a fost ridicat pe scut urmaş la şefie al lui Lascăr Catargiu... Take Ionescu este lîngă el, lor stau, paraponisiţi, fraţii de arme de pînă ieri, gladiatorii şi Take Ionescu este o forţă prodigioasă... Dar împotriva junimişti în frunte cu vajnicul Petre Carp... Ştiu eu ce va ieşi? !... îmi spunea aseară reporterul prieten <ă n-ar fi nici o mirare să vedem un nou guvern libera', în cazul cînd Eugeniu Stătescu îşi ia răspunderea situaţiei şi locotenenta şefiei liberale...

— Cum s-ar putea una ca asta ? Guvernul lui Sturdza se prăbuşeşte sub un uragan de învinuiri capitale, de blesteme şi de ciomege, şi după o săptămînă, iată tot guvernul liberal, fără chivără lui Sturdza, luînd din nou în primire paza Capitoliului ! Unde e trădarea naţională ? Unde e broşura lui Desider Banffy ? Unde este renta şcoalelor din Braşov ?

— Filipaohe dragă, acestea sunt impresiile şi raţionamentele noastre, ale celor de la galerie, sau şi mai bine : ale celor din fundul provinciei morale româneşti. Judecind lucrurile cu mintea şi cu experienţa celor din culisele politice, ele se prezintă cu totul într-altfel. Crezi tu, de pildă, că Dimitrie Sturdza nu îşi iubeşte neamul şi nu aşteaptă slava lui viitoare tot atît cît Maiorescu sau cît Take Ionescu ? Există un patriot mai autentic decît acest omuleţ auster şi cu frica lui Dumnezeu ? Dar — ce vrei ! — politica e mare curtezană !

— Bine, Boruzescule, o fi, dar atît de mare încît să facă din înger diavol şi viceversa, nu-mi vine să cred !

— Ei, Filipache ! E o scamatorie pe care noi, profanii, n-o înţelegem şi n-o credem, dar ea este o realitate. Unicul criteriu care ne rămîne nouă, proştilor, este acesta: Să aşteptăm destăinuirile viitorului... Badea Jiu şi ziaristul de aseară mă asigură că nu vor trece doi ani, şi Dimitrie Sturdza va fi din nou consilierul tronului... Să-ţi spun drept că eu, unul, cu slabele mele intuiţii, nu mă mir deloc. Badea Jiu mi-a spus încă ceva : Curînd de tot, fracţiunea generoasă a partidului — adică socialiştii,

care sunt ca şi trecuţi la liberali — va da lui Dimitrie Sturdza o strălucită revanşă, sub forma unui banchet monstru şi plin de fanfară, aci aproape, în sala „Hugo".

— ...„Nu cerceta aceste legi"...

— Că intri în politică, de le-nţelegi !... Totuşi, există şi o parte de abilitate şi de... şah — ca să zic aşa — care poate să intereseze mult pe privitorul imparţial. Mi-a dat gazda mea un ziar în care există un articol scris cu o măiastră dexteritate diplomatică. Iată-1 aici ; are acest titlu englezesc : *The King cannot do wrong.*

— Ce însemnează asta ?

— Este un principiu din constituţia engleză : *Regele nu poate să faeă rău...* Admirabil principiu şi admirabil articol ! Nu pot să ghicesc cine este autorul, dar trebuie să fie un mare diplomat. Acest articol a limpezit toată atmosfera, a situat, încă o dată, coroana în cerurile splendidei imparţialităţi şi a descurcat partidului conservator calea spre putere. Sfetnicii coroanei -— azi unii, mîine alţii — ca şi preoţii altarului, sunt singuri răspunzători de vicisitudinile şi de greşelile din guvernămînt şi din biserică. Capul statului, ca şi monarhul cerului rămîn neimplicaţi şi indiscutabili.

— îmi dai şi mie acest număr de ziar, să-1 cetesc şi pe urmă să ţi-1 aduc înapoi ?

— Numai să nu-1 pierzi, fiindcă trebuie să-1 restitui gazdei mele. Dar faci şi mai cuminte dacă îţi notezi ziua şi numărul şi te duci să-1 cumperi de la respectiva administraţie.

— Ai dreptate... Poftim... Aşa fac... Prin urmare, formele sunt impecabile. Dimitrie Sturdza rămîne, teoretic, vinovat de această manevră, făcută greşit, mai mult spre Scylla decît spre Charybda.

— Poate nici atît... Vom vedea... încă o dată, aici numai viitorul poate să ne dea cheia prezentului. Viitorul — adică această exasperantă iluzie care este în tolba noastră misterioasă de melci cu lumea în vîrful antenelor.

Filipache privi cu dureroasă simpatie figura descărnată şi transparentă a straniului său prieten. In lumina fericită şi albastră care pulsa deasupra capitalei primăvăratice, Boruzescu stătea în scaunul lui, ca o contrazicere funebră, dar de scurtă durată... Inima lui Filipache se strînse de grijă şi de presimţire... Necazurile lui ascunse, de adineaori şi de altădată, i se părură copilării faţă cu această ruină fiziologică a lui Constantin Boruzescu... „Trebuia să-1 privesc în lumina acestei zile de primăvară ca să-mi dau seama cît e de decimat şi de bolnav... Vorbim de

cîte în lună şi în stele şi ne sfiim să dăm alarma şi să alergăm după ajutor..."

Filipache întoarse ochii din albastrul de afară asupra amicului pierdut în halatul echivoc.

— Costache dragă, eşti omul cel mai dist ret şi mai ermetic din cîţi cunosc. Dar, amice, iartă-mă să înţeleg azi, clar de tot, că tu eşti bolnav... şi prin urmare... dator să nu te laşi aşa, ci să-ţi cauţi de sănătate...

— Filipache, medicii spun că sunt bolnav... dar eu cred că asta e la mine... o stare de filosofie !... Şi Boruzescu începu să rîdă cu ceva din perversitatea unui craniu căruia i-ar fi rămas toţi dinţii... Apoi rece şi suveran, tot ca un craniu : E o bagatelă... N-ai nici o grijă... Sunt puţin cam plictisit, fiindcă am încă pe pămînt pe bieţii mei bătrîni... Dar încolo... *omnia mecum porto.* Sunt gata de călătorie orişicînd.

— Mă înfiori, Costache !

— De ce, Dorule dragă ? Parcă mă destăinui! ţie deunăzi şi-ţi spusei ce brăţări şi ce inele păstrez eu în sipetele mele filosofice pentru această „crăiasă, a lumii mireasă"...

— Bine, bine... dar, în definitiv, filosofía este una, şi viaţa este alta...

— Dorule dragă, iată marea greşeală şi eterna mizerie ! Suntem filosofi fără filosofie, suntem creştini fără creştinism şi facem omletă fără ouă...

Filipache avu senzaţia dureroasă că Boruzescu "trage de pe pielea lui, cu o mînă aspră, un pansament făcut unei zgîrieturi proaspete...

— Costache, Costache ! dreptatea este iar şi iar de partea ta ! Această lipsă de consecinţă în viaţă ne face intim vrednici de propriul nostru dispreţ !...

— ...Totuşi, amice, voi urma sfatul profesorului Buicliu şi mă voi duce în vara asta la Mînăstirea Neamţu sau la Mînăstirea Varatic...

Filipache tresări, ca atins de un curent electric.

— Ce este ?...

— Este că ideea... este minunată !... Voi fi şi eu pe acolo, scumpe Costache !...

— Incîntat, Filipache... Voi vedea întîia oară aceste vechi ctitorii ale voievozilor Moldovei.

— Şi eu tot aşa.

— Şi voi fi fericit să fac cu tine dublă recoltă de impresii.

Filipache se simţi la grea strîmtoare :

— Voi fi lîngă tine cît voi putea mai mult. Eu sunt invitatul lui frate-meu, căpitanul Naum. El este azi în garnizoană la Iaşi. Mă voi duce întîi la Iaşi, şi de

acolo, cu el şi cu toţi ai lui, vom porni spre mînăstirile din judeţul Neamţu...

Boruzescu simţi, uşor, spinul situaţiei.

— Dorule dragă, vom fi împreună după putinţă şi împrejurări.

Filipache se ridică în sus cu o mişcare de explozie. îşi luă pălăria şi strînse, să i-o sfărîme, mîna lui Boruzescu.

— Ei, ce este ?... E ceva la mijloc... îmi dau seama...

Filipache îi răspunse solemn şi roşu ca o cireaşă coaptă :

— Costache, ţie ţi se cuvine pururea omagiul completei sinceităţi !... La Mînăstirea Varatic mă voi întîlni cu logodnica mea !

XI

Antonina veni precis la ora două şi jumătate. Ziua fusese învăluită de dimineaţă, dar pînă la amiază cerul se dezbrobodise şi soarele risipea acum din plin comoara lui de aur. Filipache o distinse pe Antonina de departe. In- ţelegerea fusese să se întîlnească lingă podul Cotroceni, la poalele parcului regal. Filipache sosise ceva mai înainte şi se plimba pe sub crengile pline de podoaba lor în prima tinereţe. Antonina înainta spre Doru sprintenă şi mlădie, în foşnetul unei rochii albe cu rîuri violete şi sub o pălărie largă, ca o floare a soarelui răsturnată.

Doru o întîmpină cu discreţiune şi-i spuse, strîngîn- du-i mina .

— Iţi mulţumesc şi pentru că mi-ai venit şi pentru că ai fost exactă...

— Cînd a fost altfel decît azi, n-am fost eu, regulat, prima vinovată...

— S-o luăm spre Grădina Botanică. Poarta e aci, pe Şoseaua Cotroceni. Nu este o grădină publică, fiindcă este grădina Institutului Botanic, dar, excepţional, amatorii pot s-o viziteze.

Porniră, unul lîngă altul, Doru căutînd să-şi dea cumpăt cu un baston cu care era neobişnuit, iar Antonina purtînd, nestingherită, o umbreluţă de mătase neagră. Intrară în grădină şi puseră în mîna portarului binevoitor echivalentul unei taxe de intrare. Doru întrebă cu aparent interes :

— Vom putea să vizităm şi sera ?

— Acum nu... Grădinarul vine mai tîrziu.

— Ai mulţi muşterii care vin să-ţi vază grădina ?

— Puţini de tot!

Doru şi Antonina se găsiră, întîia oară, într-un spaţiu imens, cu totul gol de înfăţişarea altor oameni. Printre potecile şerpuitoare se întindeau pajişti largi, cu două generaţii de copaci, generaţia bătrînă, rară şi iregulară, şi generaţia tînără, sădită în linii şi în serii. De departe, unele margini de pajişte păreau înţepate cu o puzderie de ciudate brînduşe, albe şi patrate. Cînd te apropiai de ele, brînduşele se prefăceau în tichete ştiinţifice, de tablă, înfipte lîngă nişte cuiburi încă misterioase. Frunza tînără se revărsa pretutindeni. Unii copăcei luaseră înainte copacilor maturi. Floarea cîtorva pomi roditori făcea caiere albe şi trandafirii alături de coniferele parcă impasibile, aceleaşi ca înfăţişare şi în iarnă, şi în primăvară.

Filipache deschise gura după o sută de paşi făcuţi pe poteca largă, plină cu fantazii de lumină şi de umbră.

— Tăcem, ca în primul nostru mers alături, de la Academie pînă la biserica Sfinţii Voievozi.

— Fiindcă avem prea multe lucruri de vorbit...

— Şi fiindcă nu ştim cu ce să începem...

— Să începem cu cele imprecise, ca să ajungem la cele clare.

— Eu aş zice dimpotrivă : să începem cu cele clare şi, dacă vom mai avea vreme, să ne ocupăm de cele îndoielnice.

Antonina tăcu. Privi de jur împrejur, ca şi cum ar fi căutat o bancă, şi văzu departe, lîngă o coamă de castani, un trunchi trîntit şi retezat. Zise lui Filipache :

— Să mergem şi să stăm acolo pe trunchi... Domnule Filipache, scrisoarea dumitale este cel mai bizar document sufletesc pe care l-am cetit pînă astăzi. Ce ar fi fost dacă domnul căpitan Naum nu venea prin Bucureşti acum, în primăvară, ci venea tocmai la toamnă, sau nu venea nicidecum ?... Şi chiar aşa, împins înainte de fratele dumitale, dumneata rămîi tot nebulos şi profetic...

— Mai întîi... să desfiinţăm vechiul stil. De ce-mi zici mereu „domnule Filipache" ? Ca să mă obligi să-ţi răspund „domnişoară Antonino" ?... Zi-mi *Teodor* şi îţi voi spune *Antonino !*

— Să stăm aici pe trunchi... Ce înţeles are scrisoarea dumitale ?

— Nu scrisoarea „dumitale", ci „a ta"... Filipache se opri extenuat. Era treapta cea mai de sus a îndrăznelii lui, nesecondat de hîrtie şi de cerneală. Continuă apoi, din ce în ce mai ferm : ...Ce înţeles are scrisoarea mea ?... Poate că ai dreptate... Fiindcă

scriu prea mult, mă pomenesc adesea în hăţişuri de stil şi de cugetare pe care nu poate să mi le mai descurce decît focul din sobă... Să aruncăm deci scrisoarea în foc ! Antonino, mi-eşti dragă ! O ştii de mult de tot... Antonino, te chem lîngă inima mea ! Sunt confuz, sunt alambicat, sunt împovărat de vedeniile mele literare, dar mai presus de toate simt că eşti azi prima raţiune a vieţii mele.

Antonina, cu pieptul plin de freamăt, rigidă în aparenţă, dar răscolită de vijelia inimii, răsucea şi desrăsucea cu febrilitate ciucurii de la minerul umbreluţei. Răspunse cu vocea întretăiată :

— ...Azi, Teodor... azi poate să fie aşa cum zici... Dar ce va fi mîine ?... Simţirea ta e furtunoasă şi trecătoare... Tu eşti poet!... Tu eşti eternul amăgit... Tu eşti inconştientul amăgitor... Elvira Iatropol are dreptate... Fantastică precum este, apucată şi trădătoare precum este, totuşi, are o remarcabilă pătrundere...

— Ţi-a vorbit de întîlnirea ei cu mine, la Şosea. Nu se putea altfel. Cred că ai fost destul de înţeleaptă să cureţi faptul de podoabele şi de intrigile acestei nebune primejdioase.

— Nebună, dar lucidă şi plină de logică.

— Sunt curios să ştiu ce ţi-a spus...

— A fost atingătoare, ca o adevărată soră mai mare, care se bucură de logodna unei sore mezine.

— Bine, dar atunci ce dreptate zici că a avut şi cum a avut această dreptate ?

-— După ce m-a îmbrăţişat şi m-a felicitat, m-a despletit, cum face cînd este duioasă, şi, pieptănîndu-mă, mi-a cîntat un cîntec lung, parte popular, parte născocit de ea.

— Poftim, că e şi poetă !...

— Şi pe urmă şi-a comentat cîntecul singură : „Nino, te vor invidia toate fetele... Filipache... are cutare şi cutare calitate... Dar e un trubadur... un drumeţ al castelelor din Spania şi al castelanelor de pretutindeni... Azi, a poposit cu inima sub ferestrele tale... Mîine cine ştie încotro îl mînă capriciul fanteziei lui şi nestatornicia inspiraţiei !..."

— înţeleg ! Mi-a făcut cinstea să mă croiască după chipul şi asemănarea dumisale. Dar, Antonino, tu, care mă învinuieşti, poate cu dreptate, că am aşteptat să vie Naum ca să mă împingă de la spate şi să declar că eşti logodnica mea, nu faci tu aceeaşi greşeală cînd îmi pui înainte pe Elvira şi avertismentele ei ? Avem oare nevoie de colaborarea neîntreruptă a celorlalţi ca să dezlegăm definitiv această dulce problemă a inimilor noastre ? Naum a fost un accident binevenit... Elvira a fost un accident rău venit... Trecem peste ei şi stăm acum singuri,

faţă în faţă. Ai nevoie de alte informaţii, de mărturisiri suplimentare, de o nouă explorare a inimii mele? Antonino, cere-le. Uită-te la mine ! Un poet nu este întotdeauna un monstru ! E drept că port ascunse în inima asta blestemată, ca în corabia lui Noe, toate soiurile de vietăţi, curate şi necurate.
toate visurile, toate cutezanţele şi toate ispitele, dar, An- tonino, toată această colivie-corabie tace şi se smereşte înaintea ta !... Mi-eşti dragă, Antonino !... Şi nu te mai pot scoate din acest suflet inextricabil !

— Teodor, dacă aş fi astăzi mai puternică decît tine, aş lua eu iniţiativa şi ţi-aş impune reguli şi renunţări... Dar sunt slabă ca şi tine...

— Această *slăbiciune* este numele acceptării tale ?...

Antonina avu în fiinţa ei întreagă o mişcare de graţie
care capitulează biruind.

— îmi spune inima... — m-a avertizat de la început — că ne aşteaptă mari dureri. Educaţia mea şi concepţia mea despre lume nu mă iartă să-ţi aduc, în această oră a vieţii noastre, decît un consimţimînt plin de rezervă.

— Antonino, nu cer mai mult. Ne-am întîlnit într-un ceas de lecţie şi de filosofie. Simpatia şi apropierea dintre noi aU înaintat pe o cale luminată cu lampadarele înţelepciunii. Hotărîndu-ne să ne întovărăşim în viaţă, nu putem să semănăm cu lumea cealaltă, care se îmbată de iluzie deşeartă şi de vinul simţurilor. Plecăm de la realităţi şi călătorim de-a lungul lor. Te simt imens trebuincioasă vieţii mele. Oricît sunt de rudă cu închipuirea şi cu literatura, îmi rămîne destulă luciditate, care mă po- văţuieşte. Simt cu preciziune că voi fi cineva. Ţi-am scris-o, ţi-am repetat-o prin grai şi azi ţi-o spun cu încordarea tuturor nerăbdărilor mele ! Antonino, nu mă înşel şi nu te înşel. Voi fi într-o zi cineva ! Dar iată condiţia supremă pe care o cere azi sufletul meu : Voi fi, dacă vii lîngă mine şi ajuţi şi ocroteşti şi disciplinezi debitul vieţii şi al energiilor mele ! De cînd ne cunoaştem, de cînd sunt în apropierea conştiinţei tale închinate Mîntuitorului, o frumuseţe nouă pogoară peste mine... Voi fi ucenicul tău... Voi fi copilul risipitor care se întoarce acasă lîngă mama lui ! Voi fi visătorul, voi fi pribeagul care, după pribegii mici, după pribegii mari, va găsi unde să-şi plece capul, va găsi iar şi iar odihna, reconfortarea şi înţelesul datoriei, lîngă draga lui Antonina !

—' Teodor, sinceritatea ta mă înduioşează... Cred că este elementul cel mai preţios cu care pornim la drum. Să începem necontenit de la franca privire a

lucrurilor. Suntem de-abia studenţi. Eu mai am doi ani, tu încă trei...
Nu suntem nici bogaţi, nici săraci lipiţi pămîntului. Trebuie să muncim cu sîrguinţă şi să terminăm onorabil studiile noastre. Vom fi amîndoi licenţiaţi. Trebuie să fim. Vom fi într-o zi amîndoi profesori de liceu. Trebuie să fim...

— Antonino, să plecăm mereu de la aceste constatări. Dar, draga mea, căsătoria noastră trebuie să urmeze.

— Lasă-mă pe mine să gîndesc şi să mă îngrijesc în locul tău. Eu văd logodna înainte de licenţă, dar căsătoria după licenţă.

— In teorie, tot aşa văd şi eu. Dar vom putea oare să menţinem acest punct de vedere pînă la urmă ?

Se priviră unul pe altul şi cu aceeaşi mişcare îşi cu- prinseră mîinile.

Filipache interpretă :

— Uniţi în hotărîrea să apropiem cit mai curînd unirea noastră !

In faţa lor era un boschet nins de floare trandafirie. In dreapta lor, la marginea aleii, era o cisternă rotundă, plină cu apă pînă sus şi răsfrîngînd albastrul cerului. De jur împrejur, în coamele reîntinerite ale copacilor, aceeaşi poveste, veche ca binecuvîntarea primordială, alerga în sfîrîit de aripi, în ciripiri şi în triluri.

— Antonino, intrăm în vacanţa de Paşte. Trei săptămîni de dor, de nerăbdare şi de întrebări prin poştă ! Este sigur că te duci la Brăila, la părinţi ?

— Da... Mama mă cheamă... E mai mult decît o jumătate de an de cînd am plecat de acasă. E adevărat că am două case. La Varatic, la maica Antonina, sunt tot la mine acasă. Poate şi mai acasă decît la Brăila.

-— Dar la vară, Antonino, trebuie să ne întîlnim la Varatic. Nenea Naum vine acolo cu toţi ai lui. Şi vine cu gîndul precis să te întîlnească şi să te cunoască. El este mandatarul mamei şi al întregii familii. Şi, fireşte, în caravana lui nenea Naum sunt şi eu.

— Sunt bucuroasă, dar şi cu oarecare grijă. Aş fi voit ca venirea noastră la mînăstire să se întîmple ori acum, primăvara, ori toamna, tîrziu. N-ai idee ce îmbulzeală, ce puhoi de vizitatori şi ce duh de hotel îneacă mînăstirea din judeţul Neamţ în lunile de vară.

— Draga mea... ne vom izola în mînăstirea ta precum ne izolăm şi la Universitatea din Bucureşti...

— Da, aşa vom face... Dar cîtă şoaptă şi zavistie rămîn dincolo de ziduri... Tu nu prea ai nici urechi, nici ocazie, ca mine, să auzi cum suflă, pe sub prag, vintul comentărilor binevoitoare. Elvira, din acest

punct de vedere, şi-a răscumpărat multe păcate. Intriga ei este un fel de harţă publică. Dar sunt alte exemplare mai primejdioase.

— Antonino, eşti logodnica mea ! I-am spus-o Elvirei, i-am spus-o lui Boruzescu — adică i-am spus că sunt logodit dar fără să te numesc — voi spune-o, pînă la vară, lumii întregi. Dar mi se pare curios că preferi şi că exceptezi pe Elvira.

— Este o creatură cu totul aparte. Este în stare să-ţi scoată ochii, dar pe urmă, de milă, să rămînă şi ea oarbă.

— *Merci*.'... Mai bine să ne păstrăm ochii fiecare.

In sînul lui Filipache se zvîrcoli o viperă. Amintirea îmbrăţişării Elvirei îi ridică sîngele în obraji. Repetă, su- grumînd vipera din sîn :

— Mai bine să ne păstrăm ochii fiecare... Mai ales cînd sunt atît de dulci, atît de cuminţi... şi... nimeni nu i-a sărutat pînă astăzi !

XII

— Cine e acasă, Anghelino ? Vară-mea e acasă ?

— Sunt toţi, coconaşule. Şi coconiţa Sanda, şi boierii bătrîni. Da' boierii bătrîni s-au cam culcat, ca după masă.

-— Spune vară-mi că sunt eu, dar vorbeşte-i în şoaptă, să nu scoli pe bătrîni.

Filipache intră în salonul pe care-1 cunoştea din copilărie şi aşteptă. Se uită prietenește la cadrele din perete, la clavirul din colţ şi la mobila îmbrăcată în pluş roşu, cu frunze şi cu vrejuri în relief... Cîte gînduri a depănat Filipache lîngă acest clavir pe vremea cînd Sanda, albă ca o camelie, mlădie ca o nalbă, cînta la clavir, şcolăriţă venită acasă de la pension ! Alături şedea de multe ori Codin Petrovici, mai mare decît Sanda şi decît el, cu cogemite trei ani de curs superior terminat şi acum student şi fost preparator al Sandei. Cui îi trecea prin minte subtila nefericire pe care o trăia Filipache, între Sanda, robită de Codin, şi frumosul silvan arămiu, cu purtări discrete şi abile, dar cu viţii toride şi mascate ? Era durerea poetului biciuit de muzică, torturat de gelozie, care îşi dă seama că tainele şi comorile poeziei nu preţuiesc nimic — chiar pentru Sanda, vară-sa ! — atunci cînd un erou cu plasticitatea lui Codin îţi stă în cale.

Unchi-său Pavel Hagi-Oprea şi mătuşă-sa Smărăndiţa, părinţii Sandei, stăteau faţă în faţă pe doi pereţi, portrete din anii tineri şi bogaţi, pe cînd

Hagi-Oprea era primul blănar din strada Sfinţilor. Azi, în jurul acestor portrete joviale de burghezi cu stare se simte stagnarea şi mediocritatea. Jilţurile şi sofalele roşii încep, la colţuri, să se roadă, ca şira spinării unui măgar. Perdelele sunt tăiate de soare şi covoarele de pe jos arată, ici şi colo, că au fost cumpărate la începutul domniei lui Caro)-vodă. Pe o tipsie de argint veritabil, aşezată pe masa din mijlocul salonaşului, stau maldăre de cărţi de vizită, trimise la Anul nou şi la ziua onomastică. Dar deşi printre ele sunt nume cunoscute — Pavel Hagi-Oprea era blănar cu vază — aceste cărţi de vizită sunt vechi şi îngălbenite.

Sanda intră în salonaş, cu părul lăsat pe spate în două cozi negre ca pana corbului şi îmbrăcată într-un capot alb, cu betelie şi cu paftale. Era din nou frumoasă şi senină ca pe vremuri, dar între ea şi Doru, pe albia acum uscată, trecuseră torente irevocabile.

— In sfîrşit !... Bine că ţi-ai adus aminte că ai o biată vară copleşită de necazuri...

— Sando, nu de amnezie sufăr, ci de alte infirmităţi...

— Hm !... Mi se pare că am auzit şi eu ceva despre suferinţele tale...

— Minunat ! Mi-ai deschis calea. Am venit să-ţi spun cîteva lucruri precise. Să profităm de faptul că unchi- meu şi mătuşă-mea se odihnesc şi să vorbim substanţial.

— Dorule, te ascult.

Sanda umplu cu făptura ei de omăt cald şi rezistent alveola roşie a unui jilţ şi ridică spre Doru nişte ochi presimţitori de tristeţă.

— Sando, sunt azi în faţa ta aşa precum erai tu în faţa mea acum vreo patru ani... Iubesc, Sando, şi am intrat în calea căsătoriei.

Privirea Sandei ondulă infinită şi indescifrabilă.

— Viu să te vestesc că sunt sufleteşte logodit şi să-ţi cer un serviciu pe care numai tu poţi să mi-1 faci.

— Cine e viitoarea mea verişoară şi ce pot să fac pentru tine ?

— Să-ţi răspund sistematic. La prima întrebare : este Antonina Ţanţu. Am început s-o iubesc chiar din seara cînd mi-ai prezentat-o. Fără să bănuieşti, ai fost solitoarea destinului... Mi-e drag acest copil într-un fel care îmi taie respiraţia şi-mi aduce lacrămi în ochi.

— I-ai spus-o pe şleau ?

— Ne-am logodit alaltăieri, în faţa unor meri înfloriţi...

— Dorule, simt din experienţă, că intri pe o poartă care se închide definitiv în urma ta. Şi sunt încredinţată că tu vei avea tot norocul, pe care eu nu l-am avut. Iată că şi mie îmi vine lacrămi în ochi ! Vere dragă, ai ales pe cea mai bună dintre fetele pe care le cunosc !

— Sando... fără să te numeri şi tu printre ele...

Sanda răspunse, cu batista la ochi şi respirînd adînc :

— Dorule... lasă-mi numai bucuria veştii pe care mi-ai dat-o. Să nu vorbim de morţi şi de morminte...

Filipache voi să protesteze şi se apropie de Sanda. Dar frumoasa durere care desfăcea la piept capotul vară-si îl făcu să treacă printr-un straniu coridor de antagonisme.

Căzu în fotoliu şi ascultă pe Sanda.

— Iţi aduci aminte de basmul acela cu nu mai ştiu care Făt-Frumos, care trebuie să-şi aleagă un cal din grajdul zmeilor ? Dacă îmi ierţi comparaţia — şi o face o soră iubitoare — aşa a ieşit povestea ta cu Antonina... In grajdul zmeilor erau armăsari mulţi şi mîndri care mîncau jeratic. Dar calul năzdrăvan era tocmai în colţul grajdului, ascuns ochilor nepricepuţi sub o înfăţişare amăgitoare. Părea un biet cal degradat, costeliv şi anonim... Dar acesta era calul năzdrăvan ! Şi tu ai avut ochiul pătrunzător al lui Făt-Frumos... Antonina, aşa slăbuţă, modestă şi copilă cum se arată, va fi soţia eroină care se va dovedi superioară nouă!, celorlalte.

— Comparaţia ta este cam... din Omer, dar dreptatea ta o simt cu plinătate.

— Ce zice Antonina ? Ce atitudine are ea ? Cit aş dori să mă întilnesc cu ea între patru ochi ! N-am mai văzut-o cam de mult. Spune-i că voiesc neapărat s-o văd.

— A plecat la Brăila, la părinţi. Doar suntem la pragul vacanţei de Paşte.

— Trebuie să fie fericită !

— Bine că mi-o spui tu, că eu, unul, nu prea ştiu ce să cred... Antonina este rezerva personificată.

— Ei da, fireşte... Antonina este ideal de discretă şi de tăcută. Dar sunt foarte convinsă că ai făcut-o fericită.

— Verişoară dragă. Antonina m-a cetit şi m-a înţeles mai bine decît mă cetesc şi mă înţeleg eu însumi. Este mediocru norocul unei fete pe care o cere în căsătorie un biet complicat mîzgălitor de hîrtie...

— Dorule, acela care are atîtea cusururi teoretice — invizibile în viaţa practică — nu este un păcătos ordinar, ci poate un rajah, cu tigri şi cu lei în colivie.

— Sando, ar fi absurd să mă apuc să-ţi dovedesc că Antonina putea să nimerească mult mai bine.

Sanda îl învălui pe Doru, o clipă, într-o privire turburător de elocventă. Doru îşi examină ghetele şi prinse un fir din toate cîte se rupeau în jurul lui :

— Să-ţi răspund, Sando, la a doua chestiune : ce poţi să faci pentru mine ? Să dai pe la noi pe acasă şi să stai cu mama de vorbă. Mama cunoaşte azi toată situaţia. Deunăzi a venit de la Iaşi Naum •—• sfetnicul mamei — şi mama i-a spus tot ce-a ştiut, adică prea puţinul pe care-1 ştia. Naum, care crede că toate lucrurile din viaţă trebuiesc tratate milităreşte, m-a întrebat scurt : „E adevărat ?... Cum o cheamă ?... Ce caracter are ?... O iubeşti ?... Ei, atunci, marş la ofiţerul stării civile !..." El are principiul inflexibil, moştenit de la tata, şi cu circulaţie greco-balca- nică : „Ori de tînăr te căsătoreşte, ori de tînăr te călugăreşte..." Aşa a făcut şi el, şi Danii! şi, pre cît ştiu eu, au nimerit destul de bine amîndoi...

— Principiul e minunat, Dorule. Dar cu o supremă condiţie : să dai peste un om al lui Dumnezeu, nu peste o brută alcoolică.

— Naum a fost încîntat să mă vază şi pe mine îndeplinind pravila familiei : căsătorie de la douăzeci de ani ! Cînd m-am despărţit de el mi-a spus, pe un ton de mucalită condoleanţă : „La început, cîţiva ani, o să te cam dai cu capul de pereţi, dar pe urmă, cînd vei vedea pe camarazii burlaci la spital, la balamuc, la cimitir... o să dai slavă lui Dumnezeu..."

— Ce vreai să-i spui mătuşică-i Sofia ?

— Tot ce ştii şi tot ce crezi tu despre Antonina. Naum, cred eu, a fixat-o pe mama asupra acestui punct : „E bine ca băiatul să se însoare devreme, aşa cum am făcut şi noi..." Dar mama nu ştie încă nimic despre Antonina. Naum va veni, la vară, la Mînăstirea Varatic, şi acolo îşi va cunoaşte pe viitoarea rudă. Dar mi-e nespus de greu s-o las pe biata mamă în această aşteptare şi în această nesiguranţă. Mama ţine la tine — încă cum ! — şi are mare încredere în judecata ta. Ceea ce îi vei spune tu despre Antonina îi va merge la inimă. Dar ce ai, fetiţo dragă ?... Sando, tu plîngi !...

— Nimic, Dorule !... Ce vrei !... Tu construieşti, în această oră, sub ochii mei, tot viitorul tău !... Antonina mea cea dragă de aci înainte e verişoara mea... Bine, Dorule... Voi veni să văd pe mătuşica. Ai avut o idee nimerită. Lasă-mă pe mine să spun

mamei şi tatii vestea ta cea bună... Acum, la revedere !

Filipache traversă strada şi intră în Grădina Icoanei. Se opri un moment pe o bancă şi, mirat şi înduioşat, scrise cu bastonul pe nisipul însorit, dar într-un alfabet hieroglific : „Biată'Sanda !"

XIII

„Luni, 19 aprilie 1899. A doua zi de Paşte... Prăvălia este închisă toată ziua... A doua zi de odihnă pentru tata şi pentru nenea Cristian, dar mult mai puţin pentru mama şi pentru mine. Doamne, multe mai sunt treburile casei ! Drept vorbind, femeia în casa ei nu mai ştie niciodată ce sunt braţele încrucişate. La Crăciun şi la Paşte e atîta muncă şi atîta rosteală, încît biata gospodină se sfinţeşte, în sudori, la gura cuptorului, tot atît cît şi o călugăriţă în nopţile de privighere.

Am rămas singură în camera copiilor, care este şi a mea. Mama s-a dus la neamuri cu Valerica şi cu Ruxanda. Panait se joacă cu arşicile în faţa prăvăliei. Nenea Cristian şi nenea Barbu (sosit şi el de Paşte, în concediu militar) petrec cu prietenii într-o excursiune pe Dunăre. Tata doarme în odaia lui. Numai tata are odaie pe socoteala lui, în casa aceasta. Mama are un iatac lîngă camera noastră şi, de obicei, pe cel mai mic, lîngă ea. Noi, fetele, stăm toate împreună. Fraţii cei mari dorm în chilia de lîngă prăvălie. Suntem destui. Şi nu uităm nici unul şi pomenim de-a pururi cu ochii umezi pe Mihail, cel ce venea imediat după mine şi care a murit mic de tot.

Am rămas acasă şi am făcut rău... Puteam să mă duc şi eu cu ceilalţi să privesc Dunărea, să ascult lăutarii şi să mă cufund şi mai mult în mediocritate şi in anonimat. Am rămas ca să-mi adun gîndurile şi să mai zgîriu o pagină în acest jurnal... Dar nu ştiu pentru ce îl mai continuu... Am isprăvit cu epoca mîndriei şi a independenţei mele. Sunt ca şi logodită ; pînă la anul voi fi măritată. Am lăsat să cadă în baltă toate aşteptările şi bizuinţele mele de fată invincibilă, hotărîtă să ajungă profesoară, intelectuală pură şi eroina genului feminin... De aci înainte am un stăpîn. Neatîrnarea mea se preface în vasalitate. Secretele şi intimitatea inimii mele le dau peşcheş, pe tava cununiei, unui om pe care nu-1 cunoşteam anul trecut... De aci înainte, tot ceea ce era dreptul, puterea şi personalitatea mea trebuie desfiinţat sau profund modificat, pentru că dreptul,

puterea şi personalitatea soţului mă vor învestmînta şi se vor lipi de carnea mea ca tunica lui Nessus !

Şi cu toate acestea, ce va să zică absurditatea şi duplicitatea inimii femeieşti !... N-am mărturisit eu, o dată şi de mai multe ori, în acest jurnal, că fata cea mai intelectuală, mai devotată studiului şi nobilei ambiţii, mai intransigentă şi mai geloasă de drepturile femeii va fi gata de-a pururi să capituleze, îmbujorată şi fericită, în faţa unui Făt-Frumos care va cere-o de soţie ?... Dar — vezi — niciodată nu putem să fim, în aceeaşi clipă a conştiinţei, şi cea de ieri şi cea de azi, şi *„la vierge forte"* din bibliotecă, şi fata care se ascunde ea să cetească o scrisoare de iubire.

Mă gîndesc la vilva de astă-iarnă, aprinsă printre noi, studenţii, de lecţiile lui Maiorescu asupra emancipării femeii şi asupra romanului lui John Stuart Mill. Ce departe rămâne totdeauna Academia de realitate !... E nobilă tendinţa, şi lupta pentru emancipare poate să se ridice pînă la eroism, dar atît de rar şi pentru atît de puţine exemplare omeneşti !... Am putea să spunem : când se iveşte în lume cîte un John Stuart Mill şi lîngă el o femeie ca doamna Taylor, dacă vor putea să se adore de la distanţă timp de douăzeci de ani, lumea va răsuna de elogiul femeii şi de pledoaria pentru emanciparea ei.

In aşteptarea acestui fenomen secular, noi, ceilalţi, care suntem străini şi de Anglia, şi de frigiditatea bri- tainică, şi de educaţia preconizată de Mill-tatăl, rămîne să ne descurcăm cum vom putea, robi cum suntem fatalităţilor mediului nostru şi eredităţii noastre barbare.

O fi ştiut doamna Taylor să frămînte cozonaci ? O fi asudat ea, ceasuri întregi, lîngă plita pe care se pregătesc bucatele de Paşte ? O fi spălat ea lîngă maică-sa. pînă la ora unu noaptea, cămăşile şi ciorapii fraţilor şi surorilor ?... Am găsit-o pe biata mamă cufundată pînă la gît în aluat, în roşelile de ouă şi în balia cu rufe. Valerica e de-abia un copil, dar un copil eroic. Face, în casă, aproape jumătate din munca mamei. Mi-a fost ruşine de mîinile mele albe şi leneşe. Apoi mi-am dat seama că nu la mînăstire — unde stăteam ca o privilegiată — ci aici, în această gospodărie de oameni necăjiţi trebuie să-mi caut, de aci înainte, pilde şi termeni de comparaţie. La anul, poate că voi înota, lîngă soacră-mea, în aceleaşi treburi ca şi azi, şi nu ştiu dacă voi păstra, intacte, aspra mulţumire de azi şi această resignare sănătoasă că mă înapoiez la condiţiile de viaţă şi la nivelul sigur, sfinţit de munca, de grijile şi de insomniile mamei.

Miercuri, 21 aprilie. Aproape cinci ani am fost departe de casa părintească. Maica Antonina a voit să uşureze traiul părinţilor mei şi m-a luat la mînăstire cu gîndul să nu mă mai trimită acasă niciodată. Pe urmă i s-a părut că ar fi păcat să ia de la şcoală aşa sculă de nepoată... Şi, hai-hai, am ajuns pînă la Universitate, dar era scris în prooroci că tocmai la Universitate era să răstorn căruţa şi să mă aleg cu măritişul, ceea ce se putea face de-a dreptul la Brăila, fără Mînăstirea Varatic şi fără Facultatea de litere.

Vreau să cred că plecarea mea de acasă, ştergerea mea provizorie din rîndul gurilor flăminde mi l-au făcut pe tata atît de depărtat şi de strein. Totuşi, eînd mă uit bine, nu-1 văd mai apropiat şi mai drăgăstos nici faţă de ceilalţi copii. Anghel Ţanţu e un oriental şi un balcanic. Un tată oriental este un şef de trib. Nu are niciodată vreme să stea să-şi privească, să-şi studieze şi să-şi iubească copiii. Dacă tata n-a păzit, ca părinţii lui, cu puşca în mînă, oile pe munte sau gospodăria din scobitura văilor, a păzit de mic copil tejgheaua stăpînului şi pe urmă tejgheaua proprie. Legăturile lui sufleteşti, veleităţile lui intelectuale, discuţiile şi emoţiunile lui au rămas totdeauna pentru clienţii prăvăliei, pentru partenerii din cafenea şi pentru membrii societăţii macedo-române. Dincolo de prăvălie, adică în casa familiei, el a avut, în mama, un fel de foey peste insula Samos şi, firește, pe cadîna după legea lui Cristos.

In faţa acestui negustor de statură mijlocie, robust şi cărunt, care este autorul vieţii mele, mă simt strangulată de emoţiune şi de sfială. Cum voi începe vorba cu acest om care nu deschide gura decît ca să dea porunci ? Cum voi putea să-mi spovedesc inima şi nădejdile mele acestui stăpîn rigid, care nu ne cercetează decît la vremea mesei ? Pentru aceea m-am lăsat cu totul de gîndul, pe care-1 aveam mai-nainte, să dau de veste tatei de bucuria ce-1 aşteaptă.

Altfel stau lucrurile cu biata mama. Şi mai întîi de toate, care providenţă — şi crudă, şi admirabilă — a hotărît ca toţi aceşti vulturi balcanici să găsească, regulat, şi să se însoţească cu cele mai blînde şi mai duioase porumbiţe moldo-valahe ?... Ce-ar fi fost dacă Anghel Ţanţu s-ar fi însurat nu cu dulcea mea mamă Vasi- lichia, ci cu soră-sa cea mare, cu jandarmul de maica Antonina ? Ce s-ar fi ales de despotismul, de tabieturile şi de distanţele îngheţate pe care scumpul meu părinte le-a impus irevocabil casei şi sclavei sale conjugale ?...

Dar... de ce să mai ispitim lucrurile alcătuite şi inaccesibila înţelepciune alcătuitoare !... Numai mamei puteam să-i mai deschid inima şi draga mamă m-a asculta pînă la ora două noaptea...

I-am istorisit tot, cu de-amănuntul : cine este Teodor Filipache, cum ne-am cunoscut, ce fel de fire are, cit ţine la mine, din ce neam se trage, cum e frate-său Naum şi ce-a hotărît să facă la vară... M-a ascultat eu lacrămi în ochi şi în glas. La urmă m-a îmbrăţişat şi m-a trimis să mă culc :

— Draga mamei, ţi-a venit şi ţie vremea... Bărbaţii sunt mai toţi la fel... Tu să fii cu inimă şi cu cinste înaintea lui Dumnezeu !

Aceste cuvinte mi s-au părut extraordinare. Ele sunt chintesenţa unei înţelepciuni pe care n-am întrevăzut-o pînă acum. Aşadar, un bărbat, oricît de dăruit şi de împodobit, după judecata obişnuită, este în fond de-acelaşi preţ şi de aceeaşi rezistenţă ca oricare alt bărbat... Iată un adevărat dar de logodnă, pe care mi-1 face mama !

Joi, 22 aprilie. Astăzi, cînd am rămas un moment singure, mama mi-a spus, preocupată şi şoptitoare :

— Trebuie să vorbesc cu tată-tău într-un ceas de voie bună. El are ceva pus deoparte pentru tine. Măritişul vine cu multe socoteli şi cu bătaie de cap...

I-am răspuns mamei, ca o proastă :

— Mamă, te gîndeşti la zestre... Doru mă ia aşa precum mă vezi.

— Ei, fetiţo... vorbim noi mai tîrziu... Chiar aşa să fie precum zici, mai e la mijloc familia, mama-soacra, neamurile... mai e la mijloc obrazul nostru...

Am tăcut şi am dat mereu ajutor mamei, din pod şi pînă în pivniţă, silindu-mă cu îndîrjire, ca la şcoală, să învăţ pare că o lecţie din care era să fiu examinată a doua zi.

Primesc de la Doru a şasea carte poştală ilustrată. L-am rugat să nu-mi scrie la Brăila nici o scrisoare. Nenea Cristian şi nenea Barbu sunt flăcăi de mahala care au erîncenă şi dublă morală : una pentru sora lor şi alta pentru celelalte fete din mahala şi de pretutindeni. Bietul Doru s-a făcut „Dorina" şi-mi trimite maldăre de flori litografiate.

Sorţile se împlinesc. îmi plec capul şi le las să mă covîrşească. Acest băiat mă iubeşte — astăzi : mult, pasionat, grandilocvent... Mă cere de soţie. Patima, închipuirea, demonul lui literar îl vor ţine în primăvară şi în sărbătoare cel puţin încă un an de zile, adică pînă după căsătorie. Ce va fi mai pe urmă ? Cuvîntul mamei îmi dă curaj : bărbaţii sunt la fel...

Cu Doru mai este un *distinguo.* Doru mă caută pretutindeni în livadia lui cu flori şi nu ştie singur nici el... dacă iubeşte aceste flori pentru mine, sau pe mine pentru ele... O lege specială sufletească îl sporeşte, îl diversifică şi-i dă splendidele aberaţii ale haşişului, mult mai mult decît semenilor lui, beţi şi ei la vremea lor, dar fără literatură şi fără zgomot. Ce să mai fac ? Să mă dau la o parte din calea lui fiindcă este poet ? Să-mi sting bucuria şi entuziasmul cSnd cetesc scrisorile lui înaripate şi pline de miresmele darului ? Cîte fete, în locul meu, n-ar fi fost tot atît de exaltate ca şi iubitul lor poet! Cîte fete nu-şi doresc — şi în vis, şi pe trezite — această suavă nenorocire, să cadă dragi unui artist şi să trăiască, măcar pînă la logodnă, amăgirea nepreţuită a poeziei care dezmiardă şi minte !

Vineri, 23 aprilie. Tata ne aduce la masă o veste ps care a aflat-o fie din ziare, fie indirect, de la amicii săi din cafenea : A murit doctorul Asaky. Mi-a zburat gîndul la Elvira. Elvira, eleva lui Asaky, îşi adora profesorul. Nu s-a arătat de loc prin Brăila în această vacanţă de Paşte. Poate că tocmai din pricină că maestrul era bolnav... Păcat! După credinţa Elvirei, Asaky era principele medicinei româneşti.

Tot *vineri, 23 aprilie,* seara tîrziu. A trecut vacanţa şi de-abia acum, la isprăvitul ei, am putut să mai ies din casă, fără treburi şi fără grabă... Se înţelege că nu singură... Unde poate o fată de la noi să pornească, fără tovărăşie, să se plimbe pe unde îi arată ochii şi inima ! Cred că numai oraşele universitare, Bucureştii şi Iaşii, fac excepţie şi admit — dar cu dîte riscuri şi neplăceri — ca o fată să meargă singură pe drum.

Am ieşit cu nenea Barbu şi cu Valerica să ne plimbăm pe cheul Dunării... Toate casele şi toate prăvăliile au la pragul de sus stîlpări de Sf. Gheorghe. Toate răspîntiile au cîte-un cîntar sau două, pentru cîntăreala tradiţională.

M-am întîlnit cu Dunărea bătrînă cu aceeaşi emoţie ca astă-iarnă, cu Filiorul şi cu maica Serafima... Portul e plin de vapoare şi de şlepuri. Depărtările Dunării se pierd în dumbrăvi proaspăt înverzite şi în zări pe care ai vrea să le străbaţi în zbor de pasăre... Ca totdeauna, în bazinul acestei ape uriaşe, cerul şi pămîntul se prevăd prin- tr-un subţire şi universal văl de aburi. Bătrci agere duc spre ţărmul transfigurat de sălcii şi de soare grupuri şi perechi fericite de această oră de evaziune... Şi iată-mă şi pe mine privind cu ochi pe jumătate închişi şi cu inimă care jinduieşte, pe aceşti soţi sau logodnici, jucăria apelor Dunării şi a iluziei atotbiruitoare !"

XIV

„Nina mea mult dragă, avem astăzi 2 iunie. Peste trei zile încep examenele. Şi iată că tocmai în aceste zile de febră şi de silinţe uriaşe pentru toată suflarea şcolărească mie mi-a abătut să-ţi încep scrisoarea aceasta. Te vei supăra pe mine, mă vei dojeni, mă vei pune la colţ... Zadarnic ! Trebuie să-ţi scriu ! Altceva simt bine că sunt incapabil să fac. Privesc prin aceste ziduri care se interpun între odaia ta şi chilia mea şi te văd la măsuţa ta, adîncită în cetire şi cu un teanc de notiţe lîngă tine... Draga mea viteză ! Modelul şcolăriţelor din lumea întreagă şi stălpîna inimii mele ! Te admir şi te ador, dar... nu pot să fac şi eu ca tine !...

Şi vezi, tocmai ca să-ţi explic de ce sunt nătărău, de ce trece cetania peste mine ca apa peste gîscă — fără pic de aderenţă ! — de aceea pun iar mîna pe acest condei şi pe această hîrtie mucenică...

Dulcea mea studentă, care poate în acest moment revezi cursul de psihologie, se petrece eu mine un fenomen destul de curios, dar mai cu seamă păgubitor şi regretabil... Nu-mi aduc aminte să fi cetit undeva mărturisirea şi analiza lui, dar desigur că vreun nefericit de poet, care pregătea vreun examen de chimie sau de algebră, trebuie să-1 fi divulgat şi să-1 fi descris.

Draga mea, am venit pe lumea aceasta obsedat de armonii pe care le aud numai eu şi aiurit de o vrajă neîntreruptă, din mine şi din jurul meu, despre care semenii mei n-au nici o bănuială. Mi-am dat seama de multă vreme că, pus alături de altă lume, am prisosuri şi avantaje, dar şi lipsuri supărătoare. Întîia oară cînd am prins de veste despre ciudăţenia mea sufletească a fost în epoca examenelor de sfîrşit de an, prin clasa a doua sau a treia din liceu. Încordarea aceea deosebită care îţi trebuie ea să revezi materia anuală într-o zi sau în două, uneori într-o singură noapte, mă tulbură straniu şi mă inundă cu un flux de imagini şi de basme, rău venit şi dezastruos pentru stricta datorie a ceasului.

Mi-aduc aminte, de pildă, de ziua de pregătire dinaintea examenului de geologie... Un proiect de scrisori către nu ştiu cine — un fel de manual de educaţie, *d la* Fenelon sau *ă la* Franklin — mi-a căzut în cap parcă din salcîmii pe sub care mă plimbam învăţînd, şi n-am putut să mă scap de el toată ziua !... Peste straturile geologice, peste gheţari, peste vastele cîmpii cu fosile, am tras, obsedat şi exasperat, toată ziua, targa sfaturilor morale.

Dar în zilele cînd pregăteam matematicile !... Era un chin care mă făcea să blestem pe Omer, pe Fidias, pe Wagner şi ziua în care m-am născut !... Toate ideile seducătoare, toate imaginile graţioase, toţi demonii muzicali ai inspiraţiei veneau şi se aşezau pe braţele ecuaţiilor, pe briul fracţiunilor, ca nişte privighetori nebune pe o leasă de mărăcini ! O zi, două, trei, înainte, cînd fusesem mai liber, nu-mi venise în minte nici un proiect, nici o ispită literară. Acum, cînd mă chinuiam să pricep şi eu o boabă din această blestemată de algebră, mă simţeam smuls de inspiraţie şi ridicat la ceruri pe aripele poeziei !

Această intimă tortură revine cu fiecare sfîrşit de an şcolar. E adevărat că materiile literare nu au puterea să mă irite în gradul în care mă iritau materiile matematico- ştiinţifice, dar... tensiunea examenelor aduce regulat, cu sine, reveria exacerbată, aiureala sporită şi această revărsare peste maluri a pîraielor mele sufleteşti.

Iată, mult draga şi mult sîrguincioasa mea şcolăriţă, de ce colegul dumitale de peste patru case, iubindu-te şi admirîndu-te, ceteşte greu aceste cursuri, e tîrziu la examene şi capitulează adeseori pentru o imagine care-i zboară pe la nas, pentru o poveste care începe deodată să-i murmure în suflet. Totuşi trecutul meu şcolar este de cinste. înghiţind dureri necunoscute de colegii mei şi luptînd cu ispite nebănuite de simplista lor alcătuire sufletească am fost totdeauna printre fruntaşi. Dar cum aş fi voit —- mai ales în examene — să fiu şi eu ca ei şi cum deplîngeam, în taină, pacostea superiorităţii mele ! Mă uitam la ei cum erau de absorbiţi de învăţătură, admiram fericita lor receptivitate şi-i simţeam goi ca nişte urcioare pe care le umpli şi le goleşti cu cea mai mare uşurinţă.

Nina mea mult scumpă, aceste necazuri din trecut — nici azi cu totul expulzate — se întîlnesc şi se împletesc, în această zi de iunie, cu alte subtilităţi şi cu alte reţele de păianjen. Cîte impedimente şi cîte interdicţii nu răsar în calea visătorului trîndav, cînd e vorba să se apuce de muncă ! Ce nu ţi-ar trece prin cap : iată, acest stog de crini de pe masa mea mă desface din toate articulaţiile excelentei mele dispoziţii laborioase. Cum să mai ceteşti aceste pagini aspre şi didactice cînd acest cor de îngeri s-a instalat în casa şi între cărţile mele !... Cît de dragă mi-e această floare ! Ce gînd platonician, ce «idee» divină se ascunde în această făptură atît de graţioasă şi de siderală ? Privesc minute întregi aceste şase aripioare de argint, prinse şi sigilate la rădăcina lor cu emblemele fecundităţii neprihănite. Cum să

interpretăm acest argint care picură smirnă şi şofran în inimile noastre ? Cum să nu bem pînă la fund visul angelic care se revarsă din aceste cupe fecioare ?

Şi aşa a fost să fie, că, de cîţiva ani, crinii care sosesc cu luna iunie au făcut mereu popas şi sobor pe masa mea, tocmai în aceste zile închinate Molohului didactic !... Dar, Nina crinilor inimii mele, cuvîntul cel din urmă şi cel mai tare, care şi explică şi iartă langoarea mea şi dizolvarea mea, este un cuvînt nou şi invincibil... II ştii prea bine !... Spune-mi ce răbdări, perseverenţe şi neutralitate sufletească să mai am pentru aceste cărţi plictisitoare, cînd toate gîndurile mele au neastîmpărul apelor unui havuz !... Ce faci tu ? Ce gîndeşti tu ? Numeri tu zilele precum le număr eu ?... Ştiu bine că eşti înţeleaptă, muncitoare şi plină de voinţă. Ce poţi să faci alta decît să te pregăteşti de examen şi unde poate să-ţi fie gîndul decît la această materie care trebuie revăzută şi biruită ? Dar ce e de făcut cu un dezordonat şi cu un răzvrătit ca mine, care ar vrea să turbure, cu incursiunile dorului şi ale visului, orele disciplinate şi fertile ale celei mai iubite dintre studente !

Mica mea dragă, înţelege-mă şi iartă-mă, sau mai bine aşteaptă ceasul — pe care-1 aştept cu încordare ! — cînd mîna ta fină şi energică va pune stăpînire legală pe visurile, pe lenea, pe munca fără spor şi pe toată viaţa rău administrată a robului tău Doru Filipache.

XV

într-o dimineaţă, căpitanul Naum Filipache dădu, în cancelaria regimentului, peste numele soldatului recrut Barbu Ţanţu. Porunci furierului să-1 aducă pe soldat imediat.

Se prezentă un băiat sprinten, bine legat şi cu ochii luminoşi. Salută energic :

— Să trăiţi, domnule căpitan !

— Cum te cheamă, băiete ?

— Să trăiţi, domnule căpitan, sunt soldatul recrut Ţanţu Barbu, din batalionul de specialităţi.

— Aşa ? Ce meserie ştii ?

— Sunt de meserie tîmplar, să trăiţi, domnule căpitan î

— Eşti cu şcoală, ori numai cu practică ?

— Am făcut şcoala de meserii, să trăiţi, domnule căpitan !

— Bine, băiete. Dar de unde eşti de fel ?

— Să trăiţi, domnule căpitan, sunt din Brăila.
— Ce sunt părinţii tăi ?
— Tata e mic negustor... Are băcănie pe strada portului.
— Mai ai fraţi, surori ?... Maică-ta trăieşte ?
— Să trăiţi, domnule căpitan, suntem toţi în fiinţă, afară de un frate, care a murit de mult.
— Cîţi copii sunteţi ?
— Suntem trei fraţi şi trei surori.
— Cum le cheamă pe surorile tale ?
Prin ochii luminoşi ai soldatului trecu un nour plumburiu, dar răspunse cu aceeaşi energie reglementară :
— Să trăiţi, domnule căpitan, surorile mele se numesc Antonina, Valeria şi Ruxanda.
Căpitanul Naum întrerupse interogatoriul şi se uită la soldat cu o figură satisfăcută, ca după un răspuns bun la „teorie".
— Va să zică... domnişoara Antonina Ţanţu e sora dumitale ?...
Figura, tonul şi subita întorsătură civilă din întrebarea căpitanului limpeziră ochii lui Barbu. Răspunse şi el cu oarecare derogare de la rigiditatea cazonă :
— Da, să trăiţi, domnule căpitan !
— E studentă la Litere, în Bucureşti.
— Da, să trăiţi, domnule căpitan !
— Camarade, îţi mulţumesc pentru aceste lămuriri. Dar nu pot să te las nedomirit. Eu am un frate, Teodor Filipache, tot student la Litere şi el, care ţine foarte mult la domnişoara Antonina Ţanţu şi o cere în căsătorie.
Mirat şi fericit, Barbu răspunse, mereu pe linia reglementară :
•— Asta n-o ştiam, să trăiţi, domnule căpitan !
Căpitanul Naum se ridică de la birou şi strînse mina soldatului.
— Camarade, vreau să cred că eşti un bun element şi că vei merita interesul pe care ţi—1 voi purta de aci înainte... Mîine la amiază ai poruncă să vii la mine acasă, să luăm masa împreună.
— Am înţeles, să trăiţi, domnule căpitan !
Pe la sfirşitul lui iunie, căpitanul Filipache, făcînd parte dintr-o comisiune de studii de-a lungul Prutului, se afla la Galaţi. După un plan conceput de el în ultimele zile, îşi făcu timp şi se duse la Brăila, ca să cunoască pe părinţii Antoninei. Ajunse în port cu un vapor de după- amiază şi găsi fără greutate prăvălia lui Anghel Ţanţu.
Era o băcănie nu prea mare, dar înţesată cu fel de fel de coloniale şi de mărfuri. Avea un aer prosper şi

atrăgător, ca negustoriile cu bun cîştig, şi înăuntru te izbea acel miros amestecat şi specific care dădea pe faţă existenţa produselor crescute sub soarele torid. In galantare, în rafturi, în saci, în butoiaşe, în cutii mari de tinichea, pictate cu cocotieri şi cu harapi, stăteau, învîrfuite sau ascunse, fructele, sticlele, brînzeturile, conservele, untdelemnul grecesc, candelul, rahatul, cofeturile şi cîteva soiuri de cafea întreagă şi rîşnită. In prăvălie coborai pe două trepte de lemn, cam mîncate, dar pe jos era stropit şi măturat. Piramidele de comestibile erau acoperite cu tifon galben şi verde şi, pe lîngă aceasta, fîlfîiau în aer panglici lungi de hîrtie, muiate în cleiul fatal dipterelor. Tavanul acestei prăvălii prea pline era o boltă, ceea ce însemna, poate, că ziditorii greci sau turci de odinioară avuseseră de gînd să mai ridice ceva deasupra. Această boltă şi toată solida zidărie arhaică ţineau răcoare vara şi nu se răceau prea mult iarna.

Căpitanul Filipache văzu la tejghea, între roatele de caşcaval şi stalactitele de salam, un om cărunt, cu obrazul aspru, cu privirea înţepătoare şi cu nişte mustăţi de arnăut. In cap avea un fel de fes negru, şi pieptul lui păros şi sur făcuse pare că să plesnească, sub bărbie, şi vesta şi cămaşa.

Căpitanul Filipache se gîndi, surprins de amintirile lui : „Ai zice că e un frate al tatei !" Lăsă la o parte orice etichetă militară sau civilă, şi întrebă, simpatic şi firesc :

■— Dumneata eşti Anghel Ţanţu ?

Negustorul răspunse în acelaşi ton, dar cu o nuanţă de subtilitate levantină :

— Eu sunt, ghenerale !

— Kir Ţanţule, deocamdată sunt numai căpitanul Naum Filipache.

Un flăcău voinic şi chipeş, care cotrobăia printre butoaiele cu peşte din fundul prăvăliei, alergă aşa cum se găsea, cu mînecile sumese şi cu şervetul de postav verde dinainte :

— Tată !... Este domnul căpitan Naum Filipache, de la Iaşi !... Apoi, stingherit, încurcat, amestecîndu-şi mîi- nile în şorţul cel verde, se adresă lui Naum : Să trăiţi, domnule căpitan ! Bine aţi venit în casa noastră !... Sunt Cristian, feciorul cel mare.

Anghel Ţanţu se ridică de la tejghea cu o demnitate autentic orientală şi întinse căpitanului o mînă de bronz, pe cînd cu cealaltă îşi făcea un ideal plastron de ceremonie...

— Fii binevenit în casa mea, domnule căpitan ! Ia- mă aşa cum mă vezi : un negustor bătrîn, stînd la tejghea, în zi de iunie.

Naum răspunse mişcat :

— Mi-ai adus aminte de tata, boier Anghele ! Pare că ai fi frate cu el...

— Cristache, aleargă şi dă de veste maică-ti !

O fată rumenă, cu sprîncenile îmbinate ca o turcoaică, mai împlinită decît îi era vîrsta, veni din fundul prăvăliei, fără să se fi întîlnit cu Cristian.

■— Tată, a zis mama...

Dar dădu cu ochii de Naum şi-i lăsă în jos, fără să isprăvească vorba. Căpitanul, care avea bună ţinere de minte, spuse tatălui, după ce se uită la fiică :

— Domnişoara Valeria, nu e aşa ?

— Chiar dumneaei, dar uite că nu mai ştie ce era să spuie...

Fata se făcu roşie ca un bujor şi voi să o şteargă înapoi, dar se izbi de Cristian, care năvăli în prăvălie cu paşi de alergător în stadiu. Aruncase şorţul şi-şi pusese pe el o bluză albă.

— Poftiţi în casă, domnule căpitan !

— Vin şi eu după dumneata, numaidecît...

Cristian, multiplicîndu-se în pofteli şi în precauţiuni, conduse pe căpitan printr-un coridor întunecos într-un iatac zăbrelit, arhaic şi eu miros de alivănţică. Pereţii erau plini de icoane, ca într-o chilie de călugăriţă.

Cristian, mereu emoţionat şi stîngaci, întrebă pe căpitan cînd a venit, cît stă şi dacă nu cumva a poposit aiurea în Brăila. Vasilichia Ţanţu intră în iatac. Fusese o încîntătoare frumuseţe bălaie în zilele ei, şi cu toate durerile şi cu toată truda unei căsnicii de peste un sfert de veac, păstra încă ceva din nimbul de aur de altădată, astăzi pogorit la argintul căruntelor. Dar mai mult decît rămăşiţele fostei frumuseţi, Vasilichia avea aerul atingă- tor al matroanei pe care n-au robit-o desfătările şi n-au cruţat-o suferinţele. Apăru căpitanului simplă, părintească, îmbrăcată sever. După frazele introductive, mai totdeauna banale, dar în gura Vasilichiei impregnate de o substanţă sufletească subjugătoare, Anghel Ţanţu deschise uşa, sărbătoresc şi strîns în haină neagră. Căpitanul Filipache explică părinţilor Antoninei ce împrejurări favorabile l-au adus pînă la gura Prutului şi apoi vorbi de-a dreptul despre ceea ce îi era aminte. Cristian se înapoie în prăvălie. Valerica aduse o tabla cu dulceaţă şi cu cafele. Anghel Ţanţu îi întinse căpitanului o chisea cu nişte tutun, plecat de la cheul Galatei, mai zilele trecute.

Naum începu :

— Kir Ţanţule şi duducă Vasilichio, aveţi o fată de măritat şi eu am un frate de însurat. Părintele nostru nu mai trăieşte, şi eu sunt ca şi epitropul lui Teodor, frate-meu. Mama zice cum zic eu şi primeşt.-de bine făcut tot ce voi face. Copiii se iubesc. Eu o ştiu din gura lui Teodor şi cred că dumneavoastră o ştiţi din gura domnişoarei Antonina. Mă gîndisem, la început, să văd întîi pe fată. Dar ce nevoie mai este s-o văd şi eu, cînd fra- te-meu a văzut-o şi i-a mers la inimă ?... Atunci, cum v-am spus, avusei prilej să viu încoace, şi uite-mă acum în faţa dumneavoastră. Vă cer mîna domnişoarei Antonina pentru frate-meu, Teodor Filipache.

Anghel Ţanţu aduse de vreo două ori la gură ţigareta de chihlibar şi răspunse, învăluit de fum :

— Domnule căpitan, fata, de cînd o face mă-sa, este pentru bărbatul care va veni s-o ceară... Dacă i-a venit vremea şi fetei noastre, ce putem să facem noi împotriva pravilei lui Dumnezeu !...

Vasilichia Ţanţu, cu o privire lungă de martiră şi de sfîntă, rosti şi ea :

— Domnule căpitan, este adevărat, copiii se iubesc... Antonina mamei mi-a spus tot... Dumneata vii, ca frate mai mare şi ca epitrop ce eşti, şi ni-o ceri pe fată pentru fratele dumitale... Ce să-ţi răspundem ?... Ne faci bucurie şi ne rugăm lui Dumnezeu să pecetluiască bucuria noastră. Dar nu te gîndeşti că bieţii copii sunt prea tineri şi că ar trebui să mai aşteptăm ? Antonina are douăzeci şi unu de ani la toamnă şi fratele dumitale de-a- bia la primăvară... Să intre ei, chiar de acum, în greutăţile şi în necazurile căsniciei ?

— M-am oprit şi eu la întrebarea asta. Dar ia socoteşte dumneata că amîndoi sunt studenţi şi că sunt cu totul departe de tinerii de acum treizeci de ani... Drept vorbind, ei nu mai sunt copii... Sunt învăţaţi, au ochii deschişi şi sunt pîrguiţi pentru căsătorie.

Anghel Ţanţu dădu dreptate căpitanului.

Naum zise mai departe :

— Eu, unul, cred că nu greşim să-i însurăm fără zăbavă. S-au văzut şi s-au plăcut. Să-i legăm la gard şi să nu-i lăsăm să le treacă beţia dragostei. Eu, unul, aşa am judecat pentru mine cînd m-am însurat, şi acum, cu mai multă străşnicie, le-o spun tuturor celor care şovă- iesc să facă pasul ăsta...

Anghel Ţanţu, în faţa tovarăşei şi martorului căsniciei lui, se grăbi să scurteze sindrofia şi să aprobe vederile căpitanului :

— Domnule căpitan, zic şi eu ca dumneata. Viaţa e plină de tot felul de amărăciuni, e plină de dureri şi de ispite, dar e lucru si'înt să ai căminul tău şi pe omul tău de credinţă. Şi e bine să ţi-1 găseşti devreme.

— Boier Anghele, şi dumneata şi eu, feciorul lui Va- sile Filipache, suntem viţă macedoneană... Semănăm noi între noi şi ne deosebim în multe privinţe de ceilalţi fraţi ai noştri... Să păstrăm obiceiurile părinteşti, căsătoria devreme, casa închisă şi sfinţenia mamei.

Ţanţu, eu ochii plini de fumul ţigaretei, aprobă gutural şi dogmatic :

■— Da-da... da-da... Apoi găsi cel mai îndreptăţit cu- vînt ca să schimbe direcţia convorbirii : Fiindcă vorbim de căsătorie, nu se poate să nu vorbim şi de zestre. Una fără alta nu se poate între oamenii cu grijă de copii...

Vasilichia, cu mîna dreaptă la gură şi cu cotul în palma mîinii stingi, asculta pe şeful familiei, de atîtea ori altul decît acum, în sferele dogmaticii. Anghel urmă :

-— Nu suntem oameni bogaţi, dar suntem oameni cu obraz şi mulţumim lui Dumnezeu pentru pîinea noastră cea de toate zilele... Antonina are ceva pus deoparte. Cumnată-mea, maica Antonina, casiera Mînăstirii Varatic şi naşa fetei îi dă şi ea ceva de zestre şi-i face, cum se z:ice, toată bocceaua de mireasă. N-o să fie prea mult, •da' o să fie ceva.

Naum, suflet de soldat, rectilin şi fără diplomaţie, spuse la rîndul lui :

— Boier Anghele, aşa este : cine vorbeşte de căsătorie vorbeşte şi de zestre. Eu, unul, cînd m-am însurat, am tăcut din gură, fiindcă în locul meu vorbea reglementul căsătoriei ofiţerilor. Dar să-ţi spun verde, chiar dacă aş fi fost civil, n-aş fi ciocănit mult la cap pe tata-socru pentru zestrea fetei. Zestrea e lucru bun şi toţi ne bucurăm de ea, dar uneori poate să aducă pagubă şi neajunsuri. Cine intră în căsnicie cu puţin — ştii, atîta cît trebuie pînă să-ţi iei avînt — acela poate să ajungă mai bogat deoît cel îmbogăţit de nevastă-sa.

— Aici grăieşti cu multă înţelepciune, domnule căpitan. Eu, de patruzeci de ani de cînd sunt în negustorie şi umblu printre oameni, am văzut mulţi prieteni şi străini care au început căsniciile numai cu blagoslovenia Domnului şi au ajuns să se odihnească în palate, dar nu ştiu dacă cunosc patru-cinci

negustori intraţi în averea dotală şi care să fi putut să păstreze săculeţul cu napoleoni...

— Boier Anghele, îmi pare bine că ne potrivim şi aici. E bună bogăţia, dar de multe ori e leneşă şi-i trimite diavolul multe ispite. Pe cînd sfînta sărăcie e ageră la pas şi zorită să-şi cîştige demîncarea.

Căpitanul, isprăvindu-şi cuvîntul, îşi scoase ceasornicul şi-1 consultă.

— Ai vreo treabă în Brăila, domnule căpitan ?

— Am venit din Galaţi încoace cu un camarad de arme, care avea, ca şi mine, ceva treabă prin Brăila. Şi .m-am înţeles cu el să ne întîlnim în centru, sub palatul lui Dimitrie Ionescu, de unde ne-am despărţit.

— Domnule căpitan, toate bune, dar te rog să ştii două cuvinte : dacă nu poţi să mîi în Brăila, ai un vapor spre Galaţi la miezul nopţii, şi mai ai şi trenul accelerat. Asta e primul lucru. Al doilea : chiar dacă n-ai fi venit cu solia care ne umple sufletul de bucurie, eşti mîngîierea familiei noastre şi sfînta putere care ocroteşte pe feciorul nostru Barbu, soldatul din Iaşi.

— Aici lucrurile stau altfel : Ţanţu Barbu e un harnic meseriaş şi un sprinten soldat... Sunt foarte mulţumit de el si—X ocrotesc precum ocrotesc pe toţi soldaţii buni.

— Domnule căpitan, mai am de spus o vorbă : astă- seară la cină eşti musafirul nostru. Hotărăşte singur dacă trebuie să ne aduci şi pe camaradul dumitale. Pentru noi e binevenit. Vă aşteptăm la opt.

Pînă la opt seara, Anghel Ţanţu cu Vasilichia şi cu copiii prefăcură camera Antoninei într-o sofragerie de casă mare. Vasilichia scoase de prin sipeturi argintăria şi albiturile păstrate pentru zestrea fetelor. Anghel aduse din prăvălie gustările reci şi fructele, iar mîncările calde, vinul, gheaţa şi un chelner în haine negre, de la restaurantul unui grec prieten, din apropiere.

Căpitanul Filipache socoti că e mai bine să vie fără tovarăş. Stătu la masă înconjurat de toată familia lui Anghel Ţanţu, cîtă se găsea de faţă, şi se bucură să-i vază pe toţi — Cristian, Valeria, Ruxanda, Panait — copii plini de sănătate şi cu obraji de rodii.

— Îmi pare rău — zise căpitanul —■ că n-am văzut pînă acum şi pe domnişoara Antonina... Seamănă cu vreunul dintre copiii de faţă ?

Răspunse Vasilichia Ţanţu :

— Seamănă cu Barbu...

Anghel Ţanţu o contrazise, dar cu chip că o completează :

— Ba seamănă leit cu mă-sa. Ea şi cu mă-sa sunt partea moldovenească a familiei, ceilalţi •— afară puţin de Barbu — sunt toţi din Vlaho-Clisura.

Căpitanul Naum, cîştigat definitiv de atmosfera casei, de chipurile conmesenilor, de tonul şi de gesturile atît de evocatoare pentru el ale lui Anghel Ţanţu, se simţea vorbăreţ ca niciodată. Masa aceasta, încărcată, cu argintărie, cu belşug de bucate şi împărţită între persoanele vîrstnice şi copii (care făceau anexa mesei), îi amintea întocmai spiritul, grandomania şi concepţiile lui Vasile Filipache. Şi Vasilichia — atît de concentrată şi de sufletească pe lingă soţul măreţ şi fanfaron — era întreagă sora Sofiei Filipache.

Pe la mijlocul mesei, în faţa unui crap imens umplut cu nucă şi cu stafide, Anghel Ţanţu îl întrebă pe căpitan :

— Ce va face Teodor cu serviciul militar ? El n-a tras încă sorţ... Cînd îi vine vremea să se prezinte la recrutare ?

Naum îi răspunse liniştitor :

— Să n-ai nici o grijă. Teodor va face cu vrednicie serviciul datorit ţării. M am gîndit eu la asta. Ar putea să nu-1 facă deloc. Dar ne-ar fi ruşine nouă, fraţilor mai mari, care suntem soldaţi, să ferim pe fratele nostru de cinstea hainei noastre.

— Uite de ce te întreb, domnule căpitan. Să nu-1 ceară serviciul militar numaidecît după căsătorie.

— Am eu grijă de toate. Vei vedea şi-ţi va plăcea.

— Acum altceva... Ai de gînd să te duci în vara asta la mînăstire la Varatic cu toată familiia. Vasilichia şi cu copiii se duc aproape în fiecare an. Ştiu că vei lua cu dumneata şi pe Teodor... Şi atunci, vezi bine, martie nu poate să lipsească din post... Antonina, care are două mame, una dreaptă şi una adoptivă, va fi şi ea la Varatic, ori cu mama întîia, ori cu mama a doua... Ştii ce, domnule căpitan ?... Nu e bine să-i lăsăm pe Teodor şi pe Antonina să se întîlnească fără blagoslovenie şi fără dezlegarea pusă de datină ?...

— M-am gîndit şi la asta, boier Anghele. Copiii trebuiesc logodiţi !

— Tocmai ce vorbisem mai nainte cu Vasilichia. Să vedem cum este mai nimerit să facem.

— Ascultă, boier Anghele. Putem să-i logodim la Varatic, imediat ce sosim.

Vasilichia răspunse convingător :

— In mînăstire e mai greu. Trebuie să respectăm pacea şi ideile călugăriţelor, fiindcă suntem musafirii lor.

— Naum replică :Foarte bine, să nu smintim pe nimeni... Atunci să facem logodna ori aici la dumneavoastră, ori la Bucureşti, cum vă vine ia socotealăTDespre nuntă să ştiţi că o facem la Iaşi. Aici să ştiţi că am planul meu de multă vreme. La Iaşi am eu dichisuri şi avantaje pe care nu trebuie să vi le spun cu de-amănuntul. Am ales nişte naşi pe sprinceană, şi anume, chiar pe gheneralul meu, om bogat, filotim şi ca şi părintele meu... Va să zică, aici nu mai clintim nimic din loc. Teodor e ca un copil al meu. Căsătoria civilă, dacă vreţi, s-o facem la primăria din Brăila. Nu putem s-o facem decît într-unui din oraşele de obîrşie ale celor doi soţi, Brăila şi Bucureşti.

—■ Bine, domnule căpitan, aşa să fie, cu ajutorul şi cu blagoslovenia Domnului !... Să facem aici la noi căsătoria civilă, şi în duminica următoare, cununia, la Iaşi. Şi ca o arvună la ce vom bea atunci, să bem acum, la sarailia asta, un pahar cu vin de Tenedos.

Anghel Ţanţu turnă cu măreţie vinul miresmat şi spu- megînd.

Naum ură :

— Să ne trăiască copiii ! Să ne ajute Dumnezeu să sărutăm, la culesul strugurilor, cununiile lui Teodor şi An- toninei.

Apoi Naum Filipache, ca subit clarificat după acest pahar cu vin din ţara zeilor, se întoarse către Cristian :

— Ascultă, Cristache...

— Porunciţi, domnule căpitan !

— Adu-mi încoace un sfert de hîrtie de scris şi călimările.

— La moment, domnule căpitan !

Anghel şi Vasilichia se uitară la el miraţi.

— Am o idee... O să vedeţi acum.

Cristian aduse hîrtia şi călimările.

— Scrie, Cristache. telegrama pe care ţi-o dictez.

— Gata, domnule căpitan !

— Scrie sus : *Teodor Filipache, Semicerc, 3, Bucureşti...*

— ...Am scris, domnule căpitan.

— Acum, mai jos : *miercuri, 30 iunie, sosesc cu inelele de logodnă. Pregătiţi-vă...* Ai scris ?...

— ...Am scris, domnule căpitan !

— Bun ! Dă telegrama încoace, s-o iscălesc cu mina mea !

PARTEA A TREIA

i

Dimineaţa de noiemvrie prinde să albăstrească geamurile odăii. Antonina, care s-a sculat de mult, stă şi ceteşte la biroul lui Doru — la biroul *lor* — în miezul visului ajuns realitate. Cămăruţa aceasta, cercetată pe aripele închipuirii în atîtea dimineţi, azi este cuibul anului lor întîi de căsnicie.

Studentă şi student !... Ea mai are de dat cîteva examene. El le-a amînat aproape pe toate. Dar merg înainte cutezători şi plini de voie bună, ca astă-vară în suişul lor pe Ceahlău. Este drept că uneori, tot aşa ca în faţa castelelor învîrfuite ale Ceahlăului, Antonina simte fiorii reci ai îndoielii şi ai spaimelor înălţimii... Dar ceasurile trec, Bistriţa vieţii curge, şi în dreptul fiecărui colos sur şi inaccesibil pasul găseşte cîte-o potecă pe alături, neaşteptată, dar sigură.

Antonina închide caietul de cursuri şi stinge lampa. E ora şapte. Doru trebuie să se scoale. Se duce la căpă- tîiul lui şi îşi vîră degetele în cirlionţii revărsaţi pe pernă.

— Cucu !... Şapte dimineaţa !...

Filipache, încă neobişnuit cu această disciplină matinală, urmărită şi aplicată de Antonina cu încăpăţînare, se întoarce cu faţa spre perete, mormăie şi se supără ca un copil.

— Nino dragă !... Zău... E prea devreme... Să schimbăm regula asta, că prea e cazonă.

— S-o schimbăm, dar nu acum... Acum să ne sculăm şi să ne respectăm cuvîntul.

— Nino, mai lasă-mă o jumătate de oră.

-— Vrei să se supere mămica ?

— Numai un sfert de oră, Nino !

— Nu, Dorul mamei... Acum, sus ! Ca un copil cuminte, care iubeşte pe mămica şi-şi începe ziua sprinten şi fără tărăgăneli.

Doru se scoală, îmbrăţişează pe frageda dar inflexibila sa pedagoagă conjugală şi începe să-şi cate ale îmbrăcării.

— Ghetele nu mai sunt sub pat... Toate sunt puse colea, sub cuier şi în cuier...

Antonina pleacă şi revine, aducînd un lighean uriaş, alb, şi un ciubăr de fier plin cu apă.

Doru îşi strînge mîinile sub subţiori, se chirceşte ca de frig şi începe să scheaone :

— Acu e acu ! Tu nu te gîndeşti că apa începe să fie glacială. Cum o să suport eu regimul tău spartan !

— După o lună de zile, te vei obişnui deplin. Fii acum viteaz ! Băiatul mamei trebuie să fie robust şi garantat împotriva răcelii. Haide, repede !

Filipache, gol pînă la brîu, se apleacă deasupra ligheanului, se săpuneşte, se limpezeşte, rabdă o cană de apă rece în ceafă, două pe cei doi umeri şi un potop în spinare.

— Bravo, viteazul mamei !

Antonina îl înfăşură într-un prosop larg şi aspru şi-1 lasă în faţa oglinzii, să se descurce singur mai departe.

Apoi, rostind prin odaie, dereticînd patul lui Filipache, punînd lîngă el hainele din cuier — periate de cu vreme —- îl zoreşte să se îmbrace.

— Acum eşti gata ? Bun ! Deschide fereastra. Aici aştept de la tine un supliment de eroism. Să ştii că trebuie să ne deprindem să dormim cu fereastra deschisă. Este un capitol a cărui importanţă nici n-o bănuieşti. Eu am făcut lîngă Elvira un an de ucenicie. Trebuie să recunosc că Elvira — oricît de fantastică şi de paradoxală — are totuşi cîteva principii de viaţă practică vrednice să fie adoptate de toată lumea. Într-un an de zile de trai în aceeaşi cameră, am adoptat şi eu fereastra deschisă în timpul nopţii. Ne venea într-ajutor faptul că locuiam în etaj. Dar şi cei ce dorm în odăile de jos pot, cu oarecare precauţiuni, să se bucure de această binefacere igienică.

— La ferestrele noastre mi se pare că măsura ta nu se potriveşte.

— Te înşeli, dragul meu ! Putem să facem o fereastră în fereastră, adică să tăiem în două acest geam continuu şi să creăm o ferestruică secundară. În alte case, de pildă la vecinii de peste drum, ferestrele au, cum vezi, aşa- zisul oberlicht. Ei, acest oberlicht poate foarte bine să stea deschis toată noaptea, şi unde sunt ţînţari le pui în cale un tifon ori o plasă de sîrmă.

— Să zicem că ţînţari nu sunt sau nu pot să intre, dar guturaiul, tuşea, junghiurile ?

— Dorule dragă, cînd vom ajunge să d< : mim cu fereastra deschisă, te vei convinge şi tu, cum m-am convins şi eu, că toate aceste temeri şi obiecţiuni sunt prejudecată şi barbarie... Nu există somn mai sănătos şi siguranţă mai mare de sănătate decît în camera de culcare cu fereastra deschisă în timpul nopţii.

— Bine, draga mea, dar cînd dormi, te zvîrcoleşti, dai din picioare, arunci plapuma de pe tine... Nu te izbeşte curentul rece ? Nu te scoli cusut de junghiuri sau, cel puţin, cu un guturai de elefant ?

— Băiatul mamei frumos şi ignorant !... Zvîrcolirile în somn, plapuma aruncată şi toată neliniştea somnului vin, în primul loc, din pricina lipsei de aer din odaie ! Lasă în odaia de culcare, prin fereastra cu meşteşug deschisă sau întredeschisă, un curent de aer proaspăt continuu şi lin, un pîrîu aerian care să treacă pe la nasul tău, şi vei dormi neîntors, băgat în plapumă ca o sabie în teacă !

—■ Dăîscăliţa mea dulce !... Bobocul meu de nevestică !... S-o încercăm şi pe asta... Dar ştii, mai domol... şi după abondente pledoarii înainte-mergătoare... Mama se cam teme de reformele tale, şi cît vom mai sta împreună în casa asta, trebuie să fim prudenţi.

— înţeleg lucrurile foarte bine. Am făcut experienţa la noi acasă, cu mama mea. Nici cocoana Vasilichia nu este mai flexibilă cînd e vorba să introduci o noutate în casa şi în viaţa ei... Aşa sunt bătrînii, şi au dreptate. Dar băiatul meu trebuie să înţeleagă şi să-mi dea ajutor cînd e vorba de o inovaţiune raţională.

— Nino dragă, văd că tot n-ai uitat discuţiunea de zilele trecute asupra perdelelor. Ce vrei tu... Sunt laşităţi invincibile ! Tu susţii că trebuie să desfiinţăm perdelele pentru că sunt azilul de noapte şi de zi al tuturor bacteriilor. Mama susţine că o casă fără de perdele îi aduce aminte de spital şi de ospiciul de alienaţi... Tu ai dreptate ştiinţifică, mama are — ca să zic aşa — dreptate socială... între tine şi mama, de partea cui să fiu eu ?...

Antonina puse pe gura lui Doru mîna ei mică şi imperioasă :

— Destul ! Să amînăm pricina asta pînă la anul, cînd vom avea, cu ajutorul Domnului, cuibul nostru propriu.

— Bine, aşa să facem.

— Acum să trecem dincolo... Mama ne aşteaptă cu cafeaua cu lapte... Dar ce face un băiat cuminte după ce s-a spălat, s-a îmbrăcat şi s-a pieptănat ?

Filipache se uită la Antonina cu nişte ochi plini de drăgălăşie, dar în care pîndea şi se ascundea un fel de plictiseală ruşinată şi ironică.

— Mica mea dragă !... O să ai tu mai mult succes azi, cînd sunt însurat, decît mama cînd mă trimitea la şcoală, în clasa întîia primară ?

Dar figura Antoninei se făcu serioasă şi voluntară :

— Mama de aci ştie mai bine catechismul decît mama care ne aşteaptă cu cafeaua...

— Bine, bine, dar clipa de cucernicie pe care mi-o ceri tu trebuie să purceadă din inima mea... Altfel... semnul crucii... *Tatăl nostru* sunt prea exterioare şi programatice...

— Dă-mi-le acum, aşa cum poţi... Restul, adică esenţialul, îl voi aştepta cu răbdare.

— Nimă scumpă !... am trecut şi eu pe drumul celorlalţi... Cînd mi-erai departe, în ţara reveriei, a dorului nestins şi a poveştilor cu mînăstiri, cu clopote şi cu sfinte vegheri de noapte, mă simţeam gata de pelerinaj la Va- ratic, la Roma şi la Ierusalim... Dar acum, cînd hagiţa mea mult dragă e prizoniera mea şi nevasta mea... uite, vezi, simt, ca un ticălos ce sunt, că am pierdut şi avîntul, şi desagii pelerinului.

Doamna Sofia Filipache bătu la uşă :

— Veniţi, copii, că se răceşte
cafeaua ! Antonina isprăvi vorba
începută :

— Dorule, acum fă aşa pentru că te rog eu ; mai tîr- ziu te va îndemna inima ta.

H

Antonina stă pe divan, lîngă fereastra deschisă, şi croşetează. Soarele tomnatic luminează cu melancolii de aur stuful de tufănică de lîngă casă, spătarul de pluş verde al divanului şi bustul Antoninei. Filipache, adincit într-un fotoliu de lîngă sobă, priveşte cu ochi micşoraţi acest spaţiu restrîns, în care stau azi, adunate, cărţile, gospodăria, visurile lui secerate şi treierate şi stăpîna cea fragedă a jitniţilor inimii lui... Ce repede a rodit, pentru el, ţarina tinereţii, cum au crescut de grabnic holdele iubirii lui şi ce recoltă bogată şi strînsă fără bătaie de cap... Atîta a fost să fie totul ? Aceasta va fi toată primăvara vieţii lui de

artist zbuciumat şi de pribeag al dorului ? Un an de tensiune încîntătoare, de flori risipite prin scrisori, pe la Academie şi pe sălile Universităţii, şi apoi o viaţă întreagă de căsnicie placidă, de plug tras cu înţelepciune, între doi, pe ogoarele anilor uniformi şi de dialogism interminabil : Doru şi Antonina, Antonina şi Doru, Doru şi Antonina, Antonina şi Doru !...

Ce cuminte, ce dulce şi ce cumpănită e Antonina !.... E cu tot sufletul la această cuvertură pe care o croşetează... O face pentru mine, o face pentru casa noastră... De unde scoate ea aceste comori de seriozitate şi de devotament ?... De ce nu sunt şi eu ca ea ? De ce nu mi se pare şi mie, cum i se pare ei, că, legînd această căsnicie, am realizat un cap de operă în valurile vieţii, am cîştigat lozul cel mare sau marele diamant ?... Ce drălgalaşă este aşa, cu capul prefăcut în caier de aur !... Şi ce neînţeleasă şi absurdă este inima mea ! Nu mi-e dragă Antonina ?.... N-am avut eu norocul să găsesc în ea o soţie curată, sănătoasă, înţeleaptă ca o bătrînă, iubitoare ca o mamă ?...,

Ce-mi lipseşte ? Nimic... Nu simt nici o lipsă... Doar o nostalgie vinovată să fiu încă o dată singur în odaia mea, să mîzgălesc fără martori caietele mele şi să hoinăresc printre oameni şi printre scaieţi fără nici o preocupare de *cel de acasă,* fără să mă grăbesc să ajung la timp şi fără să redijez rapoarte asupra plimbării şi întîrzierii mele... Sunt fericit, fără îndoială... Aş fi un monstru să zic într-altfel... Dar ce dreptate are Schopenhauer !... Singură durerea e pozitivă... Mulţumirea, încîntarea, fericirea... sunt un abur care nu se preface nici în rouă, nici în ploaie sensibilă...

Antonina mişcă, în soare, eaierul său de aur şi se întoarse către Doru :

•— Dorule, azi trebuie să mergem împreună la secretarul Universităţii.

— E absolută nevoie, Ninuşco ?

■— Este, Dorule... Nu mai este vorba de mica mea vanitate să ne vază lumea unul lingă altul. Aici m-am lăsat convinsă de argumentele şi de repulsiunile tale. Dar cată să întrebăm ce declaraţii sau ce acte trebuiesc introduse la secretariat, ca să se ştie că studenta Antonina Ţanţu a devenit, prin căsătorie, studenta Antonina Filipache.

Un rîs anarhic, un rîs de canalie i se urcă în gît şi în ochi lui Filipache, dar îşi dădu seama ce jignire nemeritată ar aduce Antoninei şi se reţinu în ultimul moment... Antonina, cu ochii plini de soare, nu observă convulsiunile feţei lui Filipache.

—- Apoi... Ninuşco... numai pentru atîta să mergem la secretariat ?

— Gîndeşti că poţi să te duci tu singur ?

— Nu, fireşte...

— Gîndeşti că pot să mă duc eu singură ?

— Hm... nici asta n-o gîndesc...

— Ei, atunci care e concluzia ?

— Să nu ne ducem nici unul !

— Nu, Dorule... concluzia este alta : să mergem împreună. E o corvadă, dacă vrei, dar trebuie să apărem împreună. Nu ţi se pare că această compariţie a noastră este şi legală, şi de bun-gust ? Am renunţat să intrăm, braţ la braţ, în sala lui Maiorescu sau a lui Coco Deme- trescu. Poate că ai dreptate. Am fi fost prea senzaţionali. Deşi cit de mult, cît de înfrigurat am visat să mă arăt cu tine. nevasta ta, în acest amfiteatru universitar, unde ne-am cunoscut, unde ne-am logodit, fără ştirea noastră, şi unde am fost, pe urmă, fabula colegilor un an întreg.

—■ Ninuşca mea dragă !... Treci peste aceste copilării. Vom apărea braţ la braţ mai tîrziu, nu între colegii noştri, curioşi şi geloşi, ci în aula celebrităţii literare...

-— Te ascult !... Cred că ai dreptate... Dar dă-mi-o şi tu mie în acest punct ! E bine ca autoritatea universitară să ştie din gura noastră că ne-am căsătorit şi să ne arate cum trebuie să procedăm ca să obţinem convertirea numelui meu în matricolă. Secretarul ne cunoaşte. E un om serviabil. Ne va servi de doua ori. Ne va da deslușirile trebuincioase în această chestiune a schimbării numelui şi va mărturisi, profesorilor şi studenţilor, că suntem soţ şi soţie. Ce mai vrei ? Expeditiv, elegant şi discret !

— Bine, Nino dragă, aşa să facem... Dar cînd mă gîndesc că pînă acum n-am făcut încă nici una din vizitele cerute unor însurăţei ! Straşnic noroc am avut, cu nişte naşi domiciliaţi tocmai la Iaşi şi cu puţine perspective de a se muta la Bucureşti !...

— Lasă-te tu purtat, încet-încet... Şi nu vei simţi povara acestor vizite. Le intercalez eu printre zilele şi treburile noastre cum o fi mai bine.

—■ Fetiţo dragă, să mă ierţi că mă! las urnit aşa de greu. N-am mistuit încă bine ceremoniile de la Brăila, decorul de la Iaşi şi toate accesoriile celor două zile de cununie — civilă şi religioasă. Şi încă trebuie să fiu profund recunoscător şi lui tata Anghel, şi lui nenea Naum că s-au zbuciumat în locul nostru şi ne-au chemat doar la iscălitul registrelor şi la pusul cununiilor.

— Numai atîta păstrezi tu din cele două zile ale consacrării căsătoriei noastre ?

— Ninuşcă scumpă, de ce întrebarea asta ? Am fost fericit de fericirea ta şi fericit de fericirea mea atîta cît pot să fiu eu fericit, cu natura asta a mea, deziluzionistă şi risipitoare.

— Bine, să lăsăm acum... Vom găsi noi leacuri pentru toate... Să ne gătim de plecare... Azi îşi începe cursul Pom- piliu Eliade. Deşi nu sunt eleva lui, totuşi, aş vrea să-1 ascult.

— Atunci cum facem cu secretarul ?

— Mergem întîi la secretariat şi apoi... tu, dacă vrei, te înapoiezi acasă... Şi iarăşi dacă vrei, intri cu mine la cursul lui Eliade.

— ...Adică tocmai de ceea ce voiam să fug... O intrare senzaţională...

— Aci exagerezi. Nici eu, nici tu nu urmăm cursul lui Eliade... Profesorul nu ne cunoaşte, şi cei mai mulţi dintre auditorii lui, tot aşa... Prin urmare, nici o teamă...

— Haide, să fie precum spui tu... Eliade a fost profesorul meu de limba franceză timp de vreo două săptămîni, şi anume, în clasa întîia liceală, la începutul anului, cînd titularul era încă la băi. Mi-a lăsat o sprintenă şi călduroasă amintire. Nu l-am mai văzut de-atunci niciodată. A fost la Paris, şi-a luat doctoratul la temuta Sorbonă şi are azi o crescîndă şi meritată celebritate. Mi-ar fi drag să-1 revăd.

— Ei, atunci dă zor şi ia-ţi hainele cele bune, ca să-ţi revezi profesorul.

UI

Filipache e singur la biroul pe care azi îl împarte cu Antonina. Urmăreşte de cîtva timp un subiect, trăit ca în vis, odinioară, în copilărie. Este o întîmplare sîngeroasă, care s-a petrecut în satul natal şi în preajma casei părinteşti, dar pe care părinţii lui l-au ferit s-o privească. Se simte azi ceva mai slobod, mai dispus să pîndească avarul izvor al inspiraţiei şi — cu ruşine şi-o mărturiseşte — bucuros că a rămas singur. Antonina şi doamna Sofia Filipache s-au dus în Piaţa Mare, ca să tîrguiască zarzavatul de toamnă. Clariţa e la şcoală. Afară este o zi umedă şi învăluită în primele barizuri de fum şi de clălbuc.

A scris povestea aproape întreagă şi ar fi voit azi să-i dibuiască un sfîrşit. Dar recetind-o de la început,

cu- vînt cu cuvînt, o găseşte jalnic de impersonală şi clădită parcă din cărămizi furate din zidul altora... Sunt cîteva pasaje mai viguroase şi mai bogate în culoare proprie, dar sunt altele prea convenţionale şi venite pe gîrla tuturor... Chinuitoare şi uricioasă îndeletnicire !... Cîte neplăceri, cîte ponoase, cîte cărări de deznădejde !... Şi veşnic, duşmănoasa îndoială : „Scriu pentru că este cu adevărat în mine o vînă generoasă şi preursită, ori scriu că am consumat pînă la autofalsificare atîtea maldăre de scriitori străini ?

Ce nenorocire, ce tragedie, cu scriitorii unui neam, ieşit alaltăieri din sfîntul analfabetism ca şi obştesc !... Iată-ne cetind pe scriitorii pe care îi împing înainte şi-i consolidează generaţii lungi de moşi şi de strămoşi, toţi cărturari, mulţi scriitori şi ei... Pe cînd pe noi nu ne mînă înainte şi nu ne consolidează decît barl>aria atavică şi un mediu haotic şi mahalagesc, binevenit numai pentru geniul lui Caragiale... Cum oscilează şi cum se precizează sufletul scriitorului nostru între lecturile lui occidentale şi balcanismul vieţii cotidiane ?... Hrana lui sufletească (după ce-a consumat de multă vreme pe scriitorii români înaintaşi), scoasă din literatura popoarelor culturale, el trebuie s-o digereze într-un mediu cu totul înapoiat şi antagonic !"...

Filipache goneşte aceste gînduri paraponisite cum ar fi gonit nişte muşte sîcîitoare şi porneşte iar la munca migăloasă. Sunt lucruri întîmplate aievea şi legate de inima lui cu un fir indestructibil de înduioşată amintire. Dar nu e mulţumit cu această încercare de rechemare literară. Ar fi voit mai multă şi mai clocotindă patimă de povestitor !

Firește, pentru el este un basm din copilărie. Poate că pe Marin Voicu îl mai ţine minte. Adică ţine minte cum cineva (isprăvnicelul Marin Voicu) îl juca pe genunchi şi-i dădea în mînă un gîrbaci uriaş, dar chipul lui Marin s-a şters în ceaţa anilor.

Marin Voicu era sluga de toată încrederea a lui Vasile Filipache şi isprăvnicel pe moşie. Era om dîrz, rostea pe oameni la lucru mai mult cu gîrbaciul decît cu vorba şi cîteodată întrecea măsura la băute. Atunci era urgie mare. Pe moşia lui Filipache era învoit şi un sătuc de ţigani, o sută de bordeie, dincolo de gîrlă şi aproape de curtea boierească. Marin Voicu trăia rău cu ţiganii. Zăbavnici, pleşcaşi, vara îndrăgiţi de umbra salcîmului, iarna cu nasul în cenuşa din vatră, ţiganii îl întărîtau pe Marin Voicu şi cădeau — mai cu seamă vara, la secere ■— în plesnetele harapnicului său înfricoşat.

Avea printre ţigani cîţiva duşmani de moarte. Michi- nici ar fi bagat cuţitul în el fiindcă-i bătuse ţiganca, anul trecut, la arie. De ce ? Iscoditorii şi isteţii spuneau multe... Ţîrlea l-ar fi strîns de gît, că-1 prinsese cu nişte porumb verde de furat şi—i vărgase spinarea ca pe un ou de Paşte... Dar cine ar fi cutezat să se apropie de Marin Voicu cînd trecea printre ţigani cu biciul la spinare, ori cînd dăscăleca şi încăleca pe roibul boieresc, în alergăturile şi în slujba lui de isprăvnicel ?

Ţiganii pîndeau pe Marin Voicu să le cază în mînă cînd o fi beat. Şi ziua aceea sosi tocmai de Drăgaică, în zi de sărbătoare, cînd isprăvnicelul, după cîteva oale de vin băute, îşi dădu drumul călare prin „ţigănie", ca să iasă nu ştiu unde, „peste pod", unde îl trimisese boierul... A croit, de-a încălarele, cu biciul pe vreun ţigan, a înjurat pe vreunul, l-au întărîtat ţiganii cu vicleşug ?... Cercetarea stăpînirii n-a putut să desluşească, şi nimeni n-a voit să spună de unde a pornit furia ţigănească. Ţiganii au tălbărît toţi pe isprăvnicelul beat, l-au apucat de picioare şi l-au trîntit de pe cal...

Aici Filipache se opreşte cu ciudă. Descrierea lui e fără nerv. Mişcarea ţiganilor lîncezeşte. Ţigăncile nu zbiară cît trebuie şi iureşul ţiganilor nu e destul de sălbatic. Pagina trebuie refăcută. Filipache se scarpină în cap. Trebuie să toarne a doua oară, într-un ceas proaspăt şi fecund, această scenă tumultuoasă a ţiganilor care încaieră pe isprăvnicel. Trebuie, undeva, o proptea îndemînatică, un artificiu care să sporească efectul asaltului şi să facă din ceata ţiganilor o armată întreagă. Fireşte, ţiganii lui Filipache nu sunt danaii lui Omer, dar mijloacele poeţilor sunt aceleaşi :

Precum năvala mării în ţărm sonor de
stîncă izbeşte val de val, de vînt
întărîtată, şi întîi zbucneşte-n sus, ca,
după aceea, frîngîndu-se de ţărm, să
geamă crîncen,
şi stînci să încunune şi spume să
arunce, tot astfel şi danaii, în cetele
lor strînse, dădeau năvală-n luptă...

L-au trântit de pe cal pe Marin Voicu şi Ţîrlea a zbierat între ţigani : „Lăsati-mă pe mine să-mi săr sufletul cu el!..."

Michinici s-a năpustit şi el, cu un cuţit în mînă : „La- să-mă pe mine, Ţîrleo !"

Cine a înfipt întîi cuţitul în beregata lui Marin ? Ucigaşii au răspuns neschimbat, cu încăpăţînare : „Amîndoi am dat cu cuţitul, cît unul şi celălalt !"

Dar mai mult l-au giorsăit decît l-au măcelărit, fiindcă Marin Voicu a mai trăit cîteva ceasuri... L-au adus cu căruţa la primărie... Cîinii se ţineau după căruţă şi lingeau sîngele, iar nenorocitul se zbătea şi cerea horcăind : „Apă !... Daţi-mi apă !..."

Vasile Filipache plecase la tîrg cu o jumătate de oră mai-nainte. Sofia Filipache s-a întors de la primărie galbenă ca turta de ceară, a găsit în calea ei pe Doru, care se juca în ţărînă, 1-a ridicat în braţe şi a izbucnit în plîns... Şi Doru îşi aduce aminte de ora aceea plină de soare şi de colb, cînd maică-sa îl ţinea strîns în braţe şi plîngea...

In sfîrşit, cu muncă, cu încordare, schiţa o să iasă... Dar totul atîrnă de justificarea de la urmă. Un sfîrşit fericit, o încheiere meşteră, o cupă încinsă cu ghirlandă, care să primească, legitim, armonios, unda vinului vărsat !...

Filipache întrevede, ca prin nişte bălării pe care le agită vîntul, curba graţioasă a ideii terminale... Iată, aşa trebuie să şerpuiască sfîrşitul !... Şi se apucă să scrie. Dar doamna Sofia Filipache şi Antonina s-au înapoiat din piaţă, şi carul cu zarzavat s-a oprit la poartă.

Antonina intră în odaie, puţin rumenită de frigul de afară, zveltă şi amicală...

— De ce e băiatul meu atît de întunecos ?... Amărîta asta de literatură îmi sluţeşte băiatul !...

Il sărută pe frunte şi-i vîrî în gură o bomboană din- tr-un pacheţel pe care 1-a adus atîrnat de deget...

Doru mestecă bomboana cu comică dezolare.

— ...Vrei, nu vrei, bea Grigore agheasmă!... Ninuşca mea dragă !... mai stai pe dincolo cîteva minute... Urmăresc o idee şi nu voiesc să-mi scape !...

— Lucrează în pace !... Eu mă duc să dau ajutor mamei.

Dar ideea care îi nălucise lui Doru, însorită şi graţioasă. se topi şi se pierdu sub dibuielile lui grafice ! „Nu găsesc sfîrşitul care-mi trebuie !... A zburat ceva adineaori de sub nasul meu, nu ştiu ce călifar încîntător, dar am fost ageamiu şi am rămas cu buzele umflate !..."

Ii veni. într-un moment, să se supere pe Antonina că a intrat în odaie tocmai cînd îşi urmărea ideea, dar probitatea lui sufletească birui... „Aş ajunge ca

D'Argenton, poetul sterp din romanul *Jack* al lui Alphonse Daudet... Toată lumea e de vină în jurul meu... Mă turbură, îmi taie firul inspiraţiei sau îmi fură ideile... Dar nu e mai puţin adevărat că de cînd m-am prins tovarăş cu Antonina, scriu cu noduri, stau năuc, cu pagina în faţa mea cînd biata fată e lîngă mine şi suspin tainic după ceasurile mele de sihăstrie literară... Noroc că la primăvară, cel mai tîrziu la Sf. Dimitrie viitor, ne vom muta într-o bojdeucă a noastră, unde să pot să mă izolez şi să lucrez !..."

Antonina reintră în odaie de-a binelea. iDoru se simte, cu mirare, iritat împotriva ei, dar se stăpîneşte şi se jăluieşte făţarnic :

— N-am izbutit nici azi să pun în coporîie jurata asta de schiţă. Mi-a scăpat sfîrşitul printre degete adineaori, cînd ai venit.

— Băiatul mamei o să găsească altul şi mai bun.

Doru răspunde plictisit :

— Da, dar voiam să scap odată de belea şi să fac o încercare la revista lui Ollănescu-Ascanio.

Antonina ridică filele de pe masă şi le pune în ordine.

— Titlul rămîne acelaşi, aşa *el De Drăgaică, în sat la noi ?...*

— Păstrez titlul, dar mi se pare nejustificat şi pleoştit pînă ce nu voi găsi movila în care să-1 înfig.

— Un dram de răbdare !... Lasă-mă să văd şi eu modificările de azi şi să ghicesc cam încotro bate vîntui inspiraţiei tale. Cauţi un sfîrşit zguduitor sau un cîntec din bătrîni ? vrei un document sau o baladă ?

Doru înghiţi un nod de intimă umilinţă. Antonina avea o atitudine şi o claritate în ochi care îl pogorîră în clasele primare... Doru se gîndi : „Stai, frate, că e nevasta mea !... Cînd am pornit s-o iubesc era la o lecţie care preamărea însuşirile femeii şi fericirea de-a întîlni şi de-a iubi o femeie excepţională !... Dacă e superioară mie, este tot pentru mine şi pentru treburile mele !"

— Mămico dragă, ceteşte-o, receteşte-o, cîrpeşte-o... şi spune-mi ce prohab să-i dau... Vreau să-mi acord un alibi... N-am fost la examene fiindcă mă prigonea această stafie literară... Vreau ca profesorii şi colegii, cînd mă vor ceti în revista *Literatură şi artă română,* să spună măcar atîta : „Ar face bine să-şi treacă întîi examenele şi pe urmă să plictisească muzele române !..."

Intrarea Antoninei în familia Filipache-Calfaiani plutea mereu, ca o luntre neînţeleasă şi suspectă, pe deasupra apelor sufleteşti ale membrilor familiei. Clariţa o găsea pe Antonina prea serioasă, prea rece, prea profesorală, şi-i era urît să vadă acest tip didactic, de care era sătulă, stabilit acum şi în casa lor. Doamna Calfaiani, sora doamnei Filipache, o găsea pe Antonina pe gustul ei, căci o vedea sprintenă şi inteligentă, dar nu se mîngîia că n-avusese nici o parte în tainele premergătoare şi în peţitul acestei nepoţele. Nu admitea apoi — altfel decît restul familiei — această însurătoare la pragul tinereţii, cînd viaţa ţi se deschide largă[1], zburdalnică, plină de cîntece şi de hore, ca o grindină de petrecere. De multe ori îl căina pe Doru, şi în gîndul ei, şi cu glas tare : „Aoleo, Dorule maică, de-abia te ridicaşi în lume, şi te legaşi de piciorul patului cu brîul nevestii... Unde eşti tu, kir Calfaiani, care ai vînturat ţările şi muierile pînă ce te-ai astîmpărat şi te-ai însurat !..."Sofia Filipache, deşi înţeleaptă, resignată, şi, la suprafaţă, drăgăstoasă cu Antonina, în inima ei avea rezerve pe care nu putea să le biruiască. Se încredea în cuvintele şi în judecata lui Naum, ascultase cu bucurie aprecierile şi laudele Sandei Hagi-Oprea ; totuşi, prima întîlnire cu Antonina nu-i încălzise inima. Pe neştiute, în tainele conştiinţei, Sofia Filipache avea un nelămurit resentiment împotriva acestei străine din lumea întreagă, care robise inima, tinereţea şi viitorul feciorului ei pînă la uşile bisericii şi la lanţurile cununiei ! O vedea pe Antonina isteaţă, pricepută într-ale gospodăriei, învăţată la gătit ca o bucătăreasă cu diplomă, o vedea curată şi rostind prin toată casa, dar nu putea încă s-o iubească !... Nu-i plăcea cînd îl punea pe Doru la atîtea ascultări : să se scoale la şapte dimineaţa, să se spele (dacă se poate peste tot) cu apă rece oa gheaţa, să nu bea vin, să nu fumeze... ba, mîine-poimîine, să doarmă şi cu fereastra deschisă... Bune or fi toate aceste reguli, dar nu se cuvine ca tocmai femeia să-1 lege pe bărbat cu ele, şi cu atîta neînduplecare şi tiranie cum face Antonina... Cine ştie ce altă pravilă tainică[1] i-o mai fi pus în spinare bietului băiat, despre care el nu poate să vorbească, iar ea, mama lui, nu poate să'-l întrebe !...

Naum şi nevastă-sa, Emilia, făceau parte din categoria pozitivă. Găsiseră pe plac pe Antonina din primul moment şi sporiseră în dragostea lor şi în

buna lor convingere despre această scumpă cumnăţică. Celălalt frate, maiorul Daniil, şi nevastă-sa, Calipso, fuseseră şi ei la Iaşi, la cununie, dar rămăseseră, sufleteşte, mai departe, amabili şi nedeterminaţi.

Cazanul curiozităţii, al ipotezelor şi al aviditătţii de informaţii fierbea însă la Bucureşti, între familiile Cal- faiani, Iliuţă şi Matache, fiindcă soţii Hagi-Oprea erau prea bătrîni şi pironiţi în fotoliile lor, iar Sanda era cea mai devotată prietenă a Antoninei. Era o fericire că familia Iliuţă locuia tocmai la Urlaţi, dar nenea Iliuţă era acum la putere şi, cînd el, cînd ţaţa Varvara, veneau prin Bucureşti şi dădeau pe la neamurile din strada Semicerc.

Ştiind mai din vreme că soţii Iliuţă vor sosi amîndoi în Bucureşti, doamna Calfaiani se hotărî să facă o masă în familie, de bucurie că a sporit familia cu încă un suflet, Antonina lui Doru. Doamna Calfaiani chemă şi pe soţii Matache şi dădu foc maşinii de gătit ca la Crăciun şi ca la Paşte. Dar în chiliile domnieisale nu era loc destul. Se înţelese cu Sofia Filipache să facă masa dincoace, la ea, în odaia din mijloc.

Luară loc la masă Iliuţă, Matache, soţiile lor, Doru şi Antonina, cele două matroane surori şi Clariţa. Lampa era atîrnată deasupra mesei şi era aprinsă, fiindcă afară era o zi posacă, cu nouri negri şi cu burniţă. De la bucătărie răbufneau în odaie mirosuri plăcute şi calde, înlocuind deocamdată căldura sobei, încă neintrată în slujbă. Încăperea era strimtă, dar buna dispoziţie a conmesenilor era imensă. Pare că tocmai această strîmtorare şi această intimitate o căutau de multă vreme. Doamna Calfaiani era o renumită bucătăreasă, eleva lui Calfaiani, răposatul ei soţ, care însă nu mărturisise niciodată că fusese ucenic de bucătar în Ianina.

Antonina se oferise să servească, dar doamna Calfaiani îi declarase cu emfază :

— Nu poate să slujească acela în cinstea cui e dată masa.

Şi Antonina îmbrăţişase pe doamna Calfaiani întru satisfacţia zgomotoasă a conmesenilor. Clariţa şi spălătoreasă casei — chemată anume şi prefăicută în jupîneasă pentru ora aceea — ţinură grija bucatelor şi a farfuriilor.

Masa era simplistă, dar grasă, plină, patriarhală şi stropită cu cel mai bun vin pe care-1 găsise nenea Iliuţă în pivniţele unui prieten de la Valea-Călugărească. Nimic altceva decît meniul bunicăi : o

supă cu găluşti, o găină rasol cu hrean sau cu mujdei, după alegere, a doua găină, mîncare cu caise, un muşchi de porc la tavă împănat cu usturoi şi plăcintă cu mere... Dar toate acestea trecuseră prin mînă de meşter, prin vigilente măsuri de curăţire şi printr-un foc calculat matematic.

Interesul mîncării birui îndelung interesul de-a privi şi de-a asculta pe Antonina. N-o vedeau întîia oară, dar de-abia acum observau că are cîţiva pistrui ovreieşti pe un obraz, că rîde cu gura, dar ochii îi rămîn aproape serioşi, că are un glas cam bărbătesc, că are un sîn atît de mic, încît o să fie peste putinţă să alăpteze copilul, dacă o rămînea însărcinată şi o putea să-1 nască...

Iliuţă prezida masa cu firescul său ceremonios, dar consolidat fericit de situaţia lui de secretar al primăriei din
Urlaţi şi membru al partidului conservator. Şi, precum se ştie, conservatorii luaseră puterea, sub conducerea venerabilului şef Gogu Cantacuzino, la 15 zile după bătălia din strada Enei, adică din ziua de 12 aprilie 1899. Ma- tache avusese norocul să rămînă la abator ! 11 învăţase Doru ce să facă. îi ticluise adică o scrisoare către primarul capitalei şi-i dăduse curaj să ceară o audienţă. De- lavrancea, primarul capitalei, se înduioşase şi se declarase ocrotitorul lui Matache. Nenea Matache uitase martiriul său politic din strada Enei. Numai cînd se privea în oglindă vedea că o mustaţă este mai mică decît cealaltă.

Varvara lui Iliuţă şi Catrina lui Matache stăteau încă politicoase şi rezervate în unitatea veselă care începea să se închege. Nu le reţinea nici răceala, nici mîndria An- toninei, căci era comunicativă şi apropiată. Le reţinea — pe neştiute — depărtarea dintre şcoala lor primară, neterminată, şi Facultatea de litere a Antoninei. Mă rog, verişoara lor era fată învăţată. Se vedea după limba ei, ca din carte, şi după atîtea lucruri ştiute, de care vorbea cu Iliuţă şi cu Matache. Dar — la ce să vorbim cu păcat ? — ruda lor cea nouă părea modestă, la locul ei şi cu toate minţile acasă, măcar că era studentă la facultate.

Intre ele, Varvara şi Catrina făceau o pereche bogată în contraste. Varvara era rotundă, sănătoasă şi pozitivistă. Catrina era scofîlcită, plină de beteşuguri şi superstiţioasă. Dar amândouă erau nişte eroine ale maternităţii şi ale sărăciei cocoloşite şi mistificate. Şi una, şi alta aveau cîte cinci-şase copii, numai că Varvara se ţinuse bine, pe cînd

Catrina rămăsese beteagă. Ambele familii, dar mai ales familia lui Matache, căşunau doamnei Calfaiani, de multe ori, supărări şi cheltuieli.

Oricum, zilele nu seamănă între ele. După douăzeci, de necaz şi de post, mai vine una, de voie bună şi de praznic. Drept vorbind, pentru familia lui Iliuţă azi era vreme bună şi belşug, şi cît vor fi „ai noştri" la putere, viaţa la Urlaţi va avea înlesniri şi mîngîieri. Dar cine ştie cum se învîrteşte roata politică şi ce prefaceri neaşteptate pot să vină !

Iliuţă cunoaşte aproape exact ce intrigi surde, ce zbucium şi ce lupte mascate se petrec azi în partidul conservator şi chiar în sînul cabinetului ministerial. Dar, în viaţă, trebuie să ai totdeauna un dram de filosofie, şi cînd dai de un vin bun să nu-l dispreţuieşti. Iliuţă bea în sănătatea însurăţeilor şi caută să uite certurile cu junimiştii şi de îngrijitoarea lor neparticipare la guvern, însă îşi aduce aminte că are treabă la unul din ministere ; şi a cetit deunăzi, în ziarul partidului, că la acest minister a fost numit şef de cabinet tocmai un prieten al lui Doru...

—■ Spune-mi, Dorule — întreabă Iliuţă — Bujoreanu, pe care l-au numit deunăzi şef de cabinet, nu este prietenul dumitale ? Pare că aşa ştiam.

Filipache, viu surprins, se uită la Antonina :

— Ştii că are haz ! Bravo, lăutarul nostru ! Să ştii că el trebuie să fie ! Nene Iliuţă, aflu vestea asta acum, de la dumneata, fiindcă, din păcate, nu m-am 1 cuit : nu urmăresc ziarele... Mă voi interesa chiar astă-seară şi voi afla.

— Dar ce face prietenul celălalt, cel cu Iordanul mutat la 28 martie ?

— Badea Jiu ? Tare-mare ! Este acum la Iaşi. S-a cam lepădat de socialism o dată cu boierii socialişti şi trăieşte şi el în Iaşi pe lingă *generoşii* trecuţi la liberali... A fost la nunta noastră şi a repetat botezul de la 28 martie, dar cu şampanie...

•— Ei, ne pare rău. N-am putut, cu nevoile noastre, să fim şi noi la nunta voastră. Ne-a spus ţaţa Sofia că a fost mare petrecere şi mare belşug.

— Nene Iliuţă, noi nici nu le-am dorit, nici nu le-am gonit. Naum şi cu gheneralul lui au voit să facă pe camarazi să petreacă şi le trebuia un prilej... şi l-au găsit cu nunta noastră...

— Lasă, că a fost bine !... Să trăiţi, să înfloriţi şi să rodiţi, că, fără roadă, via nu e vie şi căsnicia nu e căsnicie !...

Iliuţă deşartă paharul. Situaţia politică i se pare mai puţin întunecată. Dacă se face împăcarea cu junimiştii sau chiar dacă vine un guvern pur junimist, cu Carp în frunte, cine o să vie la primăria din Urlaţi ? Acolo nu există deosebire între albi ; sunt toţi conservatori ! Prin urmare, el rămîne la primărie ! Se întoarce iar către Doru :

— Bine ai făcut ce-ai făcut cu cumnatul Matache... Bravo primar ! Bravo Delavrancea !...

Matache îşi vede tacticos de masă. De cînd este protejatul primarului conservator, a renunţat la orice fel de veleitate politică, fie ea chiar de palavre la un pahar cu vin băut între neamuri. Deci... Iliuţă nu mai are cu cine discuta. Partida de table politice, între ţigare şi cafea, e suprimată. Dar îi place verişoara Antonina. De unde ştie ea cum se munceşte via, cum trebuie să faci un grajd pentru vite şi cum ţii un registru de partizi ?...

Antonina, din vorbă în vorbă şi fără să caute cu dinadinsul, îşi aminteşte unele lucruri învăţate lîngă maica Antonina, ca secretară de econoamă şi ca scriitoare de registre... Cu toate acestea, peste nourii de afară, mai este încă un strat de nouri, apăsători pentru toată suflarea conservatoare din ţară.

Iliuţă îşi sprijineşte fruntea în palmă şi-şi descarcă greul inimii într-un suspin, care pogoară pe barbeţii lui ca o plasă de umbră pe munţii Hermonului.

— Merge greu de tot cu tratativele împrumutului în Germania... Şi ne-a pus în mare cumpănă telegrama regală trimisă lui Dimitrie Sturdza de ziua lui...

Dar cine din conmeseni poate să întovărăşească pe Iliuţă pe calea acestor probleme de stat !... Matache bea şi tace. Doru zîmbeşte fără să vorbească, cu gîndul la capul lui Bujoreanu, printre solicitatorii din anticamera ministerială. Varvara şi-a pus ochii pe bluza Antoninei, făcută din pînză de casă, şi-i cere deslușiri. Clariţa, aleargă la o colegă. Catrina ascunde cu mîna ceaşca din care a băut cafeaua şi pe care a întors-o cu gura în jos, pe farfurioară.

Conmesenii se ridică, încarcă cu mulţumiri şi cu complimente pe doamna Calfaiani şi se despart.

Iliuţă îl ia la o parte pe Doru şi îl priveşte în ochi lung şi pregătitor.

— Vreau să-ţi vorbesc ceva serios...

— Spune, nene Iliuţă.

— Aşa e că te gîndeşti mereu la şeful nostru de cabinet ?

— Adevărat că mă gîndesc.

— Ascultă-mă, Dorule. Eşti acum bărbat deplin. Te-ai însurat, vei avea mîine căsuţa ta, vei începe să cunoşti greutăţile vieţii.

— Nene Iliuţă, am început să le cunosc de pe acum.

— Vezi bine, aşa e viaţa... M-am gîndit mereu la tine zilele astea şi m-am hotărît să-ţi dau un sfat prietenesc şi bătrinesc.

—■ Care, nene Iliuţă ?

— Aruncă nepăsarea ta de pînă acum şi înscrie-te într-un partid politic !... Priveşte la Delavrancea ! Priveşte la Maioreseu !... Stai şi judecă pe prietenii tăi socialişti... Morţun, Radoviei, Diamandy, Nădejde... au trecut toţi la liberali... De ce ? Le-a dat Dumnezeu, cum se zice, mintea moldoveanului cea de pe urmă ! îşi risipeau tinereţea, băteau apa în piuă, rîdea lumea de ei... Dorule, deschide ochii şi tu şi înţelege oamenii cu care trăieşti ! Nu te socoti mai înţelept decît aceia pe care îi ţineai, pînă ieri, mai înţelepţi decît tine. Ia viaţa aşa cum este ea. Ca mîine, vei avea un copil... Pe urmă, încă unul... Ce vei face tu cu cele cîteva mii de lei ale tale şi cu venitul zestrei Antoninei ? De-abia chiria casei şi demîncarea ! Nu e aşa ?

— ...Da, nene Iliuţă, nu zic altfel...

— Apoi vezi !... Şi unde mai pui că voi amîndoi sunteţi încă studenţi. N-aţi făcut rău că v-aţi luat devreme. Eu am tot vorbit cu Varvara, care se mira de graba voastră. „Lasă pe copii că au făcut bine ! Să n-apuce să-şi risipească dragostea pe la conacele de pe drum..." Dar acum e vorba să întemeiaţi un trai chibzuit, la care să rîvnească şi altă lume. O să isprăviţi învăţătura şi o să puneţi diploma în buzunar. Şi pe urmă ? Cine vă cheamă la catedră ? Cine vă trimite în streinătate, ca să vedeţi şi voi lumea şi să vă lustruiţi învăţătura ? Iţi place prietenul dumitale Bujoreanu ? Eu zic că a fost băiat cuminte ! Şi ce 1-a costat ? S-o fi dus la Delavrancea, la Arion... mă rog, la vreunul dintre cărturarii conservatorilor, şi i-o fi

spus : „Ştiu să scriu !..." Nu poţi să spui şi tu la fel ? Ba încă cu mai multă dreptate decît Bujoreanu !...

Filipache începu să rîdă. ,,Nenea Iliuţă face critică literară !...[u]

— Nu zic bine ? Te las să chibzuieşti şi să judeci singur. Şi să nu crezi că te îndemn să te iei după Bujo- reanu şi să te înscrii la boieri. Pentru mine ar fi mult mai bine să te înscrii la liberali. Şi care ar fi momentul cel mai nimerit ? Cînd să te înscrii, dacă nu acum, cînd toată protipendada socialistă a trecut sub steagul liberal ? Zău, Dorule !... Ce bine ar fi să te văd într-o zi dat şi pe tine la gazetă, printre generoşii partidului liberal ! Gîndeşte-te, omule, că îmi iei o piatră de moară de pe suflet ! Ce mi-ar mai păsa de zilele opoziţiei cînd aş şti că văru-meu este inspector, deputat, mă rog, consilierul şi colaboratorul lui Haret ! Am şi eu copii de şcoală ; mă gîndesc mereu : ştiu eu unde o să ajungă conservatorii mei cu atîta vrajbă în familie ? Şi pe urmă, cine şi-a numărat zilele şi ştie ce-1 aşteaptă ? Aşa că sfatul meu şi dorinţa mea asta este ! Hotărăşte-te şi leagă-te cu liberalii ! După capul meu, au mai mult viitor decît boierii noştri...

— Nene Iliuţă, ce răspuns să-ţi dau ? Să-ţi răspund şi eu ca orice prost, care e şi însurat : lasă-mă să mă sfătuiesc cu muierea...

— Bine... foarte bine... Antonina mi se pare o femeie cu cap !

V

„Lui Doru Filipache Costache Boruzescu îi trimite, de la mînăstire, smerite închinăciuni şi frăţească hiritisire.

Frate Dorule, am primit cartea ta de poftire la nuntă. Nu m-ai uitat. Iţi mulţumesc, măi frate ! N-am putut să viu. Cum era să viu ! Numai de nuntă nu sunt acum ! Nu simt nici o îmbunătăţire. Poate eram mai zdravăn cînd aţi venit şi m-aţi văzut, la sfirşitul

lui septemvrie. Dar nu mă plîng de nimic. In starea mea de azi, nu puteam să nimeresc mai bine ca la Mînăstirea Neamţu. îmi pare rău că n-am căutat-o mai devreme...

Frate Dorule, fii sănătos ! Ingăduieşte-te şi trăieşte bine cu tovarăşa pe care ţi-ai ales-o ! Spune-i că-i păstrez în inima mea un gînd cald şi recunoscător că m-a dat în grija maicii Antoninei, de la Varatie. Maica An- tonina a venit de două ori pe la mine. Mi-a adus pere, mere, caş proaspăt, o pîine cit roata carului, alte lucruri de mîncare şi două „gavanoase" cu dulceaţă de gutui, unui de gutuie rasă şi altul de beltea. Mi-a spus să mănînc multă dulceaţă de gutuie, că e bună la boala mea. M-a înduioşat... Am văzut-o pe mama în costum ie călugăriţă.

Prietenul doftor a plecat şi el. Nu era să se călugărească lingă mine. Dar mă împac bine şi cu doftorul mînăstirii. Poate că îl ştii şi tu, ori îl ştie soţia ta. Nu e prost. Multă carte doftoricească nu ştie, dar... e mai bine cu un deştept la pagubă decît cu un prost la cîştig.

Mi-a dat un sfat, de unde am înţeles că are inimă şi minte. Adică n-are nici o trufie şi nici o zulie pe alţi doftori mai învăţaţi şi mai destoinici decît el. Mi-a spus că la Mînăstirea Agapia trăieşte, retrasă şi suferindă, o doftoriţă care bate pe toţi doftorii din ţara românească. Astă doftoriţă s-a lăsat de meşteşug, nu mai primeşte bolnavi, dar uneori, cînd e mare nevoie sau este rugată de oine ştie cine, se ridică din pat (că e bolnavă şi ea !) şi face minuni ! Te rog întreabă pe doamna Antonina dacă cunoaşte pe această făcătoare de minuni de la Mînăstirea Agapia sau dacă a auzit despre ea.

Ştiu şi eu ce să mai fac ? Mă bate gîndul să mă duc s-o văd. Ce-o să pierd ? Esculapul meu îmi spune că colega lui de la Agapia, ca suflet şi ca purtare cu lumea, este de o rară gingăşie. Poate că primeşte să mă vază şi să mă cerceteze. Dar iar cad pe brînci şi mă întreb : Şi dacă m-o cerceta, ce-o să-mi spună mai mult decît mi-au spus alţii şi scuip eu în fiecare zi ?...

Păcat ! ar fi trebuit să cunosc locurile astea măcar cu un an mai devreme... Stau tot în chilia pe care o ştiţi, în dosul magaziilor mînăstirii... E un colţişor scobit ca un fund de căldare. Nu se simte nici o adiere. îmi spunea doftorul deunăzi că numai la

Davos, în Elveţia, a mai văzut aşa loc bun de iernat pentru cei bolnavi de piept... Soare dulce, cer prielnic, mirosul brazilor vecini şi pacea asta mînăstirească, întreruptă, rar, de sus, de croncănitul corbilor călători.

Dar oamenii care trăiesc aici în mînăstire !... E adevărat, mai lipseam eu... Aici să vii sănătos şi să stai un an întreg pentru documente omeneşti...

M-am împrietenit la toartă cu părintele Chesărucă. Rămîne cel dintîi din colecţie. N-am văzut un idealist mai mare pînă acum ! Eu credeam că pentru formarea unui idealist nu este mai bună şcoală decît a lui Platon şi a lui Kant. M-am înşelat... Părintele Chesărucă ar putea să dea lecţii şi lui Platon, şi lui Kant... Călugărul ăsta (în felul lui un gospodar de mîna întîi) de două ori şi-a împărţit, pînă acum, averea la „calici"... Da', ştii, tot !... pînă la cămaşă şi la ciubote... Şi cu o singură cămaşă şi cu dulama pe deasupra a plecat la Sfîntul Munte... Dar nici acolo n-a găsit călugăria după calapodul lui şi s-a înapoiat la Mînăstirea Neamţu... Omul ăsta n-are griji, n-are temeri, n-are lupte cu sine, nu se sfieşte să mănînce cu mine, să vegheze lîngă mine, să mă ajute la neputinţele mele de ofticos... Ştie ce e moartea, ştie la cine se duce, ştie pentru ce a intrat în mînăstire !...

N-am vreme şi n-am inimă să mă împrietenesc şi cu Moralescu. Asta e, poate, şi mai tare decît Chesărucă. E urmaşul lui Origen. Singur pe sine s-a făcut famen, pentru împărăţia cerurilor. îmi pare rău că trebuie să-1 las mai deoparte.

Şi trebuie să las deoparte şi pe vlădica Narcis, stareţul mînăstirii ! Unde pot să mă duc eu la stăreţie şi să stau de vorbă cu sfătosul bătrîn atîta cît aş fi făcut-o dacă eram teafăr ! Rar om mai e vlădica ăsta ! Istoric, poet şi un credincios fanatic. îmi spun toţi pe aici că molitfele lui gonesc dracii şi dau tămăduire !

Am intrat într-o lume de care n-aveam nici o idee... Dar păcat, e prea tîrziu !... M-am înfierbîntat cu scrisul acestei epistole... Pare că mi-am ieşit — vai, cîteva

 clipe ! — din urciorul meu hodorogit şi am fost altul... Dar, iată... iată dezamăgirea şi realitatea !...

Dorule... aruncă în foc petecile astea, dar păstrează în inima ta prietenia şi amintirea lui Constantin Boruzescu !"

vi

— Să trăieşti, Nina mea dragă !... Noroc şi viaţă lungă !... Să-ţi trăiască bărbatul !... E acasă şi el ?...

Elvira aruncă pe canapeaua din verandă un pachet alb de la „Capşa", o jerbă de flori de la florăria „Gunesch" şi o învălui pe Antonina într-o îmbrăţişare lungă şi pătimaşă.

— N-am venit pînă acum în căsuţa voastră fiindcă... nu mi-a sosit încă darul de casă nouă pe care vreau să vi-1 fac. Dar n-am putut să mai aştept.

Antonina o dojeni ca pe o soră :

— Şi tu ţii la aceste forme şi convenienţe ? Ce păcatele ? ! Vino încoace în chilia noastră... Doru te-a ochit prin fereastră şi a fugit dincolo, să-şi rectifice... uniforma.

— Ei, poftim ! Astea sunt forme şi convenienţe !

— Nu, Elviro !... Asta este elementară cuviinţă.

Intrară în odaia cu ferestrele spre stradă, plină de miros de răşină proaspăt aprinsă şi de insinuarea dulce a primului foc făcut în sobă.

— Ce chilie drăgălaşă !... Se putea altfel ? ! Sunt în lume legi misterioase... care ne subjugă cu înalta şi mascata lor armonie... Chilia ta de la Varatic trebuia să-şi găsească un echivalent şi o prelungire la Bucureşti... Şi nici mirosul de răşină nu putea să lipsească !

— Da... dar pentru un cuvînt cam prozaic. Soba e veche şi cam miroase... Şi atunci am aprins puţină răşină...

Doru Filipache intră cu mîinile întinse spre Elvira :

— Bine-ai venit în schitul nostru !

— Aşa e ?... Asta e cuvîntul situaţiei... Noroc şi sănătate !... Flori multe în calea voastră !... Şi pînă cînd le veţi face voi să răsară, îngăduiţi-mi mie să vi le aduc aşa, din cînd în cînd.

— îţi mulţumesc cu adîncă plecăciune, domnişoară Elviro ! Rămîne acum să ne explici de ce ne-ai adus şi aceste prăjituri.

Cineva bătu la uşă. Antonina ieşi o clipă să vorbească. Elvira privi pe Doru din ascunzişul genelor ei lungi şi languroase :

— Trebuie o explicaţie ?... Va veni mai tîrziu... Vei inventa-o singur.

Filipache se dojeni el pe el însuşi : „Asta înseamnă a căuta pe naiba în cînepă !..."

Antonina reveni şi propuse :

— Fiindcă avem prăjituri, nu ne mai trebuie decît apă... Renunţăm la dulceaţă, aşa este ?...

— Da, Nino... Cum vrei tu... îmi dai voie, domnule Filipache, să mă uit prin cărţile dumitale ?

— Cum de nu, domnişoară !... Dar nu se mai vede bine. Aşteaptă să ne aducă lampa.

Servitoarea aduse, pe o tavă, cîteva pahare şi o sticlă cu apă.

— Elviro, am introdus şi în strada Semicerc apa fiartă şi răcită în sticle, la pivniţă... Pune tava pe masă, fetiţo, şi adu-ne lampa...

— Tot dumneata ai învăţat-o pe Antonina şi nevoia asta cu apa fiartă ?

— Ţi se pare un lucru rău, domnule Filipache ?

— Domnişoară Elviro, cred că este un lucru bun, dar trebuiesc uriaşe cheltuieli de voinţă şi de stăruinţă să introduci între barbari un obicei civilizat.

— Asta însemnează că Nina noastră este o bravă tovarăşă din caravana lui Stanley... Dar iată-mă fără de veste tocmai la un pas de al doilea motiv al vizitei mele... Pe lîngă dorinţa mea să văd cuibul vostru, mai este ceva... Am venit să vă poftesc, pe mîine seară, în loja mea, la reprezentaţia Agathei Bârsescu.

Filipache întrebă, dintr-o dată, fără nici o răzgîndire :

— Care reprezentaţie ?

— *Magda* lui Sudermann... Am citit piesa mai demult şi o ţin minte destul de bine, dar n-am văzut-o jucată pînă acum... Cei ce au văzut-o pe Agatha Bârsescu în *Magda* sunt entuziasmaţi ca nişte hagii care se înapoiază de la locurile sfinte... Am o lojă pentru reprezentaţia de mîine. Mîine, marea noastră tragediană apare încă o dată în rolul acesta — zice-se rolul ei favorit. Ce ziceţi ? îmi faceţi această bucurie pe care v-o cer ? Veniţi cu mine să vedeţi *Magda ?*

Filipache fu gata să deschidă gura şi să răspundă afirmativ, dar se întîlni ochi în ochi cu Antonina şi rămase fără glas. Antonina luă, după prăjitură, paharul cu apă şi, ţinîndu-l între degete, puse această problemă :

— Nu putem să mergem la Agatha Bârsescu decît cu soacră-mea şi oumnată-mea... ba socotesc că şi cu doamna Calfaiani, mătuşa lui Doru... Toate au auzit de Agatha Bârsescu şi vor s-o vază. E cu neputinţă să jignim familia şi să mergem numai noi doi.

Filipache începu să protesteze :

— Fugi de-acolo, Ninuşco ! Atunci ar trebui să chemăm telegrafic şi pe nenea Iliuţă şi pe ţaţa Varvara !

Antonina replică, lucidă şi categorică :

— Gîndeşte-te mai bine şi vezi că am dreptate. Şi mai este altă chestiune... Putem s-o luăm pe Clariţa cu noi, să vadă această reprezentaţie ?

Elvira interveni :

— Aici lasă-mă pe mine să-ţi răspund, care cunosc piesa...

Doru nu avu răbdare să asculte părerea Elvirei şi se ridică cu alt protest :

— Nino dragă, Clariţa este elevă în cursul superior de liceu ! Ce temeri şi ce prohibiţiuni vrei tu să institui pentru ea ? Lasă-mă pe mine să cercetez situaţia şi să fac cum va fi mai înţelept. Domnişoară Elviro, negustoreşte, care este oferta dumitale ?

— Vă ofer trei scaune, mîine, în loja mea. Adică şi mai bine : poftim, aveţi aici biletul cu numărul lojei. Ocupaţi loja, şi apar şi eu mai tîrziu.

— Foarte bine ! Restul ne priveşte. Pentru numeroasa mea familie, din Bucureşti şi din Urlaţi, răspund arginţii mei. Iar dumneata, domnişoară Elviro, primeşte un potop de mulţumiri şi de complimente !...

— Cu condiţia ca Antonina să nu iacă opinie separată...

Antonina avu un gest larg şi dezinteresat :

— Elviro dragă, eu nu pot să uit niciodată ce reguli de delicateţă mă leagă de rudele mele.

Filipache răspunse cu ironică zburdălnicie, dar pe urmă îşi dădu seama că a făcut o greşală :

— Te-am înţeles... Ar fi singurul caz cînd putem admite ca oarecine să fie mai catolic decît papa.

Elvira avu aerul că n-a auzit cuvîntul lui Filipache.

— ...Ce văd aici ? Portretul lui Sar Peladan şi autograful lui ? De unde le ai ?

— Ai uitat că a trecut prin Bucureşti acum doi ani ? Fireşte că n-am fost eu primul destinatar.

— Ce mai fac prietenii dumitale, acei băieţi inteligenţi pe care i-am cunoscut anul trecut ? Nu i-am mai întîlnit în drumurile mele şi nici prin reviste n-am mai dat de numele lor.

— Boruzescu, cel mai preţios dintre ei, e bolnav de ftizie... Mă doare inima de el, bietul băiat, şi-1 jelesc ca pe un frate. Cît despre Bujoreanu, dacă n-ai fi fost prea absorbită de medicina dumitale, ai fi auzit că el e şef de cabinet.

— El este ? Iată ce noutate ! Am crezut că noul şef de cabinet este vreun frate mai mare sau vreun neam al poetului Bujoreanu.

— Deloc. Este chiar bardul nostru.

Elvira se aşează din nou pe scaun şi începu să-şi pună mănuşile.

— Copii, mă duc. Ca să fiu liberă mîine seară, trebuie să înlocuiesc azi pe colegul care va face mîine acelaşi lucru pentru mine. Cred, domnule Filipache, că nu vei mai găsi bilete pentru *Magda...* Spre siguranţă şi spre liniştea conştiinţei dumitale, du-te şi întreabă chiar acum. Şi pe urmă vei putea să te destăinuieşti familiei dumitale, fie că ai găsit bilete, fie că n-ai găsit...

—■ Ideea este bună. Dar ce facem dacă într-adevăr nu mai sunt locuri ?

— Spui acasă toată povestea. Invitaţia mea, demersul dumitale şi... perspectiva unei viitoare reprezentaţii...

— Ce te face să crezi că nu voi mai găsi locuri ?

— Mai rămăseseră foarte puţine. Dar du-te şi verifică.

în momentul plecării, Antonina propuse următoarea
dezlegare :

— Dacă Doru nu găseşte încă o lojă, sau încă două staluri, nu putem aduce cu noi nici pe Clariţa fără mama, nici pe mama fără Clariţa... Şi atunci, Elviro, să ne dai voie să venim cu amica noastră Sanda.

Filipache răspunse Antoninei cu oarecare nerăbdare :

— Şi dacă Sanda nu este acasă ?... Ori este acasă şi are musafiri, sau migrenă, sau necazuri mai tari decît celebritatea Agathei Bârsescu ?... Nu putem să găsim astă- seară cheia situaţiei de mîine seară... Să aşteptăm pînă mîine...

*

In seara următoare, Sanda, Elvira, Antonina şi Doru erau toţi laolaltă cu cinci minute mai înainte de ridicarea cortinei. Cu toate că *Magda* nu era la prima reprezentaţie, totuşi, teatrul era plin pînă la strapontine. După lumea specială a premierelor, veneau acum să privească pe marea comediană interpretă profesorii, funcţionarii, negustorii, cîte un mic sau mai mare boier agricultor şi, pe ici, pe colo, profesioniştii criticei teatrale şi ai ziarului. Elvira recunoştea prin loji unele figuri din breasla doftoricească. Filipache observă într-un fotoliu de orchestră pe amicul său Silviu Bujoreanu. Fiind o reprezentaţie ordinară, cei mai mulţi dintre spectatori veniseră îmbrăcaţi în ţinută de oraş. Doamnele însă erau mai protocolare şi, cu puţine excepţii (între excepţii Sanda şi Antonina), purtau toalete de circumstanţă.

Doru Filipache se simţea cuprins şi învăluit de acea falsificare specială sufletească pe care o cunosc artiştii cînd plutesc pe lacul mulţimilor. Dar mai era în subconştientul lui şi o vagă şi obscură încîntare, pe care nu voia s-o cheme la lumină. Intre Antonina, soţia lui, Sanda, vară-sa, şi această enigmatică şi strălucită Elviră — spre care începeau să se întoarcă jumelele din sală — Doru se simţea uşor ca un fluture, măgulit şi erou de baladă inedită. Şi i se părea, în fantazia lui, îmbiată de luminile din sală şi biciuită de zumzetul asistenţei, că sub legănarea atotcapricioaselor sale gînduri îl aşteaptă, dornice şi sclave — Antonina, Sanda, Elvira — răzoare de busuioc, vetre de rozetă şi cordoane de chiparoase...

Cortina se ridică şi începu actul introductiv. Sîntem în casa locotenentului-colonel în retragere Schwartze. E un bătrîn aspru, un ireductibil reprezentant al vechii mentalităţi germane, căsătorit a doua oară şi muşcat de un prim atac de paralizie. Prin viaţa lui au trecut în galop pustiitor, de cîteva ori, Walkyriile destinului. De la prima lui soţie i-au

rămas două fete. Cea dintîi, Magdalina, nevoind să primească de soţ pe teologul viitor pastor Heffterdingk, a părăsit casa părintească şi a plecat în toată lumea. A rămas acasă blajina Maria, logodită azi cu un ofiţer, văr cu ea, dar logodnă lungă, la capătul căreia nu prea se zărea dota cerută de legea militară. Bătrînul Schwartze a smuls din inima lui pe fata fugară şi nu suferă să i se mai pomenească numele ei.

In această casă tradiţionalistă, austeră, deschisă celor mai importanţi oameni din localitate, doamnelor devotate, operelor caritabile şi mai ales deschisă sfîntului pastor Heffterdingk, răzbat într-o zi semne premergătoare de turburare. Mai întîi nu ştiu cir. 2 începe să trimită nişte buchete uriaşe de flori cum nimeni nu mai văzuse vreodată în acest colţişor de provincie... Toată lumea se alarmează. Maria e logodită ! Cine-şi permite să ispitească pe logodnica lui Max de Wendlowski ?... Pe urmă se aude că tot oraşul e zguduit de frigurile curiozităţii şi ale entuziasmului. O celebră artistă străină, o cîntăreaţă din Milano, invitată de autorităţile provinciale, a venit să dea un mare festival în oraşul acestor placizi burghezi.

Pînă una-alta, doctorul Keller, consilier de stat, vine să facă cunoştinţă cu acest Caton german, locotenentul- colonel Schwartze. Keller mînă înaintea lui reputaţia unui om de mare viitor.

„KELLER : Sunt fericit că mă trataţi ca pe o veche cunoştinţă a casei.

SCHWARTZE : Şi dacă ar atîrna de noi, ar fi să zicem în curînd : un prieten al casei... Şi nu este o vorbă în aer, căci vă cunosc, domnule consilier. In vremea noastră, cînd toate legăturile moralei şi ale autorităţii stau să se desfacă, este foarte mult de dorit ca toţi oamenii partizani ai vechilor moravuri — acelea pe care le-aş numi moravurile familiale — să se simtă strins uniţi laolaltă.

KELLER : Frumos cuvînt, şi atît de adevărat ! Nu se mai aud asemenea cuvinte în acest iarmaroc, unde ideile zilei se prefac în mică monedă circulantă...

SCHWARTZE : Ideile zilei !... ha-ha-ha-ha... Da, da !... Dar poftiţi în orăşelele paşnice şi intime unde creştem soldaţi viteji pentru rege şi sfioase logodnice pentru dumneavoastră... Aici nu facem atîta tapaj cu

ereditatea, cu lupta pentru existenţă şi cu dreptul individualităţilor... Aici nu se petrece nici o istorie scandaloasă... Aici ne batem joc de ideile zilei, dar aici se găsesc floarea sănătăţii şi virtutea patriei ! Uitaţi-vă la acest cămin ! Nici un lux... poate abia aceea ce se numeşte bunul-gust... Covoare în culori stinse,, mobile de nuc, gravuri îngălbenite... Şi cu toate acestea, cînd prin dalbele perdele vezi soarele, în amurg, cum resfiră lumina-i amicală pe aceste bătrîneşti odoare, un singur sentiment te încearcă şi îţi şopteşte : aici sălăşluieşte fericirea."

Dar fericirea aceasta se pregăteşte să-şi schimbe domiciliul !... Mătuşa Francesca şi pastorul Heffterdingk vin şi destăinuiesc lui Schwartze că misterioasa persoană care trimitea buchete de flori (nu Măriei, dar tuturor celor din casă) şi marea artistă care a revoluţionat tot tîrgul sunt una şi aceeaşi persoană : fata fugară de acum doisprezece ani, celebra divă de azi, Maddalena DaU'Orto !...

Acum începe răscolitoarea dramă. Cum va primi rigidul moşneag pe aceasta soră a fiului risipitor, care vine în orăşelul natal nu săracă, nu pocăită, nu strivită de umilinţă, ci bogată ca o principesă, sărbătorită de columnele moralităţii şi ale ordinii sociale şi purtată în carul celebrităţii ca învingătorii din istoria antică !...

Stăpînită de dorul să-şi revadă cuibul copilăriei şi pe cei lăsaţi acasă acum doisprezece ani, Magda vine între ai săi... Apariţia Agathei Bârsescu răscoleşte publicul spectator cu aceeaşi vehemenţă cu care Magda răscoleşte pe bieţii provinciali din casa părintească. înaltă, bine legată, falnică femeie, Agatha Bârsescu purta o strălucită toaletă de concert, de mătase verde brodată cu aur, iar pe umeri o mantie superbă garnisită cu blană albă. O explozie interminabilă de aplauze taie în două jocul actorilor şi zguduie tot teatrul. Vigurosul actor Ion Petrescu interpreta pe colonelul Schwartze.

încep dibuirile, conflictele şi pe urmă convulsiunile. Ce bună înţelegere şi ce convingeri comune mai pot fi descoperite între această artistă, pîrguită sub latitudinea artei şi a Italiei, şi colonelul prusac în retragere ?... Magda trebuie să zboare înapoi spre ţara adoptivă, spre succesele, spre libertatea şi spre lumea ei de estetism şi de miraje. Tatăl ei nu înţelege de ce s-a mai arătat în casa

părintească dacă voieşte să pornească din nou printre streini.

Nădejdea bieţilor provinciali este că poate sfîntul lor pastor va avea atîta putere şi atîta trecere în faţa Mag- dei, încît s-o înduplece să mai rămînă cîtva timp în casa părintească. Urmează o lungă scenă între Magda şi pastorul Heffterdingk. Constantin Noţtara, cu imensul şi variatul său talent, interpreta pe sfîntul protestant.

Magda a fost gonită de tatăl ei fiindcă n-a voit să ia în căsătorie pe acest cucernic personaj. Magda îi spune într-un moment : „Ei bine, te voi lua în serios şi iţi voi spune că n-am putut să te sufăr niciodată... da, cu'simplitatea dumitale bine jucată, cu blîndeţea dumitale elegiacă... Dar din ziua cînd ai pogorît şi ţi-ai aruncat ochii asupra mea, sărmană neroadă, şi cînd prin iscusinţa dumitale m-ai gonit din casă, din ziua aceea te urăsc !"

Pastorul răspunde : „Mi se pare că, mai degrabă, prin faptul acesta am fost determinantul înălţării dumitale".

Magda izbucneşte : „Da, adevărat, ai dreptate... Aici m-aş fi veştejit şi m-aş fi uscat... Nu, nu... nu te urăsc... Şi de ce te-aş urî atîta ?... Toate acestea sunt departe, foarte departe de mine... A, de-ai şti cît de departe ! Dumneata ai rămas aici nemişcat, zile după zile, în această atmosferă căldicică, unde se simte miros de alivănţică, de tabac şi de ceai de pojarniţă... In vremea aceasta, suflul furtunii îmi biciuia obrazul !... Dacă ai putea să bă- nuieşti măcar, domnule pastor, ce însemnează viaţa largă şi liberă, ce însemnează să-ţi pui în funcţie toate facultăţile, să savurezi toate greşelile, să te ridici şi să sorbi plăcerea... o, atunci, domnule pastor, te-ai găsi pe dumneata însuţi grozav de comic în această convorbire sacerdotală... Ha-ha-ha-ha !... O, iartă-mă... Cred că de doisprezece ani asemenea explozie de rîs n-a mai răsunat în această venerabilă locuinţă..."

Doru Filipache înghiţi această tiradă ca pe un pahar de şampanie. Se scutură în fotoliu, se simţi deodată transpirat şi după ce-şi plimbă batista pe frunte şi pe ochi văzu, în feeria sălii, profilul de statue al Elvirei.

Dar mîndra şi răzvrătita Magda află cîteva lucruri care o încovoaie adînc. Pastorul, după fuga ei de acasă, a rămas necăsătorit, iar inflexibilul ei părinte,

cînd Magda i-a scris că se desparte definitiv de ai săi, a avut un atac de apoplexie. Aşadar, acest pastor n-a uitat-o, nu va uita-o niciodată, iar acest tată de fier a fost cît pe aici să se frîngă... Magda se înduplecă. Ea va mai rămînea o zi, două între tată-său şi soră-sa, dar cu condiţiunea ca nimeni să n-o întrebe nimic despre trecutul ei.

In actul următor, Magda ne apare în sînul familiei. Dar ce abisuri de nepotrivire ! Mamă-sa vitregă şi mă- tuşă-sa sunt tainic scandalizate de servitorii Magdei, de mulţimea bagajelor pe care le cară după ea şi mai cu seamă de cămăşile ei de mătase. Magda a înţeles că logodna soră-si se prelungeşte fiindcă lipseşte zestrea. Magda va înzestra pe soră-sa. Dar este singura trîmbă de soare şi de fericire care taie oblic cerul din ce în ce mai posomorit al situaţiei. Pastorul Heffterdingk are o nouă confruntare cu Magda. Artista se simte stingherită, năpădită de amintiri şi de obişnuinţe sufleteşti pe care le credea moarte şi mai ales este nedumerită şi subjugată de sufletul acestui pastor, atît de deosebit de toată lumea întîlnită pînă acum.

Magda se luptă, rezistă : „Eu să cedez ?... Nu sunt obişnuită cu aşa ceva. Am în mine o pornire spre distrugere, spre impunere prin cîntecul meu... Cînt, adică trăiesc... fiindcă pentru mine a cînta şi a trăi este acelaşi lucru... Subjug pe oameni, îi leg în lanţuri, pînă cînd ajung să iubească şi să sufere, să strige de bucurie sau să geamă de durere ca şi mine... Şi vai de acela care socoteşte să-mi stea împotrivă !... Să biruiesc prin cîntecul meu, să pătrund prin cîntec pînă în fundul unui suflet, făcîndu-1 sclavul meu, o jucărie în mîinile mele !"

Şi mai departe, Magda declară pastorului ameţit : „Mai este încă ceva, prietene : păcatul. Trebuie să fii vinovat ca să ajungi mare... Să te ridici peste greşala ta : aici este mai mult merit decît în această curăţie pe care o predici !"

Elvira scăpă din mînă o batistă. Doru se aplecă, o culese şi, înapoindu-i-o cu stîngăcie, simţi cît de fierbinte era mîna Elvirei.

Lucrurile se complică. Bănuielile, nelinştea, durerile severului părinte care voieşte să cunoască trecutul fiicei sale sunt împinse spre o nefastă clarificare. Consilierul Keller, omul decorativ, considerat şi considerabil, stîlpul alcătuirii sociale,

proprietarul unei măreţe bărbi negre, este un groaznic făţarnic, un seducător ordinar, un ahtiat după faţadă şi după ascensiune. Intre el şi Magda, odinioară, la Berlin, a intervenit un roman studenţesc, urmat de obişnuita năpustire, dar şi de un copil, pentru care Magda a ajuns mamă eroică şi mare cântăreaţă.

Magda, azi celebră, îl face pe Keller amabil, duios, încântat de reîntîlnire şi fermecat de poezia amintirilor. Dar află că gluma din zilele studenţiei a ieşit tragică. E la mijloc un copil.

Falsul şi afectatul personaj, calculatul arivist, sinistrul camuflat în măreaţă barbă neagră se dezumflă şi se descumpăneşte. C. Costescu, care-1 interpreta, izbutea să redea cu măiestrie această rapidă deconfitură a tipului abject şi gol într-o laşă degradare, într-o grăbită fîşîială a falnicei bărbi de adineaori...

Dar locotenentul-colonel Schwartze a prins de veste că între fiică-sa şi acest von Keller s-au petrecut lucruri grave. Trebuie să le cunoască ! Magda îi va spune totul. Keller bate în retragere după toate regulile lipsei de caracter şi ale poltroneriei.

In ultimul antract, Bujoreanu observă pe cei din lojă şi le trimise un salut vast şi înaripat, cu un adaos care voia să zică : „Nu sunt cu totul liber, căci altfel aş urca pînă la voi..." într-adevăr, lîngă Bujoreanu erau două doamne, pentru care bardul făcea mari cheltuieli de luare-aminte.

Elvira plimbă printre prieteni un cornet cu bomboane. Sanda Hagi-Oprea, firească şi curajoasă, formulă acest aforism :

— Magda asta ne strică copiii !...

Antonina, jumătate în şagă, jumătate în serios, completă pe Sanda :

— Mă tem că strică şi pe copiii care au apucat a se însura...

Elvira rîde cu gura închisă, fiindcă tocmai mesteca o bomboană, dar pe urmă ceru precizări :

— Vi se pare o piesă primejdioasă pentru tineret ? Eu nu prea găsesc.

Filipache interveni cam de sus şi cu aerul că vine de departe. Privind pe Sanda, privind pe Antonina şi luînd parcă arbitru pe Elvira, el se rosti :

— Dragele mele burgheze, în faţa *Magdei* suntem înaintea heleşteului care descoperă, spre uimirea

bietei cloşte, care dintre puii ei sunt pui de găină şi care sunt pui de raţă... După cum te simţi sau nu solidar cu Magda, eşti născut pentru elementul misterios şi furibund, sau eşti născut pentru cîmpia plată şi sigură.

Elvira, intim măgulită să se simtă în categoria predilectă lui Doru, voi să întoarcă lucrurile în glumă şi să amîne orice început de discuţie :

— Atunci, domnule Filipache, cum se face că toată lumea astă-seară gîgîieşte şi măcăieşte ?

Cortina se ridică ultima oară. Agatha Bârsescu era îmbrăcată într-o toaletă de casă, un gri-deschis cu reveniri de mătase portocalie. Rigidul soldat, tatăl Magdei, ştie totul. Seducătorul fetei trebuie s-o ia de soţie sau să-şi ispăşească infamia în sînge. Zadarnic se zbate Magda, zadarnic sfîntul pastor caută să arunce peste prăpăstii punţile inutilei lui elocinţe !... Dar iată-l pe consilierul Keller pieptănat ireproşabil, cu barba ca un drapel al contractelor sociale, protocolar şi ondulos în fraze. Şi-a făcut socotelile ca un om superior şi vine să ceară mîna
Magdei... De ce nu ? O artistă celebră, un capital social, poate chiar o zestre neaşteptată...

Locotenentul-colonel e răsturnat de surprindere şi de fericire. Ce poate aştepta mai mult ? Ce reparaţie mai covîrşitoare poate să-i dea acest om de onoare şi de viitor, consilierul von Keller ?...

Are loc o ultimă scenă, un ultim duel între fariseul social şi femeia care a greşit, dar pe care o acoperă maternitatea ei purtată eroic, mărturisită în copilul adorat, păstrat şi crescut cu supreme sacrificii. Keller are idei şi propuneri geniale. Magda va părăsi teatrul, va fi asociata planurilor politice ale viitorului soţ, va fi... sirena care va adormi pe adversari, iar copilul — neapărat — va rămîne îngropat într-un mister etern. Magda dă afară pe decorativul scelerat !...

Sfîrşitul... Asaltul... Schwartze trebuie să facă pe Magda să reintre în rigida ordine socială, căsătorind-o cu Keller, sau el, Schwartze, trebuie să moară, sau Magda să nu mai existe... Şi Schwartze se prăbuşeşte răpus de al doilea atac de apoplexie, cu mîna zgîrcită pe arma rezistentă...

Vălul tragicei iluzii se rumpe. Femeia care a suferit, a luptat, a sfidat, a umplut inimile cu crezul ei independent, a făcut să vibreze nădejdi ascunse

rămîne, metamorfozată şi curteană, înaintea spectatorilor... Este o mare artistă, care se înclină în faţa freneticilor ei admiratori...

Elvira îşi petrecu pe invitaţi pînă în holul de jos şi se despărţi de ei grăbită :

— Mă duc să schimb garda la spital.

Doru, Antonina şi Sanda se urcară şi ei într-o trăsură şi porniră spre Grădina Icoanei.

Sanda spuse, cu nasul în manşon :

— Totdeauna eşti trist cînd ieşi de la teatru, chiar dacă s-a jucat o comedie.

Antonina răspunse :

— Probabil că din cauza acestor grămezi de erezii, de aiureli şi de falsificări pe care domnii autori le aruncă.
sub paşii noştri, pe poteca cinstită şi familiară a străduniei noastre zilnice...

Filipache nu avu răbdare să aştepte :

— Dar poate şi din cauza luminii orbitoare de frumuseţe şi de adevăr care inundă deodată crepusculare noastre şosele comunale...

Sanda răspunse, obosită :

— Ar trebui să ştim mai intii dacă astă-seară... ne-a inundat asemenea lumină... Vom vorbi mîine-poimîine, cind voi veni pe la voi, dacă nu cumva veniţi voi pe la mine...

Sanda coborî la poarta casei, şi trăsura luă calea înapoi.

Doru şi Antonina, rămaşi singuri în trăsură, tăcură tot timpul pînă în strada Semicerc. Antonina ar fi dorit să vorbească, Filipache însă era grăbit să ascundă în pernă şi în somn atîtea gînduri, atîtea intime destăinuiri pe care i le adusese drama acestei luptătoare pentru libertatea atitudinii artistului în faţa vieţii.

VII

Cîteva zile, Doru şi Antonina umblară răzleţi unul de altul. Antonina rămase mai mult în casă şi înlocui

la bucătărie pe doamna Filipache, care răcise la întîiul suflu al iernii. Doru se duse la facultate, la întîlniri cu prietenii şi la redacţia revistei *Literatură şi artă română.*

Ziua era stinsă, neguri de păcură evoluau pe deasupra edificiilor înalte şi se simţea că în dosul acestor perdele negre se ţese apropiatul dalb linţoliu. Tristeţea şi frigul din văzduh se răsfrîngeau în cugetele şi în mersul oamenilor, stăpîniţi şi încovoiaţi de ideea strînsurilor de iarnă.

Intr-o după-amiază, în care începeau să joace puzderii prevestitoare, Doru porni la Biblioteca Academiei, iar Antonina se duse acasă la Sanda.

Bucuroasă şi drăgăstoasă, Sanda o duse pe Antonina în iatacul convorbirilor de altădată şi o aşeză într-un fotoliu, lîngă sobă.

— Nino dragă, vii tocmai cînd mi te dorea inima ! Iarna se roteşte în văzduh... Focul arde în sobă... Ziua scade... Şi sufletul cere prietenie şi intimitate...

— Poate pentru aceleaşi imbolduri subtile am pornit şi eu către tine, deşi poate să-ţi pară curios să auzi aceste vorbe de la cineva măritată abia de trei luni...

Sanda scăldă pe Antonina în năvala francă şi caldă a privirilor ei :

— Nino scumpă, prietenia noastră, rudenia noastră şi proaspăta mea experienţă cu viaţa ridică dintre noi orice curiozitate şi fereală. M-am tot gîndit, zilele acestea, cum să fac să te găsesc singură şi să mă găseşti singură... Unde l-ai lăsat pe Doru ?

— S-a dus la Biblioteca Academiei, să mai ciocănească o bucată literară care-1 ţine rob de multă vreme.

— Ei bine... Lasă-1 să lucreze... Dar vîră-i în suflet ideea că nu va ajunge cu totul propriu pentru munca lui literară decît atunci cînd va isprăvi cu studenţia şi-şi va lua licenţa.

— Crezi că fac altfel ?... Dar îmi trebuie o răbdare geologică !... Sunt atîtea lucruri de îndreptat, atîtea noduri rele de descurcat în firea acestui băiat de care mi-am legat viaţa!

— Nina mea mică şi bună !... Sunt încredinţată că vei birui... Te ştiu răbdătoare, tenace, clară şi precisă în scopurile urmărite. Dar e vorba de o muncă uriaşă !

— Sando dragă, dacă ar fi vorba numai de Doru şi de intima lui indisciplină, aş merge drept înainte, fără şovăieli şi fără temeri. Doru cedează pe nesimţite şi se lasă îndrumat. Dar sunt unii factori străini, unele obstacole externe care vin deodată şi îmi taie cărările şi îmi zădărnicesc silinţele... Iată. de oildă, prietenia şi influenţa Elvirei, care mi se par de rău augur... N-am putut să mă destăinuiesc deunăzi, cînd te-am rugat insistent să vii şi tu cu noi la reprezentaţia *Magdei...* Poftirea aceasta la teatru a fost rău venită şi poate rău gîndită... Am în mine nu ştiu ce obscure puteri de devinaţie şi de avertizare care nu mă înşală... Din partea Elvirei nu va răsări soarele în căsnicia mea...

— Orice ţi-aş spune eu, nu pot să fac să tacă înştiinţările inimii tale. Dar, ca oameni ce suntem, putem să ne gîndim şi să judecăm. Vrei să aprindem lampa, ori să ne mulţumim cu lumina acestui reverber din stradă ?

— Lasă lampa mai tîrziu. *Magda* mi-a adus trei zile mocnite şi cenuşii. Doru, cufundat în munca lui de şlefuire, cred că exagerează şi se fereşte să înceapă cu mine o convorbire mai lungă... Dar inima mea nu mă înşală... Declaraţiile Magdei au deşteptat în acest băiat, cu onestă urzeală sufletească, te miri ce visuri de aventură, te miri ce nostalgii cabotine !... Totuşi, primejdia n-ar fi mare. Din toată această aţîţare sufletească, din toate aceste vitejii şi catastrofe de pe oceanul închipuirii ar ieşi o frumoasă şi inofensivă poemă sau nuvelă... Teama mea este alta... Un artist adevărat, un scriitor de valoare, cîtă vreme e legat şi echilibrat de dragostea unei soţii devotate, de obligaţiile familiale, de disciplina muncii cu ore exacte... chiar dacă s-ar simţi pe sine, uneori, privighetoare închisă în colivie, este mai fericit decît poate el să-şi dea seama. Vai de privighetoare, însă, dacă uşa coliviei a rămas deschisă şi în odaie pîndeşte vreo pisică !

— Nino, să nu exagerăm, dar nici să nu ne lăsăm păcălite de oameni şi de împrejurări... Doru este un suflet inegal, visător, plin de opera literară — pe care sunt. convinsă că o aduce în lume — ca o pădure de freamătul frunzelor... Faţă cu lumea din jurul lui, este un nabab în unele privinţe, este un cerşetor în alte privinţe... Aici te aşteaptă rolul tău cel mare. Să acoperi scăderile, infirmităţile, cine ştie ! poate

turpitudinile acestui om, şi să-1 ajuţi să clădească, an cu an, palatul soliei lui printre noi...

— Sando, îmi trebuie sprijinul tău şi dragostea ta de totdeauna...

— Le ai, le vei avea totdeauna... Dar lasă-mă să reviu. Experienţa mea trebuie să-ţi fie de folos. Eu am avut soarta rară să dau peste un monstru. Şi pînă cînd m-am convins că Petrovici este un monstru, şi nu altceva, am stăruit şi m-am luptat, printre rîuri de lacrimi, să mi-1 păstrez bărbat şi să umanizez pe fiara din el... A fost eu neputinţă !... Şi beat şi treaz, Codin nu avea pentru răbdările, atenţiunile, dragostea şi umilinţele mele decit grohăituri, înjurături, explozii şi palme... Şi totuşi, răb- dam, şi totuşi, mă zvîrcoleam pe jos, cu batista băgată în gură, ca să nu mă audă bieţii părinţi... Ei, Nino dragă, orice s-ar întîmpla în căsnicia ta cu Doru, tu nu vei cunoaşte niciodată aceste situaţii din infern ! Slavă Domnului că au rămas toate în urmă şi am ajuns aceste zile paşnice !... Am scăpat şi de coada diavolului... Am isprăvit divorţul cu transcriere cu tot.

— Ai tot dreptul să-ţi guşti acum odihna şi înţelepciunea agonisită, dar... tu ştii ce greu şi ce puţin foloseşte aproapelui înţelesul experienţelor intime.

— Nino dragă, suntem totuşi datori să punem faţă în faţă cele ce s-au întîmplat cu cele ce dorim sau nu dorim să se întîmple... Eşti inteligentă, instruită de cîte ai văzut în casa părintească şi iubeşti pe Doru mai mult ca o mamă decît ca o soţie. Ce este familia ?... Este o instituţie de răbdare şi de corecţiune reciprocă... Dacă Doru nu era artist, ci un burghez oarecare — cu mediocre calităţi, cu suportabile imperfecţii — opera ta de soţie nu era să fie aceeaşi ? Pînă la alte vremuri viitoare — profeţite de ideologia lui John Stuart Mill şi a doamnei Taylor — noi, bietele soţii, trebuie să creştem şi să-n- dreptăm nu numai pe copiii noştri, dar în primul loc pe bărbaţii noştri. Şi dacă ne gîndim mai mult, însuşi marele burghez, partizanul emancipării femeii, şi-a desăvîr- şit educaţia sub influenţa încîntătoarei sale prietene, soţia de mai tîrziu.

— Nu mă tem de obligaţiile mele de soţie, ci de cei care ar putea să mi le turbure.

— Voi fi tainica ta asociată. Fii cu Doru totdeauna într-un fel, adică invariabil afectuoasă şi serviabilă. Treci peste ciudăţeniile, intemperiile şi bosumflările lui. E un cuget fonciarmente iubitor şi poţi să clădeşti pe el cu bună încredinţare... Vei fi în curînd, dacă nu cumva eşti de pe acum, principiul coordonator al vieţii lui, stăpîna indispensabilă, căutată în veghe şi în vis.

— Cred că mai am pînă acolo... Şi tocmai de aceea mă răzvrătesc la gîndul că s-ar putea să mă turbure cineva în calea mea spre ţinta urmărită...

Uşa iatacului se deschise încet şi în lumina care pătrundea din camera vecină apăru un cap alb, iar mai încolo, altul şi mai alb.

Mama Sandei întrebă din prag, cu o voce decolorată şi ţiuitoare :

— Da' voi staţi pe întuneric, fetelor ? Sună, Sando, să vă aducă lumină.

Sanda întîrzie să-i răspundă şi se adresă către Antonina :

— Ii vezi ? Admirabilă pereche ! Uite pe tata, la un metru depărtare de mama. Aşa se ţin unul de altul toată ziua. Aşa se ţin de patruzeci de ani ! Cum am face să învăţăm încă o dată, noi, cei de azi, taina acestor căsnicii ideale, pe care nici moartea nu putea să le sfarme, fiindcă îşi pregăteau din vreme bolta somnului nedespărţit!

vru

Sfătuit de Antonina, Doru introdusese, în schiţa lui *De Drăgaică, în sat la noi,* un element nou, propriu să sporească puterea schiţei şi interesul cititorului. *Mierla,* soţia asasinului Michinici — o ţigancă frumoasă şi cîn- tată mai pe urmă de toţi lăutarii de pe valea Călmăţuiu- lui — era aceea care aprinsese vrajba între ţigani, îl aţîţase pe isprăvnicelul Marin Voicu şi adusese bătaia din arie şi înjunghierea din ţigănie.

Schiţa era fericit construită. Filipache îşi luase inima în dinţi şi depusese manuscriptul în mîna secretarului revistei *Literatură şi artă română.* Bucata fusese citită în cercul revistei, fusese apreciată şi socotită vrednică de publicare. Dar Filipache nu se grăbise să se ducă să afle verdictul

juriului literar. Prea convins de valoarea lui încă neevidentă şi prea timid ca să bată a doua oară la uşa revistei, Filipache lăsase zilele să treacă şi schiţa să vorbească singură despre ea.

Şi, fără de veste, vede într-o librărie un număr proaspăt şi printre colaboratori pe *Teodor Filipache* în dreptul titlului *De Drăgaică, în sat la noi.* Drept vorbind, Doru nu publica întîia oară, dar bucata aceasta putea să fie socotită ca bucata de debut. Mica noastră lume cetitoare salută în ea un semn de bună prevestire şi cercurile literare — mai adevărat : cafeneaua literară — făcură tobă din numele autorului.

Filipache intra de-a binelea în literatură.

Intr-o zi, Filipache primi printr-un aprod un răvaş de la Silviu Bujoreanu. Poetul scria amicului său Doru :

„Mierla ta îmi cîntă în suflet cu o stăruinţă fermecată... Iată, cu adevărat, carta ta de vizită !... De aci înainte, eşti autorul puternicei bucăţi *De Drăgaică, în sat la noi...* Mi-e inima plină şi de vechile convingeri despre valoarea prieteniei noastre, şi de multe visuri şi proiecte pe care vreau să ţi le împărtăşesc... Viaţa crudă vrea să ne risipească, dar trebuie să-i stăm dîrz împotrivă ! Nu comenta greşit, nu comenta de loc faptul că n-am mai venit la chilia ta atît de dragă şi mie, şi tuturor prietenilor noştri... Vezi mai curînd ceţi propun şi ce te rog să faci întocmai : Am mîine două ore libere, însă de relativă libertate, fiindcă trebuie să aştept porunci în cabinetul meu de la minister. Te aştept la minister mîine după-amiază între orele 4 şi 6. Este serviciul suspendat, sălile sunt pustii, birourile dorm în praf şi în aer îm- bîcsit de miros de tutun... Portarul de jos, căruia îi vei arăta plicul acestei scrisori, te va conduce pînă la cabinetul în care te aştept. Al tău, cu mîini afectuoase : Silviu.«

*

Filipache arătă Antoninei scrisoarea lui Bujoreanu şi-i spuse bine dispus şi măgulit :

— Decide acum tu care este porţiunea de laudă şi de slavă care ţi se cuvine ţie şi cu ce mai rămîn eu...

Antonina îşi îngropă degetele în cîrlionţii de merinos de pe capul lui Doru şi-i spuse cu un cuvînt familiar şi neînţeles pentru **el:**

— „Toate ale mele ale tale sunt..."

Filipache receti scrisoarea lui Silviu şi spuse ginditor :

— Ţiganul are inimă. Deşi îi este mai milă de pielea lui decît de pielea altora — ceea ce dovedeşte că este sănătos şi normal — totuşi, mi-a arătat de multe ori că este un trainic camarad. Să vedem, ce vrea să-mi împărtăşească mîine...

A doua zi, Doru străbătu sălile lungi, cenuşii şi dezolate ale unuia dintre ministerele ţării şi ajunse la uşa şefului de cabinet. Aprodul care-1 însoţea deschise uşa cu solemnitate şi o închise cu mii de preoauţiuni.

Silviu era într-adevăr singur. Avea aerul că zace intoxicat pe cîteva teancuri de petiţii şi de dosare. Il primi cu expansivitatea lui cea mai firească :

— Cum mă vezi, stau ca un cîine în car... Aştept nişte porunci despre care cred, între noi, că nu vor sosi, iar dacă vor sosi, vor fi floarea inutilităţii...

— Aceasta ar însemna că nu eşti prea încîntat de serviciile pe care le aduci patriei şi partidului...

— Dorule, Dorule ! Stăi colea, lîngă mine, şi ascultă-mă şi compătimeşte-mă ! Batem apa în piuă... Este o stearpă şi obtuză psihologie birocratică, stăpînă peste toate şi mai tare decît cei mai cutezători miniştri... Nici o idee luminoasă, nici un sistem dezrobitor, nici o perspectivă de a aerisi vreodată acest spital administrativ !

— Bine, omule, dar atunci, ce rost are stagiul tău aici ?

— Mă lupt să-1 fac cît s-o putea mai scurt şi vreau să-i dau singura distincţiune cu putinţă : vreau să ajut cîţiva prieteni şi colegi merituoşi să-şi isprăvească studiile în străinătate. Ministrul meu, ca şi mine, nu se va mai întoarce niciodată la acest minister. E un om original, îşi bate joc în taină de politica pe care o face şi iubeşte pe oamenii de duh şi lucrurile duhului. Am izbutit să-i cîştig încrederea şi cred că mă va îngădui să fac cîteva lucruri bune...

— Atunci, cel puţin cu ministrul tău duci casă bună şi n-ai avea de ce să te simţi împovărat...

— Dorule dragă, nenorocirea vine dintr-altă parte. Partidul e tainic sfîşiat. Şeful guvernului are o autoritate de mucava. Doi dintre colaboratorii lui se prigonesc şi se combat pe pămînt, sub pămînt şi în văzduhul tuturor intrigilor şi sforilor văzute şi nevăzute. Şandramaua n-are zile multe... Poate o jumătate de an, poate un an... Dar în acest răstimp s-

ar putea face cîteva lucruri bune. A ! de ce nu eşti tu acum cu licenţa în buzunar !

— Bine, dar nici tu nu eşti mai departe decît mine. Ce putem să facem ! Trebuia să ne naştem cu vreo doi ani mai devreme, ca să cădem, licenţiaţi, sub zodia acestui minister...

— Dorule, nuvela ta m-a răscolit şi m-a făcut să trăiesc cîteva ceasuri de fericită reverie. M-ai făcut să cuget că nădejdea poeziei româneşti de mîine se întemeiază într-adevăr pe grumajii noştri... Nuvela ta mi-a dat o probă nouă că nu suntem nişte fanfaroni, ci nişte adevăraţi tovarăşi ai Meşterului Manole... Ce păcat că Boru- zesou s-a desprins din ceata noastră ! Bietul băiat ! Am rugat pe ministru să mă autorize să scriu stareţului de la Mînăstirea Neamţu că mosafirul pe care-1 au în mînăs- tire este un eminent student al universităţii bucureştene şi că ministrul se interesează personal de buna lui petrecere acolo, lîngă brazi.

— Boruzescu mi-a scris şi mie. Lumea i se arată toată binevoitoare. Numai plămînii lui rămîn rebeli.

— Ştii unde a ajuns micul nostru Teobald ? Tocmai prin Tyrol.

— Nu mi-a scris de mult. Ultima lui scrisoare mi-a trimis-o de Paşte.

— Acum e în Tyrol, trimis de patronul lui. E bine că vede lumea, adună pietre scumpe de pe toate ţărmurile şi aşteaptă să-şi deschiză într-o zi butica lui de giuvaergiu. Am primit şi de la Cochinţu o scrisoare. Mă roagă un lucru pe care nu pot să-1 fac nici pentru el, nici pentru tata... El crede că şefia mea de cabinet însemnează un fel de vicepreşedinţie la consiliul de miniştri... Mă roagă să stăruiesc pe lîngă şefi să-i dea şi lui vreun post şi vreo lefşoară cu prilejul expoziţiei de la Paris din anul care vine.

— Cum asta ? ! Să-i creaţi voi slujbă în Franţa ?

— Adică să-i dăm şi lui vreo treabă la pavilionul României... Lucru peste puterile mele şi ale neamului meu !

— Dar ai vreo idee ce face Cochinţu pe la Paris ?

— Cred că nu face mare lucru... Ministrul meu — cine l-o fi informat ? **— a** voit să ştie dacă e trimis cumva cu banii statului, şi cînd a aflat că trăieşte cu banii ba- bacăi, s-a liniştit... Dar ce folos, sunt alţii, mult mai zevzeci decît Cochinţu, care toacă **banii** ţării şi de care nici vodă n-ar putea să deparaziteze

Franţa şi Parisul !... Ce mă izbeşte **mai nesuferit şi mai** des decît orice de cînd am intrat în această lume a conducătorilor este constatarea totalei discrepanţe dintre vrednicia dregătorului şi dregătoria purtată pe umeri !... Şi atunci mă apucă un fel de frenezie, un fel de exaltare să chem pe amicii mei, pe cei cîţiva tovarăşi pe care îi ştiu şi-i preţuiesc şi să le strig : luaţi voi aceste sarcini, cu dreptul meritului şi al inteligenţei de care i-a ferit Dumnezeu pe titulari !

Filipache privea cu crescîndă simpatie pe acest coleg, în sufletul căruia clocotea spuma întîielor experienţe şi întîielor revolte. Va putea el să stăruiască în răzvrătirea lui ? II vor anihila împrejurările sau va termina el însuşi, biruit sau procopsit ?

— Silviu, eşti departe de cetăţeanul academic vioi, spiritual şi trubaduresc de acum vreun an şi ceva... Unde este şăgalnica ta sprintenie de atunci ?...

— Recunosc că am năpîrlit!... Am ajuns posac şi cîr- cotaş faţă de mine, **cel de** atunci. **Insă** mai mult ca o mască trecătoare. Păstrez entuziasmul juvenil, avînturile ideale şi cultul prieteniei. Dar spune-mi, Dorule, cum te simţi în faza cea nouă a **vieţii** tale ? Te-am aprobat fără rezervă şi mi se pare că te voi urma în curînd.

—■ Silviu, căsătoria este ca sănătatea... N-o prea simţi... Neapărat, buna căsătorie, căci altfel o căsătorie proastă ar însemna cel puţin o migrenă constantă, sau o durere de dinţi periodică.

— Da, ai dreptate... căsătoria este ca sănătatea, nu-i mai bagi de seamă.

— Mai este încă ceva. După ce te-ai căsătorit, **o** bucată de vreme nu mai înţelegi cum ai putut să te **ho-** tăreşti să iei asupră-ţi jugul conjugal... Atit de ciudată şi imperfectă este firea omenească... Poate că ar trebui să te vezi deodată descăsătorit, ca să te apuce din nou dorul robiei şi să alergi să răstorni pămîntul spre a ajunge din nou legat la gard. Ţi le spun eu aceste lucruri, care am nimerit un lot norocos. Antonina este soţia ideală !...

— Asta însemnează că eşti fericit !

— Vai, sunt fericit !

— Aşa sunt lucrurile, Dorule ! Legile sufletului nostru — mai ales dacă suntem şi artişti — sunt deconcertante... Şi totuşi, voi face şi eu ca tine. Este o bună afacere — în orice caz — să-ţi iei un tovarăş

suportabil în misteriosul drum al vieţii. Zic „suportabil", fiindcă, oricum vei dărui şi vei împodobi pe aleasa iluziunii tale, cu vremea tot la acest nivel trebuie să te găseşti : „suportabil"...

■— Acum, dă-mi voie şi mie să te întreb : îmi anunţi proiecte teoretice, sau... eşti pe calea primăriei şi a bisericii ?

— Cred că sunt la începutul acestei căi... Ţi-o spun pe şleau : şefia aceasta de cabinet trebuia să-mi aducă măcar oarecare compensaţii... matrimoniale... Căci, de rămas printre oamenii care mă socotesc azi soldatul lor, nu voi rămînea... Poate că sunt cel mai rezistent dintre voi din punct de vedere al simţului olfactic moral... Ei, cu toate acestea, sunt în politică vecinătăţi şi ambianţe care îţi cer o nesimţire de hipopotam. Ştiu eu... Poate că timpul ne va aduce şi în politică prefaceri şi surprize. Iţi aduci aminte că nu prea mă înţelegeam cu colegul Spata, „boierul Edgar", cum îi ziceam între noi. Recunoşteam şi recunosc că e un băiat cu admirabile calităţi. Aud despre el lucruri mereu bune. Este preşedintele Asociaţiei studenţilor români de la Paris şi se bucură de un ascendent considerabil. Fi-va el marele reformator al politicii noastre de pleaşcă şi de procopseală ?

— Eu, unul, m-aş mira... Că va ajunge într-o zi în vîrful piramidei noastre politice, asta e de prevăzut, dar că va dărîma piramida şi va reclădi-o aiurea decît lîngă Nilul păcatelor noastre de asta mă îndoiesc radical.

— Cine poate să-ţi demonstreze că începînd veacul al douăzecilea, nu vom începe şi o viaţă nouă politico- socială !... Partidul conservator suferă de pletoră de valori. Sunt în el prea multe personalităţi. De aceea iată că s-a şi rupt în două. Junimiştii şi conservatorii cred eu că s-au despărţit definitiv. Dar şi conservatorii, azi la cîrmă. sunt gata să plesnească iar în două. Sunt prea multe lupte intestine şi gelozii anarhice. Partidul liberal, fără să adăpostească prea mulţi intelectuali, reformatori şi oameni de geniu, începe totuşi să pîrîie şi el.

— Uiţi, Silviu, că partidul liberal a încărcat în căruţă cîteva duzini de generoşi...

-— Aşa e ! Să vedem acum cine e mai tare : oala liberală, sau fermentul generoşilor... Morţun, Stere,

Radovici, Diamandy, Nădejde şi cîţi mai sunt... Frumoase personalităţi, suflete pline de avînt !... Dar mă tem iă influenţa lor va birui cu greu.

— Ai uitat să pui la socoteală pe Badea Jiu.

■— Că bine zici !... A... mi-a trimis nebunul o scrisoare apelpisită, scrisă probabil la „Bolta rece" pe la orele 3—4 dinspre ziuă. îmi dă nişte lecţii de conduită politică... îmi schiţează, profetic, ce va fi politica Europei în secolul cel nou, prevede convertirea la socialism a tuturor conducătorilor burgheziei...

— Desigur, după principiul lui Caragiale : „trădare să fie, dar s-o ştim şi noi"...

— Şi la urmă de tot, ca preţ al cinstei pe care mi-a făcut-o şi al lecţiei administrate, îmi cere să-i trimit ceva parale... M-am executat fără întîrziere. Cu profeţii trebuie să te pui bine totdeauna... Aşa a fost cu Badea Jiu...

— Mie mi-a spus la Iaşi, cu prilejul nunţii mele (în parantez : a fost un nuntaş care ar fi cerut, pentru el singur, miracolul de la Cana Galileei), mi-a spus că Stere i-a asigurat, la o instituţie liberală de acolo, un post destul de acceptabil.

— Se poate, dar obligaţiile de la „Bolta rece" pot fi uneori exagerate.

Uşa cabinetului se deschise şi uşierul se arătă cu un cap răscolit de teamă ierarhică :

— Domnule şef de cabinet, a venit domnul ministru.

— ...Ce zici, Dorule ? Vrei să te prezint ministrului ? A cetit nuvela ta !...

— Silviu, mulţumesc !... Cred că n-a venit încă vremea... dacă va veni vreodată !...

IX

Ninge de cîteva zile. Altfel decît anul trecut, anul acesta iarna s-a grăbit să întindă pe pămînt dalba ei împărăţie. Ceasuri lungi, din cerul cu dimensiuni reduse, pogoară visul molcom şi feciorelnic. La început a fost o învăluire uşoară, nesimţită. Apoi o largă fîlfîire de draperii oblice şi, la urmă, o fugă aprigă de aeriană cavalerie. Tristeţea grădinilor goale, mizeria maidanelor cu gunoaie şi dezordinea

curţilor orăşeneşti s-au pomenit, într-o dimineaţă, iertate şi transfigurate. Oamenii trăiră încă o dată suava iluzie a primului omăt absolvitor. Lumea s-a schimbat într-o noapte ! Dezolatele ascunzişuri de după casă sunt desfiinţate şi îngropate. Potecile fetide au pierit. Coteţele, ungherele nemăturate, viroaga lăturilor, toate au fost abrogate în această oră a iluzoriului paradis, culcat cu întinse aripi albe deasupra pământului plin de lepră.

În provinciala capitală — încă neştiutoare de camioane, de claxoane şi de tot iadul acustic de mai tîrziu — începu zvonul vesel şi plin de fericite rechemări ale clopoţeilor de la sănii. Trăsurile intrară în şoproane şi săniile agere, trase de cai pletoşi şi negri, desfundară străzile troienite. Sub această armonie a zurgălăilor tradiţionali, fîlfîiau rar, în atmosfera purificată şi sonoră, depărtate strigăte mercantile sau ţipetele copiilor care se împroşcau cu zăpadă.

Doru şi Antonina au stat în casă toată ziua. Antonina a fost activă ceas cu ceas. A cetit, a pregătit, lîngă doamna Filipache, cele pentru masă şi apoi a trecut la capitolul cotidian şi interminabil al împletiturilor şi al rufăriei. Doru a privit de la fereastră capişonul cel alb al caselor, a ascultat, îmbiat de copoţei, poveştile iernilor copilăriei şi a urmărit, în văzduh, năvala ciorilor de la ţară. îşi dezlipeşte fruntea de geamul ferestrei şi-i spune Ninei ;

— Nino, sunt obosit de atîta lene şi atîta reverie... Ştii ce, Ninuşco ?... Aidem să facem o plimbare la Şosea ! Am urgisit-o de mult Şoseaua asta. Mi-e dragă numai dimineaţa, cînd e goală şi sihastră. Dar în primele două- trei zile de zăpadă priveliştea e alta, şi dispoziţia mea sufletească de asemeni.

Antonina rămîne cu mîinile îngropate în cămaşa pe care o inspectează şi răspunde cuminte şi conciliantă :

— Da, ideea nu e rea... Numai să facem o plimbare adevărată, pe picioarele proprii, strînşi în paltoane şi cu ghetele în şoşoni...

— Aşa gîndesc şi eu... Poate să luăm sania cînd ne vom înapoia.

— Dorule, să n-o luăm deloc... Ştii tu ce bani ne-au mai rămas ?

Doru se apropie de Antonina cu atitudinea vinovată, laşă şi linguşitoare a cuiva bîntuit de remuşcări :

— Fetiţa aste e prea aspră... cum să zic... *pour les peccadilles d'un poète !*

— Mamă dragă, condiţia marilor tale izbînzi viitoare stă în buna chiverniseală a acestor ani de candidatură. Celebritatea ta este pe drum... S-o aşteptăm, cum se spune în Evanghelie, cu candelele aprinse — adică cu practică înţelepciune.

Doru îmbrăţişă pe Antonina, dar adăogă afectuos şi ironic :

—- Ei, bobocule, cine ştie să le spună ca matale !... Hai să ne îmbrăcăm şi să privim la Şosea cum vine seara.

Ieşiră în oraşul troienit şi, pe poteci strîmte, de-abia croite, ajunseră în Calea Victoriei prin dosul Academiei, făcînd, în sens invers, aproape acelaşi drum ca a doua zi de cunoştinţa lor.

Zeci de sănii cu cai nerăbdători, cu poloage care acopereau şi caii şi partea de dinainte a săniei treceau în sus şi în jos prin zăpada abundentă şi nedisciplinată de lopată. Birjarii muscali — ciudată podoabă a Şoselei de acum patruzeci de ani — stăteau îngropaţi pînă la brîu în capra săniei şi îndemnau cu ţipete ascuţite caii lor rapizi ca vijelia. Fericiţi de această reîntîlnire cu omătul cîmpiilor natale, dolofani şi aprinşi la faţă ca nişte copii la joacă, aceşti eunuci slavi erau protagonişti şi nota de onoare a serilor de iarnă la Şoseaua Kiseleff.

In săniile lor se răsfăţa toată protipendada de altădată, ajunsă acum şi trecută zilnic, într-o gazetă scrisă în franţuzeşte, *high-life*-ul societăţii româneşti. Era o seară geroasă, cu trandafirii clarificări spre apusul zăvorit (asupra soarelui captiv), ca o gratie de mărgean. După primele zile de ninsoare, urmaseră cîteva de ger. Sîrmele şi stîlpii lămpilor electrice, crengile teilor de pe laturile Şoselei, lugerii uscaţi de pe răzoarele troienite se arătau îmbrăcaţi într-o căptuşeală dalbă şi uşoară, gata să se deznoade ca un vis la prima zguduitură a realităţii.

Doru şi Antonina, cu paltoanele pe ei şi cu fularele la gît, mergeau pe lîngă teii din dreapta Şoselei, în pas elastic şi cumpănit, prin zăpada care scîrţîia şi prin gerul care muşca obrajii. Antonina avea o căciuliţă de astrahan care se potrivea de minune cu cosiţele ei blonde şi cu faţa ei îmbujorată.

Elita bucureşteană zbura fericită, în vîrtejuri de zăpadă şi în tumultul coamelor negre, pînă la rondul al doilea — rar mai departe — şi apoi, în pas domol, în aleanul clopoţeilor picuraţi, venea înapoi spre Bufet, pe partea dinspre Vila Văcărescu. Pietonii erau rari. Şi o bună parte din ei erau tot boierii din sanie, care pogo- rîseră să-şi dezmorţească încheieturile şi să se lase îmbrăţişaţi, prin blănurile scumpe, de braţele severe ale iernii.

Filipache recunoştea cînd pe unul, cînd pe altul. Ii văzuse de atîtea ori, şi în sanie, şi în trăsură, şi la alergările de cai, şi în lojile lor, la teatru. Erau aci înfăţişate toate vîrstele, toate situaţiile privilegiate, toate ţările balcanice, plus Rusia, în frunte cu domnul de Fonton, toate poveştile alcovului şi toate infracţiunile Decalogului. Strîngînd braţul Antoninei şi punînd vorbelor lui ca un fel de surdină fularul de la gît, Filipache se lăsă furat de amintirile şi de preocupările lui de acum cîţiva ani:

— Şi groşi şi subţiri, şi diformi şi zvelţi, unii şi unele de o celebră frumuseţe, unii şi unele de pomină, cu aventurile, cu cheltuielile şi cu stricăciunea lor, toţi aceştia pe care îi vezi m-au interesat într-un moment cu un interes care mă rodea ca rîia şi ca vărsatul...

Cînd eram în clasa a V-a, a venit la liceul nostru, de la nu ştiu care gimnaziu, feciorul de boier Edgar Spata, şcolarul cu care era să mă leg cu o ciudată şi nedezlegată prietenie... Eram democrat înfumurat, socialist intransigent şi protivnicul tuturor boierilor... Mai multă vreme am stat departe de Edgar Spata, şi tot aşa şi el de mine... Dar au fost două împrejurări care ne-au apropiat şi ne-au legat : lecţiile de istorie şi strada Semicerc. La istorie ■— chiar cînd n-am mai fost printre premianţi — am rămas neclintit cel dintîi. Edgar Spata, elev nou sosit, ambiţios, vioi, simpatic şi abil, mi-a propus să pregătim lecţiile de istorie împreună. Iar strada Semicerc a de- săvîrşit opera prieteniei noastre, fiindcă familia lui Edgar Spata stă şi azi la cîţiva paşi de noi. Acest coleg, fără să ştie, a avut asupra mea o puternică înrîurire. Eram în casa lui în fiecare zi. întîlneam, la pragul lui, echipajele tuturor marilor familii bucureştene. Auzeam fără să întreb — de la el, de la verii lui, de la amicii lui ciocoi — toată cronica vechiului Bucureşti fanariot, toată cronica zilelor noastre amestecate, plus bogate suplimente de cancanuri pariziene şi internaţionale. Socialismul meu a început să

năpîrleascâ... Aceşti boieri, zglobii, de duh, iubitori de aventuri şi de şampanie, uneori fricoşi ca nişte iepuri, alteori temerari şi spadasini, au început să dezgheţe pe rapsodul pe care-1 port în inimă... Unde mai pui pe urmă sugestiunea literară !... Balzac, Flaubert, Daudet, Maupassant !... Avem şi noi nu numai faliţii noştri, dar aristocraţii noştri, burghezia lui Ion C. Bră- tianu, închegarea noilor averi, epopeea României moderne, entuziasmul, lăutarii, chiolhanurile şi nebunii noştri !... Amînînd convingerile şi planurile mele de poet revoluţionar, am poposit, cu surprindere şi cu simpatie, la priveliştea eteroclitei şi grabnic înjghebatei noastre clase conducătoare... Bată-i norocul !... Te dezarmează !... Petrec, sunt înfumuraţi, spun prostii, plutesc în afaceri veroase şi în adultere întocmai ca eroii lui Zola !...

Fireşte că această bizară indulgenţă la care ajunsesem semăna pe cît colo a molipsire. Am revenit treptat. Totuşi, am fiert în inima mea, vreo doi ani, fel de fel de proiecte literare, de romane libidinoase şi absurde şi de poeme deşucheate, din care, din fericire, n-am ajuns să scriu decît unul singur.

In faţă cu apusul soarelui, printre copacii albi şi fantastici, ca într-un aprilie din altă lume, Doru şi Antonina mergeau cu bărbăţie, înfruntînd gerul crescînd şi zăpada scorţoasă.

Antonina întrerupse rechemările lui Doru :

— Mi se pare curios ce-mi spui... Mie îmi rămăsese impresia că amicul tău Edgar e un om de valoroasă preci- ziune sufletească...

— Apoi aşa şi este...

— Atunci, cum ai recoltat atîtea fructe putrede de pe urma prieteniei cu el ?

— Ştiu şi eu? !... Edgar era imunizat. Mediul lui boieresc nu-1 oprea să fie muncitor, ambiţios, exact la datorie şi cinstit la parale. Dar acum să ne înţelegem. Eu am rămas departe de damblalele boiereşti, ca un sănătos vlăstar burghezesc. Am ajuns însă să poftesc să-i descriu pe aceşti conducători, cu conacele, cu parcurile, cu luxul, cu femeile lor frumoase, cu patimile şi cu prăbuşirile lor...

— Cum se face atunci că toată simpatia ta de artist este viguros îndreptată — şi fericit îndreptată — spre fluviul popular, spre tradiţiile cărunte şi spre folclor ? ... Cum explici tu asta ? Tot prin vechiul tău entuziasm socialist ?

— Nu, Nino dragă ! După neroziile şi fumurile mele aristocrate, am avut norocul să dau peste marele nostru Gheorghe Coşbuc. Cărţile lui, *Balade şi idile, Fire de tort,* au refăcut educaţia mea. Cetisem pe Eminescu cu absorbirea totală şi copilărească de la cincisprezece ani. Am cetit pe Coşbuc cu fericirea deplină a celui ce — crescut în cîmpie — ajunge întîia oară să vază munţii şi să respire mireasma pădurilor de brad. De la aristocratismul meu estetic şi decadent, am trecut, ca printr-o convalescenţă, la sănătatea ţărănească şi la clasicismul lui Coşbuc. Aş zice, mai exact, am venit înapoi acasă la părinţi, adică la cîmpiile, la macii din livezi, la legendele şi la dramele elementare din anii copilăriei mele... îmi amintesc de două călătorii pe care le-am făcut la Sinaia, una în vara anului 1896 şi alta în vara anului 1897. întîia oară am venit la Sinaia într-un tren boieresc, am luat o cameră la un otel din parc şi m-am ţinut printre aşa-zisa *„jeunesse fleurie",* în ciuda pungii mele democrate... A doua oară am urcat la brazi cu clasa a treia, am poposit într-un han dinspre Poiana-Ţapului şi, fiindcă nimerisem nişte zile ploioase, am stat în circiumă toată ziua, ascultînd lăutarii şi privind hora de sub şopron. Aveam cărţile lui Coşbuc cu mine şi le studiam în mijlocul desfătării populare !...

Nino dragă, să trecem cîţiva paşi dincolo de rondul al doilea... Nu prea departe... Să stăm o clipă singuri în faţa amurgului...

Aproape toate săniile, după ce treceau de Vila Popovici, făceau rondul şi intrau în şirul domolit şi fume- gînd care venea înapoi spre Bufet. De la rond înainte, spre Hipodrom, se vedeau numai două-trei sânii şi cîteva perechi izolate. Doru şi Antonina făcură o sută de paşi prin zăpada croită, dar nebătătorită, şi se opriră sub un tei preschimbat în ca:ndelabru de argint. Soarele cădea grabnic sub orizont, imprecis şi difuz, ca o torţă uriaşă care ar trece prin geamlîcul unei sere pline cu fantome vegetale. Creştetul cerului se însenina, şi, înaintea stelelor, încă nevăzute, se lăsa un ger de stepă moscovită. Clopoţeii, rîsetele cristaline, scîrţîitul zăpezii sub paşii depărtaţi păreau ultimele cercuri periferice de pe faţa unui heleşteu care adoarme... Liniştea care se aşternea pe lumea troienită părea materială şi constrîngătoare.

— Ninuşco ! Ce frumos e aici !...

Antonina, cu nasul în manşon, răspunse trăgîndu-1 de braţ :

— Da... dar ne costă prea scump dacă ne lăsăm nasurile jertfă !... Aidem înapoi şi ceva mai repede, ca să nu mai simţim gerul !...

Reveniră în locul larg şi rotund pe care îl ocoleau caii plini de zurgălăi şi voiră să facă drumul înapoi tot pe partea Popovici-Zerlendi.

O sanie înţesată cu vreo cinci persoane, dintre care două, în picioare, pe scaunul de la spate, le tăie calea cu un plesnet de gălăgie şi de chicoteli. Şi apoi, imediat, Doru şi Antonina îşi auziră numele :

— Nino !... Domnule Filipache !... Opriţi, băieţi !...

Sania opri la o parte, în zăpada adîncă. Era un grup
de veseli medicinişti : Elvira Iatropol cu încă patru, două studente şi doi studenţi. Fără nici o ceremonie, Elvira expedie pe tovarăşi şi rămase cu Nina şi cu Doru.

— Ce bine îmi pare că v-am întîlnit !... A, hulubaşii mei dragi !... Pentru voi doi, zăpada, plimbarea, seara asta de ametistă trebuie să aibă un farmec necunoscut nouă, bieţilor celibatari.

Antonina, contrariată în inima ei de această întîlnire nedorită, nu răspunse nimic. Doru. dimpotrivă, tainic, plăcut iritat de prezenţa Elvirei, îi răspunse dolent şi interesant :

— Eşti bine dispusă, domnişoară Elviro ! Nu căutăm să ştim cine erau şi ce calităţi aveau colegii dumitale din sanie, dar avem dreptul să te întrebăm : pentru ce această amabilă şi poetică ironie ?

— Ce ironie, fraţilor, cînd ochii şi obrajii voştri înfloresc de fericire şi de intimă siguranţă !...

Antonina se simţi furnicată şi ripostă :

— Nu cumva generoasa mea Elviră începe să cunoască gelozia ?

Doru le lăsă să treacă înainte pe cărarea lunecoasă şi strîmtă şi adăstă, curios, răspunsul Elvirei.

— Nino dragă !... De ce să mă fac mai bună decît sunt ? !... Nu ştii tu că însuşi arhanghelul Lucifer n-a putut să privească fără primejdie strălucirea şi fericirea lui Dumnezeu ?

In spatele lor, Doru se porni pe un rîs nebunesc :

— Domnişoară Elviro... aici ai fost... *impayable* .'... Auzi ce spune domnişoara Elvira !... Ha-ha-ha !...

începu să rîză şi Elvira. Antonina rămase serioasă şi bănuitoare.

— Nino dragă, te-am pus pe gînduri cu prostiile mele... Aruncă-le la coş, precum făceai şi altădată... Aşa m-am deprins cu tine, să-ţi mărturisesc toate năzbîtiile care îmi trec prin cap... A, dar ia stăi ! Mi se pare că am găsit ceva mai bun !... Mi-e frig şi la nas, şi la mîini, şi la picioare... O idee !... Vă poftesc la un ceai colea, la „Flora". Numai zece minute ! Tragem cîte-o duşcă fierbinte, cu o linguriţă de rom, şi pe urmă plecăm.

Antonina rezistă.

— Elviro, prea-ţi suntem datori... Nici n-am apucat să ne plătim de invitarea ta de la teatru.

— Vai, Nino, ce însemnează contabilitatea asta de zaraf ! Se poate să introduci între tine şi mine asemenea socoteli ?

— Da' tu pierzi mereu din vedere că nu mai sunt tovarăşa ta de odaie de la domnişoarele Eremia !... Ce naiba !... Sunt măritată ! Uite bărbatu-meu !... Prietenia şi amabilităţile tale se lovesc de un obstacol...

Ochii lui Doru se întîlniră cu ochii Elvirei. Elvira se simţi părtinită şi încurajată :

— Nino. bărbatul tău vreau să fie fratele meu. Cum poţi tu să stăvileşti atîta prietenie şi atîtea amintiri care mă leagă de tine şi oare îl învăluiesc, fără voia mea, şi pe domnul Filipache ? Lasă-mă să vă simt uniţi în inima mea şi nu mai crede că acum, fiindcă eşti măritată', trebuie să fim mai puţin prietene.

Doru interveni aproape încredinţat că apără un punct de vedere făţarnic :

— Nino, n-avem dreptul să ne dezbrăcăm de prieteniile de pînă ieri ca de nişte paltoane. Pe urmă, sper că vom fi şi noi în stare să nu rămînem prea datori faţă de domnişoara Iatropol...

— Vezi ?... Hai, nu mai fi copilă şi vino încoace ! Ce însemnează aceste sfieli şi aceste rezerve ?

Elvira apucă de braţ pe Antonina. Urmate de Doru. intrară în veranda caldă şi luminată a lăptăriei „Flora".

Cu aerul că intră într-un loc foarte cunoscut şi că se găseşte între feţe familiare, Elvira ceru o cameră deosebită.

Porunci omului de serviciu :

■— Un ceainic, pahare, rom şi gustări !

Scoase de pe ea paltonul de veritabil astrahan, căptuşit cu o mătase delicată ca puful, şi rămase într-o rochie care părea un simplu mulaj al trupului ei de splendidă felină omenească. Antonina, sub cuvînt că odaia nu este destul de caldă, întîrzie să se dezbrace. O tristeţă nebiruită, nişte presimţiri amare şi vechea gelozie din copilărie îmbrăcară, ca un crepuscul jalnic, inima Antt»- ninei... Cîtă vreme va mai prigoni-o această vecinătate oneroasă ?... Cum să scape de asaltul acestor protestări amicale din ce în ce mai supărătoare ?... Chiar dacă, în sufletul ei, Elvira este nevinovată (şi Antonina n-are încă dreptul să creadă într-altfel), apropierea Elvirei de Doru poate să nască dispoziţii sufleteşti şi complicaţii nesănătoase. Cine poate să rămînă inamovibil în faţa acestei frumuseţi, pe care gerul de adineaori, rochia strînsă şi demonii dinăuntru o fac atît de subjugătoare ? Nu trebuie nici o codeală şi nici o întîrziere ! Nu trebuie să ispitim nici pe oameni, nici pe Dumnezeu. Antonina va vorbi franc şi energic cu această prietenă ! „Fugi din calea lui Doru ! Altfel, voi înţelege că umbli cu dinadinsul să te vîri în sufletul lui şi să-mi faci netrai !"

— De ce eşti, surioară, fără chef ?... Scoate paltonul de pe tine şi descreţeşte fruntea asta, care mai-nainte de a fi a lui Doru a fost oleacă a mea...

Antonina se gîndi : „Cel supărat este totdeauna cel păgubaş... Să urmărim lucrurile fără pripeală şi fără exagerare."

Omul de serviciu aduse o vastă tavă de argint, încărcată cu ceaiul comandat. După ce rămaseră singuri, Elvira potoli reproşurile gata de izbucnire :

— N-aveţi nici o grijă ! Nu sărăcesc pe tata. Clienţii, pe care încep să-i am, vor plăti de aci înainte nevinovatele mele fantazii.

Apoi, mlădioasă şi îndemînatică, prinse să-şi servească prietenii.

— Elviro, te rog nu-mi pune prea mult rom...

— Fetiţo dragă... cînd e atît de frig afară şi cînd, în viaţa aceasta, e atît de bine să vezi lucrurile şi situaţiile prin acest văl miraculos în care se preface stropul de alcool, combinat cu fiziologia noastră, de ce mă ţii de rău ?

— Elviro, eu prefer să rămîn lucidă şi în ceasuri de voie bună, şi în ceasuri de întristare.

— Şi ce fel de ceasuri de întristare poţi să mai ai tu o dată ce amicul nostru Doru Filipache s-a hotărît să fie ocrotitorul şi grădinarul vieţii tale ?

Filipache puse pe farfurioară paharul cu ceai şi răspunse printre pauze :

— Hm !... Ştiu şi eu... Aici să mă asculţi pe mine... nu pe Antonina...

Elvira. isprăvi primul pahar şi, cu ochi strălucitori, cu bujori în obraji, cu calde intimităţi în glas, desfăcu braţele ca pentru o îmbrăţişare :

—■ Copii neispitiţi ce sunteţi !... Voi nu ştiţi să preţuiţi norocul pe care vi 1-a dăruit Dumnezeu ! Poate că şi eu, dacă aş fi în locul vostru, aş dovedi această nepricepere. Voi nu înţelegeţi cît este de dragă şi de ispititoare situaţia voastră. Prieteni, camarazi şi iubiţi ! Iată idealul ! Mereu împreună, inseparabili, mînă în mînă şi inimă lingă inimă !...

— ¡Domnişoară Elviro, lasă-mă să-ţi întorc ceva din mirarea dumitale... De unde atîta convingere pentru căsătorie la dumneata, care, după cîte ştiu eu, mei nu vrei să auzi de plugul cu doi boi ?

Elvira îşi umplu al doilea pahar.

— Cine ţi-a spus asta ? Nina nu ţi-a spus-o... Poate m-ai înţeles greşit odinioară, în salonul verişoarei dumitale Sanda, la discuţia asupra ideilor lui John Stuart Mill. Nu, dragă domnule Filipache. Este o taină dureroasă a sufletului meu. Nina cred că a bănuit-o. Toţi bărbaţii care mă întîlnesc şi mă privesc — şi cunoscuţi, şi necunoscuţi, şi prieteni, şi colegi — nu-mi fac cinstea să mă creadă că aş fi bună de soţie... Complimente, priviri toride, glume, aluzii, obrăznicii... cîte pofteşti !... Dar un gînd cinstit, o atitudine serioasă, o propunere tragică — „Vreau să fii nevasta mea cu cununie !" — de aşa ceva nu m-am învrednicit pînă acum...

Antonina crezu momentul binevenit să intervină :

— Elviro, un mare păcat al firii tale — care explică poate neajunsul de care te plîngi — este că nimeni nu ştie niciodată cînd eşti tu la tine acasă, adică vreau să zic : cînd vorbeşti serios, cînd te arăţi tu pe tine cea adevărată...

— Puica mea scumpă !... Poate că spui adevărul... Ştiu eu cîte suflete port în pieptul meu !... Tu eşti fericită fiindcă eşti precisă. Aceeaşi de dimineaţa pînă seara. Pe cînd eu !... Cîte voci contradictorii, cîte iniţiative încurcate, cîte sentimente inimice ! Totuşi, daţi-mi voie să nu mă calomniez prea tare. Tu

ştii, Nino, că în odaia cea mai ascunsă şi mai zăvorită din palatul zmeilor stă biata fată pe care au furat-o zmeii !

Filipache, cu coatele pe masa ovală şi atît de aproape de această frumoasă gură care se spovedea, fu gata să rostească : „Ileana Cosînzeana !"... Dar îşi înghiţi exclamaţia o dată cu o largă sorbitură din ceaiul dres cu rom.

Antonina răspunse, gravă :

— Elviro, te iubesc, te admir şi mă tem de tine de cînd eram copii şi ne jucam, la Brăila, printre sacii de pe cheiul Dunării... Ai dreptate. Eşti un suflet arzător şi generos... Dar te-au furat zmeii !... Nu te supăra, dar ştii tu cine este patroana ta ? Este sfînta Maria Magdalina, din care Mîntuitorul scosese şapte demoni.

Filipache tresări pe scaun şi-şi izbi palmele a pagubă :

— Vai, Nino dragă !... Cum poţi să spui tu această vorbă jignitoare prietenei tale celei mai bune ? !...

— Domnule Filipache, sunt obişnuită şi cu francheţea judecăţilor Antoninei, şi cu usturătoarea lor dreptate. Nu mă jigneşte vorba ei. Aşa este... Am auzit şi eu acest cuvînt bisericesc : „Maria Magdalina, din care Domnul scosese şapte demoni !" Mă înfioară ideea aceasta ! Cît doresc şi eu această eliberare ! Să nu mai fiu atît de bîn- tuită de capricii, de dezordinea nervilor şi de zigzagurile voinţii ! Dar unde este eliberatorul ? înţelegeţi acum mai bine de ce poftesc la fericirea voastră... Mă odihnesc privindu-vă. Mă surprind visînd şi eu la căminul anonim, nebătător la ochi, unde să mă ascund de lume cu cel ce m-ar fi scos din mîna zmeilor.

— Elviro dragă, eşti jucăria unei iluzii !... Dezrobitorul tău şi-al nostru, al tuturora, nu poate să fie, nu este decît unul singur : cel care a dezrobit pe Magdalina.

— Ştiu, fetiţă scumpă'; mi-ai spus-o altădată. Dar e prea tîrziu. Ce să fac !... Nu eu, ci tu ai avut norocul să-ţi trăieşti copilăria în mînăstire şi să cunoşti pe sfinţii de care îmi vorbeai...

— Elviro, atîta cît eşti, în viaţa aceasta, cu capul pe umeri şi cu inima dornică de izbăvire, nu e niciodată prea tîrziu să cauţi pe izbăvitorul...

Elvira răspunse nu cu vorba, ci cu gestul şi cu totul altceva decît te-ai fi aşteptat. Umplu cu ceai al treilea

iu* pahar, vărsa din el cîteva linguriţe şi împlini golul cu rom.

— Da, da... însă daţi-mi voi o mînă de ajutor...

Antonina o privi cu ochi întunecoşi.

— Dumnezeu nu poate să te mîntuiască fără voia ta...

Doru făcu un gest obosit şi conciliant :

— Problema voastră e prea gravă pentru lăptăria „Flora"... S-o amînăm pînă la o vreme şi o catedră mai potrivite.

— S-o amînăm, domnule Filipache.

Elvira se duse la sonerie şi sună, apoi, fără să se mai aşeze pe scaun, sorbi tot paharul. Omul de serviciu veni la poruncă :

— Dă-ne socoteala şi trimite degrabă să ne aducă o sanie.

Doru ar fi voit să rămînS în picioare pe scaunul de la spate. Dar şi Elvira şi Antonina se împotriviră. Elvira puse înainte prestigiul ei de doftoriţă :

— Nu vreau să mă chemi mîine să-ţi dau doftorii de răceală. Intrăm toţi în sanie şi ne învelim bine. Şi dacă nu încăpem la rînd, iei pe Antonina pe genunchi.

Cu Antonina pe genunchi şi coapsă lîngă coapsă cu Elvira, Doru străbătu — pe oglinzile aburite şi vinovate ale conştiinţei — un sfert de oră de reverie şi un iezer lung, cu vrăji rele la fund...

x

Acasă, bănuielile se stinseră, presimţirile se depărtară şi viaţa sănătoasă (mediocră şi măsurată) se deşiră mai departe în chilia Antoninei şi a lui Doru. Cînd unul, cînd altul se duseră la Universitate — Antonina exactă, Doru neregulat şi cu examene în restanţă. Gerul se domoli. Zăpada începu să se topească şi în judeţul Brăila apele se umflară şi se revărsară peste arături.

In ziua de 24 decemvrie, după stilul nou, Antonina îl vesti pe Doru că seara vor ieşi împreună în oraş.

— Tu ai avut deunăzi ideea să mergem la Şosea. Am şi eu o idee... Astă-seară la ora zece şi jumătate vom pleca de acasă. Nu mă întreba unde te voi duce.

E secretul meu. Făgăduieşte-mi că te vei lăsa condus, ca un băiat cuminte.

— Bine, Ninuşco... Făgăduiesc tot ce vrei ! Bine că ai şi tu o fantazie !... Cîteodată am remuşcări cînd mă gîndesc că mie îmi trec prin cap prea multe fantazii, şi ţie nici una...

— Aşteaptă şi vei vedea. Vom vorbi pe urmă de această fantazie a mea.

Seara, după ora zece, vestiră pe cei din casă că ies în oraş şi plecară, luînd cu ei cheia de la verandă Era o noapte umedă şi rece. Zăpada de pe străzile secundare, călcată de picioare, călcată de vehicule, arăta jalnică şi declasată, ca nişte brazde de gunoi. La răspîntii erau mormane care se topeau încet sau prindeau coajă de gheaţă, după temperatura nestatornică a zilelor. Bătea un vînt aspru şi pătrunzător, semnul cunoscut că alte zăpezi şi alte vifore sunt călătoare spre ţara noastră.

•— Ia să vedem acum dacă tu, cu ideea ta, vei nimeri-o mai bine decît mine deunăzi.

— Mult mai bine decît tine, Dorule...

Apucară pe strada Soarelui şi o străbătură pînă la capătul celălalt din strada Fîntînii. înaintea lor şi apoi în urma lor mai erau cîteva perechi care păreau că şoptesc în limbi străine.

Ieşiră în faţa Liceului Sf. Sava. Doru întrebă :

— Ei, şi acum ?...

— încă o sută de paşi înainte, spre Calea Victoriei...

Perechile dinainte şi din urmă aveau acelaşi drum. In faţa Catedralei Sf. Iosif, Antonina se opri şi, trăgînd uşor de braţ pe Doru, intrară înăuntru. Doru şopti :

— Am înţeles... Dar ce priveghere este astă-seară ?

— Privegherea de Crăciun !... Mîine toată lumea occidentală serbează Naşterea Mîntuitorului !

Doru avu o vie tresărire de uimire :

— Privegherea de Crăciun !... Ce spui, Nino ? ! ...

înăuntru, prin spaţiile vagi, de-abia destăinuite de lumina cîtorva candele, apărură, înşirate în bănci, mulţime de capete plecate. Locurile din urmă erau aproape toate prinse. Fără zgomot de uşi, fără zgomot de paşi şi fără nici o vorbă, alte şi alte obscure siluete treceau prin vadul luminilor blafarde şi se pierdeau în umbra pilaştrilor. Plutea, în reculesul sfînt locaş, o pace adîncă, închegată totuşi

din cucernică nerăbdare şi din sute de rugăciuni spuse în taină.

Doru şi Antonina îşi făcură loc în bancă pe aproape de amvon şi nu mai schimbară nici o vorbă.

In cugetul lui Doru se desfăşurară epoca de glorie a creştinismului, treptele de aur şi de sînge martiric ale ascensiunii creştine, opoziţia triseculară a păgînismului clasic, lecţiile profesorului de istorie şi un noian de gînduri şi de amintiri personale... Deşi atît de departe de zilele Romei imperiale şi ale catacombelor, această adunare pioasă — în pămînt ortodox — avea nu ştiu ce notă exotică şi misterioasă. Aşa trebuie să fi fost şi pe atunci ! In sanctuare mascate, sub cimitirile din Via Appia, în fapt de seară, ori dis-de-dimineaţă, mai înainte de cîn- tatul cocoşilor, mărturisitorii sublimei speranţe în înviere şi în nemurire veneau tot aşa, tăcuţi, anonimi, cîte unul, cîte doi, ca să sporească, sub pămînt, eroicele armate ale Crucii, ca să adore şi să se hrănească cu Isus Crist«s Euharistie !

Băncile se umplură pe nevăzute, şi cei ce mai so- seau rămaseră în picioare pe lîngă ziduri şi printre stîlpi. Intr-o lături a altarului o luminiţă într-o lalea roşie de sticlă arăta, ca flamura de pe palatul împărătesc, că monarhul este în cămările sale. In fundul altarului, deasupra chivotului în chip de catedrală, creşteau în umbră cilindrii făcliilor, încă fără flacără. Un punct luminos, o stea ivită deodată, începu să se ridice spre făcliile stinse, şi din steaua magilor se prefăcu într-o constelaţie tremurătoare, deasupra adîncimilor altarului.

O salvă de clopote deschise sacra ceremonie şi un popor de clerici, învestmîntaţi în haine de dantelă şi de crizanteme, ocupă, ordonat şi ritmic, băncile din altar. Serviciul începu. După cărunta tradiţie, izvorîtoare din Liban şi din Sion, şi comună Orientului şi Occidentului, porniră vechii psalmi — cînd întregi, cînd desfoiaţi stih cu stih — în latineasca dură şi hieratică. Două cete de clerici, două strane, dialogară lung, exprimînd extatic bucuria cerului şi a pămintului în faţa miracolului de iubire, dăruit nouă în Betleem : *„Christus natus est no- bis : Venite, adoremus ! Venite, exultemus !"*

Prin miezonoptica răsfirată în trei negre evantalii, străbătură luminoase proorocii din Isaia, psalmii mesianici, pericopele evanghelice ale Nativităţii şi glorioasa elo- cinţă a Sf. Leon Papa, a Sf. Grigorie

Papa, a Sf. Ambrozie şi a Fericitului Augustin. Ca o falnică încheiere a acestei lungi privigheri, în noaptea păstorilor veniţi la Sfînta Iesle, imnul *Te Deum laudamus* se risipi sub cerurile catedralei ca un stol de vulturi împărăteşti, făcînd să vibreze vitrourile şi să pîlpîie luminările.

Prima Sfîntă Liturghie — dintre cele trei care trebuiesc rostite de orice preot principal la sărbătoarea Naşterii Domnului — se ridică prin căpriorii vagi ai sfîntu- lui locaş şi prin cortul sumbru al nopţii de decemvrie spre tronul descris în Apocalipsă al împăratului sărbătorit.

Intre Doru şi Antonina şi această solemnitate nocturnă, scăldată de valurile orgii, cuvintele latine, tehnica ritualului, înţelesul şi adîncimea lecturilor se pierdeau şi se îngropau nebănuite, exact ca bogăţiile de la fundul oceanului. Dar glasul orgei, dar implorările, fremătările şi extazele ei comentau totul şi făceau totul lumină şi paradis, dincolo de cuvinte.

Antonina, care cunoştea urzeala Sfintei Liturghii mult mai bine decît Doru, prinse şi recunoscu momentele solemne şi urmări cu suflet cucernic şi cu răspunsurile consacrate divina dramă din altar. Doru rămase suspendat în fluxul şi în refluxul orgei şi amestecă în sacrul ocean inima lui profană, speranţe şi proiecte literare, iarba rea a unor aşteptări şi a unor doruri pe care putea încă să le smulgă şi să le arunce şi mai ales amintirea de acum trei ani a privigherii de Crăciun, trăită tot în această catedrală.

Era în anul al doilea de colegialitate cu Edgar Spata. Se vedeau zilnic, ceteau reviste franţuzeşti, se plimbau la Sosea şi învăţau împreună. Edgar se simţea bine, făcea cu Doru un schimb avantajos şi continua să fie un elev eminent. Dimpotrivă, Doru degenera. Odrasla mediocrei burghezii învăţa cu pagubă ideile, gusturile, cancanurile şi moralitatea boierească. O mistificare specială se petrecea în cugetul lui Doru : copilul cu fiori de poezie în el se amăgea privind casele măreţe, pe cei ce locuiesc în ele, învestmîntaţi în haine moi, şi heleştaiele putrede, cu nuferi mincinoşi şi cu perdele de trestii clătinate de vînt... Doru aduna material pentru un roman patologic, o schi- loadă fiinţă imaginară, care trebuia să se nască în porfiră şi în byssus !...

Intr-o zi află că elita capitalei aleargă să admire un spectacol rar, de o cutezanţă pur pariziană. O artistă celebră se arăta pe o scenă din dosul Băncii Naţionale, într-o serie de roluri mute, fără altă haină decît prestigiul unei plasticităţi impecabile şi fără alte comentarii decît flautul unui Pan ascuns între culise. A fost şi Doru — cu eroii pe care îi urmărea — la această privelişte din vremurile păgînismului greco-roman... Dar revenind spre casa lui umilă şi adormită, a luat-o pe strada Fîntînii şi a ajuns pînă în dreptul catedralei Sf. Iosif. înăuntru erau lumini şi acorduri adînci de orgă... Era ca şi astă-seară, şi dincolo de bănuielile lui Doru, privigherea din noaptea Naşterii Mîntuitorului.

A fost prima întîlnire a lui Doru cu tribunalul înţelepciunii religioase. A trăit, cu fruntea doborîtă pe spătarul unei bănci, un ceas de zguduitoare reacţiune sufletească. Vedea, deasupra lui, cei doi pereţi ai unei prăpăstii de contraste şi de destăinuiri. Tot ceea ce privise, simţise, aprobase cu un ceas mai înainte i se părea acum atît de fragil, atît de trecător şi de vinovat!... Lumea dimpre- juru-i, absorbită în sfîntul ei extaz, mohorîtă şi severă, cît de greu, cît de înţelept cădea în cumpăna inimii lui, confruntată cu fantoşele şi cu semicadavrele contorsionate din faţa scenei !... Splendidă, supremă revelaţie ! Doru se simţea smuls şi dislocat din spaţiu şi din timp de puteri irezistibile...

Altarul creştea şi se prefăcea în cetatea Betleemului... înţelepciunea, dreptatea şi fericirea din toată lumea, din toate vremurile, dar mai ales din ora aceea străluceau ca nişte constelaţii în cununa glorioasei nopţi a Nativităţii !...

Iar orga, iar melopeele latine, iar volutele de tămîie din catedrală îl ridicau, ca din noroaie de sînge putred şi din bacanale monstruoase, spre porţile de aur ale sacrei cetăţi !

E mincinoasă' frumuseţea dacă n-o garantează idealul moral ! E amăgitoare arta dacă nu purcede din convingeri superioare, ci purcede din trufia şi din aluatul impurităţii noastre ! E absurdă bizuinţa să cucereşti o inscripţie de onoare în porticul epopeei fără să te temi de Dumnezeu şi fără să serveşti pe oameni !

O, pentru ce aceste clarificări totale pe marea inimii şi sub cerul conştiinţei noastre sunt atît de

rare şi de contrazise de noi înşine !... Ce urmări a avut, în viaţa lui Doru, acum trei ani, această augustă lecţiune din noaptea de Crăciun ? A trăit sub înrîurirea ei cîteva zile, a mărturisit-o lui Edgar Spata şi a redat-o în cîteva pagini de sinceră, dar de uitată emoţiune... Doru Filipache începu să întrevadă că mai sus de frumuseţea unui imn religios, a unei pagini din Scriptură, sau a unei cuvîntări de Bossuet, este o zonă sufletească, fericită şi constantă, care preţuieşte infinit mai mult decît toate emoţiunile estetice religioase... Prin lecturile lui din scriitorii creştini, prin splendida viziune a picturii medievale şi prin atîtea porţi întredeschise spre adîncimile şi înălţimile credinţei, în misterul răscumpărării, Doru a dobîndit certitudinea că tezaurul există, dar că el, unul, nu-1 va dezgropa niciodată...

Şi iată acum experienţa cea mai nouă şi mai deconcertantă... Întîlnirea lui cu Antonina şi tot romanul început în toamna anului trecut au avut încă o dată aparenţa unei conversiuni în fermentaţie. Iubind pe An/tonina, a prins a iubi din nou vechile noastre mînăstiri, poezia mistică şi filosofia lui Augustin... Scriind An- toninei, văzînd-o ou ochii închipuirii printre fiicele mî- năstirii, în faţa catapetesmelor arhaice, în preajma pădurilor de brad şi a clopotniţelor din alte veacuri, Doru şi-a simţit gîndurile roabe evlaviei creştine şi inspiraţia dornică de mistici trandafiri. A trăit un an de o rară şi curată taină sufletească. Astă-vara, în ciuda legii fatale, care cere ca visul şi idealul să nu fie verificate niciodată, a stat o lună şi mai bine, cu Antonina logodnică, în Mî- năstirea Varatic... Apoi au venit căsătoria, pauperitatea vieţii aşa cum este, toamna în chilia lor studenţească şi toate frunzele ce cad şi toate florile ce mor...

Draga lui Antonină !... E o prietenă nepreţuită ! Atît de devotată, atît de serioasă şi de pătrunsă de înţelesul unirii lor, contractate în faţa lui Dumnezeu !... Ce suflet clasic ! Ce conştiinţă ireproşabilă ! „De ce sunt atît de departe de ea ! De ce sunt atît de imprecis şi de influen- ţabil !" Sensibilitate de vînzare ! Grădină a nimănui, pe care poate s-o ciumpăvească şi s-o smulgă cine vrea ! Vie fără gard, din care poate să fure orişicine ! Nenorocită fire de artist, spînzurată la răspîntia tuturor emoţiilor şi tuturor eventualităţilor !...

Antonina se apleacă asupra lui Doru, încremenit în umbră, cu fruntea pe spătarul băncii din faţă, şi-1 mişcă, şoptindu-i :

— Slujba s-a terminat...

Doru se trezeşte ca dintr-un somn adevărat şi-şi adună pălăria şi bastonul. Orga amuţeşte în cafas, după o ultimă revărsare de regală şi biruitoare bucurie. Poporul mohorît de jos începe să se scurgă în noaptea rece şi în pustietatea străzilor slab luminate.

Doru coprinde afectuos braţul Antoninei şi—i spune în drumul către casă :

— Ideea ta, ca totdeauna, a fost sfînt inspirată...

In odăiţa lor caldă şi îmbrăţişătoare, în faţa icoanelor dăruite de maica Antonina, Doru întreabă, gînditor, pare că pentru sine însuşi :

— Cum am putea să facem zilnică înţelepciunea din această seară excepţională ?...

Antonina se opri locului şi privi lung în zarea lămpii, ca şi cum întrebarea lui Doru ar fi fost fum sau fluture :

XI

Dorule, *aceasta e întrebarea* .'... Dar nu trebuie să ne-o punem cu dispoziţia sufletească a lui Hamlet, că atunci n-o mai dezlegăm niciodată... Să fim copii şi să simţim ca ei... Să iubim icoana din perete... Psaltirea străbună şi... sfaturile nevestei !...„Iubite Boruzescule, am primit frăţeştile tale urări de Anul nou. Dacă ai putut să te gîndeşti la noi şi să scrii, este un început de probă că sănătatea ta are şi ceasuri suportabile. Nădăjduiesc că ai primit ieri- alal- tăieri, din partea noastră, dar prin mîna maicii Anto- nina, micul nostru semn de neuitare şi de prietenie.

Nu ţi-am mai scris de mult... Nu fiindcă te-ai fi mutat de pe soclul indestructibil unde te aflu în fiecare zi, dar pentru că de la un timp încoace trăiesc într-o negrăită confuziune sufletească.

Ştiu bine că nu-ţi aduc la cunoştinţă un fapt cu totul uimitor... Doar am venit de atîtea ori la tine cînd mi-erai aproape şi te-am luat de atîtea ori martor întunecărilor şi bîjbîielilor mele... De data aceasta mă tem că sunt într-un progres suspect... Incepîndu-ţi scrisoarea de faţă, simt cu dureroasă vioiciune depărtarea dintre noi şi suspin după zilele cînd odăiţa ta era la îndemîna dorului şi a nevoilor sufletului meu.

Amice, îţi scriu azi dintr-o pornire nelămurită şi ciudată. Aş zice că viu la tine nu pentru că ştiu precis ceea ce trebuie să-ţi spun, sosit în faţa ta, dar pentru că sper că voi găsi pe drum — adică scriindu-ţi — preciziunea şi claritatea — dezertoare în acest moment. De unde să încep, cum să cruţ puterile tale, şi cum să biruiesc, cu o comparaţie fericită, dezordinea gîndurilor mele ?

Dragul meu, mi se pare că literatura mea începe să se verse — prin nu ştiu ce spărtură din «casa apelor» — peste viaţa mea civilă !... Vreau să spun că proiectele mele literare, visurile mele, acele tainice schiţe şi notiţe pe care le notăm cu un condei de fosfor pe pereţi întunecoşi, ştiuţi numai nouă, acele fantasmagorii, de multe ori monstruoase, care împovărează capul unui poet ca nourii fruntea Ceahlăului... toate aceste năzăreli ale închipuirii, toate aceste iele ale basmului permanent în care trăieşte un imaginativ, iată că încep să-mi intre în

casă, prin uşile zăvorite, şi să ceară tacîm la masa mea !...

Mă urmăreşte un proiect de largă nuvelă, un fel de mic roman, care se petrece nu ştiu unde, în preajma unui castel feudal sau a unui conac boieresc, pe vremea rapsozilor şi a trubadurilor. Suntem pe valea Oltului ardelenesc sau pe valea Mureşului, aşadar, dincolo de Carpaţi. Văd pe poalele codrilor de brad şi de fag, şi pe lîngă apele care coboară în paşi de cascadă, vechi castele cărunte, sate de iobagi şi bordeie ţigăneşti. Unul din castele e fără veselie de multă vreme... Groful cel bătrîn a murit şi grofina-mamă tot aşa, iar vlăstarul lor este departe, în slujba împăratului, prin ţări străine şi prin războaie. Între robii curţii cu care se juca vlăstarul gro- finesc în copilărie era şi un dănciuc, ajuns de atunci încoace mare lăutar. Valahii îi ziceau Tilincă. fiindcă părinţii lui erau ţigani româneşti. Ungurii îi zii eau *Telelke...*

Intr-o zi, tînărul grof Istvanffy s-a înapoiat acasă din războaie plin de cinste şi de daruri împărăteşti. Lume multă, nobilă, bogată şi frumoasă a venit cu Istvanffy, şi bătrînul castel posomorit a întinerit deodată şi a început să petreacă. Tilincă şi cu taraful lui au lăsat bordeiele, ţigăncile şi copiii cu săptămînile şi au desfătat, zi şi noapte, ospeţele şi pe musafirii grofului.

Stăteau ţiganii lăutari sus, într-o firidă largă cu ostreţe, deasupra mesei cu talgere de argint şi cu torţe aprinse, şi le sticleau ochii ca la nişte pui de cioară, noaptea, într-o biserică, la utrenie. Cîtă lume frumoasă era jos, în jilţurile de la masă ! Cît aur, cîte pietre scumpe şi cîte flori erau pe hainele, şi pe armele, şi pe rochiile cinstiţilor oaspeţi ai lui Istvanffy ! Dar mîndră ca baroneasa Liliom nu era nici una dintre zînele poftite la castel ! Şi într-o zi, şi a doua zi, şi a treia zi... cîntecele, gîndurile şi tot întunericul din ochii lui Telelke s-au îndreptat tainic şi nebuneşte spre luminoasa Liliom.

După o iarnă întreagă de petreceri, stăpînul castelului a plecat la curtea împărătească, unde îl aştepta o şi mai mare răsplătire, adică mîna unei domniţe, dintre fetele din jurul împărătesei. Telelke a ajuns iar Tilincă... S-a întors la bordei şi a luat iarăşi sărăcia la spinare. Rada, nevasta lui, era ţigancă frumuşică, dar cum o să mai stea porumbele alături de cireşile albe ! Tilincă a rămas cu gîndul dus, bleg şi netrebnic, zile întregi... Rada, plină de grijă şi turburată, s-a dus la o ţigancă bătrînă, doftoroaie şi vrăjitoare, şi a pus-o să-i ghicească ce boală a dat peste Tilincă al ei...

Baba a căutat în ghioc, în bobi, în nişte oale care fier- beau pe vatră, pînă cînd a aflat...

— Tilincă al tău este în ispită mare... Şi-a lăsat inima roabă la frumuseţe străină... Şi nu e frumuseţe ţigănească... E frumuseţe albă şi boierească...

Da' măcar că doftoroaia ghicise boala, n-a putut s-o şi tămăduiască. Zadarnic Rada i-a adus daruri, zadarnic a făcut toate cîte a învăţat-o meştereasa ! Şi a trecut vremea, şi codrii au înfrunzit încă o dată, şi cucul zburdalnic şi îndrăgostit a umplut zăvoaiele cu alintările lui... Dar stăpînul castelului şi al ţiganilor n-a uitat vioara lui Tilincă... Şi s-a pomenit Tilincă şi s-au pomenit ceilalţi tovarăşi ceteraşi că-i cheamă stăpînul departe, spre miazănoapte, de pe unde vine Dunărea... Oamenii grofului i-au grămădit într-o căruţă, cu scule şi cu boccele, şi i-au pornit pe drumul Pestei, pe cînd ţigăncile şi dănciucii îşi smulgeau laţele de deznădejde...

Ţiganii au ajuns la Pesta, şi-au frînt gîtul privind la atîtea mîndre turnuri şi castele de pe marginea Dunării plumburii şi au început iar să desfăteze ospeţele stăpî- nului. Dar unde era mîndra Liliom, floarea florilor şi zîna zînelor ?... Cum să întrebe, pe cine să întrebe bietul Telelke-Tilincă ?... Vorbea greu ungureşte ; cu alţi ţigani lăutari nu ştia pe unde să se întîlnească ; de la curtea lui Istvanffy — cea clădită lîngă Dunăre — nu îndrăznea să se depărteze. S-a împrietenit şi el cu pescarii stăpî- nului, şi în nopţile cînd groful şi tînăra lui soţie petreceau afară din castel şi-a dat drumul in luntre, pe Dunărea plină de taină şi de sălbi jucăuşe...

Trecea Tilincă pe sub cetăţi uriaşe, negre şi colţu-roase, cu turnurile printre stele şi cu temeliile în plesne- tele sclipitoare ale Dunării... Prin gratiile de la ferestre auzea viorile ţigăneşti, rîsete şi cupele ciocnite... Unde era Liliom ! ? Liliom, Liliom, unde eşti ?...

Te uită, iubite Boruzescule, că m-am pierdut în scrisoarea mea mai rău decît ţiganul meu Tilincă în zănatica lui rătăcire pe Dunărea din Pesta medievală !... Povestea aceasta ameninţă să ajungă pentru mine un fel de tunică a lui Nessus !... Nu pot să mă mai dezbrac de ea !... Mă simt una cu Tilincă şi constat cu mirare că îi reprezint dezordinile şi interesele inimii cu o identificare totală, îmi lipsesc numai vioara şi luntrea lui ! Ies din casă, în acest miez de iarnă grea, răscolesc năuc omătul de pe străzi şi alerg spre Dunărea închipuirii, a basmului, şi a unei duble nebunii de poet şi de ins pus sub pravilă, dar care visează să înfrunte pravila !...

Scumpe amice, trec printr-un ceas neaşteptat şi greu. Aşa, fără de veste, prosteşte, pe nemîncate !... Şubreda, dezgolita şi absurda mea natură de visător mi-a întins o cursă perfidă, din care nu mai ştiu cum să scap, din care — şi mai rău ! — nici nu ştiu măcar limpede dacă voiesc să scap.

O, iartă-mă, frate ! Iată atîtea pagini pline cu aiurelile unui cap nenorocit, ajuns... oala în care-şi fierbe farmecele ţiganca mea, baba din poveste !

Aşa stau treburile mele. Precum vezi, prost de tot ! Nu mai încape nici o îndoială că asemenea noutăţi din parte-mi te vor mira, atîta cît prostiile oameneşti mai pot să mire pe un înţelept ca tine. Mi-e destul de greu să-ţi vorbesc despre atari complicaţii şi zbuciumări absurde, dar mă rog prieteniei tale ca şi altădată : îngădu- ieşte-mă !

Judecind lucrurile ceva mai gospodăreşte, este nesănătos să-ţi destăinuiesc că, la începutul căsătoriei mele, visurile mele de poet, impacienţele mele literare şi florile cuvenite soţiei mele se asfixiază în căminul meu şi dau năvală spre ferestre, să iasă afară. Mă observ cu destulă luare-aminte şi cu destulă ironie... Dar nu e destul să te înţelegi şi să te ironizezi. Trebuie să ai şi puterea să fii om de onoare.

Dacă m-ai descoase ca altădată şi m-ai întreba : am plecat de la poveşti ca să ajung la insalubra realitate de azi, sau am început să aiurez poveşti fiindcă sunt bolnav din nou de frigurile pe care tu nu le-ai cunoscut niciodată, n-aş şti ce să-ţi răspund... Atîta cît pot să mă judec, mă găsesc complicat, absurd, monstruos ca totdeauna !... Cresc închipuiri, poveşti şi romane, ca să fac din ele năvod de dragoste, sau semăn în mine şi în alţii sămînţa iubirii, ca să adun apoi recolta în hambare de literatură ?...

A mai fost încă o împrejurare rău venită. Vreo cincisprezece zile am fiert fără apă. Nu pot să mai scriu acasă !... Biata mea Antonina îmi ucide orice bună dispoziţie grafică !... Cum ne păcălim, ce nerozi suntem, în planurile şi în combinaţiile noastre !... Cînd iubeam pe acest copil şi-i aşterneam pe hîrtie inconştientele mele mistificări, mi se părea că o dată ce Antonina va fi lingă mine, soţia mea, voi fi de o fecunditate literară prodigioasă !... Crîncenă' dezamăgire ! Ca să mai pot să scriu un rînd, trebuie să aştept plecarea ei de acasă sau să mă refugiez în această sală de bibliotecă, de unde îţi scriu în ceasul de faţă. Cincisprezece zile această sală a fost fără cetitori. Azi, a treia zi după Bobotează, se redeschide, şi eu sunt primul ei credincios.

Dacă aş fi avut putinţa să scriu şi să mă istovesc urmărind aventurile şi cîntecele de dor ale lui Tilincă, poate că aş fi acum mai liniştit şi mai stăpîn pe această dublă situaţie : a soartei lăutarului şi a labirintului simţirii mele...

Iubite Boruzescule, aştept de la tine veştile laconic făgăduite în răvaşul tău de sărbători. Aş vrea, din toată inima, să te ştiu deasupra durerilor şi a nesiguranţei !... Este şi pe acolo aceeaşi iarnă aprigă ca pe la noi ? Ce deosebire faţă de anul trecut ! Poate că între munţii plini de codri ai Mînăstirii Neamţu e mai mult adăpost —- deci mai puţin ger şi crivăţ — ca pe podişul Galaţi- Bucureşti-Craiova... Ce fac părinţii tăi ? A putut vreunul din ei să vie lîngă tine, cum era vorba astă-toamnă ? Ceteşti pe acolo ziare ? Ai prins de veste că a murit bietul nostru Bonifaciu Florescu ?... A murit regele boemei literare româneşti, măcar că, în aparenţă, era dascăl de limba franceză. Mă voi strădui într-o zi să schiţez această preţioasă şi fantastică personalitate a profesorului nostru.

Dragul meu, nu mi-ai spus cum stai cu serviciul militar ! Ai fost chemat la recrutare ? Eu trebuie să apar înaintea consiliului de recrutare în luna care vine. Şi, fireşte, tocmai în capitala judeţului meu de origine... In locul acestei călătorii, cît de mult aş vrea să fac o alta — pînă la chilia ta !... Dar, scumpul meu filosof, precum vezi, ţi-aş aduce, în această inimă năucă, pe lîngă prietenia fără moarte pe care ţi-o păstrez, şi o rătăcire nouă, vrednică de dojana ta..."

xo

înaintea căsuţei arhaice din strada Semicerc se opreşte, printre nămeţii clădiţi cu lopata, o sanie zglobie. Elvira Iatropol coboară din sanie şi, împovărată cu pachete, ca o fată a lui Moş Crăciun, vine şi trezeşte clopoţelul din verandă. Antonina e acasă, doamna Filipache şi Clariţa tot aşa, dar Doru Filipache a plecat în oraş...

Elvira îi spune Antoninei :

— Nino, mai este în sanie încă un pachet ceva mai greu. Te rog trimite servitoarea să-1 ridice. Sau, stăi ! Mi-1 aduce birjarul !

Lăsă celelalte pachete, se întoarse la sanie şi încărcă în braţele birjarului o cutie de lemn.

Transfigurată de frigul de afară, volubilă şi afectuoasă, Elvira îmbrăţişează pe toată lumea —

deşi mama şi sora lui Doru sunt cunoştinţe de curînd — şi începe să povestească şi să desfacă pachetele.

Vine de la Brăila. Şi-a luat un scurt concediu de la spital şi a alergat să vadă pe bătrînul doctor Iatropol, care se cam vaită de povara anilor. A văzut pe toţi din familia Ţanţu. Sunt toţi sănătoşi — şi moş Anghel, şi mama Vasi- lichia, şi copiii. A fost de două ori pe la ei. Le pare rău că n-au putut să trimită mai din vreme — în traista lui Moş Crăciun — toate aceste daruri şi pachete trimise acum prin Elvira. Iată pentru doamna Filipache un jerseu tricotat de Valeria... Iată pentru Clariţa o ie, cusută tot de Valeria... Iată, aci, pentru Doru şi Antonina, o boccea întreagă... Şi iată şi de la Anghel Ţanţu un pachet cu ce-a crezut el că vă place mai mult...

A mai rămas cutia de lemn, nu prea mare, dar mai grea decît celelalte.

Elvira se uită iscoditoare la toţi din jurul ei, ia dulceaţa de pe tavă, bea apă fără grabă şi declară, arătind cutia pusă pe biroul lui Doru :

— Aci e un secret. Nu-1 vădesc decît atunci cînd va fi de faţă şi domnul Filipache...

Antonina, cu o imperceptibilă iritare în glas, obiectează :

— Ei, nu ne mai aţîţa şi tu curiozitatea ! Ia presupune că Doru zăboveşte din cine ştie ce pricină.

Elvira răspunde categorică :

— Aci este darul meu de nunta voastră. Trebuia să vi-1 fac mai demult... Dar negustorul cu comanda n-a putut să mă servească decît acum. Am răbdat toţi atîtea luni, să mai răbdăm un sfert de ceas, pînă cînd va sosi domnul Filipache.

Doamna Filipache şi Clariţa găsesc că Elvira are dreptate :

— Da, domnişoară Elviro ! Mai încape vorbă ! Doru trebuie să sosească numaidecît.

Apoi vorba alunecă asupra iernii de afară, asupra Dunării, care a îngheţat tun, asupra guturaiului şi a degeraturilor de care suferă toată lumea...

Elvira îşi aduce aminte ce i-a comunicat un coleg intern, adineaori, la spital.

■—■ Ştii, Nino, că Leon Tolstoi e greu bolnav ?

Antonina nu se emoţionează :

— E prea bătrîn şi prea celebru ca să-1 mai putem căina... Zilele pe care le mai trăieşte sunt în paguba apoteozei lui...

Elvira crede că un om mare, un supraom, ua semizeu ca Tolstoi... nu poate să ne facă să uităm

biata lui umanitate, de lut, de anghină pectorală şi de sudori de sînge...

Dar doamna Sofia Filipache nu ştie cine este Leon Tolstoi, iar Clariţa n-a citit de el decît *Sonata Kreutzer*.

Totuşi, Elvira exclamă, satisfăcută :

— Bravo, domnişoară Clariţo ! Dar ai înţeles ce spune moşneagul care istoriseşte ?

Clariţa, cam încurcată şi deodată rumenă la faţă, susţine privirea Elvirei şi afirmă cu ingenuitate :

— Da, domnişoară !... Am înţeles...

Elvira nu mai avu vreme să afle impresiunile Clariţei fiindcă Doru apăru în uşă şi întrerupse convorbirea. Nu se mai vedea bine în odaie, şi numai Antonina putu să observe undele de emoţiune de pe faţa lui Doru...

— Ce va să zică asta ? ! Staţi pe întuneric ? Bine ai venit, domnişoară Elviro ! Te-ai făcut scumpă la vedere. Cel puţin să te vedem la lumina lămpii !

Elvira îşi reluă povestea, o rezumă şi apoi se sculă şi puse mîna pe cutia de pe birou :

— Aşa s-au potrivit lucrurile, ca o dată cu darurile lui Moş Crăciun să sosească şi darul pe care vi l-am promis...

Scoase capacul cutiei şi hîrtiile de umplutură şi dezveli ochilor curioşi şi aţintitori o statuetă de bronz miniatura celebrului *Moise* de Michelangelo...

Uimire, încîntare, exclamaţii !... Doru se înclină în faţa Elvirei, îi luă mîna şi i-o sărută, punînd în sărutarea lui un preţ fără proporţii cu obligaţiile momentului.

— Domnişoară Elviro, darul rezumă pe dăruitoare...

Antonina, încordată şi mascată, alunecă prin braţele
Elvirei. Clariţa văzuse la şcoală o fotografie a operei lui Michelangelo. Doamna Filipache, care era cu totul rurală, observă cu inocenţă :

— Doamne ! Ce să fie coarnele astea în capul unchia- şului ?...

Rîseră toţi, în frunte cu doamna Filipache. Elvira începu să-şi comenteze darul :

■—- Am căutat să mă lămuresc şi eu asupra acestui ciudat amănunt. De ce Moise are coarne ? Cînd m-am hotărît să-mi procur această miniatură, am căutat prin cărţi, am întrebat pe cîţiva cunoscători. Ar trebui însă să consultăm o istorie a artelor sau vreo lucrare specială asupra lui Michelangelo.

Atîta ţin minte, că aceste coarne ale lui Moise vin dintr-o neînţelegere a textului Scripturii. Dar putem să spunem : a fost o greşală fericită !...

Antonina şedea în faţa Elvirei, privind-o în ochi şi admirînd, cu dureri vechi şi noi, splendida ei carnaţie. Tresări şi scăpă din gură, fără voie :

— Foarte mulţumesc ! Coarne puse dintr-o fericită greşală...

Elvira trecu nevinovată mai departe :

— Totuşi, aşa a fost. In această operă, care adună atîta energie iritată şi atîta putere de stăpînire, coarnele acestea, foarte nefireşti, ajung miraculos de legitime. Dar trebuie s-o luăm mai de sus. Iţi aduci aminte, domnule Filipache, care moment din viaţa lui Moise e înfăţişat aci ?

— Moise pogoară din munte cu cele zece porunci, scrise pe două plăci de piatră. Iată, astea pe care le ţine sub braţul drept... El vede deodată urgia din tabăra lui Israel. Poporul, beat de veselia apostaziei, dănţuieşte în jurul viţelului de aur.

— Aşa e ! Asta e momentul ! Cîteva momente după aceea, trăsnetul cade... Moise izbucneşte şi sfărîmă tablele legii !... Dar opera lui Michelangelo a trezit discuţii interminabile. Mi-aduc aminte că unii critici de artă vor să stabilească, pînă la fracţiunea de secundă, cînd a putut să aibă genialul şi înfricoşatul legislator această atitudine : atunci cînd dă întîi cu ochii de spectacolul din vale, sau cînd a înţeles şi s-a făcut negru de mînie şi e gati. să facă saltul leului...

Doru rătăceşte, plin de tainic zbucium, între ideile auzite şi gura încîntătoare care le rosteşte. Dar se stă- pîneşte şi se ascunde :

— Bravo, domnişoară Elviro !... Ne vorbeşte o medicinistă sau o estetă ?...

— Zi Doamne fereşte, domnule Filipache ! Să nu vă doară pe vreunul capul pe aici, că atunci ai vedea imediat adevărata mea meserie !... Apoi, cu o dezinvoltură uimitoare, prinde drăgălaş gîtul Antoninei : Tu eşti cam indispusă, mica mea ?...

Doru, complice din instinct, se întoarce către maică-sa şi către soră-sa, acoperind pe Antonina şi pe Elvira, şi începe cu prolixitate :

— Ne lăsaţi cu gura rece ? Aţi cinstit-o cu ceva pe domnişoara Elvira ? Aţi mulţumit-o cu ceva pentru osteneala ei ?

Doamna Filipache şi Clariţa se ridică şi se uită una la alta, apoi la Doru. Maică-sa îi spune :

— Poate că ar mai trebui un ceai, un pahar cu vin ?...

Doru zîmbeşte misterios :

— Ia vedeţi, la voi, pe masă... Mi se pare că domnişoara Elvira are noroc...

Clariţa se duce şi se înapoiază, radioasă, ţinînd în mîini o sticlă cu vin plină de peceţi şi un carton cu prăjituri.

— Dorule, tu le-ai adus !...

— Ştiu eu, Clariţo... Agenţii lui Moş Crăciun, precum vezi, n-au plecat toţi de pe pămînt... O mai fi fost încă unul afară de domnişoara Elvira...

Antonina priveşte cu capul aplecat vinul şi prăjiturile de la picioarele lui *Moise* şi se întreabă : „A fost o în- tîmplare, sau... o armonie prestabilită ?..."

Doru toarnă vinul în pahare mici. Ciocnesc toţi. Doru bea în sănătatea Elvirei şi-i mulţumeşte încă o dată pentru darul ei atît de bine ales. Antonina gustă şi .asă paharul pe tavă.

— Domnişoară Elviro — începe Doru — cu cît mă uit mai mult la capodopera lui Michelangelo, cu atît o găsesc mai subtilă şi mai aţîţătoare. Cîte probleme şi cîte întrebări !... Evident, ar trebui să stăm în faţa originalului ca să discutăm pe adevărate temelii, dar şi aşa avem cîteva puncte sigure. Ce predomină în această ţinută măreaţă ? Clocotul mîniei sau încordarea atentă care se informează ?...

Elvira se uită la statuă ; îşi schimbă de cîteva ori punctul de observaţie şi răspunde :

— Pe cît mi-aduc aminte, cunoscătorii admit că Moise, în atitudinea aceasta, este în preclipa izbucnirii. Peste o clipă va răgi ca un leu şi va da d-azvîrlita cu tablele legii.

— Se poate, dar priveşte ce atente sunt aceste coarne de pe capul lui Moise. Parcă' sunt antenele unei insecte care dibuieşte şi se informează... Sau, dacă vrei, mai bine, sunt urechile ciulite ale calului, care încă n-a început să sforăie...

Lăsăm la o parte faptul că Moise *stă* pe un colţ de stîncă... Aşa cum stă, pare arcul *care* stă în mîinile arcaşului şi totuşi e întins pînă la maximum... Examinează însă mîinile lui Moise. Mi se pare că aceste mîini, cu atitudinea lor, ne vorbesc mai mult de un stadiu sufletesc încă informativ. *Aceste mîini nu sunt crispate...*

Elvira ridică statueta şi o apropie de lampa cu abajur pusă pe o etajeră.

— Da... aceste mîini poate sunt nervoase, dar nu sunt crispate. Trebuie să mai treacă un minut pînă să ajungă furioase şi să trîntească de pămînt tablele de la şold. Una adună la ea şuvoaiele bărbii, cealaltă

alunecă devale, căutîndu-şi reazim, aşteptînd porunci. Ai dreptate, domnule Filipache !...

Surizător şi măgulit de această bună întîlnire în judecăţile lor, Doru se arată totuşi prudent:

— Este sigur, domnişoară Elviro, că noi descoperim America... estetică în urma multor critici de artă, care au spus aceleaşi lucruri mult mai bine decît noi, sau care au spus cu totul altceva decît noi...

Elvira aşează statueta la loc pe birou şi-şi privi ceasornicul :

— Vai, e tîrziu !... Trebuie să plec... Domnule Filipache, sunt încîntată că ai un nou prilej de aţîţare — cum să zic ? — profesională ! Cînd vei ajunge într-o zi la Roma şi vei vedea pe *Moise* — e cazul de a zice în carne şi oase — îţi vei aduce aminte de Elvira şi de darul ei...

Doru îşi simţi un fior de elegie în inimă. îşi aduse aminte de Tilincă, de Liliom şi de primejdiile Dunării şi ale Pestei.

Răspunse cu glasul înecat :

— De ce mă trimiţi aşa departe, domnişoară Elviro ? Slavă Domnului, suntem încă în Bucureşti... Sper că mai avem de stat pe aci...

Antonina se găsi lîngă urechea lui Doru şi-i şopti ca să audă numai el :

— Cine ştie ? !

Apoi, cînd Elvira îşi luă ziua bună de la ceilalţi, Antonina îşi aruncă paltonul pe ea, îşi puse în cap o broboadă şi spuse tare :

— Dorule, o conduc eu pe Elvira. Am s-o întreb ceva care ne priveşte numai pe noi două.

Contrariat, dar reţinut şi galant, Doru deschise uşa :

— Poftim, draga mea ! înţeleg prea bine că două prietene intime pot să aibă secrete care nu privesc pe soţii lor !

Cînd uşa fu închisă şi zăpada începu să scîrţîie sub picioare, Elvira întrebă pe Antonina, care-o strîngea de braţ cu un fel de exasperare mută :

— Ce este, Nino draga ? Ce vreai să-mi spui, mica mea ? Spune-mi repede, că eşti numai în ghete !

Dar Antonina, cu degetele înfipte în braţul ei rotund şi cald, o duse pînă la poartă şi acolo o pironi cu ochii :

— Antonino, ce ai ?

— Elviro... Ştii tu ce ţine Moise în braţe ?...

— Ce va să zică asta ?...

— Ce sunt tablele alea pe care le ţine el ?...

— *La belle affaire !* Sunt tablele legii, cele zece porunci !

— Le mai ţii minte ? Ştii care e porunca a zecea ?...

— Eşti extraordinară ! De asta mă ţii tu aici, în ger ?

— Elviro, ascultă porunca a zecea : „Să nu pofteşti pe femeia aproapelui tău, nici casa lui, nici ogorul lui, nici pe robul lui, nici pe roaba lui, nici boul lui, nici asinul lui şi nimic din toate cîte sunt ale aproapelui tău !"

Elvira se porni pe un rîs nebunesc, care clocoti în stradela pustie şi sonoră. Cu o putere de bărbat, o întoarse pe Antonina cu faţa spre casă şi-i aplică undeva o palmă, ca la copii.

— Acum ţi-ai găsit vreme de lucruri de astea ? ! Intră în casă, că ţi-a îngheţat nasul !

Antonina îi strigă în ultimul moment :

— Mă simţi mereu sclava ta ! Dar păzeşte-te de revolta sclavilor !

XIII

Peste două ore, după cină, Clariţa se rugă de Antonina să-i explice o lecţie la algebră. Doru reveni la caietul în care se cufundase după plecarea Elvirei şi începu din nou să-1 scruteze. La intervale, ridica ochii şi-i odihnea asupra lui *Moise,* care prezida acum biroul şi dibuielile poetului.

Mai tîrziu veni şi Antonina şi se aşeză în faţa lui Doru, pe canapeaua de pluş verde din chilia lor studenţească.Dimineaţa biroul era al Antoninei, seara era al lui Doru. Dar pe cînd Antonina cetea şi scotea note ceasuri întregi, Doru visa, putrezea cu serile pe aceeaşi pagină de caiet, şi rar şi sterp deschidea cîte-o bucoavnă şcolară.

Seara, sub lampa cu abajur, de obicei pusă pe etajera de alături, Antonina cosea ori împletea. De data aceasta, cu acul în mînă, îndrepta cîteva scăpări din vedere lăsate de soră-sa Valeria în rufele trimise prin Elvira.

Doru, ostenit de vagabondările lui literare, stinse lampa mică de pe birou şi mută sub lampa cu abajur inima de lumină a odăii. *Moise* îi apăru acum în siluetă sumbră, iar Antonina într-o subjugătoare aureolă de sfinţenie casnică. Figura ei serioasă contrasta odihnitor cu nevinovata zburdălnicie a părului de pe frunte şi de pe tîmple. Era o icoană care înţelepţea inima şi întărea convingerea că virtuţile femeii — castitatea şi vrednicia — nu sunt numai postulate religioase şi poetice. Dar o preocupare tristă, o nemulţumire comprimată făceau arcul sprînce- nelor să fie aspru şi gura prea severă.

Cu un fel de uimire vinovată, cu nu ştiu ce mireasmă de dezamăgire în suflet, Doru privea din dosul lui *Moise* acest tablou de castă intimitate pe care i-1 înfăţişa Antonina. Simţi tăcerea grea, se simţi inferior şi laş şi deschise convorbirea :

— Tu nu prea pari încîntată de miniatura lui *Moise...*

Antonina răspunse cu întîrziere :

— Darul este fără de cusur. Nu ştiu dacă pot să spun acelaşi lucru de inima dăruitoarei...

Filipache îşi lăsă fruntea în palmă şi începu ostenit şi amical:

— De ce te-ai făcut atît de rezervată şi de bănuitoare cu Elvira ? Mi-ai spus despre ea, în vremuri, multe lucruri bune, multe aprecieri foarte simpatice.

— De ce ? E foarte simplu : fiindcă pe vremea prieteniei mele cu ea tu lipseai dintre noi; tu nu erai de faţă ca să măguleşti firea ei nenorocită şi să complici lucrurile.

— Nino dragă, să vorbim nu ca doi soţi, ci ca doi prieteni.

— E un cuvînt pe care mi l-ai mai spus. Dar ceri un lucru cu neputinţă : cum vrei să mai stăm faţă în faţă ca doi prieteni cînd legea ne-a făcut bărbat şi femeie şi ne-a legat unul de altul cu obligaţii reciproce nebiruite ?

— Aşadar, nu putem vorbi ca doi prieteni ?...

— Dragul meu, putem vorbi ca doi ucenici de filoso- fie, cum vorbeam anul trecut, ca doi colegi, ca doi prieteni, dară fără să pierdem din vedere că suntem soţ şi soţie, prin urmare, că tu nu mai eşti liber să te uiţi la altă femeie şi eu nu mai sunt liberă să mă uit la alt bărbat.

— Dar, fetiţa mea scumpă, unde este *cazierul* meu personal, pe care l-am depus, cu devoţiune, în mîinile tale ? Tu nu mai ştii cu cine te-ai măritat ? E nevoie să reluăm totul de la început ? Contractul nostru, la suprafaţă, seamănă aidoma cu toate contractele încheiate înaintea ofiţerului stării civile.

— Pardon, înaintea altarului şi a Evanghelic....

— Bine, draga mea, înaintea legii civile şi a bisericii, dar, în specie, contractul nostru e singular şi vrednic de multe comentarii.

— E încheiat după legea lui Cristos, care nu dă voie bărbatului căsătorit să-şi lase inima vagabondă pe la uşile altor femei.

— Antonino, cer excepţia împăraţilor şi a artiştilor!

— Frumos, şi încă mi-o ceri cu o vibrătoare convingere !...

— Iartă-mă, draga mea, dar tu eşti de vină, fiindcă nu voieşti să vorbim prieteneşte. Dacă tu îmi vorbeşti ca soţie, mie ce-mi rămîne ? Să-ţi vorbesc şi eu ca artist!

— Bine, atunci să vorbim prieteneşte.

— Minunat! Ascultă, dulcea mea, ceea ce ţi-am spus şi ţi-am scris de atîtea ori, ceea ce ai gîndit şi ai constatat în fiecare zi de cînd ne-am luat. Din nenorocire, nu sunt un om ca... toţi oamenii ! Tu îmi pui mereu înainte pravila căsătoriei şi obligaţiile reciproce ale soţilor... Nu sunt un monstru, draga mea ; cred în ele şi, cu ajutorul Dumnezeului tău şi al rugăciunilor tale, nădăjduiesc dă nu mă voi face de ocară... Dar sunt un imaginativ, Antonino, un arhitect de castele în Spania, un chemător de fantome şi de drame !... Stau cu tine de vorbă, mîncăm, ne îmbrăţişăm, dormim alături... Şi iată că printre noi amîn- doi trece, fără ca tu s-o vezi, fantasma pe care

am conjurat-o eu din fundul castelelor ce nu mai sunt, apariţia de vis şi de Cale Lactee pe care am înviat-o eu din legendă, din fantazia mea sau din piramidele faraonilor !...

— Vorbeşti cuceritor, ca totdeauna... Dar, dragul meu nebun, nu mă supăr şi nu mă turbur de toate aceste *belles au bois dormant,* pe care tu le dezvrăjeşti şi le chemi în nuvelele tale, ci mă răzvrătesc cînd mi se pare că începe să se amestece, printre ele, şi cîte un diavol mai substanţial — ca Elvira, bunăoară...

— Mica mea, dă-mi voie să-ţi întorc pe dos fundul sufletului meu, aci, la picioarele lui *Moise,* şi să discutăm şi să analizăm ca doi ucenici de filosofie experimentală. Iată nevroza literară pe care o trăiesc în acest moment : Ţi-am spus că mă urmăreşte, ca o panteră, o poveste pasionată cu lăutarul Telelke şi cu baroniţa Liliom. Sunt stafiile care se hrănesc azi cu sîngele meu şi cu substanţa mea cerebrală. I-am scris-o şi bietului Boruzescu, într-o scrisoare lungă, care o să-1 facă să scuipe sînge. Acum îmi pare nespus de rău că l-am luat şi pe el confident tribulaţiilor şi gestaţiilor mele literare, dar n-am ce mai face. Antonino, stafiile din romanul meu se interpun între mine şi restul existenţei. Sunt cu ele în castelul de pe Mureş ; sunt cu ele la ospeţele contelui Istvanffy; sunt cu Tilincă în taraful lui de lăutari... Călătoresc spre Budapesta, în căruţa cu cai din pustă... Dar am ajuns în cetatea de lîngă Dunăre... Rătăcesc cu ţiganul meu — ziua, printre castele, noaptea, pe apa sumbră în fundul luntrei — şi spionez toate ferestrele, şi suspin, şi mă frămînt, şi aştept ca să-mi răsară baroniţa Liliom... E de necrezut, aşa e ? Dar e sfîntul adevăr!

— De ce aş fi meschină ! De ce nu m-aş desfăta şi eu privind comorile închipuirii tale !... Dar mă doare să gîndesc că baroniţa Liliom are, aidoma, făptura şi obrazul Elvirei !

— Antonino, ridică-te mai sus şi admiră sau compătimeşte ravagiile muzelor băutoare de sînge. Atît de mult mă simt una cu ceteraşul meu Telelke, încît m-am pomenit năpădit azi de dimineaţă — cînd mergeam spre bibliotecă — de un cîntec irezistibil — melodie şi vorbe... L-am gonit un ceas întreg, dar pe urmă am capitulat.

M-am apucat şi l-am scris. L-am mai ciocănit pe ici, pe colea şi n-am scăpat de el decît cînd mi s-a părut că nu pot să-i mai dreg nimic. Ascultă să ţi-1 cetesc. Cîntă şi se frămîntă Tilincă, lăutarul... Ştii prea bine că n-am tras muzele de păr — în cadenţă şi cu rime — decît de vreo două ori pînă astăzi. Poezia propriu-zisă nu face parte din blestemul meu. Totuşi, azi Tilincă m-a făcut să *zic* cu el ! Ca să pricepi însă cîntecul lui... Telelke, trebuie să ştii că *Telelke* pe ungureşte însemnează iarnă scurtă, iernişoară, iarnă mică, fulguială, sau cam aşa ceva...

— De unde ai învăţat lucrul acesta ?

— Am întrebat deunăzi pe Ilarie Chendl. Ascultă acum cîntecul pe care fantasma lui Telelke mi 1-a dictat întocmai ca la o masă de spiritism...

Doru se ridică de la birou şi veni lîngă lampa de pe etajeră cu caietul pe care-1 descînta de azi-dimineaţă. Cînd fu să înceapă, se răzgîndi :

— Nu uita că pe Tilincă al meu ungurii l-au tălmăcit : Telelke, ceea ce însemnează iarnă mică. Tilincă îşi traduce singur răsnumele şi se numeşte pe sine, „iarnă mică, iarnă tristă". Acum, Coşbuc, Vlahuţă, Macedonski !... *ă bas le chapeau !*

„Iarnă mică", iarnă
tristă, baroniţo Liliom, a
sosit, din văi valahe, în
cetatea de sub Buda,
baroniţo Liliom...

Şi cu apriga durere a
iernelor de pe la noi,
„Iarnă mică", iarnă
tristă, şi vioara lui cu el
te aşteaptă şi te caută,
baroniţo Liliom, în
cetatea de sub Buda, în
castele şi pe apă,
baroniţo Liliom.
Unde eşti tu, preaslăvito
baroniţă Liliom ? Tristă e
cetatea Pestei ! tristă-i
Dunărea căruntă, dar mai
trist e „Iarnă mică", ceteraşul
tău Tilincă, baroniţo Liliom !

Ci arată-ţi faţa floare dintre
gratii, dintre flori, baroniţo
Liliom ! ca sub brazi la noi,
pe Mureş, preaslăvita mea
stăpînă, baroniţo Liliom !

Iar de-ţi este greu de mine şi-
ai urît vioara mea, ...atunci
dă-mi, Măria-ta... baroniţo
Liliom, dintre gratii, dintre
flori, lanţul, ştreangul, roata,
glonţul, baroniţo Liliom !...

Că-i mai blîndă puşcăria,
fundul Dunării mai bun, şi
mormîntul mai prieten,
baroniţo Liliom, decît viaţa şi
vioara fără faţa ta, stăpîno,
baroniţo Liliom !...

Antonina se îmbujoră. Doru citea cu prea mult foc elegia lui Tilincă. După o pauză, Antonina vorbi :

— Ştiu şi eu ce să mai zic !... Il interpretezi pe „Iarnă mică" într-un chip alarmant... Ai cetit cu atîta patimă, că ai mascat cu totul valoarea literară a cîntecului. Aproape acelaşi lucru care se petrece cu strofele puse pe muzică. Ce poţi să mai spui de libretul pe care-1 transfigurează melodia !... Atîta mi se pare, că lăutarul tău s-a boierit de tot. Tilincă ăsta, de pe Mureş, cred că ar trebui să vorbească mai mocăneşte...

— Ei, fireşte ! Mi-ar fi trebuit ceva atmosferizare cu folclorul ardeienesc... Dar cine poate să-şi mai ia asemenea precauţiuni cînd dă năvală cîntecul peste el...

— Să-mi dai mîine cîntecul lui Telelke şi să-1 văd, cum s-ar zice, la lumina zilei. într-un loc, însă, ţiganul face, pe cît colo, literatură. Te rog adu caietul să găsesc unde este.

Antonina luă caietul din mîna lui Doru şi citi :

...atunci **dă-mi, Măria**-ta...
lanţul, ştreangul, roata, glonţul...

E peste puterea de respiraţie a unui lăutar din popor, fie chiar genial ! Aici suflerul din cuşcă anulează pe actorul de pe scenă.

■— Da, cred că ai dreptate.

Antonina lăsă să cadă la fundul sufletului gîndurile ei bănuitoare şi geloase şi se însenină' progresiv.

— Cîntecul tău îmi aduce aminte de poezia lui Roux, ucenicul lui Bergeret, din *Mannequin d'osier...*

Antonina scoase din cărţile etajerei volumul lui Anatole France :

— ...Poemul *La métamorphose de la Nymphe,* în versuri libere... Stau şi eu nedumerită ca şi Bergeret ; *„Si pourtant c'était un chef d'oeuvre ?"...*

— Viespea mea de nevestică !...

— Spune-mi acum, ce mai face ţiganul tău în Pesta ? Nu-1 apucă dorul de acasă ? Nu-şi mai aduce aminte de ţiganca lui ?... Cum o cheamă ?...

— Rada...

— Ce i se întîmplă lui Tilincă în „cetatea de sub Buda" ?...

— Ştiu şi eu ? ! Să vedem... Deocamdată, Tilincă urmăreşte ca un somnambul visul lui şi cîntă grofului Istvanffy cînd primeşte poruncă. Dar mi se pare că isprăveşte trist... Se întîmplă o greşală... Un grof îl bănuieşte pe nedrept că aduce grofinei lui, cu vioara, dor şi jale de la nu ştiu cine şi-1 bagă pe Tilincă în beciurile castelului.

Cînd a ieşit de acolo, cum a ieşit de acolo, habar n-am pină acum.

— E mai simplu, cred eu, să-i vină prăpădul ăsta din partea soţului baroniţei Liliom.

— Vezi că... baroniţa Liliom nu mai e în Budapesta... E departe... la Viena, la curtea împărătească...

— Nu e rău... Mirajul trebuie să rămîie de-a pururi neajuns. Dar îii fără grijă ! Lasă, că ţi—1 scapă Rada pe vrăjitul de Tilincă !... Ai să vezi...

Doru începu să rîdă. Altul, de adineaori pînă acum, cu dispoziţii schimbate, încă o dată cucerit de mintea, de graţia, de discreţiunea farmecelor Antoninei, Doru voi să stea lîngă ea, pe canapea.

Antonina îl opri cu gestul :

— Dar n-am ajuns la nici un rezultat ! Pare că voiai să stăm de vorbă ca doi prieteni... Mi-ai arătat cîntecul lui Tilincă drept o piesă demonstrativă. Alergi cu eroul tău după o himeră. Şi fiindcă eroul tău nu se vede, deocamdată tu ai din parte-i poruncă generală...

— Cine m-a pus să mă însor cu o cerebrală !...

— Săracul John Stuart Mill !... Toţi ucenicii lui îl trădează, mai curînd ori mai tîrziu. Urmăreşte-mă, Dorule... Eşti cu Tilincă în Pesta, cauţi pe baroniţa Liliom şi suspini şi cînţi cu el. Dar ce rost are Elvira între tine şi baroniţa lui Telelke ? Care este oficiul Elvirei ?

— Cine m-a pus să mă însor cu o dăscăliţă de logică ? Antonino, tu eşti lucidă şi pătrunzătoare. Numai Boru- zescu e de talia ta !... M-am întrebat şi mă întreb şi eu. Din făptura Elvirei, din obrajii şi din ochii ei s-a născut baroniţa Liliom ? Sau fantasma inspiraţiei mele deleagă şi instigă, înaintea mea, pe amica noastră Elvira ?

— Mă tem că Elvira e muma... răutăţilor !...

— Ninuşca mea dragă, să facem şi un pic de ocultism... In experienţele spirite joacă un rol capital acele persoane singulare care au proprietăţi de *mediu.* Mediul este, cum am zice, portul unde ancorează năvile lumei celeilalte şi călătorii de pe ele. Locuitorii invizibilului nu pot să vie în contact cu participanţii experienţelor spirite decît prin mijlocirea unui *mediu.* Te pomeneşti că este tot aşa şi cu zînele, cu îngerii şi cu arhanghelii invizibilului poetic !... Ca să ancoreze la biroul tău de poet, persoanele reveriei tale şi ale posibilităţii tale literare trebuie să găsească pe „mediul" care le atrage. Elvira are calităţi de mediu !

— Cine m-a pus să mă mărit cu un sofist!

Filipache căzu pe canapea lingă nevastă-sa şi o strînse
la piept cu braţul sting.

— Cit e de drag să' regăseşti pe nevastă-ta într-un adversar de barou atît de temut !

— Va să zică, iar să trăiască John Stuart Mill !... Dorule, mai trebuie o concluzie... adică o supremă garanţie, pe care ţi-o cer cu solemnitate, măcar că nu mai suntem solemni în acest moment.

— Cere-mi, Ninuşca mea.

— La şedinţele tale spirito-poetice, oricare vor fi ele, oriunde vor fi ele, ai întotdeauna grije să fie printre participanţi şi nevastă-ta. Este singura care te va apăra, cu vigilenţă, cu devotament, din datorie, de toate şarla- taniile şi de toate trişeriile *mediului !*

Dar mai tîrziu, Antonina îi spuse la ureche lui Doru, ca o proorocire :

— Un copil îl va izbăvi pe Tilincă...

XIV

„Ianuarie 1900, \Minăstirea Neamţu

Scumpe Dorule, scrisoarea ta n-a făcut pe drum decît trei zile, dintre care două de la Paşcani pînă la Mînăs- tirea Neamţu... Sunt mulţumit că n-a făcut mai mult. Drumurile sunt troienite. A nins din belşug şi ninge mereu. Stăm închişi în ţarc de codri şi între ziduri de omăt. încep să-ţi scriu. Cînd va fi scrisoarea gata, cînd îţi voi expedia-o, cînd va sosi în Bucureşti ?... Domnul ştie!

Am cetit destăinuirile şi visurile tale cu acelaşi interes frăţesc pe care mi l-ai insuflat totdeauna. Ce să-ţi răspund, frate ?... Legea sufletului tău e curioasă. Tu eşti poet, tu eşti artist... Ca să scrii, trebuie să simţi puternic ; ca să simţi puternic, trebuie să fii adeseori pe dos decît lumea din jurul tău... Mă doare inima cînd îmi închipui cîte complicaţii şi cîte amărăciuni pot să te pîndească în drum, dar ştiu prea bine că opera ta viitoare va creşte din tur- burare şi din zbucium. Frăţeşte, aş vrea să te cruţ, să te pun în siguranţă împotriva ta însuţi... Dar — vorba lui Eminescu — cum vei putea să dai vieţii tale *«un alt prohab»...* ? E atît de greu să sfătuieşti pe altul în această lăture atît de intimă şi atît de neprimitoare de leacuri !...

Şi pe urmă, nu ştiu dacă eu însumi mai sunt omul cel de sfat, adică pătrunzător şi lucid, pe care îl vezi înaintea minţii tale. Frate Dorule, aş vrea să-ţi scriu mult, să-ţi povestesc întîmplările mele din ultimele zile şi o experienţă nouă şi neaşteptată, care vine să zguduie şubreda mea existenţă de bolnav. Ce dor mi-e de ceasurile noastre de întîlnire şi de convorbire de altădată ! Mi-e cu atît mai dor cu cît, pînă mai deunăzi, le socoteam pe veci apuse şi fără putinţă de revenire. Acum să fim laolaltă ! Acum să ne destăinuim şi să ne consultăm !

Dorule, am intrat în această mînăstire cu încredinţarea glacială că este cel din urmă al meu popas. M-am obişnuit de mult cu ideea că trecerea mea prin această lume va fi pripită şi deci plecarea mea foarte timpurie. Venind aci, n-am avut decît o grijă : să dau, prin scrisori, bieţilor mei bătrîni o nădejde vagă şi mincinoasă că am găsit loc prielnic pentru plămînii mei şi că mă simt din ce în ce mai

bine. Dar nu credeam două vorbe din toate cîte le scriam.

Am găsit în această interesantă mînăstire oameni, moravuri şi idei care m-au stimulat cu noutatea lor. Am găsit şi multă bunăvoinţă şi destulă prietenie. Dar am găsit, îndeosebi, sfînta împărăţie a bradului şi mireasma lui cea dătătoare de viaţă ! Şi iată o jumătate de an de cînd îmi duc zilele în vîlceaua asta ferită de curenţi, la poalele pădurii care nu se scutură niciodată şi lîngă originalii mei noi prieteni. Vlădica Narcis, stariţul mînă- stirii, îmi trimite, de cîteva ori pe săptămînă, lapte, caş şi blagosloveniile lui arhiereşti. Părintele Chesărucă mi-aduce apă, mătură prin casă, îmi face foc şi demîncare şi merge cu mine la plimbare prin poieni. Maica Antonina nu mă uită nici ea, fără sa mai aştepte îndemnul vostru.

Dacă nu m-aş simţi aşa mortăciune precum mă simt, dacă nu m-ar obosi cetitul şi scrisul, n-aş avea dreptul să zic că mi-e mai rău decît îmi era acum un an la Bucureşti. Dar două pagini cetite îmi împerdelează ochii, şi o scrisoare trebuie s-o întrerup de zece ori !...

în scrisoarea mea din noiemvrie îţi spuneam ce sfat mi-a dat doftorul oficial al mînăstirii, adică să mă duc şi să consult pe o colegă a lui, retrasă la Mînăstirea Agapia şi bolnavă de multă vreme. Sfatul era cel puţin bizar : să mă duc şi să mă arăt unei doftoriţe, care ea pe sine singură nu putea să se facă sănătoasă !

Te-am rugat să-mi scrii dacă soţia ta cunoaşte pe această doamnă. Spune soţiei tale că-i mulţumesc pentru răspuns, măcar că era negativ. Azi, eu sunt cel ce cunosc lucrurile şi pot să dau informaţii.

Iubite Dorule, am fost şi am văzut pe doftoriţa de la Agapia. Am văzut-o în zilele Crăciunului. Am găsit-o pe picioare. De altfel, boala ei e stranie, cu pauze, cu capricii, cu intermitenţe şi de înrăutăţire, şi de ameliorare, necunoscute altor boale.

Mi-a făcut o impresiune unică şi foarte greu de redat... E întîia oară în viaţa mea cînd înregistrez asemenea informaţii din lumea semenilor mei. Am văzut-o de două ori, în două zile consecutive, adică a doua şi a treia zi de Crăciun. E o femeie de vreo patruzeci şi cîţiva de ani. Are un aer exotic. Pare o anglo-saxonă sau o rusoaică, deşi este moldoveanca de baştină şi cu cel mai moldovenesc nume de familie.

Am stat de vorbă cîteva ceasuri, în ambele rînduri. întîi, firește, i-am spus situația mea de suferind și i-am cerut luminile ei medicale. După aceea am trecut asupra altor subiecte, științǎ, artă, literatură, filosofie... Mi se învedera universal informată ca o Hypatia din vechime sau ca o... doamna Taylor din zilele lui John Stuart Mill... Am urcat din încîntare în încîntare. Cînd am ieșit afară în cerdacul mînăstirii — din apartamentul ei, care este sus pe cerdacul obștesc — mi s-a părut că mă amestec cu nourii !...

Dorule, Dorule ! Am ajuns să rîvnesc bogăția simțirii tale, grădinile tale și ale Babilonului și darul tău de-a schimba la față oamenii și lucrurile ! Și, cu toate acestea, țin nespus de mult să-ți dau asupra acestei femei extraordinare relațiunile cele mai treze și mai exacte.

Are un cap de Goethe suferind, cu aceeași maiestate negrăită, cu aceeași superioritate luminoasă, dar cu un adaos de farmec și de finețǎ, propriu sexului ei. Fiindcă zăcerea ei la pat a obligat-o să-și reteze cosița de cîteva ori, o vedeam într-un nimb de păr blond «*cendré*», scurt ca niște plete de poet. Vorbește clar, precis, cu o ordine logică și muzicală greu de închipuit.

E văduvă. A făcut medicina în văduvie. Soțul ei a murit de boala de care sufăr eu azi. E bolnavă și ea de cîțiva ani. Dar boala ei este indefinibilă. Este o catastrofă nervoasă, pe care însă bolnava o înfrînează cu o putere supraomenească.

Mi se pare că este prima femeie din țara noastră care a străbătut — cu brio — liceul și Universitatea și a ieșit doctoriță în medicină. A făcut studii de completare la Berlin și la Paris și se bucură de ocrotirea și de prietenia prea înaltă a Carmen Sylvei. Dar ce folos ! Cînd atîta științǎ medicală a fost adunată și atîtea strălucite nădejdi au fost puse pe rod, iată boala necruțătoare care nimicește totul, cu duhu-i de simun !

Vei zice, poate, în mintea ta : «Poftim ! Boruzescu începe să-mi facă concurență ! Boruzescu se încumetează să fie și el poet !...»- Scumpe amice, îți mărturisesc că de cînd cunosc pe această doamnă mi se pare că sunt descoperitorul unui continent despre care nu aveam nici o idee. De-abia acum am ajuns să înțeleg cazul lui John Stuart Mili. Oricît de mult i-am povesti viața prin academii și ne-am extazia teoretic

asupra binefăcătoarei înrîuriri pe care doamna Taylor a avut-o asupra filosofului englez, nu vom putea să ajungem în focarul de justă înţelegere a romanului decît... rînd pe rînd, fiecare la ceasul său... Dar cîţi dintre cei ce au citit confesiunile lui John Stuart Mili sau, cel puţin, au ascultat la ora academică rezumatul lor au avut şi prilejul fericit să întîlnească în viaţă o soră a doamnei Taylor !...

Tu ai în soţia ta o nepoată sau o strănepoată a ei. Dorule, îţi jur că acest Goethe feminin din Mînăstirea Agapia este o autentică soră spirituală a doamnei Taylor.

Trebuie să-ţi apar în stranie înfăţişare, în paradoxală lumină, eu, ucenicul lui Diogene, care las azi butoiul meu şi zdrenţele mele de misogin ca să sărbătoresc pe această femeie... Dorule, adevăr îţi spun : ivirea acestei doftoriţe în viaţa mea însemnează, cel puţin sufleteşte, transformarea subită a unui amurg în aurora !... Aceasta e surpriza de comedie cu care răspund ultimei tale scrisori !...

Dar, iubite Filipache, lucrurile au şi o îmbrăcăminte practică şi imediată, de mare importanţă pentru şubrezenia mea trupească. M-am înfăţişat înaintea acestei doftoriţe ca un bolnav pe care un doftor îl trimite la alt doftor. Mi-a făcut o declaraţie uluitoare :

— îmi pare rău, dar nu pot să răspund aşteptării dumitale. Ajutorul medical pe care mi-1 cer:, şi aşa cum te aştepţi că aş putea să ţi-1 dau, nu ţi-1 voi da... Sunt o eretică !... Mai mult : sunt o apostată ! Nu mai cred în medicina academică !

îţi închipuieşti că această destăinuire din partea cuiva, radiant de inteligenţă şi de farmec, m-a făcut să uit dezamăgirea mea şi să doresc cu vioiciune toate lămuririle cu putinţă. Am ascultat un ceas întreg o conferinţă pe care aş fi voit s-o audă toţi ucenicii lui Esculap din lumea întreagă. Interlocutoarea mea — strălucită ucenică a ştiinţei medicale moderne şi bolnavă într-o mînăstire de călugăriţe — îmi dezvălea o nebănuită stare de con-ştiinţă ştiinţifică, o grandioasă apostazie de la dogmele doftoriceşti şi o îndrumare, încă şovăielnică şi dureroasă, spre o lumină nouă, spre o terapeutică spirituală răsărită în America.

Doftoriţa mea cunoscuse în Berlin pe cîţiva adepţi ai nouii ştiinţe medicale şi avusese cu ei lungi şi turburătoare convorbiri. Cînd, mai tîrziu, a căzut

bolnavă şi toţi profesorii ei (medici celebri) s-au încercat zadarnic s-o pună pe picioare, principiile ştiinţei americane au început să i se pară o revelaţie.

O, iubite Filipache, îţi scriu această scrisoare cu aceleaşi întreruperi şi cu aceleaşi popasuri de gîfîială cu care fac plimbările mele la Vovidenie, sprijinindu-mă cînd în baston, cînd în braţul părintelui Chesărucă... Dar, haide- haide, vom ajunge odată la capătul spovedaniei !

Ce este această ştiinţă medicală americană ? Fantastic ! Este învăţătura şi terapeutica lui Isus Cristos ! Cel ce reînnoieşte şi reinstituie, în zilele noastre, această ştiinţă este o femeie : doamna Maria Baker Eddy, activă în America de vreo treizeci de ani. Ea are azi mii de discipoli ; este fondatoarea nu numai a unei şcoli noi de tămăduire, dar şi apostoliţa unei noi secte creştine, una din cele mai proaspete din America.

Maria Baker Eddy a scris o carte (un fel de comentar la Sf. Scriptură, dar în special la Evanghelii) care se intitulează *Ştiinţă şi sănătate.* Aderenţii ei se numesc *ştiinţişti creştini.* Ce învaţă Maria Baker Eddy şi toată şcoala ei ? Boala, durerea, moartea... sunt o iluziune !... Medicina trupească, medicamentele, operaţiile şi toată dexteritatea doftoricească sunt ceva aşa ca epoca de silex faţă de epoca definitivelor descoperiri în care trăim azi... Toate bolile sunt aburi grei, întunecimi ale duhului, singurul existent, şi visuri rele, pe care suflul rugăciunii le alungă şi le distramă. Toate bolile sunt tratabile şi curabile prin acţiunea sufletului şi de la distanţă.

Dumnezeu nu cunoaşte întunericul, boala, răutatea şi nici o tristeţe şi nici o spurcăciune. Cine trăieşte în Dumnezeu se liberează şi el de toate lanţurile şi de toate strîmtorile ignoranţei şi ale iluziunii. Trebuie să trăim numai în Dumnezeu, numai în desăvîrşită încredere în dragostea lui şi în convingerea... că boala nu există !

Tu cunoşti prea bine filosofía mea şi îţi dai seama că principiile apostoliţei americane, din punct de vedere filosofic, nu puteau să mă surprindă peste măsură. Platón, Plotin, Kant m-au învăţat din vreme că lumea aceasta — enigmă eternă ! — poate să fie concepută şi ca un fenomen al cerebralităţii noastre... Mirarea şi noutatea erau prohibite pentru mine. Cu atît mai mult era să mă mir şi să calc pe

tărîm cu totul nou atunci cînd am aflat în ce chip această nouă ştiinţă medicală tratează şi vindecă pe bolnavi.

Doftoriţa de la Agapia, după ce mi-a expus doctrina doamnei Maria Baker Eddy — un rezumat luminos şi elegant — a venit la partea cea mai interesantă pentru mine, bolnavul :

— Află că eu însămi sunt azi în tratamentul amicilor mei ştiinţişti creştini. Un amic din Berlin mă tratează. Fără medicamente, fără să ştie precis ce nume dă medicina modernă boalei mele, şi, de la distanţa Berlin-Agapia, ştiinţistul din Berlin mă tratează la ore exacte, convenite prealabil între noi...

Am cerut lămuriri, am insistat cu tot interesul bolnavului care întrevede o speranţă de îndreptare. Lucrul este nespus de simplu : bolnavul, la ora convenită cu terapeutul său — chiar dacă îi desparte oceanul — se izolează complet în odaie, se întinde în pat în poziţia supremului repaos, adică cu faţa spre cer, închide ochii şi cugetă, pacificat şi încrezător, la cel ce, în acelaşi moment, se gîndeşte la el...

Ce gîndeşte terapeutul, ce intensitate pune în gîndul lui, ce este gîndul lui : rugăciune, intercesiune, incantaţie de la distanţă ■— pînă acum nu pot să spun.

Şi acum, punctul culminant :

— Dacă dumneata vrei să fii tratat şi ceri să fii tratat după această nouă ştiinţă medicală, eu sunt gata să intervin la prietenii mei şi să obţin tratamentul cerut.

Atunci mi-a venit o îndrăzneală de care m-am mirat eu singur şi i-am spus doftoriţei cu un accent pătrunzător :

— Doamnă doctor, vreau şi cer să fiu tratat... Dar vă cer acest tratament dumneavoastră personal. Eram la a doua întrevedere. Trecuse peste mine o noapte de tainică fermentaţie sufletească. Am adăogat : îmi inspiraţi atîta încredere tămăduitoare, încît e de prisos să mai căutăm alt terapeut la Berlin sau la Boston.

Vădit impresionată, mi-a răspuns :

■—■ Eu sunt de-abia o începătoare şi încă bolnavă... Dă-mi timp de reflexiune... Iţi voi scrie la Mînăstirea Neamţu răspunsul meu.

Răspunsul a venit fără întîrziere. Doftoriţa a primit să înceapă cu mine tratamentul cerut, mi-a

fixat, pe săptămînă, două ceasuri de tratament şi mi-a transcris cîteva din sentinţele şcoalei.

De trei săptamîni, trăiesc sub imperiul acestei cunoştinţe şi al acestor idei reformatoare. Minune pe care.
dacă n-aş simţi-o, n-aş putfca s-o cred de la altul : îmi merge mai bine ! Am încercat la început să mă analizez, să mă cenzurez cu vechea autoironie şi să convin că persoana terapeutei mele lucrează în sufletul me.u cu o putere de ferment necunoscut... Toate aceste proaste deprinderi de *raisonneur* n-au putut şi nu pot să desfiinţeze realitatea fericită că peste vechea mea fiinţă, jigodioasă şi osîndită', începe să crească o piele nouă.

îmi merge mai bine. Aştept orele de tratament cu nerăbdarea unei întîlniri aievea. Tihnă, linişte, acalmie pămîntească... nu lipsesc la Mînăstirea Neamţu şi din chilia mea. Dar faptul cel nou este că le simt astăzi pătrunzînd şi în sufletul meu şi în mădularele mele, cele bîntuite de febră cronică... Ora de tratament este marele eveniment al vieţii mele de azi. Mă închid în casă, atîrn afară la uşă (ca la marile sanatorii) un carton cu avizul „bolnavul doarme" şi mă întind, după prescripţii, pe. divanul meu călugăresc. Stau, ca să zic astfel, cu porţile sufletului deschise şi degajat de lume, de griji, de temeri, de egoism şi de amintiri nevrednice. Stau aşa, creînd în mine un spaţiu festiv, un fel de sală a tronului, în care văd, întîmpin, sărbătoresc aievea pe terapeuta mea din partea cealaltă a codrilor de fag.„

Curioasă şi fericită impresiune ! Mă simt parcă recufundat în căldările creaţiunii, de unde, în puterea a nu ştiu căror obscure încredinţări, aştept să fie turnat a doua oară, mai mulţumit, mai sănătos şi mai iubitor !

Unde va fi să ajung, pe calea acestor neaşteptate iniţieri ? Este o chestiune către care mă cheamă şi logica, şi probitatea mea intelectuală. Terapeuta mea mă ia deocamdată drept ceea ce sunt : un ignorant, un aspirant la alfabetul ştiinţist. Dar ea lucrează şi mă tratează în numele acelei puteri biruitoare de care e plină Evanghelia şi toată străvechea Scriptură : Dumnezeul cel viu şi personal al lui Israel!

Mă simt azi un cerşetor bolnav şi flămînd, care culege, la poarta unui castel, cojile de pîine aruncate peste poartă. Dar eu nu cunosc pe stăpînul castelului, poate nici nu cred în existenţa lui, deşi — absurdă

contrazicere ! — azi mă reconfortez cu rămăşiţele adunate la poarta lui. Terapeuta mea îmi va vorbi într-o zi — cum face şi apostoliţa americană — de Stăpinul luminii, al sănătăţii şi al dragostei desăvîrşite.

Voi crede sau nu voi crede în el ? Voi capitula cu lungile mele dibuieli, cu negativele mele provizorate ? Nenorocitul de mine !... Scriind azi aceste gînduri şi căutînd parcă să anticipez asupra nedomeririlor şi întrebărilor care vor naşte în cugetul tău, mă regăsesc veştejit şi prihănit...

Aşadar, Dumnezeul în care trebuie să credem, viaţa cea misterioasă şi miraculoasă care susţine totul este chiar taina tainelor fiinţei noastre ! A căuta să expulzezi pe Dumnezeu din sufletul, din înţelepciunea şi din deprinderile tale morale însemnează — după cum văd astăzi clar, întîia oară — a te goli de măduvă morală pe tine însuţi !

Iată la ce vad de înfricoşată experienţă am ajuns : Cred în Dumnezeul terapeutei mele şi primesc din mîna ei noul decalog mîntuitor ? Atunci ticăloşia mea fizică dispare, viaţa reînfloreşte şi anii ei sporesc. Resping şi tăgăduiesc pe Dumnezeul Scripturii şi mesajul celor ce au venit în numele lui şi în primul loc mesajul Mîn- tuitorului ?... Atunci rămîn blestemat şi pierdut !

Scumpe frate, priveşte şi miră-te de răspunsul cu care era să mă plătesc de ultima ta scrisoare. Nu aduce anul ce aduce ceasul !... Vezi-mă în noua mea situaţie, judecă-mă şi spune-mi dacă n-am trecut dincolo de previzibil şi de posibil !

Şi, cu toate acestea, trăiesc în aceste noi condiţii. Mă hrănesc sufleteşte din scrisorile şi din învăţăturile pe care le primesc de la scumpa mea dăscăliţă şi aştept, pe calendar, ziua şi ora de tratament, cum aştepta acel slăbănog din Evanghelie cufundarea în scăldătoarea miraculoasă.

XVI

— Vreau să uit tot ce-am fost, tot ce-am păcătuit, tot ce-am crezut, tot ce-am cetit în anii mei de înfumurată şi de stearpă formaţie intelectuală. Nu vreau să mai păstrez decît certitudinea scumpă că — în afară de comoara găsită în ultimele zile — mai am departe, în inima bieţilor mei părinţi şi în inima ta, Filipache, singurele bogăţii de care nu voiesc să mă despart !"Filipache ! Sunt încîntat că te găsesc aici !

— A... la asta nu mă aşteptam !... Cum ai putut să laşi pe ministrul tău şi pe clienţii tăi, şi să vii, acum, de dimineaţă, la expoziţia lui Grigorescu ?

— Viu tot în virtutea nenorocitei mele de şefii de cabinet. Dar de data asta nu mai cîrtesc şi nu mai mă vait. Sunt, întîia oară, cu adevărat fericit executînd o poruncă ministerială.

— Adevărat, Silviu ? Ministrul te trimite încoace ?

— Prea adevărat ! Ţi-am spus că şeful meu e un om de spirit... Nu mi-a fost prea greu să-1 conving că ar fi o faptă de mare cinste pentru el să păşească în fruntea oficialilor şi să cumpere cîteva pînze de Grigorescu.

— Frumos, Silviu ! Frumos şi legitim ! Cine poate să înţeleagă mai bine şi să cinstească pe un mare poet decît un alt poet, mai ales cînd este în acest loc de bună înrîurire unde eşti tu acum...

— Şi pe care tu îl dispreţuieşti...

— Aşa e, Silviu... Dar nu e nici un leac ! Este o infirmitate a firii mele să fug de dregători şi de dregătorii chiar cînd pot să facă bine.

-— Dar acum te-am prins şi nu te las cu una, cu două !

— Silviu, aci suntem — ca în basme — pe tărîmul tinereţii fără de bătrîneţe şi al vieţii fără de moarte... şi de funcţionari !

Cei doi prieteni ocoliră, unul lîngă altul, vasta expoziţie de peste o sută optzeci de pînze, care, împotriva zilei cenuşii de februarie, creau pentru ele un univers independent, cu lumină proprie, cu ceruri şi cu anotimpuri de-a pururi fericite. Cu lungi popasuri, căutînd în faţa tablourilor punctul de privire cel mai favorabil, schimbînd între ei observaţii, amintiri şi bucuria de a se găsi uniţi în admiraţie, Bujoreanu şi Filipache sărbătoriră, rînd pe rînd, *Ciobănaşul culcat pe brînci, Dimineaţa pe*

drumul mare, înspre bîlci, Căratul finului, Scoboritul oilor, Femeia toreînd pe cîmp...

Dar se aflau şi se mărturiseau neputincioşi să pridideascâ într-un ceas, în două, atîta frumuseţe din cîm- piile noastre, atîtea dealuri şi văi pline de vis, atîta pătrunzătoare şi negrăită vrajă a plaiului străbun !

— Ce să aleg, Filipache, şi ce să recomand ministrului meu mai întîi ? Dacă aş avea o putere, aş opri toate pînzele astea aici, în Ateneu, ca zestrea şi ca titlul de vrednicie cel mai nepieritor al neamului românesc ! Şi apoi, cu Grigorescu nu poţi să procedezi cum ai proceda cu alţi artişti. Unchiaşul are unele pînze pe care nu le-ar vinde nici şahului Persiei ! Trebuie să vorbesc întîi cu Vlahuţă şi să mă înveţe el care sunt pînzele „tabu" şi care sunt acelea de care pot să mă lipesc.

— A, va să zică, tu aştepţi acum pe Vlahuţă ?

— Nu, sălbaticule ! Nici n-am idee dacă va veni sau ba. Dacă va veni, însă, îl voi ruga să-mi dea sfaturile şi indicaţiile lui.

-— Bine, dar să ştii că dacă se iveşte Vlahuţă, eu o Şterg.

— Ei, poftim, altă năzdrăvănie ! De ce, băiete ?

— Sunt prea mic astăzi ca să pot să stau în faţa euiva pe care îl admir.

— Dacă nu mă înşel, asta se numeşte, pe neocolite, mîndrie...

— Poate să se numească şi aşa, dar dacă vine Vlahuţă, te las şi plec.

— Dacă l-ai cunoaşte aşa cum încep să-1 cunosc eu, ai vedea ce frate bun, ce fire amabilă şi neconvenţională este „coconu Alecu"... E adevărat, cu cei mari, cu cei obraznici, cu javrele gulerate şi plastronate este de-o superbie de fier, dar cu tine şi cu mine... e un camarad îneîntător...

■— Silviu, am auzit, dar lasă vremea să mai treacă... Atunci cînd oi fi ceva mai puţin... anonim decît azi, voi putea să stau în faţa lui.

— Bine, măi frate, aşa să fie ! Acum vino să stăm colea, în faţa ăstui car ce se duce la iarmaroc şi să mai vorbim. Cum vezi, marele nostru Grigorescu nu e prea îmbulzit de inteligenţii noştri bogătaşi iubitori de artă... Splendid tablou !... Iată cum vin boii spre noi !...

Se aşezară pe două scaune, în expoziţia aproape goală la această oră de dinainte de amiază, şi lăsară în jurul lor, ca prin nişte ferestre de miracol, să

crească muncelele, să pogoare căruţele cu poveri, să pască oile şi să vegheze — ca şi acum o mie de ani — ciobanii pogorîtori din *Mioriţa.*

— Frate Filipache, suntem tot balcanici, tot primitivi şi antiestetici ca şi după zaveră... Povestea vieţii şi a zbuciumărilor lui Grigorescu este o dovadă din cele mai dureroase. Ce putea să fie, pentru noi, arta culorilor ?... Nu putea să fie decît artă bisericească, proprie să ne dea catapetesme şi sfinţi de închinăciune... Şi Grigorescu a fost întîi zugrav bisericesc. Adolescent, îmbrăcat în zăbun şi cu iminei în picioare, venea în piaţă, dimineaţa, cu icoanele în traistă, şi le desfăcea, cu mari aşteptări, pravoslavnicilor noştri cu scurteică şi cu mătănii... Dar cînd acest copil valah — pe care pronia bizară îl dăruise cu ochi şi cu aptitudini nemaipomenite pînă aci în neamul lui — ajunge la Paris, cunoaşte pe maeştrii vremii şi cîteva veacuri de pictură anterioară şi voieşte să aducă printre noi pictura laică, înţelegerea şi oglindirea zării româneşti, farmecul bucolic şi patriarhal al pămîntului cu oasele strămoşilor... hei, atunci ne-am arătat rebeli, obtuzi, ba chiar duşmănoşi... ca un cîine pe care îl faci să privească într-o oglindă... Bietul Grigorescu, de cîte ori nu şi-a plimbat pînzele de la Cîmpina la Bucureşti şi înapoi !... Nepăsare, rezistenţă, tîmpenie masivă, ani de zile ! De-abia acum în urmă au început cîţiva intelectuali să priceapă pe marele poet al poienelor şi al vîlcelelor valahe şi să-1 vîre, cu lovituri de ciocan — ca pe un piron de aur — în peretele imbecilităţii noastre... O, să fi voit acest om să-şi schimbe patria şi să rămînă prin acel Occident, unde a găsit atîţi admiratori !... Să-şi schimbe patria... Dar...

Nous l'aimons malgré tout, même injuste et cruelle,
Et pour son cher amour il n'est point d'infidèle.

— Cine a spus aceste versuri, Silviu ? Mai ţii minte ?

— Am uitat. Ţin minte numai că Bonifaciu Florescu mi-a trîntit un trei în catalog pentru că m-am încurcat la ele. De atunci le ştiu mai bine.

— Dar cu stihurile proprii cum o duci, Silviu ?

— Prost de tot !... Crezi că am mai putut să găsesc o rimă de cînd clasez petiţiile domnului ministru ?... Fi- lipache, am învăţat mult şi multe de un an şi jumătate încoace. Dacă ar fi să ne mai adunăm încă o dată la academia noastră din strada Semicerc, aş vorbi altfel şi aş retracta multe din balivernele mele de atunci...

— Curios, Silviu dragă... Totuşi, tu ai mers în linie dreaptă cu tendinţele tale. Mai clarvăzător decît noi toţi, tu, socialmente, stai azi mai bine ca noi toţi.

— Dorule, pe măsură ce izbutesc, sunt dezamăgit faţă cu mine însumi şi rîvnesc la mine cel din trecut şi la voi cei de azi.

— Ba bine că nu !... Boruzescu ofticos la Mînăstirea Neamţu !... Badea Jiu stipendist politic la Creditul rural din Iaşi !... Eu, căsătorit şi, împreună cu nevastă-mea, studenţi pe socoteala mamei şi a lui socru-meu !...

— Cu toate astea, Dorule... E adevărat că numai bietul Boruzescu nu e de invidiat... Ai mai primit vreo veste de la el ?...

— Am primit de curînd o scrisoare lungă — scrisă în rate şi cu eforturi — unde îmi face curioase destăinuiri... I se pare că-i merge mai bine. Dar mă tem că este victima unei iluziuni.

— Cum aşa ?... Dacă el se simte mai bine, ce te face pe tine să crezi că se înşală ?

— Silviu, lucrurile sunt complicate. Boruzescu a în- tîlnit la Mînăstirea Agapia pe o doftoriţă retrasă acolo şi bolnavă. Se pare că e de o inteligenţă superioară şi încă foarte frumoasă, sau cel puţin... aşa i s-a părut lui Boruzescu...

— Ei şi... Te pomeneşti că bietul filosof a dat pe maestrul Schopenhauer de ocară !...Ai răbdare... Boruzescu s-a prezentat acestei dofto- riţe ca bolnav. I-a răspuns că, deşi doftoriţă, nu mai crede în medicina oficială şi că face parte dintr-o sectă de terapeuţi creştini americani care vindecă mintal, de la distanţă.

— Am auzit şi eu de secta asta... A auzit şi ministrul meu de pe la nu ştiu cine de la Iaşi...

— Doftoriţa 1-a întrebat pe Boruzescu dacă voieşte şi cere să fie tratat după metodele şi cu mijloacele şcoalei americane... Boruzescu a răspuns că da... însă a adăogat că voieşte să fie tratat chiar de doftoriţă...

— Şi doftoriţa a primit ?

— A primit, dar cu oarecare ezitare. Scrisoarea lui Boruzescu e un document fără preţ. Amicul nostru trece... de la o epocă geologică la alta... La mine — poate şi la tine — aceste revoluţii planetare... nu dărîmă planeta, dar la Boruzescu chestiunea are o supremă gravitate.

— Adică o fericită gravitate... In cazul cel bun şi de dorit, Boruzescu ar putea, cu întîlnirea lui de la Agapia, să ne dea o ediţie românească a romanului lui John Stuart Mill...

— Tocmai aşa îşi înţelege şi el situaţia.

— Măi frate, iată elementul înfricoşat şi mai tot- deauna neglijat în socotelile noastre de aspiranţi ai vieţii şi de candidaţi la tămbălăul din agora ! Uităm femeia ! Facem fel de fel de planuri absurde, din care pe ea o expulzăm fie din făţărnicie, fie din prostie ! Totdeauna căruţa se răstoarnă ! N-am prevăzut, nu ne-am gîndit să deschidem o rubrică şi femeii... Din pudoare, din falsă educaţie, din cinism, sau din ignorarea firii lucrurilor, scoatem pe femeie din planurile şi din scontările viitorului... Acum doi ani tu habar n-aveai că te vei însura, Boruzescu jura că va rămînea ucenicul lui Diogene şi eu credeam — mai şiret decît voi toţi — că nu voi schimba multă vreme pe... scumpa mea dăscăliţă de limba germană !...

— E întîia oară cînd spui pe şleau aceste lucruri intime, dar noi le cam ghiceam...

— Azi femeia dărîmă toate copilăreştile noastre castele în Spania !... Am fost proşti şi incompleţi ca Adam mai înainte de zidirea Evei. Şi apoi alte

complicaţii, alte drame şi dramolete. Cum o să schimbi o veche prietenie, cu micile şi ascunsele ei fericiri, cu o căsătorie pretenţioasă, protocolară şi slab consolidată sufleteşte ?

— Zău, Silviu ?... Deunăzi parcă' aveai alt curaj...

— Deunăzi nu ştiam cit costă să te desparţi de o bună camaradă, ca să te logodeşti cu o ciocoaică năzu- roasă, care te dispreţuieşte...

— Mîngîie-te, Silviu... In privinţa aceasta, toţi ne bălăcim în aiureli, în contraziceri, în surprize şi în intime trădări...

— Tristă mîngîiere !... Da', ia spune, cum o duci cu examenele ?

— Corbii să le ştie ! Azi mă ţine de păr o nebunie lucidă, un subiect ţigano-maghiar, care mă prigoneşte şi în somn !

— Ce spui ? Fericitule !... Astea sunt dureri binecuvântate.

— Grozav de binecuvîntate ! Vorba ovreiului : să fie pe capul duşmanilor.

— Ai scris ceva din noua ta inspiraţie ?

— Am scris, am rupt, iar am scris, iar am rupt... Şi tocmai acum, cînd credeam că am dat de un filon, trebuie să mă prezint la recrutare !

— Hm ! A venit vremea... Dar de ce nu ceri amînare pentru studii ?

— Asta o să vie poate mai tîrziu. Deocamdată trebuie să mă prezint, nevinovat ca Adam înainte de păcat, înaintea comisiunii de recrutare.

— Bine, dar... fraţii tăi Daniil, Naum... cogemite ofiţerii, nu se ocupă de afacerea ta ?

— Daniil are grijile lui. Naum se ocupă. Dar ăsta e mn fel de căpitan-sergent. Legea militară e sacră ca Biblia ! Intîi să recrutez şi pe urmă va vedea el ce este de făcut.

— Ce este de făcut ?... Amînarea serviciului militar pînă la licenţă...

XVI

— Haida de !... Asta s-ar putea numai atunci cînd în locul meu s-ar prezenta la examene nevastă-mea. Ea va fi licenţiată înaintea mea.Aşa îţi trebuie, dacă ţi-ai pus în cap să faci ca John Stuart Mill !...

— Da' de unde naiba !... Cine ştie vreodată după capul cui lucrează — şi dacă lucrează cu capul — cînd începe să iubească o femeie !... Totuşi, cazul meu este din cele mai onorabile. Dacă noi, bărbaţii, n-am fi nişte trădători preursiţi, şi eu, în special, un artist versatil, ar trebui să zic : Am cîştigat un lot matrimonial fericit.

— Ei drăcie ! Şi tu îţi schimbi stilul şi curajul... Ia spune-mi, cum vei intitula viitoarea ta nuvelă ?

— Nu ştiu încă... Poate *Tilincă lăutarul...* ori poate, mai bine, *Baroniţa Liliom.*

Frumos titlu ăsta, al doilea, dar fereşte-te de el. E prea pretenţios şi nu vei putea să plăteşti atîta cît îţi cere... Prefer titlul dintîi : *Tilinică lăutarul.* Ei, dacă aş avea vreme, am mai sta împreună încă un ceas şi te-aş ruga să-mi istoriseşti noua ta închipuire. Să fie cît *Mierla* de puternică, şi locul tău de povestitor al generaţiei noastre este definitiv cucerit. Şi, cu toate acestea, Do- rule, încordează-ţi toate puterile, fii viruoz echilibrist şi du într-o mînă amîndoi pepenii... Şi literatura, dar şi Facultatea de litere... E greu, e dureros, pare o îndoită păcăleală... Student de silă şi scriitor la un an o dată... Dar aici e înţelepciunea. Nu te lăsa de carte şi lasă pe pripiţi şi pe nerozi să umple revistele trecătoare şi să se compromită cu producţiile lor încă necoapte. Şi mai e ceva : e pilda dureroasă a acestor Samsoni — Eminescu şi Grigorescu... Ca nişte filisteni tîmpiţi ce suntem, îi lăsăm şi i-am lăsat să joace ursul sărăciei toată viaţa... Să povesteşti ca Omer !... Dacă nu te vei lupta, burghez şi prevăzător, să-ţi asiguri undeva, în provincie, o catedră de latineşte sau de filosofie, gaia te-a luat ! Te rog, fă ca nevastă-ta : dă-ţi examenele mai curînd. Pentru ea ar fi mai greu să stăruiesc să-i dea o bursă la Paris sau la Viena, dar pentru tine ar fi mai uşor...

— Silviu dragă !... Crezi mereu în această posibilitate ?...

— Aş fi un măgar dacă mi-aş uita prietenii acum, cînd am puterea să-i ajut... Şi m-aş lipsi de un titlu de viitoare slavă să nu mijlocesc lui Teodor Filipache viitoarele lui subiecte literare !

Intorcîndu-se acasă, Doru găsi o telegramă de la Boru- zescu :

„Mama bolnavă. Ducîndu-te recrutare rog cercetează părinţii mei."

Telegrama lui Boruzescu preocupă pe Filipache şi pe toată familia Filipache în tot restul zilei, începînd cu ora prînzului. Doamna Filipache era înduioşată de atîta nenoroc... Feciorul bolnav, departe prin străini, părinţii bătrîni şi fără alţi copii, şi acum unul dintre ei căzut la pat... Antonina găsea legitimă şi atingătoare rugămintea lui Costache Boruzescu, dar se întreba : ce va folosi bietei bătrîne vizita lui Doru ? Poate era mai nimerit şi cu siguranţă mai înţelept ca Doru să trimită bătrînei, într-un chip oarecare, pe medicul judeţului. Cu prilejul drumului pe care-1 face pentru recrutare, Doru se va interesa despre existenţa vreunui medic — poate şi militar — prin apropiere de casa bătrînilor Boruzescu.

Filipache dădea informaţii şi căuta să liniştească pe ai săi : gospodăria Boruzeştilor e la porţile Slatinei. Bă- trînii sunt oameni cu stare. Un unchi al lui Costache Boruzescu, adică un frate mai mic al bătrînului Boruzescu, chiverniseşte gospodăria şi moşioara. Dacă o fi fost nevoie de un medic, l-au adus de la Slatina sau de la Craiova. Costache însă doreşte altceva... Şi gîndul lui înduioşează şi obligă... Voieşte ca Doru să ducă, prin venirea lui în casa bătrînilor, ceva din gîndurile şi din persoana feciorului absent. Doamna Filipache înţelege şi-şi simte ochii umezi. Clariţa exclamă, impresionată : „Bietul Boruzescu !..." Antonina capitulează :

— Serveşte-ţi prietenul, dar nu-ţi încurca nici tre- burile tale...

Doru precizează cum va face : Acum, la dus, sau poate mai tîrziu, la revenire, se va opri în gara Slatina şi va viza biletul pentru o întrerupere de 24 de ore. In gară sunt totdeauna trăsuri, şi conacul familiei Boruzescu îl ştie orice chirigiu. Dar lucrurile n-au o scadenţă imediată... Operaţiile de recrutare ţin vreo zece zile, şi pe linia
Bucureşti-Craiova sunt peste zece trenuri, cu zi, cu noapte.

După prinz, Doru porni, ca de obicei, spre Biblioteca Academiei, dar nu se opri la Academie, ci continuă drumul spre Şosea. Cînd ieşi din Calea Victoriei, o luă la stingă, spre Spitalul Filantropia.

XVI

La poarta spitalului întrebă pe portar despre domnişoara internă Elvira Iatropol şi voi să-i trimită o carte de vizită. Portarul îi răspunse :

— Azi e joi şi e slobod pentru toată lumea. Căutaţi pe domnişoara internă la secţia maternităţii.

Filipache intră în clădirea albă, supraîncălzită şi cu mirosuri tari doftoriceşti, în atmosfera sălilor strălucitoare de curăţie. O servitoare îi luă carta de vizită şi-1 pofti să aştepte pe o bancă. După cîteva minute de în- tîrziere, apăru şi-i spuse :

— Poftiţi după mine, în camera domnişoarei interne.

Elvira îi ieşi întru întîmpinare pe sală :

— Iată ce însemnează o fericită inspiraţie de poet !... Bine-ai venit în... Hades, discipol al lui Dante !

— Nu mă lua aşa, domnişoară Elviro, că mă prostesc cu totul...

Elvira era îmbrăcată toată în severul şi obligatoriul halat doftoricesc. Dar cu atît mai mult apărea îmbujorat şi plin, din uniforma blafardă, obrazul ei de Venere elină.

— Stai, te rog... Ia dumneata scaunul ăsta. Rahilo, mai adu din cancelarie încă un scaun. Dacă se deşteaptă cocoana de la „rezervă", cheamă pe domnişorul Livezeanu în locul meu.

Doru se aşează pe scaun, cu paltonul pe el şi cu pălăria — dificilă ca o problemă de algebră — între degetele confuze.

— Ei, nu aşa ! Scoate-ţi paltonul. Pune pălăria colea în cui. Ce păcatele ! Ai venit, sper, să mă vizitezi, nu să-mi aduci o citaţie de la tribunal...

— Doamne fereşte, domnişoară Elviro !...Nu te uita aşa de jur împrejur. E o chilie de intern. Pat, masă, şifonieră, cuier şi acest lavabou de marmoră cu apă curentă, care este detaliul cel mai preţios şi mai utilizat. Ce fac ai dumitale ? Ai să-mi spui ceva din partea lor ?

— Nimic altceva decît că nici nu le trece prin cap că sunt in această oră în camera dumitale... Am venit pentru altceva...

— Eu credeam că ai venit întîi pentru mine...

— Domnişoară Elviro, nu te înşeli deloc. Dar cum să ţi-o spun aşa, netam-nesam... Am găsit însă şi un pretext... Să încep cu el...

— Ia să-l vedem !... Te pomeneşti că e valabil şi suficient.

— Domnişoară Elviro, plec poimîine de dimineaţă la recrutare, în judeţul meu. Aşadar, sîmbătă de dimineaţa. Dar amicul Boruzescu, care ştia mai de mult de această călătorie a mea, îmi telegrafiază din Tg.-Neamţu — ştii că e la Mînăstirea Neamţu — că maică-sa e bolnavă şi mă roagă să dau pe la el pe acasă.

— Şi vrei să mă duci pe mine să văd pe mama lui Boruzescu ?

Filipache tresări şi se înroşi pînă în vîrful nasului.

— Vai, domnişoară Elviro, ştiu că este peste putinţă... Dar viu să-ţi cer un sfat. Părinţii lui Boruzescu stau lîngă Slatina, pe malul Oltului, la vreo doi kilometri de la bariera ilustrului oraş. Dacă n-o fi venit nici un medic să cerceteze pe bolnavă, ce să fac eu ? Cunoşti pe vreun Esculap din Slatina ? Să mă adresez medicului primar, medicului recrutor ?

— Mai întîi, care este itinerarul dumitale ?

— Eu ajung poimîine la amiază în Slatina, întrerup călătoria, vizez biletul şi peste un ceas, peste două cel mult, sunt acasă la Boruzescu. A doua zi, trec Oltul, în judeţul meu.

— Toate bune, dar mi se pare că interpretezi dincolo de orice limită îngăduită rugămintea prietenului tău. Boruzescu te roagă să te duci şi să vezi, *în locul lui,* pe bătrîna care e bolnavă, iar dumneata crezi că trebuie să apari acolo însoţit de un medic.

— Domnişoară Elviro, poate că ai dreptate. Dar ia gîndeşte-te la mulţumirea lui Boruzescu cînd va ceti, în viitoarea mea scrisoare, ce-a zis medicul care a

cău- tat-o pe bătrînă atunci cînd eu eram în casă, la ei.

— Da, însă în cazul cînd bătrîna are numai un guturai sau o intoxicaţie trecătoare...

— Ei, ce-ţi pasă dumitale !... Dumneata, cînd ai alergat deunăzi să vezi pe tatăl dumitale, îi aduceai, în aceeaşi încîntătoare persoană, şi pe fiică, şi pe doftor.

— Dar nu înţelegi că nu e nici un chilipir ? Ce situaţie au părinţii lui Boruzescu ?

— Sunt boiernaşi cu ceva avere... conac, gospodărie, o fişteică de moşie... Bătrînul a muncit aprig în viata .'ui, e cunoscut şi respectat. Toată lumea din Slatina ştie pe „boier Boruzescu".

— Ai fost vreodată la amicul dumitale acasă ?

— Era să merg acum, în studenţie... dacă Boruzescu nu cădea bolnav de piept şi eu de... matrimonialism.

— *Masculorum gens infidelis* .'... Dacă bătrînii Boru- zeşti stau aşa cum zici, apoi trebuie să le fi venit ideea să cheme un medic. Dar am să întreb şi eu printre colegi ce medic mai răsărit este pe acolo. A... ia stăi !... îmi adusei aminte că am văzut, mai ieri, în mîna unui coleg, un ziar cu comisiunile de recrutare. Poate să iasă ceva de aci. Dumneata treci mîine seară pe la portarul nostru şi cere-i o scrisoare pe care îi voi încredinţa-o pentru dumneata...

— Domnişoară Elviro...

— Domnule Filipache..,

— Poate mai pui, pe lîngă numele doftorului, şi o reţetă în scrisoarea dumitale.

— Cum adică ? Ce fel de reţetă ?

— Ce leacuri dai unui poet nebun ca să-şi strîngă minţile acasă...

— A... mătura şi papucul conjugal !... întreabă pe Antonina, că se pricepe !...

XVII

Filipache trecu vineri seara pe la poarta Spitalului Filantropia şi primi din mîna portarului două scrisori : una era pentru el, cealaltă pentru un medic militar de la Cercul de recrutare Slatina. Elvira recomanda lui Filipache să caute pe adresat, şi împreună cu el să meargă în casa bătrînilor Boruzescu. Era tocmai

ceea ce voise Filipache. Ce putea să facă Elvira mai mult ?... Totuşi, scrisoarea Elvirei, scurtă şi uscată ca o reţetă, îl învălui pe Filipache în nu ştiu ce abur de deziluzie şi de tristeţă.

Acasă îşi pregăti sacul de călătorie, şi a doua zi — după o noapte de somn agitat şi întrerupt — porni la gară în dimineaţa încă fără de aurora. Nu spusese nimic celor de acasă despre întîlnirea cu Elvira şi despre scrisoarea ei de recomandaţie. Serioase, pline de grijă, amintindu-i cînd doamna Filipache, cînd Antonina precauţiunile călătorului înţelept, mama şi soţia îmbrăţişară pe Doru la pragul verandei, şi Doru p!ecă în pas de exersat alergător.

Antonina ar fi dorit să-1 însoţească pină la gară. Doru se opusese. E prea de dimineaţă, e frig şi umed — suntem doar în februarie ! — şi apoi nu există, pe pămînt, lucru mai inutil şi mai elegiac decît să conduci pe cineva la gară...

Mai era o jumătate de oră pînă la plecare trenului. Călători erau puţini, mai ales cei pentru clasa întîi şi a doua. Trenul era la peron şi Filipache găsi o jumătate de compartiment goală. Cînd trenul ieşi din gară, după lungi minute de aşteptare, un început de ziuă, blafard şi înceţat, stinse candelele vagonului.Filipache îşi luase cu el cîteva cărţi şi caiete de note. Le lăsă sus în plasă, nedesfăcute, şi privi prin geam, cu ochii duşi, fuioarele lungi de ceaţă care se încurcau în pădurile desfrunzite, se tîrau pe fundul văilor şi se topeau pe dealuri. Filipache, cel ce făcuse de atîtea ori drumul Piatra-Olt-Bucureşti, recunoştea gările, îşi amintea pădurile şi rechema numele pîraielor cu şa de poduri. A trecut pe aci, în opt ani consecutivi, cel puţin de cîte opt ori pe an. O mică viaţă de impresii adunate, de preocupări bizare (cu putinţă numai într-un cap de copil năzdrăvan), o comoară întreagă de visuri şi de aspiraţii absurde !... Se gîndeşte la anii de şcoală, la înrîurirea asupra lui a cîtorva profesori excepţionali, se gîndeşte la camarazii apropiaţi şi la juvenila lor tovărăşie din cursul superior... Toate au fost stelele imaginare, grabnic înecate în aurora vieţii reale ! Toate au fost jerbii de scîntei, ridicate dintr-un foc de paie !... Ar trebui ca, la pragul bacalaureatului, şcoala secundară să adaoge cursului de psihologie o anexă practică, preventivă şi cohortativă : „Copii, voi intraţi acum în viaţă, pe poarta bacalaureatului. Sunteţi ca nişte miei grăsuţi, prostuţi şi cu lînă multă, care intră într-o leasă de mărăcini. Vă spun dinainte, vă fac atenţi, vă deschid ochii că veţi fi jumuliţi de lina voastră pînă la piele, pînă la sînge ! Vă e capul plin de planuri, de fantasmagorii eroice, de bizuinţe nebuneşti şi de convingeri de Făt-Frumos... Praful se va alege de toate aceste iluziuni şi aşteptări !... Descărcaţi din ele cît puteţi mai mult ? Aduceţi-vă aminte de acel dialog al lui Lukian din Samosate, unde luntraşul Styxului, poznaşul unchiaş Charon, nu primeşte în luntre pe nişte sofişti decît după ce-i despoaie de toate pretenţiile, de toate sofismele, de toată retorica, de toată îngîmfarea lor intelectuală şi după ce le mai retează cu toporul şi bărbile, şi sprîncenile !... Aşa va proceda viaţa cu voi !..."

Filipache pune pe Boruzescu lingă Bujoreanu, pe Badea Jiu lingă Lara Teobald, pe Edgar Spata lîngă Cochinţu, şi dincolo de toţi aceştia pe sine însuşi. Nu se poate plînge că el a pornit la drum mai prost decît

toţi ceilalţi. Poate dimpotrivă, căsătoria lui, fără să se fi gîndit prea mult la ea şi fără să aibă prea mult meritul ei, este fapta cea mai înţeleaptă pe care ar fi putut s-o facă. Filipache ştie bine că unii din aceşti prieteni, sub aparenţele lor complimentoase, îl socotesc un nerod şi socotesc nerozie căsătoria lui, venită o dată cu majoratul şi mai înainte de recrutare. Dar aci urma alege... Vom vedea mai tîrziu cine a avut dreptate. Singur Bujoreanu face excepţie, poate şi Boruzescu, dar Bujoreanu mai mult. Rămîne însă ultima dovadă : căsătoria pe care Bujoreanu o vede apropiindu-se.

Filipache are un fel de siguranţă curioasă (exterioară si periferică) despre situaţia lui. Simte bine că, faţă cu toată lumea şi în comparaţie cu amicii lui, el a avut, căsătorindu-se cu Antonina, un adevărat noroc, o puternică garanţie de trăinicie casnică şi o solidă temelie pentru eventualităţile viitorului — şi bune, şi rele. Dar iată acum gelozia soartei, iată laşităţile şi trădările inimii, iată fluxul ispitelor !

în această oră de singurătate şi de reverie, Doru dă la o parte din faţa ochilor conştiinţei orice văluri de echivoc şi de autoînşelăciune. Dincolo de orice ambiguitate şi de orice măgulire literară, Doru simte că se desenează ispita şi primejdia. Cum se numeşte şi unde poate să-1 ducă acest interes pe care îl poartă Elvirei latropol ? Amară este analiza ! Penibilă e sinceritatea ! Dar cine e dator să le practice înaintea oricui dacă nu un iubitor al spectacolelor sufleteşti ? Doru face a doua oară această experienţă a simţirii care se alterează şi se logodeşte suferinţei.

Treci printre semenii tăi sănătos, treaz, suficient de egoist şi de nepăsător. Eşti stăpîn pe impresionabilitatea ta şi o laşi să funcţioneze — piano — atîta cit îngăduie un hedonism echilibrat şi atîta cît viaţa normală şi tihnită nu se turbură. Dar într-o zi, într-un ceas, o figură nouă, sau una pe care ai văzut-o cu indiferenţă, de mai multe ori pînă acum, luceşte în cehii tăi într-un chip cu totul nou. întorci capul şi o priveşti a doua oară, a treia oară... Curios ! Cum se face că pînă acum n-ai observat cît de distinsă este figura aceasta şi cîte taine făgăduieşti tainei inimii tale !...

Te întîlneşti de mai multe ori cu această fiinţă, care începe să facă gol în jurul ei. Cauţi pretexte de vorbă, inventezi interese comune, te convingi pe tine

singur că ai treburi acolo unde locuieşte sau unde se arată această pretendentă la împărăţia sufletului tău... Dacă ai vorbit cu ea, îţi rămîne în ureche, cîteva zile, cîteva săptămîni, timbrul vocii ei. Ţi se pare o armonie întreagă, inedită în cuvintele pe care ţi le-a spus. Te urmăreşte glasul ei ! Dacă eşti un tip mai mult vizual decît auditiv, te urmăreşte claritatea şi azurul privirilor ei, sau focul negrelor diamante din ochii ei... Şi, treptat, fiinţa ei întreagă — surîsul ei, obrajii ei, părul ei de aramă, clădit în diademă cu fiori de rubine şi de aur — se preface în fantasma fluidă, tenace, atotprezentă care umple gîndul tău devastat şi insomnia nopţilor tale. Nu mai eşti bun de nimic... Munceşti prost, eşti tare de urechi, fugi de lume, te ascunzi în cămara ta şi — culmea nenorocirii ! — ajungi poet şi scriitor de epistole chiar dacă n-ai isprăvit clasele primare !

Golul se măreşte în jurul icoanei adorate. Toate pornesc de la ea şi la ea revin. Soarele lui Dumnezeu nu este mai singur şi mai stăpîn în splendoarea cerului cît ajunge să fie în sclavia inimii tale obrazul ei de trandafiri. Vrei să ştii de unde vine, cine sunt părinţii ei, pe ce tărîm, lîngă ce izvoare, sub ce streaşină de codri, sau în ce mahala preafericită şi-a petrecut copilăria... Ai vrea să vezi pantofiorii cu care s-a dus la şcoală întîia oară. Ai vrea să strîngi şi să faci depozit sacru din toate fotografiile pe care le are... Sau, dacă nu are nici una, vei cheltui comori de imaginaţie, de abilitate, de viclenie, şi vei vărsa toată punga ta săracă pentru o fotografie nouă. Dacă are fraţi, surori, o mătuşă anostă şi plictisitoare, neamuri vulgare şi insuportabile... toţi îţi vor apărea interesanţi, pe toţi îi vei servi, pe toţi îi vei transforma în aur, graţie acestei puteri de înfricoşată alchimie, pe care o varsă în tine iubirea alchimistă.

Ai vrea s-o culegi şi s-o aduni numai pentru tine pe această fiinţă' unică pe pămînt : din tot ce-a văzut, ce-a atins, ce-a iubit pînă acum. Ai vrea s-o culegi din soarele şi din cerurile copilăriei, din florile culese pe sub muncele, din amintirile mamei, din amintirile suratelor de joc, din cărţile pe care le-a cetit, din cataloagele şcoalei unde a învăţat, o, dar mai ales din ochii care au privit-o cu drag, pe cînd tu n-o cunoşteai, din inimile rănite, poate, cînd a ta bătea teafără, depărtată şi neştiutoare !...

Dar ce este şi mai îngrozitor este că toată această hipertrofie sufletească', această amestecare a nebuniei cu mintea clară, acest potop care nu cruţă

nici pe proşti, nici pe inteligenţi, se distramă, se dezumflă şi intră în pămînt cu aceeaşi grabă furtunoasă cu care au venit.

Cît de dulce şi de drag creştea lumea spre cer, acum un an, cînd Filipache o iubea pe Antonina !... Ce freamăt de misticism, ce primăvară de clopote de aur peste toate dealurile şi peste toate văile cu mînăstiri ale Moldovei ! Filipache simţea în jurul lui, în ultimul an al secolului al XIX-lea, o negrăită adiere de rugăciuni creştine, de murmure de orgă şi de persuasiuni suprapămînteşti... Antonina era la Mînăstirea Varatic, Antonina era în chiliuţa ei de studentă, Antonina era la Facultatea de litere... Şi crini ningeau din cer peste mînăstirile Moldovei, pe potecile Antoninei şi în sînul ei de fecioară înţeleaptă !

Căpitanul Naum Filipache a apărut intempestiv şi (brutal ca un adevărat militar) a prefăcut în cazarmă casnică paradisul iubirii lui cu Antonina. Tot mirajul, tot necunoscutul, toată pînda după destăinuire şi toate impacienţele farmecului s-au înecat în proză, în realitate fără văluri şi în satisfacţie care nu mai costă nici o încordare. Şi cînd blonda, subţirica şi dulcea lui Antonina a ajuns tovarăşa de chilie, martorul de fiecare ceas al vieţii lui, un fel de supliment trupesc şi sufletesc, care nu mai dă nici o emoţiune, iată, prin frunzele ce se scutură, printre florile ce se desfoiază, o primăvară nouă, o nouă apocalipsă de soare arzător, de necunoscut imperios, de vrajă feminină şi de patimă biciuitoare ! Antonina e luna care alunecă spre asfinţit, argintie şi pe jumătate disparentă ; Elvira este astrul nebuniei renăscute şi toride, care incediază azi tot orizontul.

Iubeşte pe Elvira. I-a intrat în inimă încet, făţarnic, perfid, cu voia şi fără voia ei. A luat-o mai întîi drept o mesageră a poeziei, drept o soră a celor nouă muze. *Licet poetae* /... Un imaginativ, un complicat are uneori nevoie să iasă din regimul bucătăriei conjugale şi să poftească fazaniţe şi căprioare... Elvira este prietena intimă a Antoninei. Ce primejdie putea să fie ? Şi poate că de partea Elvirei, într-adevăr nu există nici o primejdie. Adevărul este că Filipache *construieşte* pe Elvira, nesigur şi ignorant în privinţa psihologiei ei. La început, a simţit-o cochetă, trădătoare şi antipatică. Alături de Antonina — nevinovată, modestă şi nenorocită ■—■ Elvira părea un diavol impertinent şi provocător. Cum s-au schimbat lucrurile numai

într-un an şi cîteva luni !... Azi Elvira e subjugătoare şi dătătoare de obsesii, ca pomul cel încărcat cu roade interzise din mijlocul paradisului. Dar ce ştie, ce vrea, ce gîndeşte, ce aşteaptă Elvira, sub fruntea ei de Venere de Millo ? Mister şi iar mister ! Şi Filipache o urmăreşte cu mii de gînduri spioane, caută să afle cine sunt colegii, şefii, prietenii ei medicinişti sau streini la medicină, simte pe grumaji un munte de nesiguranţă strivitoare şi de întrebări dezastruoase... O medicinistă ! o apropiată doctoriţă ! o intelectuală emancipată şi o familiară a tainelor fiziologiei umane !...

Şi Filipache iubeşte pe Elvira, adică porţile iadului şi sulful în clocote al geloziei !... Ce face ea în acest moment ?... Desigur că, înconjurată şi curtenită de colegi, luată foarte mult în seamă de şeful clinicei, trece şi trec cu toţii din salon în salon, cercetînd şi discutînd cazurile de la pat la pat, amestecînd teoriile ştiinţifice, descoperirile de ultima oră, cu glumele doftoriceşti, cu cancanurile facultăţii şi ale spitalului, cu aluziile străvezii, cu geloziile şi intrigile fatale breslei lui Esculap, ca şi celorlalte bresle... Elvira este o excelentă medicinistă. începe să fie, printre colegi (şi chiar în opiniunea profesorilor ei), o mică autoritate. Frumoasă, mîndră, ironică, trebuie să fie, între culise, şi mult bîrfită. S-o gîndi ea în clipa aceasta la el, Filipache, cel ce duce în sîn scrisoarea ei, dar mai ales chinul acestei iubiri zănatice şi nedemne de mărturisire ?

Trenul lui Filipache oprise într-o gară mică. I se păru că aşteptarea se prelungeşte. Se gîndi : „Poate e vreun alt tren care vine spre noi sau ne ajunge din urmă"... într-adevăr, un vuiet greu şi sacadat se apropia de trenul oprit în gară. Un tren accelerat, pornit din Bucureşti după personalul lui Filipache, trecu zguduitor şi falnic, gonind spre Slatina, Craiova, Vîrciorova. Filipache ar fi poftit să ia trenul acesta cu preţuri majorate, dar Antonina îl sfătuise înţelepţeşte să facă economie, întrucît nu avea nici o grabă şi nici un interes să ajungă la Slatina mai înainte de amiază.

Prin geamul compartimentului biruia o lumină alburie de zi cernută printre nori. Negurile de dimineaţă se ridicaseră, dar de prin văile cu pîraie la fund răzbeau aburii pămîntului care presimţea apropierea lui martie. Cîmpia se arăta infinită, dezbrăcată şi neagră. Cîteva crîmpeie de pădure,

care atingeau calea ferată, mai păstrau, ici şi colo, frunzele roşcate şi persistente ale tufanului şi ale carpenului. Satele de pe coaste se adunau rudimentare, prididitе de acoperişuri de coceni şi de paie, în jurul bisericilor costelive sau în jurul vreunui conac mai arătos.

Filipache nu intrase niciodată în Slatina. O vedea din tren, din zăvoaiele şi de la Podul-Oltului cum se vărsa din deal spre Olt; dar pînă acolo nu urcase niciodată. Făcuse cu Boruzescu multe planuri de vacanţă — zile petrecute la conacul lor, băi în Olt, o fugă pînă la Drăgăşani, la coptul strugurilor — dar nimic nu se îndeplinise din toate aceste visuri din liceu. Soarta voia acum ca Filipache să intre în casa prietenului său cînd el e bolnav departe, la Mînăstirea Neamţu. iar bieţii lui părinţi — plini de dureri trupeşti şi sufleteşti... Cum îi va găsi pe bătrîni ? Cît de gravă o fi starea mamei lui Boruzescu ? Filipache şi-a făcut socoteala să rămînă la noapte în conacul Boruzeştilor. Ştie din descrierile prietenului său că sunt două-trei case, odăi pentru mo- safiri şi destul belşug şi bună gospodărie. Dar tot aşa o fi şi acum, cînd stăpîna casei e bolnavă ?...

Oricum, unchiul lui Boruzescu, omul de muncă de azi, şi cu soţia lui sunt şi ei în gospodărie, ca să primească şi să aibă grijă de mosafiri. Mai este de crezut că Boruzescu a dat de veste părinţilor săi că Filipache va veni să-i cerceteze. Bietul amic !... Cîte întrebări, cîtă anxietate, cîtă teamă stau suspendate deasupra zilelor lui ! Filipache e decis să vorbească părinţilor lui Boruzescu despre noile speranţe şi despre noua perspectivă de însănătoşire care i s-au deschis acum în urmă. Fireşte, va înfăţişa lucrurile cu tactul şi cu delicateţa dictate de buna lor prietenie. Dar Filipache se întreabă iar şi iar : Ce va fi să iasă pentru viaţa şi pentru inima lui Boruzescu din puţin comuna lui întîlnire cu doftoriţa de la Agapia ? Iată că şi în viaţa lui Boruzescu răsare o doftor iţă !... Da, însă pe cînd la Boruzescu ar fi de dorit ca întîlnirea să fie cu noroc şi spre sănătate, la el, Filipache, întîlnirea cu Elvira nu poate să fie decît spre zbucium deşert şi spre pagubă...

Şi totuşi, un diavol îl întreabă pe Filipache dintr-un colţ al cugetului : „Eşti sigur că dragostea Elvirei — nu- mai de ţi-ar da-o ! — ar fi să fie numai spre pagubă ?... Ştii tu pînă acum ce este viaţa lingă mica ta pedantă de Antonina ? Ştii tu cum ard cazanele

patimii şi legea inexorabilă că orice mare artist trebuie să facă... *un petit plongeon là-dedans ?* Cînd vei aduna tu experienţa diversă, rănile glorioase ale iubirii, meşteşugul virtuozului pe clapele inimei, dacă vei merge, ţaca-ţaca, pe şoseaua ta conjugală în toate zilele vieţii tale, lăsîndu-ţi hăţurile cu sfinţenie, fără pic de capriciu şi de primejdie, în mînuşiţele Antoninei ?... Ei, băiete, un poet mare, un artist care-şi zguduie epoca : iubeşte furtuna, riscurile şi trăsnetele, caută aventura şi emoţiile, îşi dă drumul • — pentru flori de măr, pentru un capriciu, sau pentru ochii «ei», sau pentru eliberarea Eladei — îşi dă drumul din leagănul azurului în prăpăstiile morţii..."

Filipache îşi caută echilibrul în şaua unei argumentări contrare... „Nu vreau nici atîta slavă, nici atîta dezastru... Cred că, de felul meu, mă înrudesc cu eroii şi cu păpuşile lui Anatole France... Aş dori în cursul vieţii mele să mă întîlnesc mai des cu înţelepciunea şi mai puţin cu pasiunea... Poate că nu sunt, poate că nu voi fi nici atît de formidabil poet pe cît năzuiesc să fiu. Este o legitimă bizuinţă a poeziei, cînd clocoteşte într-un suflet de douăzeci de ani, să-şi caute calea şi subiectele printre aventuri şi cataclisme... Dar antica înţelepciune, dar lecţiile lui Socrate şi ale lui Zenon au şi ele o nobleţă şi o măreţie subjugătoare. Toţi gînditorii vechi şi noi, toţi dascălii omenirii, şi îndeosebi ai tinerimii, propăvăduiesc înfrînarea patimii inferioare, laudă pe cel ce ştie să se stăpînească şi încununează pe tînărul virtuos. De ce extravaganţele şi temerităţile unui temperament de artist dezechilibrat ar fi să le luăm ca modele de conduita, iar viaţa discretă, paşii măsuraţi şi eroica stăpînire de sine ar fi de aruncat la muzeul de antichităţi ?... Şi apoi, ce grozavă vitejie mi se cere în împrejurările de faţă ?... Să rămîn om de onoare şi soţ devotat unei soţii adorabile, care se luptă să mă echilibreze şi să mă scoată din pornirile mele spre boema literară şi spre psihologia decadentă! !..."

Filipache se trezi din lunga lui reverie cînd auzi pe conductor vestind pe călători :

— Slatina, mă rog !...

îşi dădu seama că merindele aşezate de maică-sa şi- de Antonina în sacul lui de călătorie au rămas împachetate. Ar fi fost mai bine să mănînce ceva, dar fără îndoială că la Boruzescu acasă nu va rămînea flămînd.

Gara Slatina apăru solitară în platoul de deasupra Oltului şi fără nici o destăinuire : în ce parte vine oraşul şi cam cîţi kilometri sunt pînă acolo... Filipache coborî din vagon cu hotărîrea să caute imediat o trăsură şi să- meargă drept la conacul Boruzeştilor. Peronul gării era aproape gol. Vreo zece călători coborîră din vagoanele- de clasa a treia, printre ei cîţiva flăcăi chemaţi la recrutare. O doamnă care aşteptase trenul venea spre Filipache. Avea o căciuliţă de astrahan, un văl des pe- ochi, legat elegant peste căciuliţă, şi o blană tot de astrahan. Filipache se gîndi : ,,Nu cumva o fi mătuşa lui Boruzescu, sau vreo verişoară a lui, şi vine pentru mine ? Dar cine a putut să le spună că sosesc azi şi cu trenul ăsta ?..."

Doamna se opri în faţa lui Filipache. Prin vălul alb răzbeau nişte obraji aprinşi ca inima rodiei. Doamna izbucni în rîs :

— Bine ai sosit, domnule Filipache !...

Lui Filipache i se păru că trenul şi gara încep să danseze.

— Visez? Înnebunesc? Domnişoară Elviro !... Dumneata eşti ?...

— Ţine-ţi firea, amice ! Nu e obligator să leşini ! Eu sunt, fireşte ! Te-am păcălit... Scrisoarea pe care ţi-am dat-o e o farsă... Hamal, ia sacul domnului şi du-1 în restaurant. Acolo, lingă masa rezervată, unde e şi bagajul meu...

XVIII

Gîndurile şi simţirea lui Filipache, sorbite un moment în fluxul surprizei covîrşitoare, reveniră impetuoase- în biruinţa refluxului :

— Te rog, domnişoară Elviro... Să facem ciţiva paşi -dincolo de peron...

Ii apucă braţul şi ieşiră din staţie în direcţia din care venise trenul.

— O, domnişoară Elviro, cit mă faci de fericit ! Iată ■cea mai încîntătoare întîmplare din viaţa mea ! Cit îţi mulţumesc !... Cît îţi sunt de recunoscător !...

Elvira avu o mişcare bruscă. îşi scoase braţul din mina înfiorată a lui Filipache şi se opri locului :

— Pentru ce, domnule Filipache ? Ce poate să te facă atît de fericit ? Eu te ajut pur şi simplu să-ţi îndeplineşti o datorie de prieten... Te-a rugat Boruzeseu să dai pe la el pe acasă şi să vezi pe maică-sa, care e bolnavă. Dumneata ai gîndit că ar fi bine să apari lîngă bolnavă cu un medic. Cu un pic de fantezie şi de perversitate romantică, am făcut aşa ca să fiu eu acest medic dorit de dumneata. Asta e totul ! Suntem doi prieteni care ne-am întovărăşit în gînduri bune şi în caritate serviabilă spre a mîngîia inima unui prieten comun. Nu exagera meritele mele...

Filipache se simţi transpirat, ruşinat şi ridicul. încercă să vorbească, dar numai gîngăvi :

— Domnişoară Elviro... De ce te joci cu mine ?... De ce-ţi place să mă ruşinezi ca pe un şcolar, prins şi dovedit de dăscăliţa lui... că... iubeşte chiar pe dăscăliţă ?...

— Domnule Filipache, nu-mi place să aud, pe nemîn- cate, ultimele dumitale proiecte literare... Iată că trenul pleacă. Haidem la restaurant. Eşti invitatul meu.

— Dar, pentru numele lui Dumnezeu, spune-mi cel puţin cum ai ajuns în gara Slatina !

—■ Limpede ca bună ziua ! Dumneata ai plecat din Bucureşti cu trenul personal... Iar eu am plecat după dumneata, cu acceleratul ! Şi am sosit înaintea dumitale cu aproape o oră, după ce te-am ajuns din urmă şi ţi-am luat înainte...

— Domnişoară Elviro ! Şi toate astea numai şi numai ca să fii fantastică şi caritabilă ?

— Nu e destul ? Ce-ai fi mai poftit, domnule Filipache ? ... Dar să ştii că mi-e foame ! Am pus la cale un mic meniu, atîta cît mi-au îngăduit resursele restauratorului din gara Slatina şi arta lui culinară. Avem supă cu zdrenţe, pui cu smîntînă şi încă un pui la frigare. Am îngrijit şi de trăsură. Peste o oră vine să ne ia cea mai elegantă birjă din Slatina. Acum să mîncăm !

Ca să nu pară prea cocoloşit pe lîngă Elvira, Filipache îşi ridică umerii şi-şi făcu pasul mai sprinten. Intrară în restaurant şi ocupară masa pregătită. Erau singuri în tot restaurantul. încăperea era clasică de banalitate. Pe lîngă bufetul din fund, foarte avar decorat cu cîteva articole de băcănie, pe lîngă sticlele din rafturi, mai toate goale, singura

notă vie şi binevenită ochilor erau glastrele cu flori din ferestre.

Masa pregătită era în dreptul unei perdele de cerceluşi şi de garoafe. însuşi restauratorul servea pe providenţialii mosafiri.

Filipache constată, fără s-o mai spună, că şi lui îi e foam&. Bucatele erau destul de bune, dar vinul era prost. Elvira se plînse patronului :

— N-aveţi alt vin mai bun ? Am auzit că Drăgăşanii sunt aproape de Slatina...

Patronul răspunse, uns de politeţe şi de intenţii negustoreşti :

—- Vai de mine, doamnă ! Avem vin înfundat... Simu- lescu veritabil... îl dăm la poruncă... Doriţi o sticlă mare ?

■—- Una mică, dar bună.

Nevasta patronului stătea la bufet, spunea cîte-o vorbă nu ştiu cui din bucătărie şi urmărea cu interes ştiinţific pe clienţii de lîngă garoafe. In dedalul ei de observaţii şi de ipoteze, un punct stătea fix şi strălucitor : „Nu sunt soţ şi soţie. El are verighetă în deget, dar ea n-are nimic..."

Patronul aduse sticla înfundată, o desfăcu şi turnă el însuşi în alte pahare vinul de chihlibar. Apoi, avînd aerul că ascunde sticla de mai înainte, se scuză umilit :

— Iertaţi-mă, vă rog... Nu putem să înţelegem dintr-o dată cu cineva avem a face... De ! aici suntem în provincie... Dumneavoastră sunteţi bucureşteni. Şi cînd mă gîndesc ce hotel avem în Slatina... Greu o s-o duceţi pe la noi !...

— Fii liniştit. N-avem nevoie de hotel. Mergem la casă de gospodari.

— Aşa ? ! Atunci aţi mai fost prin Slatina !... Poate mergeţi la vreun boier de primprejur ?...

— Mergem la conacul boierului Boruzescu. Feciorul d-sale, Constantin Boruzescu, e tovarăşul nostru de învăţătură. Dar el acum e cam departe şi ne-a rugat pe noi să venim să vedem pe maică-sa, care este bolnavă.

— Da, da, da... Ii cunoaştem pe toţi, şi pe domnul Costache, şi pe cei bătrîni. Conacul dumnealor e aci, deasupra Oltului. Da, am auzit că şi domnul Costache ar fi cam bolnav...

Elvira se uită la Filipache cu un aer de actor care-şi priveşte partenerul :

— A... acum îi merge mai bine...

— Da', să nu vă fie cu supărare, ce învăţătură învaţă domnul Costache ? Tot învăţătura dumneavoastră ?

— Nu... noi suntem la medicină. Suntem doftori. Ne mai lipseşte patalamaua. De aia am şi venit să vedem pe bătrîna, care e bolnavă.

— Da, da, da... Dumneavoastră sunteţi doftori. Ei, acum înţeleg !... Auzi, Luxiţo, sunt amîndoi doftori !...

Dar Luxiţa stătea neclintită în descoperirea pe care o făcuse : „Doftori, nedofitori... ea nu este nevasta lui !"...

Patronul îşi aduse mîna la frunte :

— Tii !... să fi ştiut că sunteţi doftori, mai opream aci pe domnul doftor căpitan care a venit cu recrutarea... Cînd aţi intrat dumneavoastră, el s-a urcat în trăsură şi a plecat înapoi în oraş.

Elvira răspunse cu surîzătoare siguranţă :

— Domnul căpitan doftor Foişoreanu...

Restauratorul căscă ochii uimit :

— Tocmai, doamnă doftor ! îl cunoaşteţi ? !

Elvira făcu un gest care spunea triumfal :

— Ei, asta e ! Noi, doftorii, să nu ne cunoaştem...

Filipache asista, fără atitudine sufletească precisă, la
acest început de comedie, despre care nu ştia dacă trebuie să se veselească ori să se îngrijească... Fantaziile Elvirei (dacă totul era numai fantazie) nu erau tocmai liniştitoare...

Trăsura comandată de Elvira sosise ceva mai înainte de ora fixată. Restauratorul ajută pe „domnii doftori" să se îmbrace şi să--şi instaleze bagajele la picioarele birjarului.

—■ Doamnă doftor, domnule doftor... nu ne ocoliţi. Dacă plecaţi tot prin gara noastră, sunt la ordinele dumneavoastră !...

In trăsură, alături de Elvira, în libertatea cîmpiei dezgheţate şi în atmosfera acestei zile de sfîrşit de iarnă, Filipache se simţi plin de nerăbdarea fericită a vieţii sănătoase şi inferioare.

— Unde mergem, domnişoară Elviro ? Ce înţeles are faptul acesta că te simt lîngă mine, atît de aproape, atît de caldă... şi atît de interzisă ?...

— Nu mai ştii unde mergem, domnule Filipache ? Şi nu ştii de ce stăm unul lîngă altul ?...

—■ Domnişoară Elviio ! Nu mai ştiu nimic !... Nu ştiu de unde am plecat ; habar n-am încotro mă duc ; nu mă întreb ce se va întîmpla mîine !... Ştiu un singur lucru : că braţul dumitale este lîngă sinul meu, şi—1 prind cu braţul meu, şi-1 strîng cum ăş strînge norocul şi fericirea mea, materializate şi tangibile !...

— Domnule Filipache, ştii că pe copiii zburdalnici îi pui la respect chiar cînd eşti cu ei în trăsură... Dar, deocamdată, să te iau nu drept copil, ci drept ceea ce eşti : un poet care a băut un pahar de vin de Drăgăşani...

— Domnişoară Elviro ! Am băut acest pahar acum cîteva luni de zile... Vinul de azi şi de mîine şi de poimâine nu poate să mai adaoge nimic la sacra mea beţie !

— Eşti original ! Trebuie s-o recunosc. Lăsînd la o parte această foarte interesantă confuzie pe care dumneata şi fraţii dumitale întru poezie o practicaţi între viaţa trăită şi viaţa închipuită, dumneata eşti original cu prisosinţă... O declaraţie în birjă, pe şoseaua dintre gara Slatina şi celebra urbe cu acelaşi nume !...

— Torni gaz peste foc !... Spune tot ce vrei ! Ocărăşte-mă, ultragiază-mă, bate-mă !... Privind gura care mă ocărăşte, voi avea preocupări suav carnivore... Pri- mindu-ţi degetele pe obraz, îţi voi spune : Lasă-mă să fac din ele perniţă de trandafiri !...

— ...Aşadar, serios vorbind, cînd mă chemai în gând aci, la Slatina, era pentru doi bolnavi, dintre care cel dintâi şi cel mai grav atins eşti dumneata !...

— Domnişoară Elviro, să nu ne mai jucăm de-a v-aţi ascunsele !...

Filipache rosti aceste cuvinte cu o voce subit răguşită şi-şi înfipse degetele în braţul Elvirei. Clopoţeii de la gîtul cailor picurară, singuri, cîteva minute.

— Foarte bine ! Aşa să facem ! Dar, deocamdată, dă-mi voie să te chem la realitate. Suntem prietenii lui Constantin Boruzeseu şi venim, din nobilele porunci ale prieteniei, să cercetăm pe bătrîna lui mamă. Intr-un sfert de oră, într-o jumătate de oră. sunt în casa părinţilor amicului dumitale. Fii la înălţimea situaţiei. Eşti aci nu pentru mine, ci pentru Boruzeseu. Altfel, totul se prăbuşeşte în ridicul şi în ignobil. Şi nu uita că azi de dimineaţă te-ai sculat din

pat de lîngă Antonina... Iar An- tonina este cea mai bună amică a mea. Am venit încoace ca să ne batem joc de Antonina şi de Boruzeseu ?...

— ...Pentru ce nu mă laşi să-mi visez visul pînă la capăt ? Pentru ce îmi torni în ceafă aceste cofe cu apă îngheţată ? De ce îmi măcelăreşti, atît de barbar, lanul meu de chiparoase ?...

— Sunt medicinistă... Şi de multe ori, în chirurgie, e nevoie de intervenţia imediată...

Intrară în oraş. Birjarul le spusese că trebuie să spintece oraşul de sus şi pînă jos ca să iasă la conacul lui Boruzeseu. Era o priveliştе urbană din cele mai modeste. Toată frumuseţea Slatinei stă în povîrnirea ei deasupra zăvoaielor Oltului şi în şuvoaiele de argint care licăresc colo, departe de uliţile şi de preocupările bravilor tîr- goveţi. Un singur străin care apare în Slatina e destul de senzaţional, darmite doi, dintre care unul cu blană de astrahan şi cu văl des pe ochi !...

Priveliştea oraşului, ochii care căutau la cei doi călători cu o curiozitate franc provincială, buna ţinută cerută de situaţie domoliră clocotul din inima lui Filipache. Nu putea să-i treacă însă prin cap că de undeva, dintr-o fereastră, cineva îl văzuse şi-1 recunoscuse.

După ce traversară tot oraşul, ieşiră în şoseaua care dă spre Olt, şi din şosea dădură alături, pe un drumeag şerpuit. Un conac strejuit de copaci înalţi şi goi stătea pe un podiş, tăiat în rîpa înaltă, şi spre acest podiş urcau acum caii, încordîndu-şi şira spinării. O explozie de chelălăială salută trăsura oprită în faţa porţilor. Doi cîini mari lătrau furios lîngă cuşti şi scuturau lanţurile de la gît. Alţii mai mici săreau cu picioarele pe poartă, şi cu larma lor acopereau strigătele birjarului.

Un argat alergă cu o jordie în mînă şi alungă pe zeloşii paznici. Deschise porţile, şi trăsura făcu pe nisipul curţii o curbă pînă la scara caselor principale. Dar din aceste case nu ieşi nimeni.

— E acasă numai boierul bătrîn. Domnul Mirică, fratele boierului, este la Craiova.

Din casele cele mici, aşezate în faţa celor mari şi ceva mai jos decît ele, se arătă un moşneag mărunt, îmbrăcat într-o scurteieă vişinie, căptuşită toată cu blană de vulpe şi cu guler tot de vulpe.

Argatul spuse mosafirilor care se dădură jos din trăsură :

— Asta e boierul Boruzescu.

Filipache făcu cîţiva paşi spre moşneag şi-i spuse cu pălăria în mînă :

— Bine v-am găsit, domnule Boruzescu ! Sunt Teodor Filipache, cel mai bun prieten al lui Constantin.

— Dumneata eşti Teodor Filipache !... Dumnezeu să-ţi dea viaţă lungă şi bună !

— ...Şi domnişoara este ruda nevestei mele şi, prin urmare, şi ruda mea... Domnişoara doctor Elvira Iatropol. Am venit cu domnişoara doctor anume pentru doamna Boruzescu.

— Să trăieşti, domnişoară ! Ne faceţi multă cinste şi multă bucurie... Mi-a scris băiatul meu despre o vizită care era să ne vie, dar nu ne-a scris prea lămurit... Ei, pe dumneata, domnule Filipache, te aşteptăm şi te dorim de ani de zile. Fiţi bineveniţi în casa noastră !

— Domnule Boruzescu, Constantin mi-a telegrafiat eă doamna e bolnavă şi m-a rugat să dau pe la dumneavoastră acum, cu prilejul recrutării. Eu tocmai sunt pe drum spre recrutare.

— Da' n-o să plecaţi tot azi. Recrutarea ţine o săptă- mînă şi peste săptămînă. Iar domnişoara doctor... ce să mai zic... e scumpă şi binevenită şi un an întreg !

Elvira, care-şi ridicase vălul sus de pe frunte, se uita la sprintenul bătrîn cu scurteică de vulpe. Era alb cu totul. De sub căciulă părul răzbea dezordonat şi pletos ca la preoţii rurali. Barba era nerasă de la Crăciun. Dar ochii lui erau intens albaştri, ca un cer de februarie peste zăpezile încă netopite. Elvira răspunse, şăgalnică :

— Bună vorbă, domnule Boruzescu ! Dar doctorul, cum zice zicătoarea, poate să stea într-un loc „cît cioara în par şi vinul în pahar" !... Mîine de dimineaţă trebuie să fiu înapoi la Bucureşti. învoiala mea cu şefii de la spital este pentru 24 de ore.

— Domnişoară, poftiţi încoace în casă şi faceţi cum ştiţi şi cum credeţi. Noi suntem bucuroşi să primim cît ne daţi. Să intrăm deocamdată în casele de jos, unde odăile sunt calde. La noapte vă veţi odihni în odăile de sus. Vom face focul şi toate vor fi bune. Ia, Vasile, de la birjar, lucrurile boierilor. Ei, tu eşti, mă Năsărîmbă ?...

— Eu sunt, cocoane Mihalache. Sărut mîinile !

—■ Aţi venit cu birjarul meu... Mă, da'... nu te-i fi apucat să-mi jupoi mosafirii...

— Nu, să trăiţi, cocoane Mihalache. Doar mi-au spus că vin la curtea dumneavoastră.

Elvira scoase din manşon o pungă elegantă de piele.

Boruzescu interveni, categoric :

— Domnişoară doctor, la pragul meu Năsărîmbă nu poate să primească decît banii mei... mai ales cîncl mosa- firul pe care mi 1-a adus este doctor.

Elvira voi să se opună. Bătrînul porunci :

— Năsărîmbă, treci în ogradă !

Apoi, mergînd înaintea mosafirilor, îi primi cu bătrînească ceremonie în casele de jos.

Erau nişte încăperi mici, albe ca laptele şi vechi din vremea lui Tudor Vladimirescu. Casele de sus erau o zămislire mai nouă şi mai pretenţioasă. Odăiţele erau pline de icoane, de marame, de velinţe şi de scoarţe.

Şezură în scaune arhaice în odaia de mosafiri şi moşneagul îşi completă informaţiile :

— Intîi spuneţi-mi dacă aţi mîncat.

Filipache răspunse :

— Am mîncat destul de bine în restaurantul gării.

— La jupîn Dragomir... Desigur că v-a împovărat şî cu trăncăneala şi cu plata consumaţiei.

Elvira îi luă apărarea :

— Nu prea mult. Ţine însă la cinstea vinului de Dră- găşani şi-i urcă preţul.

— Hm... Ştia că veniţi la mine ?

— Ştia.

— Atunci s-a mai sfiit... Lămureşte-mă acum, domnule Filipache : cînd ai primit telegrama lui Constantin ?

Filipache scoase carnetul de la piept şi căută telegrama.

— Iată... Va să zică, mi-a telegrafiat acum patru zile. Am voit să fac lucrul întreg...

Filipache se uită la Elvira, cu o privire care-i cerea consimţămîntul.

— ...Şi m-am înţeles cu domnişoara Elvira să mă ajute în planurile mele şi să mă însoţească pînă aci la dumneavoastră.

— Veniţi ca soarele după ploaie ! prin urmare, cu atît mai mare e bucuria noastră.

—■ Desigur că aţi chemat un medic. Sau poate că doamna Boruzescu e mai bine fără să mai fi chemat pe nimeni.

— Le-ai ghicit pe amîndouă. Am chemat pe medicul primar. E cam bătrîn şi cam de modă veche... Dar, slavă Domnului, nevastă-mea e mai bine.

Filipache se ridică din scaun şi ridică braţele în semn de largă mulţumire :

— Am venit într-un ceas cu noroc ! Bine că a dat Dumnezeu să fie aşa ! Domnişoara Elvira îşi va face şi d-sa cercetarea trebuincioasă şi va adăoga luminile me- dicinei tinere la constatările şi la leacurile medicineî mai bătrîne.

Elvira îl corectă :

— Nu zi aşa. Medicina e mereu tînără şi bine informată. Un medic, chiar bătrîn, e totdeauna luat pe sus de curentul ultimelor teorii şi descoperiri. Acum, vă rog să daţi de veste doamnei Boruzescu că vreau s-o văd.

O femeie încă tînără, oacheşă şi cam sălbatică intră în odaie, conducînd cu stîngăcie o servitoare încărcată cu o tavă cu dulceaţă.

Boruzescu o prezentă :

— Cumnată-mea, doamna Smaranda Boruzescu, nevasta lui Mirică, fratele meu. Cumnată, pregăteşte pe Zoe. Domnişoara doctor vine s-o vază.

Smaranda răspunse, sfioasă ca o ţărancă :

— Păi... e gata. Să vie !...

— Atunci, domnişoară doctor, vă lăsăm pe dumneavoastră, cocoanele, şi noi ne dăm la o parte. Cînd doctorul e bărbat, nu ştiu de ce, te ţii după el pînă la patul neveste-ti... Da' cu dumneata se schimbă socoteala... Cumnată, mergi cu domnişoara doctor la Zoe, în odaie.

XIX

Bătrînul Boruzescu rămase cu Filipache lîngă tava cu dulceaţă şi cu cafele şi-şi deschise inima.

— Cu dumneata pot să vorbesc slobod. Eşti ca şi copilul meu... fratele lui Constantin... Domnule Filipache, şi nevastă-mea şi eu ne sfîrşim de inimă rea. Un singur fecior ne-a dăruit Dumnezeu şi acum umblă să ni-1 ia. Biata Zoe e topită. Boala ei de mai-

nainte s-a înrăutăţit de o jumătate de an încoace. Apoi şi Constantin e un suflet pe care nu pot să-1 pricep. Nu vorbesc de mintea lui şi de învăţătura lui. Ce să fac !... Eu sunt un om fără carte. Constantin e un om învăţat. Cum o să pricep eu învăţătura din capul lui ? Dar e suflet ciudat, că nu-şi mai iubeşte cuibul unde s-a născut... şi poate nici pe noi, ticăloşii de părinţi...

Bătrînul răguşise treptat. Acum vorbea cu lacrimi în glas. Filipache răspunse, cucerit de emoţiunea bătrînului :

— Domnule Boruzescu, lasă-mă să-ţi vorbesc ca un adevărat frate al lui Costache. Te rog să goneşti asemenea gînduri din inima dumitale. Costache e un om deosebit, nu seamănă cu toată lumea. Este mai deştept şi mai cetit decît noi toţi, tovarăşii lui de şcoală, şi poate decît toţi tinerii de azi. Dar dragostea lui de părinţi o ştiu eu mai bine decît dumneavoastră. Ai dreptate în punctul ăsta că fratele Costache e un om ascuns şi mîn- dru. Nu vrea să ne fie milă de el. Ei, domnule Boruzescu, feciorul dumitale e aspră viţă oltenească... Nici eu nu-1 înţeleg de tot... El nu vrea să-1 vedem zăcînd, să ne înghesuim pe lîngă el, să-i arătăm că ne e drag. Vrea să-şi biruiască boala departe, în singurătate...

Cu un necaz gata de dat în plîns, bătrînul Boruzescu îl întrerupse :

— Ce fel de vorbă e asta, departe şi în singurătate, cînd noi, părinţii lui, suntem în viaţă şi vrem să-1 îngrijim ziua şi noaptea ?... Pe cine are el la mînăstire ? Cine poate să se lipească de un bolnav şi să-1 caute mai bine decît maică-sa ?

— Este şi nu prea este... Nu orice boală se lecuieşte lîngă sinul mamei. Costache are şi el dreptatea lui. Mî- năstirea Neamţu are clima cea mai blajină pentru bolnavii de piept. Şi Costache nu e părăsit. Se află între prieteni...

— Bine... ştiu... ne-a scris tot ce-ai făcut pentru el şi cum îl cercetează mătuşa nevestei dumitale, călugăriţa de la Varatic. Da' eu tot socotesc că i-ar fi fost mai bine la noi decît la sfîrşitul pămîntului.

Filipache începu să rîză cu oarecare căutată exagerare :

— Ei, cocoane Mihalache... Aşa mi se părea şi mie acum doi-trei ani. Cînd auzeam de Mînăstirea

Neamţu, de Piatra-Neamţu, de Tîrgu-Neamţu, mi se părea că sunt locuri din ţara nemţească, nu din Moldova lui Ştefan cel Mare... Dar Dumnezeu a avut grijă să mă dăscălească. Mi-a dat o nevastă jumătate moldoveancă şi trăită, în copilărie, în faţa Cetăţii Neamţului...

— Să-ţi trăiască şi să-i trăieşti pînă la adinei bătrî- neţi, da' să nu vă dea Dumnezeu bătrîneţe de astea pustii şi cu copii bolnavi, departe, prin streini.

Filipache se gîndi : „Să-i spun secretul lui fiu-său ori să tac ?..."

— Cocoane Mihalache, nu te lăsa prea mult amărăciunii. Eu am primit, acum, în urmă, de la Costache, o scrisoare cu veşti mai bune.

— Noi n-am mai primit o scrisoare întreagă cam de mult. Acum, cînd ne-a vestit că vei veni pe la noi, ne-a scris puţin. Despre sănătatea lui, nici o vorbă. Dar nici mai-nainte. Nu se spovedeşte el prea mult : cel doare şi cum îl doare.

— Atunci te rog să ştii de la mine, pînă mîine-poimîine, cînd o scrie şi Costache, că a început să-i meargă mai bine.

— Să te audă Dumnezeu ! Să-ţi fie venirea cu noroc în casa noastră şi să ne vie băiatul sănătos ! Asta ar fi leacul nevesti-mi... Ea e bolnavă de inimă rea. Avea ea mai înainte ce avea, dar focul ei e boala lui Constantin.

— Să vedem ce ne spune domnişoara Iatropol.

— Iţi mulţumesc că ne-ai adus-o pe domnişoara şi-i voi mulţumi şi dumisale în chip deosebit, cum se cuvine unei doftoriţe.

Filipache prinse mîinile bătrînului :

— înţeleg ce vrei să spui. Te rog să-ţi schimbi gîndul cu desăvîrşire. Domnişoara Iatropol a venit ca un neam al meu, nu ca o doftoriţă. Să nu te gindeşti să-i dai parale, fiindcă o ruşinezi şi mă ruşinezi şi pe mine. Noi suntem ca şi fraţii lui Costache şi fiii dumneavoastră.

La rîndul lui, bătrînul prinse mîinile lui Filipache.

—■ Bine, vă înţeleg... Aţi venit din dragoste către feciorul meu. Mă mîngîie şi mă înduioşează prietenia dumneavoastră. Dar din casa mea domnişoara Iatropol nu poate să plece cu mina goală. Unde stă ea ? E cu părinţii, e singură ?

—■ Tată-său, doctorul Iatropol e la Brăila. E însurat a doua oară. Mama Elvirei a fost prima lui

soţie. Domnişoara Elvira este internă la Spitalul Filantropiei. Acolo e casa ei.

— Bine... poate să ia de la noi un paneraş cu ceva de-ale gurii şi cu vreo două sticle de vin.

— Eu cred că nici asta...

— Aci credinţa mea e alta, şi e mai tare decît credinţa dumitale ! Ce e, cumnată ? A isprăvit domnişoara doftoriţă ?

Ceva mai îndrăzneaţă, dar tot cu ochii în jos, Smaranda Boruzescu răspunse :

— A isprăvit. Poftiţi, că vă cheamă Zoe, la ea în odaie.

Se sculară din jilţurile bătrîne, în care şezură contemporanii lui Popa Şapcă, şi prin cîteva odăiţe ajunseră în odaia încăpătoare şi luminoasă unde se afla Zoe Bo- ruzescu.

Nu era culcată în pat, ci pe un divan larg turcesc, într-un cuib de perne, care îi ţineau capul sus, şi îmbrăcată într-o lungă rochie de casă. Alături de ea stătea Elvira. Filipache căscă ochii cu totul surprins şi minunat. Era în faţa amicului său Constantin Boruzescu, existent într-o ediţie feminină, încă rezistentă şi deosebit de frumoasă.

Zoe Boruzescu surise exact ca fiu-său şi întinse lui Filipache o mînă subţiratică şi boierească printre horbotele mînecii :

— Fii binevenit, domnule Filipache, amicul cel mai bun al lui Constantin şi binecuvîntatul gîndurilor mele !

Filipache sărută mîna ce i se întindea şi rămase în mijlocul odăii, vizibil aiurit. Apoi, dibuind, se explică :

— Iertaţi-mă, doamnă... dar... amicul meu Boruzescu e atît de mult chipul dumneavoastră, încît... am şovăit un moment...

Zoe Boruzescu îl pofti să stea aproape de ea.

— Bietul meu Constantin !... Da, e chipul maică-si. Ce idee bună ai avut să ne aduci încoace şi pe domnişoara doctoriţă ! Sunteţi neamuri, aşa e ?

Elvira interveni :

— Sunt neam cu Antonina, soţia domnului Filipache, şi buni prieteni.

Zoe Boruzescu, cu o privire surîzătoare, obosită şi depărtată, continuă :

— Aţi avut un gînd fericit. Aţi luat, o clipă, locul lui Constantin în inima mea. Poate că mai tîrziu,

domnule Filipache, ne vei aduce şi pe doamna Antonina, soţia dumitale...

— Sper, doamnă... Cînd amicul Costache va fi iarăşi acasă, voios şi sănătos, voi îndeplini o veche năzuinţă, să viu şi să stau aci la dumneavoastră cîteva zile. Şi voi aduce-o şi pe Antonina...

Zoe Boruzescu rămase cu ochii căutători în tavanul camerei. Era smeadă, cu sprîncenele arcuite, cu gura inteligentă şi ironică, cu fruntea nobil zidită, întocmai ca feciorul ei, Constantin. O amărăciune intensă, o dezamăgire cu obîrşii vechi, o bunătate vastă, dar adînc sceptică se întîlneau. în această oră, în fiinţa ei, cu boala de inimă de care suferea. Filipache o privea, după întîiele minute de surprindere, cu o nedomolită curiozitate. Ar fi dorit pare că să spună cu glas tare că legile eredităţii, de atîtea ori sfidătoare şi inexplicabile, de data aceasta, în cazul prietenului său, lucraseră simplist şi evident. Era cazul subliniat de Schopenhauer. Fiul reproducea pe mama inteligentă şi aristocrată. Zoe Boruzescu părea o levantină. Dar Mihalache Boruzescu era oltean get-beget. O ştia de la Costache. Părinţii lui Mihalache Boruzescu erau de pe valea Amaradiei. Cum se întîlniseră, cum se luaseră, ce trai duseseră împreună aceşti oameni atît de deosebiţi, poate că mărturisea rodul căsniciei lor, feciorul lor Constantin, cu sănătatea lui grav ameninţată şi cu sufletul lui dezamăgit şi negativ...

Zoe Boruzescu întoarse ochii spre Filipache :

— Te-ai însurat aşa de tînăr !... Dar ai făcut bine. Ce fericită trebuie să fie mama dumitale ! Şi-a văzut pe noră-sa şi poate în curînd şi un nepot...

Filipache făcu gestul celui ce se scarpină în cap :

— Doamnă Boruzescu, fericirea noastră creşte întreagă şi ispititoare pentru ochii prietenilor noştri, dar noi, cei din casă, nu prea ne împiedicăm de ea... Mama are încă două nurori şi ştie ce însemnează orăcăielile nepoţilor...

— Cu toate acestea... E o fericire pentru un părinte să-şi vază copilul mare şi intrat în rîndul lumii. Apoi Zoe Boruzescu, plimbîndu-şi privirile de la Filipache spre Elvira, spuse cu încetineala şi cu suspinele dorului : Cum aş fi voit şi eu să-1 văd pe Constantin în ziua cununiei, braţ la braţ cu o fată, care i-ar fi fost dragă şi lui şi mie !...

Filipache se simţi străbătut de un fior şi ochii lui scăpărară în părul Elvirei, totuşi, răspunse convenţional :

— Mi se pare că dorinţa dumneavoastră nu e numai absolut legitimă, dar foarte uşor **de** îndeplinit... Iar gîn- dul lui alergă spre destăinuirile lui Boruzescu şi spre doftoriţa de la Agapia. Doamnă, poate că săvîrşese o indiscreţie pe care Costache nu-mi va ierta-o prea uşor... Există lingă Costache o doamnă doctoriţă care se interesează de persoana şi de suferinţa lui. Mi-a descris-o el in ultima lui scrisoare. Cred că-mi este iertat să deschid gura în faţa părinţilor lui Costache...

Mihalache Boruzescu, pînă aci mut şi retras, se apropie de Filipache.

— Se înţelege, domnule Filipache ! Nu te sfii ! Dacă este cineva care ţine la feciorul nostru, cum să nu ştim şi noi ?...

Filipache urmă, precaut şi destul de încurcat :

— Este o doamnă din lumea cea mai bună, o doctoriţă în medicină... încă tînără, frumoasă, plină de distincţie... Această doamnă este medicul care îngrijeşte azi pe Boruzescu.

Zoe Boruzescu se miră, uşor îndurerată :

— Şi nouă să nu ne scrie nimic !... Copil ciudat, cu mii de rezerve şi de secrete !... Suntem bucuroşi să aflăm că această doamnă are grijă de Constantin. Fireşte, este altceva decît ceea ce doreşte inima mea, dar sunt recunoscătoare orişicui care dă un pahar de apă bietului meu copil...

Elvira se deşteptă ca dintr-un vis :

— Domnul Filipache, discret precum se cuvine să fie un prieten, a tăcut chitic despre toate aceste lucruri. Dacă însă o fi vorba de o doftoriţă de la Mînăstirea Agapia — o mînăstire de călugăriţe nu prea depărtată de Mînăstirea Neamţu — apoi eu am auzit despre ea. Este o femeie de o rară inteligenţă. A fost cea dintîi femeie doctor din ţara noastră şi cunoscută în toată lumea medicală ! Ne-a vorbit odată despre ea, cu mari elogii, mult- regretatul meu profesor, doctorul Asaky.

Mihalache Boruzescu întrebă cu elementară curiozitate :

— Dar de ce stă, frate, la mînăstirea aia de călugăriţe ?...

Filipache îl lămuri :

— Din păcate, doftoriţa asta, care bate pe toţi doftorii din ţară, este şi ea bolnavă... Nu la pat, dar bolnavă...

Zoe Boruzescu ridică de pe divan mîna ei subţire, ascunsă în dantele. Apoi, încet, dolent, cu pauze care spuneau mult mai mult decît cuvintele, îşi dădu părerea :

■— Poate că e şi ea bolnavă de boala mea... Ori de altă boală, soră cu boala mea... Biata femeie... dacă spuneţi că are atîta înţelepciune şi atîta învăţătură...

Mihalache Boruzescu se sculă de pe scaun. In ultimele cuvinte ale neveste si pare că se agita nu ştiu ce ac magnetic, care arăta spre polul unor dureri necunoscute, unor taine domestice de strivitoare şi nedorită rechemare.

Moşneagul se adresă Elvirei :

— Ce zici, domnişoară doctor ? N-ar fi bine să rugăm pe cocoana Zoe să ne lase să plecăm ?... Mă tem că vorbeşte prea mult şi se oboseşte...

— Da, este înţelept să economisim puterile doamnei.

Zoe Boruzescu se rugă pe şoptite :

-— Mai staţi lîngă mine ! Dacă mă simţiţi obosită, este de bucurie şi de mulţumire. Domnişoară doctor, cred că bolnavii dumitale se fac sănătoşi mai mult cînd te văd şi te privesc lîngă patul lor decît cînd iau medicamente prescrise !...

Filipaehe nu se putu stăpîni şi spuse şi el :

— Şi eu cred tot aşa, doamnă ! De aceea am ţinut să vă aduc pe domnişoara Elvira.

Dar după o pauză, Zoe Boruzescu întrebă, spre intima confuziune a lui Filipaehe :

—■ Domnişoară doctor, te-a chemat Constantin al meu să-1 examinezi pe cînd era încă în Bucureşti ?

— Nu, doamnă. Eu eram şi sunt încă prea ucenică într-ale medicinei. Nu se putea gîndi la mine. Dar a consultat pe marii noştri profesori. Să vă spună domnui Filipaehe.

— Dacă nu mă înşel, a consultat pe Stoicescu, pe Buicliu... chiar şi pe profesorul Marinescu, cu care a avut o interesantă convorbire.

Zoe Boruzescu şopti dornică şi galeşă, ca un bolnav care pofteşte ceva din lumea fantaziei şi a capriciului :

— Ce mult aş vrea, domnişoară doctor, să-1 examinezi şi dumneata pe Constantin !...

Bărbatu-său se uită la Filipache şi la Elvira cu nişte ochi care spuneau : „Idee de bolnav !..." Filipache se simţi deodată gol de orice gînd şi cu fruntea îngheţată.

— Mami dragă — şopti Boruzescu, cu buzele în dantelele mînecii neveste-si — te lăsăm să aţipeşti un ceas. Mai pe urmă, dacă ne chemi, mai venim...

XX

Se înapoiară în odăiţa cu jilţuri arhaice. Smaranda Boruzescu rămase mai pe urmă, lîngă Zoe. După cîteva minute se arătă şi ea.

Tot cu ochii în pămînt, tot cu gura strînsă şi parcă silită de mare nevoie, Smaranda comunică din partea Zoei :

— Cumnata zice că să vă duc sus în odăi... să vă odihniţi şi dumneavoastră...

Mihalache aprobă şi completă :

— Foarte bine ! Da' mai întîi să mergem noi amîndoi şi să pregătim odăile. Uite, vezi, sunt toate pline de florile şi de copăceii Zoei. Zoe are o dragoste grozavă pentru toate buruienile lui Dumnezeu. Dacă m-aş fi potrivit cu această dragoste a ei, ar fi trebuit să cultiv, pe fişteica mea de moşie, numai lalele, fulii şi mixandre !... Şi iarna, în loc să am grajduri şi damuri pentru vite, ar fi fost să am bordeie de alea cu geamuri, pentru ficuşi şi pentru lămîi... Acum, precum vedeţi, locuim în aste odăi de jos. Casa de sus este pentru mosafiri şi pentru ghiveciurile Zoei. Astă-iarnă am făcut foc în zilele mai reci, dar... cu gradul, să nu năduşească florile... Nu pot să vă las la noapte să dormiţi acolo fără puţin foc făcut din vreme...

Elvira şi Filipache întîmpinară :

— Nu, cocoane Mihalache. Cui mai trebuie foc la sobă acum, cînd dă primăvara ?...

Dar Mihalache stărui :

— Nu, nu... ştiu eu ce fac !... Dumneata, domnişoară doctor, o să dormi în iatacul Zoei. Acolo e mai mult dichis pentru o cocoană. Iar dumneata, domnule Filipache, o să dormi în salonaş, cu vreo doi rodii la picioare. Acum, hai, cumnată, cu mine, să deschidem puţin geamurile şi să încălzim cît de cît sobele. Dumneavoastră, vă rog, în- găduiţi-ne. Dar fiţi ca la dumneavoastră acasă. Uşa asta duce la dependinţe.

Elvira luă de pe o măsuţă un album de fotografii. Filipache se făcu că observă nişte pistoale turceşti cu cremene, agăţate în perete. Elvira însă dădu, în album, peste chipul Zoei Boruzescu, contemporan cu proclamarea regatului.

— Grozavă asemănare ! Priveşte pe Costache Boruzescu în ipostază feminină !

Filipache lăsă pistoalele şi veni să privească fotografia din album, aplecîndu-se, ca peste un enorm buchet de toporaşi negri, peste cosiţele savant clădite ale Elvirei.

— Da, pare că e Boruzescu în stare angelică, adică, după teoriile idealiste, mai-nainte de a intra în ergastula pămîntească, aşadar, dincolo de timp, de spaţiu şi de cauzalitate. Am fost profund izbit de asemănarea lui cu doamna Boruzescu, din primul moment cînd am văzut-o. Dar, te rog, închide albumul. Spune-mi acum, între patru ochi, ce-ai găsit la cercetarea dumitale ?

Elvira răspunse cu degajare şi ca la întrebarea unui coleg de meserie :

— Boală de inimă destul de înaintată, anomalii ste- toscopice, destule... La baza plămînului cred că am prins nişte crepitaţiuni caracteristice. **In** orice caz, starea ficatului este demonstrativă. E destul de mărit, umflat, e dureros la pipăit şi atîrnă ca o piatră, sub coastele din dreapta. Cred că trece, sub coastele false, cu cîţiva centimetri... Ei şi apoi... edemele picioarelor, fenomenele de cianoză evidente... Ai văzut ce mîini frumoase are ? Totuşi, unghiile ei încep să fie de agată palidă violacee. Oricît sunt eu de boboc într-ale meseriei, dar toate mi s-au arătat întocmai cum scrie la carte. I-am cercetat pulsul : aritmie completă : *La folie du coeur .'...*

Filipache repetă :

— *La folie du coeur !* Uite, domnule ! Mari poeţi mai sunteţi voi, doftorii !...

El vira continuă cu aceeaşi neglijenţă, poate puţin căutată :

— Pe urmă. din interogatoriul bolnavei, cred că am găsit urmele gîndului şi impresiile doctorului care a cercetat-o înaintea mea. In sfîrşit, recomandările şi reţetele lui mi-au făcut deplină convingere.

— Asta însemnează că nu mai e nici o speranţă ?...

— Nicidecum ! Asta însemnează că ştim precis cu ee boală avem de-a face.

— Ce va să zică profesionistul ! Mai întli satisfacţia lui că a stabilit caracterele şi identitatea fenomenului !...

— Da, fiindcă numai după ce l-am identificat riguros putem să vorbim de combaterea şi de expulzarea lui.

— Ei bine, cum îl combaţi şi cum îl expulzezi ?

— Mi se pare că doctorul care m-a precedat, întîi, îşi cunoaşte meseria şi, al doilea, nu e prost deloc... N-am nimic de adăugat la tratamentul prescris de el. Intr-un singur punct am îndoieli... Trebuie să mai întreb pe maeştri...

— Pot să ştiu şi eu ce îndoieli ai ?

— E ceva prea special. Predecesorul meu i-a prescris bolnavei, cum şi trebuia, infuziune de digitală, timp de trei zile. Ei, da' pe urmă vine un succedaneu... Care ar fi cel mai indicat ?... Şi succedaneul are şi el cinci-şase zile... Aci nu-1 admit pe predecesorul meu.

— Bine, astea sunt doftorii. Dar mie mi se pare că regimul are şi mai mare însemnătate. Ce regim prescrieţi la asemenea boală ?

— Greu de tot ! Linişte completă ! Suspendarea gă- lăgiei vieţii ! Moartea grijilor, a necazurilor şi a tuturor supărărilor! Perdelele din odaia bolnavului lăsate în jos şi cortina de pe scena şi drama vieţii lăsată la fel ! Iar ca hrană, lapte dulce şi iar lapte dulce, cîte trei litri pe fiecare zi.

Filipache trase cu urechea, se uită împrejur şi apoi, prin geam, afară :

— S-ar părea că acest colţ patriarhal, unde nu se aude decît, probabil, noaptea vuietul Oltului, ar fi locul ideal unde să trimiţi, spre vindecare, pe un cardiac...

— Ironia voieşte însă ca tocmai locul acesta să fie locul unde s-a bolnăvit de inimă doamna Boruzescu !...

In clipa aceea, norii scămoşi şi scoborîţi, care împovărau cerul şi pămîntul, se sfîşiară trecător, şi casa din faţă străluci albă, încinsă de balcoane şi de vrejuri uscate. Avea o scară în două părţi, ca o şa, pridvor larg cu stîlpi văruiţi, acoperiş de olane, un şir de odăi în pămînt şi în coaste tei bătrîni de strajă, mult mai bătrîni decît casa. în fugarul soare de primăvară, clădirea aceasta, cu faţa spre miazăzi, avea înfăţişarea zveltă şi drăgălaşă a caselor olteneşti, iar florile care se îmbulzeau la toate ferestrele ei îi dădeau un caracter de pension de fete — nerăbdătoare să dea năvală afară, să privească revenirea cocorilor...

Filipache tresări de fericire. Ca şi cum solara cascadă de afară s-ar fi vărsat în inima lui :

— Domnişoară Elviro, te uită cum se zbat la geamuri, înflorite şi gata de înflorire, nădejdile şi norocul meu !...

Elvira îi răspunse ager şi cu jignită mîndrie :

— Pardon, domnule Filipache ! Poate ai voit să-mi arăţi vrejurile astea, uscatele...

XXI

Mihalache Boruzescu duse pe mosafiri în odăile lor şi le pofti bună odihnă.

— Dacă aveţi nevoie de slujnică, uite colea, lîngă uşă, minerul clopoţelului. Despre trenul domnişoarei dofto- riţe vorbim diseară, la masă.

Elvira şi Filipache intrară fiecare în cămăruţa hotărîtă. Erau odăi rustice, aşternute peste tot cu scoarţe ţesute în război, cu perdele de borangic la ferestre şi cu macaturi grele, pe paturile scunde. Ghiveciurile cu flori şi cu ar- buişti străini dădeau atmosferei din odăi un fel de viaţă uşor umedă şi miresmată.

Elvira desfăcu patul, se acoperi cu o plocadă moale şi, cu obrajii în pernele răcoroase, adormi ca

un copil. Fi- lipache rămase de strajă, scuturat de friguri şi bîntuit de hoardele închipuirii. Se plimbă, pierdut, între rodiii şi cactuşii din salon şi se lăsă fără frîu în voia gîndurilor cutezătoare şi pătimaşe. După un ceas de oscilaţii cu pasul şi cu gîndul, ieşi din salon şi se apropie în vîrful picioarelor de uşa iatacului unde era Elvira. Ascultă lung la uşă^ dar nu auzi decît tictacul surd al propriei lui inimi şi mai pe urmă, foarte vag, o respiraţie lină şi ritmică.

Reveni în salon, plin de ciudă şi de revoltă : „Poftim ! Ea doarme ! Eu mă zbucium ca un neghiob, încins de dorul ei, şi ea doarme ca în braţele dădacei ! "...

Se mai plimbă încă o jumătate de ceas şi, în lumina amurgului, ieşi din nou cu paşi de lup, ca să asculte la uşa Elvirei. O auzi foşnind în iatac. Bătu discret şi întrebă de afară :

— Mă primeşti ?

Auzi dinăuntru :

— Numaidecît. Da'... mai bine aşteaptă-mă în odaia dumitale.

Se înapoie nemulţumit şi se aşeză într-un fotoliu. Elvira se ivi, odihnită, fragedă, cu cosiţa răsucită ca un turban deasupra sprîncenelor ei de grecoaică. Se uită la Doru, îl văzu boţit şi amărît şi-1 întrebă cu o nevinovăţie ucigaşă :

— Ce este, domnule Filipache ? Nu cumva te simţi rău ?...

Filipache izbucni :

— Ba bine că nu !... Nu vezi că ridicuiul mă cople-şeşte ? Nu vezi că nerăbdarea mă jupoaie de piele ? Domnişoară Elviro, să vorbim pe şleau ! Mi-eşti dragă ! Mă plimb de două ceasuri printre arbuştii ăştia, ca un tigru printre trestiile Gangelui, şi dumneata... dormi, la trei paşi de mine, şi dumneata... vii în faţa mea, elastică şi cu ochii mari ca de gazelă !...

Elvira se întoarse mîndră ca o regină şi făcu un pas spre uşă.

— Viu în faţa dumitale ?... Da' viu din capul meu ?... Nu m-ai chemat dumneata ?... La revedere, domnule Fi- lipache !

Filipache se repezi şi o reţinu. Elvira simţi în el duduitul unui cuptor care arde. Se făcu că se lasă înduplecată.

— Te rog, şezi.

Filipache aprinse o lampă de pe masă şi şezu şi el, rătăcit şi cu pocnete în tîmple.

— Domnişoară Elviro, avem înaintea noastră o sută de minute. Pentru un îndrăgostit brutal şi cutezător ar fi o mică eternitate de delicii... Pentru un poet absurd, deşi ars de dorul dumitale, poate să fie o etapă de norocoasă ascensiune...

— Ascensiune, domnule Filipache ? ... Spre ce ? spre trădarea Antoninei ? spre infamia noastră comună ?...

— Domnişoară Elviro, toate acestea sunt paie aruncate pe-o vatră de jeratic. Sunt poet, şi menirea mea este pasiunea, pasiunea pentru icoane, pentru cîntec şi pentru femeie — care este cîntec şi icoană laolaltă. Te iubesc ! Suntem singuri amîndoi în această casă izolată. Ai venit singură după mine...

— După dumneata ? M-ai chemat la patul mamei amicului dumitale Boruzescu ! Atunci mi-ai întins o cursă ! Unde îţi este onoarea şi unde prietenia pentru bietul ftizie de la Mînăstirea Neamţu ?...

Filipache mugi şi-şi ascunse faţa cu mîinile :

— Nu-mi mai spune lucrurile astea, că mi se întorc minţile pe dos !

— Ei taci !... Că acum grozav mai îţi sunt pe faţă !...

— O, domnişoară Elviro, pentru ce m-ai băgat în gura cuptorului ?... Ce diavol ţi-a dat ideea să porneşti după mine la Slatina ?... Nu sunt eu în drept să bănuiesc, după fapta dumitale de azi şi după atîtea semne imperceptibile de pînă acum, că inima dumitale simţea un pic de dragoste pentru nebunul care sunt ?... De ce te joci cu mine ? De ce-ai adus lucrurile pînă la situaţia de faţă ? Mă urmăresc, de luni de zile, ochii dumitale, farmecele şi tainele fiinţei dumitale ! Ai răzbătut în literatura mea, în nopţile şi în vecerniile mele ca un astru suav şi malefic în acelaşi timp, ca un nou *Luceafăr* al lui Eminescu !

— Sunt eu de vină cu ceva ?

Filipache se ridică impetuos şi răguşit :

— Dacă ar vrea conştiinţa dumitale să spună adevărul !...

— Ia ascultă, domnule Filipache : cînd m-ai văzut pe mine, întîia oară ?

— A, domnişoară Elviro, în seara aceea de noiembrie, după lecţia lui Maiorescu, în sala nr. 4...

— Foarte bine, aşa este ! Dar pe Antonina cînd ai văzut-o întîia oară ?

— Hm... tot atunci, la lecţia inaugurală a profesorului...

— Aşadar, ne-ai văzut şi ai ştiut de existenţa noastră In aceeaşi oră.

— Aşa este, domnişoară Elviro.

■— Ei, te rog spune-mi, de ce ţi-ai pus ochii, din prima ciipă, pe Antonina şi nu pe mine ? De ce pe Antonina ai cerut-o pe nevăzute şi pe mine m-ai respins pe nevăzute ?

— Fiindcă am fost dobitoc, domnişoară Elviro...

— Nu, domnule Filipache. Capriciul dumitale de moment, patima dumitale — trecătoare ca o ploaie de vară — te îndeamnă să vorbeşti acum precum vorbeşti. In taina faptelor, aleasa dumitale, aceea pe care o iubeşti cu adevărat, aceea prin care te vei propaga mai departe pe pămînt este Antonina, adică tovarăşa şi soţia dumitale. De ce ai ales-o pe Antonina ? Eram amîndouă slobode ! Eram amîndouă de măritat ! De ce n-ai început cu mine romanul pe care l-ai început cu Antonina, şi care... m-a făcut să-mi sîngereze inima de-^atîtea ori ?...

— Elviro, tu ai poftit dragostea mea !... Tu ai fost geloasă, sufletul meu !...

— Iartă-mă, domnule Filipache ! Aş fi putut să fiu *Elvira...* Dar azi şi pe veci de aci-nainte sunt, pentru dumneata, numai *domnişoara Elvira,* poate mai tîrziu şi *doamna Elvira...* şi cum o fi să mă mai cheme...

Dar... nu înţelegi ? Mi-este destul să ştiu atita, ca să vreau să repar totul şi să încing mijlocul tău cu o ghirlandă de trandafiri şi de flacără !...Cu un surîs ironic, care-1 răcori brusc ca un duş, Elvira îi replică :

— Păstrează, te rog, ghirlanda *dumitale* pentru folosinţe conjugale !...

Filipache se răstigni în fotoliu şi-şi lăsă capul pe spătar. Ca un om care a primit o lovitură aducătoare de moarte, se văicări, palid şi asudat :

— Vai, domnişoară Elviro ! Vai de soarta mea ! E adevărat că am preferat pe Antonina şi că te-am respins dintr-un început... Dar pe urmă — ce zic mai pe urmă V chiar de la întîlnirea noastră la Şosea, între boschete ! — m-ai robit, m-ai răsucit ea pe o iederă în jurul sinilor dumitale şi m-ai înveninat cu visul dornic care mă prigoneşte şi în viaţă, şi în poezie ! Mi-ai insuflat un roman întreg, unde te chem şi te ador sub numele de *Baroniţa Liliom...* Ai trecut printre mine şi Antonina ca un vînt arzător şi ai veştejit toate florile căsniciei mele ! Te caut, te chem, scormonesc după dumneata în vedeniile mele şi în întîlnirile mele cu biata Antonina !...

— Vino-ţi în fire, domnule Filipache ! Ceea ce s-a în- tîmplat este ireparabil. Antonina este amica mea cea mai bună, este ca şi sora mea mezină. Ai ales-o pe ea înaintea mea. Ai ales — lasă-mi orgoliul să fie sincer ! — în locul reginei pe una din fetele din casă. Ai rănit mîndria mea cu o rană nevindecată ! O sută de ani de aş mai trăi, şi de-aş ajunge servitoare şi spălătoreasă, nimeni nu va mai putea, de aci înainte, să mă jignească atît de sîngeros, atît de... veşnic, precum m-ai jignit dumneata...

Filipache sări din fotoliu ca un arc ce se dezdoaie.

■—• Dar ce mai vrei, domnişoară Elviro !... Eşti răzbunată cu vîrf şi îndesat ! Uită-te la mine. Mă zvîrcolesc de dragul dumitale ! Am uitat pe Antonina, obligaţiile şi cinstea situaţiei mele şi, numai cu un gest din parte-ţi, îmi dai o viaţă nouă şi alt nume nevestei mele !

— Ceea ce însemnează, domnule Filipache, că eşti gata de orice infamie...

Afară, pe sală, se auziră paşi grei, cineva bătu la uşă şi în lumina lămpii se arătă Mihalache Boruzescu, îmbrăcat în scurteică, cu cizme în picioare şi cu plete albe şi încîlcite, ca un bătrîn popă

de ţară. Vesti pe mosafiri că cina este gata şi-i pofti să coboare după el.

La masă, Mihalache Boruzescu ceru musafirilor iertare pentru Zoe, nevastă-sa, care mîncase ceva mai devreme şi se culcase. Apoi porni o discuţie de precizare : cu care tren să se înapoieze Elvira la Bucureşti ? Bătrînul şi cu Filipache insistau ca Elvira să plece a doua zi de dimineaţă, cu un tren accelerat. Elvira, cu „mersul trenurilor" în mînă, se hotărîse să ia trenul personal, care trecea prin gara Slatina spre miezul nopţii. Venea şi o împrejurare favorabilă în sprijinul hotăririi Elvirei. Trăsura trebuia să se ducă la gară să ia pe Mirică, fratele lui Mihalache Boruzescu, cel ce se înapoia de la Craiova. Era o bună potrivire. Trăsura făcea un singur drum, şi pentru Mirică şi pentru Elvira, şi caii scăpau cu o singură corvoadă.

Hotărîrea Elvirei birui. Bătrînul se mîngîie :

■— O da Dumnezeu, şi altădată, cît mai curînd, vei veni iar pe la noi, domnişoară doftoriţă, şi vei rămînea mai mult... Să ştii că Zoe s-a îndrăgostit de dumneata ! Şi să ştii că te aduce într-o zi de la Bucureşti cu alai, ca pe un doftor mare !...

Vinul era excelent, bucatele erau fără cusur şi Mihalache Boruzescu, uitîndu-şi supărările, îndemna pe oaspeţi să se trateze din belşug şi făcea şi el la fel. Dar după o oră şi ceva de masă îi veni gîndul părintesc că Elvira ar putea să fure un pui de somn pînă la vremea de plecare. Filipache declară bătrînului că-şi însoţeşte ruda la gară. Boruzescu aprobă :

— Atunci toate ies bine. Vizitiul vine şi bate în uşă cînd trebuie să plecaţi. Pe mine luaţi-mă aşa cum sunt : un moşneag fericit că vă are în casă şi la masă... şi a băut un păhărel mai mult, în cinstea dumneavoastră... Veniţi să vă îmbrăţişez şi... iertaţi-mă că mă duc să mă culc... Bietul meu Constantin, ce bucuros va fi ! Ii scriu mîine negreşit. Ii scriem amîndoi, domnule Filipache.

— Da, cocoane Mihalache, îi facem mîine o scrisoare amîndoi.

Pe potecă spre odăile de sus, şi în spinarea Smaran- dei, care ducea un felinar, Filipache se mira singur cît de goale de simţire erau aceste vorbe pe care le spusese tatălui lui Boruzescu. Se gîndi vag, smuls ca de-un torent irezistibil de patima ucigaşă :

„Sărmană prietenie ! Cum trece peste tine şi te amestecă cu pămîntul dobitocul din. noi !«...

Elvira şi Filipache rămaseră iarăşi singuri. Rece şi precaută, Elvira intră în iatac şi se făcu că-şi cercetează trusa profesională pusă împreună eu manşonul pe o masă lîngă pat. Filipache o privea din prag.

— Domnişoară Elviro, pretinzi că am rănit de moarte orgoliul dumitale... Dar nu te-ai răzbunat destul ? Ce faci dumneata acum, călcînd în picioare dragostea mea şi sfî- şiindu-mă pînă la sînge ? Iţi jur că n-ai suferit şi nu suferi dumneata, în mîndria dumitale, atîta cît sufăr eu în pieptul acesta ars de dorul dumitale ! Te rog, uită. totul ! Am fost un nătărău ! Dar vezi ce tragică satisfacţie îţi dau ! Vino să ne împăcăm ! Dă-mi încoace mîinile astea, care fac gestul interzicerii şi al respingerii. Lasă-le, împăcate şi docile, în voia şi în frenezia sărutărilor mele !

-— Te rog, domnule Filipache, ia loc în fotoliu şi nu mă confunda cu soţia dumitale !

Porunca izfoi nu ca o măciucă, dar ca un bici, care arde spinarea şi aţîţă la revoltă. Elvira arăta la faţă ca acele crizanteme paradoxale care amestecă paloarea chih- libarului cu petele de sînge. Pieptul i se zbătea ca doi iepuraşi făcuţi ghem. O vijelie complexă o scutura din creştet pînă în tălpi.

— Domnişoară Elviro, nu vreau să mai ştiu de nimic L Nu mai am soţie şi nu mai am onoare ! Nu mai sunt şi nu mă mai cheamă decît... nebunia biruitoare care te soarbe !...

In faţa Elvirei se clătină, în gest de năpustire, un om cu obrazul descompus şi cu ochi de fiară. Dar Elvira smulse din trusă un revolver încărcat şi-1 puse în pieptul rătăcitului. Apoi, calmă şi superioară :

— Ştii bine că sunt grecoaică. Grecoaicele îşi apără cinstea cu arma. Şi cînd nu au arme, mai bine se aruncă în prăpastie decît să cază în mîinile pîngăritorilor ! N-ai auzit cîntecul nostru naţional, *Femeile din Suly...* Am să ţi—1 cînt într-o zi...

Filipache se prăbuşi pe divan şi se deznodă în hohote de plîns.

— Iartă-mă, domnişoară Elviro ! Sunt o bestie răufăcătoare... Aş, prea mult ! sunt un măgar care a băgat capul şi a băut din găleata cu vin ! Ah, sunt un poltron ! M-ai judecat foarte bine... Tot curajul meu, tot eroismul meu pasional se face mic ca un painjen în faţa unui revolver... Ar fi trebuit să ţi—1 smulg din

mină, să beau pînă la fund cupa nebuniei şi pe urmă — dacă ţineai — să-mi zbor creierii, fără ajutorul dumitale...

Trecu un răstimp. Doru îşi stăpîni criza de nervi şi de lacrămi şi amuţi. Elvira îl pîndea, fără să aibă aerul, cu o stranie simpatie de soră mai mare, care a pedepsit pe frati-său. Filipache ridică fruntea, îşi trecu mîinile prin păr, ca unul care se caută pe sine însuşi, şi rămase cu ochii mari, deschişi, privind nu ştiu ce viziune nouă. Apoi îşi pironi luarea-aminte asupra Elvirei. Părea un hipnotizat care se supune unei porunci străine. începu cu glas cavernos :

—• Domnişoară Elviro... Curge în inima mea, ca o cascadă, pofta morţii !... Revolverul dumitale îmi deschide perspective de încîntătoare odihnă... Rămîi în noaptea asta cu mine ! Pun la bătaie viaţa mea ! Fii a mea pînă mîine dimineaţă, şi mîine dimineaţă vom fi ai morţii amîndoi !

Elvira se înfioră, ca învăluită de un curent rece, dar porni lucidă şi categorică :

— Nu vezi, domnule Filipache, că ofensatul demon masculin din dumneata îţi joacă o nouă farsă ?... Vrei acum să murim împreună ! Este încă o stratagemă la care recurge exasperata dumitale pasiune erotică. Presupun asta fiindcă nu-mi vine să fac altă presupunere, care te-ar cinsti mai puţin. Nu presupun, de pildă, că plagiezi, inconştient, pe *Discipolul* lui Paul Bourget...

■—■ O, domnişoară Elviro, sunt absolut incapabil să mai aleg ceva clar în această pîlnie de vulcan, în care fierb şi eu, şi dumneata şi tot trecutul meu, şi toată literatura mea şi a celorlalţi...

— De aceea, domnule Filipache, lasă-mă să te duc înapoi de mînă spre claritate şi bun-simţ.

— Da, domnişoară Elviro, dă-mi mîna dumitale !

— Nu, domnule Filipache, nu mîna mea fizică... Ar fi aceeaşi primejdie pe care vrem s-o biruim...

— Atunci, nu mai vreau nimic, nu mai ascult nimic !

— Cu toate acestea, trebuie să mă asculţi.

Elvira îşi ridică manşonul de pe masa de alături, vîrî revolverul în manşon şi le ţinu aşa, pe genunchi.

— Ascultă, domnule Filipache. Mi-ai dat adineaori un fior pentru care mă credeam inaccesibilă.

— A, domnişoară Elviro... Care ? Cum ? Te urmăresc...

— Să murim împreună...

— O, domnişoară Elviro ! Sunt iar un dobitoc... Am <uitat prosteşte esenţialul : că pentru acest exod divin ar fi trebuit să mă iubeşti şi dumneata...

— Domnule Filipache, văd că ieşi din eclipsă. Lasă-mă ■să visez şi să comentez. Te gîndeşti ce ar fi însemnat această faptă smintită în casa bieţilor dumitale prieteni ? Primul rezultat ar fi fost... un asasinat după un dublu suicid...

— Cum asta ?

— Am fi omorît pe biata doamnă Boruzescu. La boala ■ei de inimă ce-ar fi trebuit mai mult decît spectacolul leşurile noastre !... Pentru asta venisem noi în casa amicului dumitale, ca să-i ucidem pe maică-sa ?

— Domnişoară Elviro, am căzut ca dintr-un copac. Ce ■să mai vorbim...

— Insă, domnule Filipache, mai este ceva, pe care nu ţi l-aş fi spus niciodată. Dar sunt o creatură inextricabilă ! Numai fiori de orgoliu, cînd rănit, cînd măgulit... M-ai măgulit cu fantazia dumitale sinucigaşă. Prealabil nu cred •că ai fi fost în stare să-ţi trînteşti un glonţ în cap, după... trista dumitale biruinţă masculină... Ai fi fost tot atît de... filosof şi de laş ca şi Robert Greslou al lui Bourget... T)ar să presupunem că nebunia dumitale s-ar fi ţinut •dîrză şi eu aş fi fost gata să te urmez... Ei, crede-mă, -ar fi trebuit, în ultimul moment, să mă abţin ! Nu fiindcă •mă tem de moarte, nu fiindcă mă opreşte vreo convingere religioasă, ci dintr-o pudoare postumă şi... medicinistă. Auzi... Mi se pare că trăsura s-a oprit la scară...

— Elvira se ridică, îşi strînse grabnic lucrurile şi-şi luă paltonul de pe pat.Domnişoară Elviro, mai avem vreme...

Cu paltonul pe braţ, Elvira încheie cu o adorabilă şr. cinică ingenuitate :

— Mă crede toată lumea... şi mă crezi şi dumneata,, domnule Filipache, o curtezană, o Mesalină... Este masca mea printre oameni, şi în special printre medicinştii mei. Dacă muream cu dumneata mîine în zori, după o noapte de nebunie, autopsia legală ar fi stabilit, spre scandalul' colegilor mei, că am fost... mireasa dumitale !...

Filipache căzu la picioarele Elvirei :

— Domnişoară Elviro ! Mireasa mea vei fi ! Potoleşte-te, domnule Filipache ! Zeii nemuritori vor altfel! Rămîi lîngă Antonina. Fă-i trei-patru copii în dorul meu !... Şi aşează această întîlnire a noastră — ca pe un trandafir, la presat — în dosarele dumitale literare.REPERE ISTORICO-LITERARE

CU PĂRINTELE GALA GALACTION DESPRE ROMANUL „LA RASPÎNTIE DE VEACURI" : Ascuns după stive de tomuri, 'dicţionare şi volume de comentarii, părintele Gala Galaction a consimţit să împărtăşească *Faclei* cîteva informaţii în legătură cu romanul în curs de apariţie.

Iată-le :

— Ce-mi puteţi spune despre romanul dvs. în curs de apariţie?

— Este un roman în care rechem ambianţa, cîteva persoane şi multe întîmplări de la sfîrşitul veacului trecut. Atît în prefaţa pe care am pus-o în această carte, cît şi dumitale care îmi ■ceri aceste informaţii, am exprimat şi exprim teama că viaţa rechemată de mine va apărea, dacă nu perimată, dar desigur arhaică, cetitorilor mei celor tineri.

Evoc lucruri vechi ! Aşa erau oamenii, aşa erau împrejurările, aşa erau sufletele şi idealurile noastre acum patruzeci •de ani

— Se spune că romanul e construit pe eşafodajul unui jurnal intim...

— Am avut norocul să pornesc la drum, aş zice „să pornesc ■cu expediţia Argonauţilor" între tovarăşi dovediţi de atunci în- ■coace ca plini de talent şi meniţi să aibă destulă înrîurire asupra mediului lor.

Nu comit nici indiscreţii, nici nu calchiez personajele mele. Insă nu tăgăduiesc că unul sau altul din eroii romanului *La răs- pîntie de veacuri* ar putea fi socotit cutare sau cutare din norocoşii mei confraţi de literatură, debutanţi ca şi mine prin anul 1896...

Aşadar, deşi romanul meu are în profunzime stîlpi de cronică, multe date exacte, personale şi publice, multe elemente împrumutate din cronica vremii (vezi ziarele de atunci), totuşi acest roman al meu nu reproduce şi nu coincide cu nici un jurnal intim. Dovada se va face, poate, peste patruzeci de ani de aici înainte, cînd jurnalele de care m-am servit vor fi, dacă nu publicate,, cel puţin explorate.

— Tema romanului ?

— Vorbind mai în amănunte, problema care mă ocupă în acest roman şi pe care am căutat să o sprijin pe numeroase observaţii din viaţa proprie şi din viaţa altora, este următoarea :

In ce chip un temperament de artist (un talent real) poale să fie păstrat pe calea cea bună, multiplicat ca putere profesională şi ferit de nenorocirile foarte frecvente într-o viaţă de artist, printr-o căsătorie înţeleaptă şi purtată cu eroism.

Am socotit întotdeauna şi-am predicat întotdeauna colegilor mei de literatură şi fraţilor mei de artă că un scriitor, un poet, un pictor... va fi fericit inspirat dacă •— aş zice — ar contracta o- asigurare solidă asupra talentului său, căsătorindu-se devreme cu o prietenă modestă, eu o inimă devotată, care 1-a înţeles, îl ocroteşte şi-1 va ocroti în viaţă. Dacă mi-ar fi iertată exagerarea aş spune că pentru artişti, adică pentru aceşti eterni copii ai iluziei şi mirajului, ar trebui să facem o lege specială ca pentru vechii *cohanimi* ai Vechiului Testament : preoţii Vechiului Testament trebuiau toţi să se însoare.

Fraţilor mei de artă şi de literatură le-aş pune pe grumajv jugul mîntuitor al căsătoriei obligatorii.

Nu este iertat cuiva, cînd 1-a trimis Dumnezeu dăruit cu darul poeziei şi împovărat cu miile de slăbiciuni ale naturei de poet, să se lase şi să rămînă în viaţa asta neasigurat la înţeleapta societate de asigurare matrimonială.

Fireşte, exagerarea mea trebuie luată cu oarecare pogorămînt.. Dar nu e mai puţin adevărat că lecţiile vieţii sunt în privinţa aceasta categorice. O bună tovărăşie casnică, o căsătorie purtată cu răbdare asigură dezvoltarea, maturitatea şi fertilitatea artistică. Toate aceste lucruri nu se văd prea clar din cele două volume ale romanului astăzi apărut. Avem pînă acum abia jumătate. Jumătatea a doua va purta probabil titlul *Stîlpii Pantheonului* şi va justifica, socotesc eu, acest adevăr cucerit de mine, în viaţă, că adică poezia şi căsnicia sunt — cu

binecuvîntarea "Domnului — menite să consolideze şi să desăvîrşească excepţionalele destine artistice.

Nu mă dau la o parte să-ţi accentuez toate aceste lucruri. După concepţia mea, scriitorul trebuie să fie întotdeauna, dacă nu un profet şi un tribun, cel puţin un dascăl profitabil pentru fraţii săi, prizonierii ignoranţei, prejudecăţii şi păcatului. *(Facla,* ■an. XV, nr. 1422, 24 octombrie 1935, p. 2.)

G. CALINESCU : Cartea părintelui Gala Galaction ar fi urmat să se intituleze O *lecţie asupra lui John Stuart Mill* şi sf.-sa mai nădăjduieşte că o nouă ediţie îi va da prilejul să restabilească întîiul titlu, ceea ce înseamnă că constrîngeri editoriale (şi lucrul •este firesc dată fiind ambiguitatea) l-au făcut să accepte *La răs- pîntie de veacuri,* dedus din timpul de desfăşurare al cărţii (1898- 1900). Intîia intitulare motivează însă dezvoltarea romanului. O lecţie a lui Titu Maiorescu asupra lui John Stuart Mill, cu aluziuni la prietenia înălţătoare pentru d-na Taylor şi cu morala bunei înrîuriri a femeii asupra oamenilor superiori, este punctul de plecare al dragostei tînărului scriitor Doru Filipache pentru Anto- nina Ţanţu, care urmează să devină o d-nă Taylor română. E foarte uşor de ghicit, mai ales pentru cine urmăreşte activitatea din urmă a părintelui Galaction, că romanul, pe care dealtfel scriitorul îl numeşte *fabulă,* urmăreşte un scop etic. Părintele Galaction nu se ascunde deloc, afirmînd cu toată tăria că „îndeletnicirea literară trebuie să fie prevăzătoare, dornică să instruiască pe ceilalţi şi să le folosească". [...]

Multe pagini din cele două volume ale părintelui Galaction nu cuprind sub unghiul epic decît familiarizarea treptată a studentului Filipache cu studenta Antonina. Adevăratul roman începe a se întrevedea din a doua jumătate a volumului doi.

Căsătorit din dragoste cu Antonina, eroul, care e poet şi are o obscură noţiune a libertăţii de experienţă a artistului, începe să se plictisească. Soţia începe să-i apară cam pedantă în voinţa ei continuă de bine casnic. O fată mai isteaţă, mai provocatoare, Elvira, îl ispiteşte, şi el ajunge pînă acolo că-i cere dragostea, chiar cu preţul despărţirii de soţie. Insă Elvira, cu toate uşurinţele ei, e din plămada d-nei Taylor. Ea readuce la realitate pe înflă- căratul soţ, întorcîndu-1 la cămin. [...]

S-ar părea că romanul trebuie să mai urmeze, oricum este de- bănuit că morala lui e „potolirea" lui Filipache.

Mărturisim că am> avut la început intuiţiunea unei alte logici a cărţii, unei logicii mai adînc omeneşti. Dragostea lui Filipache, încă aşa de tînăr, ar ii fost un fenomen de lirism juvenil. Antonina, aşa de graţioasă la început, ar fi reprezentat o iluzie a tinereţii sau cel puţin o potenţare naturală a feminităţii înainte de căsătorie. îndată urma însă firească oboseală şi dezamăgire. Pe de altă parte Filipache ar fi trebuit să fie încă avid de experienţă sentimentală, pe de alta femeia, satisfăcută fiziceşte, ar fi căzut într-o prematură manie- casnică. Ar fi fost eternul proces al dragostei văzute înainte şi. după realizare. Tragedia ar fi fost cu atît mai profundă cu cît revelarea celor două temperamente s-ar fi arătat mai inexorabilă.. Autorul a procedat oarecum deosebit, avînd o judecată *a priori* în prefaţă, care trebuia demonstrată. Filipache nu este un dezamăgit, el îşi iubeşte nevasta, iar această nevastă, deşi cam plictisitoare în aparenţă, nu e decît o doamnă Taylor, adică o femeie care îi vrea bine, o pedagogă. Ea îl stimulează să-şi dea licenţa,, să-şi facă cum s-ar zice un rost în viaţă, ea îl duce la bisericaj Sfîntului Iosif, de unde are să derive peste paginile cărţii o probabilă conversiune creştină a tînărului soţ. După ce se spală şi se- îmbracă, Filipache e pus de Antonina să-şi facă rugăciunea şi cum. nu-i de bănuit nici un moment că autorul ar ironiza această acţiune, trebuie să ne gîndim că aici e simbolizat rostul pedagogic al femeii. Evident, în asemenea condiţii, Antonina devine cam agasantă, iar acţiunea lui Filipache are o justificare, încît ne surprinde să vedem pe Elvira, care a făcut tot ce i-a stat în putinţăi să-l scoată din minţi, că încearcă să-1 potolească cu o morală atît de austeră. Părintele Galaction a alunecat aşadar peste drama, posibilă umană în cadrul acestei teme şi a rămas în limitele fabulei sale, a cărei morală trebuie să fie aceasta : căsătoreşte-te- de tînăr cu o femeie simplă, cu bună educaţie religioasă (Antonina a trăit la mînăstire) şi patimile tinereţii tale vor fi înfrînte şi- folosite spre bine. E o interpretare mai modestă, dar care, nu măi îndoiesc, va izbuti să fie de folos moral unor cititori.

Am spus altă dată că părintele Galaction are temperament de- dramaturg. Ceea ce este remarcabil la d-sa nu e liniştea analizei,, ci petulanţa, înfocarca ciocnirilor de opinii însoţite de pasiuni. Subiectele sale sunt controverse sentimentale, care intră în sfera artei proporţional cu impetuozitatea lor. Mai este dealtfel o notă care se leagă de acest dramatism. Fără să fie retoric,

părintelui Galaction îi place să vorbească. Logosul e înfăţişat prin toate varietăţile sale. [...]

Sforţarea părintelui Galaction de a înfăţişa într-o fabulă problema colaborării morale dintre sexe este dintre cele mai lăudabile, iar înfăptuirea, ca orice vine de la d-sa, trezeşte în critic, şi deci şi în cititor, un sentiment de simpatie şi respect. *(„La răspîntie de veacuri" de Gala Galaction*, în *Adevărul literar şi artistic,* nr. 779, 10 noiembrie 1935, p. 9.)

La răspîntie de veacuri **e o varietate de „Dichtung und Wahr- heit", autobiografie voalată cu multe amintiri şi impresii din epcca 1898-1900. Doru Filipache e autorul însuşi, Teobald desigur Ar- ghezi. Doru, descendent de „aromâno-greco-albanezi", în sîngele căruia Dionysos e mai tare decît Apollo, se căsătoreşte în epoca studenţiei cu Antonina, în urma unei declaraţii cu mult prea volubile şi preţioase. [...]**

Suavitatea frizează uşor comicul. Antonina se verifică într-adevăr o soţie pozitivă care guvernează paşii lui Doru, supra- veghindu-1 la spălat, îmbrăcat, pieptănat. Tînărul soţ are o nostalgie de libertate şi începe să creadă că a fost „dobitoc". El e „poet", menirea lui este „pasiunea, pasiunea pentru icoane, pentru cîntec şi pentru femeie — care este cîntec şi icoană laolaltă..." Cam cu astfel de vorbe încearcă el să seducă pe Elvira. Insă aceasta îl pune la punct şi retrimiţîndu-1 la căminul lui îi îngăduie doar să păstreze amintirea ei, „ca pe un trandafir, la presat — în dosarele dumitale literare..."

Vina capitală a cărţii este dilataţia verbală în slujba tezei. Logosul îmbracă toate varietăţile : monologul, dialogul, dizer- taţia, conferinţa, discursul, predica, omilia, catechisirea. *(Istoria literaturii române,* **Bucureşti, F.R.P.L.A., 1941, p. 603.)**

CONST. CIOPRAGA : Tot problema relaţiilor sentimentale şi matrimoniale stă în atenţia scriitorului în *La răspîntie de veacuri* (1935), mai puţin un roman, cît o amplă frescă de epocă din perspectivă autobiografică. In special al doilea volum include numeroase pagini de jurnal. Precizări despre structura operei sînt furnizate în *Preliminarii.* Reacţiile personajelor principale trebuie puse în legătură cu realităţi de la „răspîntia anilor 1898-1900", în ambianţa academică de la Facultatea de litere din Bucureşti. Invenţia propriu-zisă fiind modestă, expunerea e sistematic complicată. Digresiuni, meditaţii, reminiscenţe

livreşti, ara- îbescuri filozofico-sociale şi soluţii morale se întreţes fără preocupări de compoziţie. „Urzeala cărţii mele — cîtă se vede azi şi cîtă va mai fi — este luată dintr-un jurnal intim şi completată, după trebuinţă, cu mărturiile cotidianelor epocii. Din acest punct de vedere, fabula mea are picioare de cronică." Impresionat de prelegerile inaugurale la cursul de istoria filozofiei engleze, ţinut în 1898 de Ti tu Maiorescu, studentul Grigore Pişculescu publicase un rezumat în revista *Literatură şi artă română* (utilizat şi în roman). Din biografia filozofului John Stuart Mili, prieten timp de două decenii, ulterior soţ al doamnei Taylor (devenită văduvă), scriitorul reţine puritatea morală. Considerată factor decisiv în desăvîrşirea unei personalităţi, *lecţia* doamnei Taylor •e localizată în cadru autohton. Floreal Vasilescu-Plopu din *Doctorul Taifun* ilustra prăbuşirea ; exemplul doamnei Taylor excelează în virtuţi modelatoare. Calificativul de *fabulă* convine dez- baterii din *La răspîntie de veacuri* mai mult decît oricare altul. Autorul nu-1 evită : „Fabula mea aparţine veacului trecut... Adevăratul titlu al fabulei este : O *lecţie asupra lui John Stuart Mili.* •Cu prilejul vreunei ediţii viitoare, poate că voi restabili adevăratul titlu."

Doru Filipache, student în litere şi filozofie în 1898, susţine, •cu alţi colegi, idei socialiste şi admiră pe Gherea. Momente din viaţa literară, prietenia cu Lara Teobald (Tudor Arghezi), spectacole teatrale, expoziţii de artă reconstituie tabloul epocii, încărcat pînă la prolixitate. Atras de colega Antonina Ţanţu, idealul la care se referă Filipache e „poemul vieţii lui John Stuart Mili •şi al doamnei Taylor". Insă protagonistul e un fantast meridio- nal cu sînge aprins, în a cărui structură „Dionysos era mai tare decît Apollo". Ca urmare, în declaraţiile lui erotice se confruntă elanul biologic şi suavităţile unui *„dolce stil nuovo"* reactualizat: .„Cine eşti dumneata şi ce mandat ai pentru sufletul meu, dincolo de chemarea prea cunoscută, dar pururi fragedă şi fecundă a surorilor Beatricei ?

Sunt aproape două luni de cînd te ştiu departe de mine. ■Cît am trăit în acele două luni ! Ce drum nebănuit şi purificator am făcut în labirintul inimii mele ! Cît de sus m- am ridicat 'în meditarea şi în priceperea de mine însumi.

Domnişoară Antonino, te-am văzut neîncetat şi pretutindeni în drumurile mele de intim şi neopelerin !... Dar te-am văzut, departe, într-o glorie sacră şi solară, de care eu ştiam bine că- sunt nevrednic să mă apropiu."

Structural, Doru Filipache reprezintă entuziasmul inocent, incapabil de frînă. Apropiindu-se de Elvira Iatropol, studentă, în medicină, „enigmatică şi strălucită",

căsătoria cu Antonina (emulă a doamnei Taylor) pare anodină. „Antonina, Sanda, Elvira — răzoare de busuioc, vetre de rozetă şi cordoane dc chi- paroase"... se succed într-un joc de oglinzi stranii *(Literatura- română între 1900 şi 1918,* Iaşi, Editura Junimea, 1970, p. 430-481.)

POMPILIU CONSTANTINESCU : Fără multă greutate recunoaştem în formaţia intelectuală şi artistică şi poate chiar morală a tînărului student Filipache imaginea adolescentă a scriitorului ; este de asemeni de bănuit că poetul Teobald, umblă, fugară, cu prezenţă indirectă în roman, este d. Arghezi, că tînă- rul inteligent, vioi, Edgar Spata, cu predilecţii timpurii pentru studiul istoriei, este I. G. Duca, fostul prim-ministru, prietenii, elevului Grigore Pişculescu, de la „Sf. Sava". Dar lunga povestire a părintelui Galaction nu este un roman „cu cheie", şi asemenea identificări nu explică nimic din problematica lui. Mai interesant este de observat caracterul prea pronunţat de cronică- al romanului. [...] Cu mai bună dreptate se poate vorbi de caracterul strict pedagogic al romanului, căci acţiunea lui începe prin evocarea cursului de istoria filozofiei contemporane engleze al: lui Titu Maiorescu şi prin înrîurirea pe care oratoria lui universitară a exercitat-o asupra studenţimii. Nucleul însuşi al dezbaterii etice din roman se află în prelegerile lui. referitoare la sensul moral al feminismului, expus în lumina celebrei prietenii a lui John Stuart Mill cu d-na Taylor. Antonina Ţanţu, studentă la litere şi soţia lui Doru Filipache, este ea însăşi o demonstraţie, în mediul românesc, a acestei specii de feminism etic_ De origine macedoneană (aspră ereditate !), crescută de o mătuşe,, călugăriţă la Văratec, Antonina va fi o Egerie a lui Doru, temperament expansiv, cu imaginaţie aprinsă şi vaste proiecte literare ; poet ispitit de toate cursele pasiunii, prin căsătoria de timpuriu, Doru Filipache va cădea sub influenţa acestei precoce po- dagoage, care-1 va apăra de toate primejdiile fizice şi morale.

Cu o naivitate pe care părintele Galaction n-o priveşte cît de puţin ironic, Antonina îl învaţă pe Doru să se scoale de dimineaţă, să se spele cu apă rece, ca să nu răcească, să doarmă cu geamul deschis, să fie econom, prevăzător şi să se închine dimineaţa, ca în *Educaţia voinţii* lui Payot; îl duce apoi, prin surpriză, la o slujbă religioasă, în catedrala „Sf. Iosif" (unde Doru, e drept, are mai mult o revelaţie de estetism religios), şi-l previne să se ferească de pasiunea nefastă a studentei mediciniste Elvira Iatropol, care

turbură proaspăta lor căsnicie. Antonina îi controlează pînă şi încercările nuvelistice, în care ea vede, sub figura femeilor pasionale, imaginea idealizată a Elvirei. Fi- lipache suportă cu abnegaţie, cu uşoare împotriviri, tot acest rol de d-nă Taylor danubiană, de-ţi vine să crezi că însurătoarea lui este o grădină de copii, în care soţia îşi ia sarcina de institutoare. [...]

Către sfîrşitul celui de al doilea volum se-ntrevede, în lunga disertaţie romanţată a părintelui Galaction, şi putinţa unu: conflict uman. Doru se-ndrăgosteşte de-a binelea de Elvira, o vizitează o dată la spital, unde era internă ; îi mărturiseşte iubirea, iar Elvira se pare că tot timpul n-a făcut decît să-1 încurajeze pe această pantă. Este atît de vie, de carnală această Elviră, pe cît de anostă este Antonina. Rezultatul confruntării lor nu putea fi mai logic, mai uman decît intenţia de a se despărţi de Antonina, căsătorindu-se cu Elvira ; dar Elvira nu este o fiinţă organică pînă la sfîrşit. Cînd Doru se duce la moşia părinţilor prietenului său Boruzescu, bolnav de ftizie şi retras la Văratec, sub paza mătuşii Antoninei, să se intereseze de sănătatea zdruncinată a d-nei Boruzescu, Elvira îl întîmpină la Slatina, ca o zeiţă senzaţională. Doru este şi mai aţîţat de neprevăzut şi-i propune aventura unei dragoste fierbinţi. Insă Elvira se schimbă brusc, îi face o morală asemănătoare cu o predică a părintelui Galaction, trimiţîndu-1 în braţele pedagogice ale conjugalei d-ne Taylor.

Ceea ce era de demonstrat — se demonstrează ; prelegerea lui Maiorescu despre Stuart Mill îşi arată roadele după aproape 600 de pagini de roman.

Este, totuşi, în romanul părintelui Galaction o apreciabilă ştiinţă, formală, în desfăşurarea atîtor episoade, discuţii, în prezentarea atîtor personagii. Dacă mai totdeauna dialogul este livresc şi eroii vorbesc în stilul scriitorului, toate personagiile secundare. colegii lui Doru. părinţii lor, fraţii, rudele lui şi ale lor sunt mult mai vii, mai autentic umane. Dar viaţa lor este oricum alături de esenţa romanului, care este o demonstraţie de geometrie etică.

N-am putea spune că predica aceasta romanţată nu e destul de variată, de meşteşugit organizată, mărturisind o înaltă conştiinţă de scriitor. (*Gala Galaction: „La răspîntie de veacuri",* în *Vremea,* an. VIII, nr. 414, 17 noiembrie 1935, p. 9.)

DUMITRU MICU : Multă satisfacţie produc paginile de cronică ale epocii — cele în care sînt transcrise discuţiile

dintre eroul central şi prietenii lui, Badea Jiu, Boruzescu şi Bujoreanu, multe din acestea referitoare la un al patrulea prieten comun, fala grupului, Teobald, ce nu e altul decît Tudor Arghezi — sau acelea în care se descrie geneza unor lucrări ale lui Doru Fili- pache, adică ale lui Gala Galaction. *(Introducere* la Opere *alese* de Gala Galaction, ediţie îngrijită de Teodor Vârgolici, voi. I, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1959, p. LXIV.)

OVIDIU PAPADIMA : Cuminţit, reîntors la orînduielile veşnice şi pentru toţi ale pămîntului — Gala Galaction ne dă întîia sa carte cu adevărat liniştită sub lumina eternelor înţelegeri. Povestea căsătoriei unui artist modern — pe care o înseamnă în *La răspîntie de veacuri* — nu e deloc o istorie veselă sau tragică- de boemi. Vrea să fie povestea salvării unui suflet bîntuit de febra neliniştilor de azi printr-o căsătorie făcută după obiceiurilp idilice de altădată. Aceasta pentru Galaction nu e numai o poveste ci şi o soluţie pentru zbuciumele tuturor. Soluţia se transformă în viaţă fiindcă problematica sa nu mişcă personagiile în. evoluţii abstracte de şah literar — ci se încarnează în ele. Căci lingă visăria simbolistă a studentului Doru Filipache creşte robustă şi reală familia lui, cu tradiţiile ei sănătoase dintr-o societate mai curată în patriarhalitatea ei originară ; ea se întâlneşte- cu lumea de aspră disciplină macedoneană a ascendenţilor Antoninei Ţanţu, aleasa gîndului său.

întîlnirea lor sentimentală se integrează astfel firesc în planul larg al vieţii sociale şi îşi amplifică rezonanţele neînchipuit prin această difuzare armonică a ecourilor ei. Astfel povestea capătă de la sine o senină lumină etică — făcînd-o să răspundă peste veacuri acelei opere de maturitate a lui Goethe : *Herman şi Dorothea.* Pînă la acea evocare patriarhală — pe care marele Goethe voise s-o facă dar sănătos întregului său neam — trecuse de la *Werther* multă, multă vreme. De la *Doctorul Taifun* la povestea sănătoasă a căsătoriei lui Doru Filipache — ale cărei concluzii părintele Galaction vrea să le dăruiască numai tineretului nostru cărturăresc — e tot atîta distanţă în înţeles, dar mult mai puţina în vreme, fiindcă, în evoluţia scriitorului, Taifun a fost mai mult un accident decît o etapă.

După bunele obiceiuri clasice, oamenii din această *Răspintie de veacuri* sînt suflete care îşi mărginesc existenţa fizică în carte la strictul necesar ca să nu apară simple probleme. Adică nu sîntem copleşiţi cu amănuntele îmbrăcăminţii lor, de pildă, cu plusurile sau minusurile de

nasturi şi colori, nici cu descrieri ale felului cum clipesc în tic nervos din ochiul stîng sau tîrîie în mers piciorul drept, nimicuri inutile cu care romancierii moderni umplu pagini peste pagini cu iluzia că ar cna viaţă.

Ei vorbesc cuviincios, fiindcă sînt cărturari, lucru rar iarăşi azi, cînd eroii din cărţi sau dau replici violent teatrale, sau înjură birjăreşte — ca să fie autentici. (Aprilie 1 9 3 6) ***(Gala Galaction — sau nostalgia clasicismului,*** **în voi.** ***Creatorii şi lumea lor,*** **Bucureşti, F.R.P.L.A., 1943, p. 274.)**

PERPESSICIUS : Cetitor şi rob, rob impresiilor de tinereţă pe care ni le întipăriseră adînc atîtea năvalnice pasiuni romantice, puteam să regretăm că părintele Gala Galaction părăsea de la un timp iubirea şi pasiunea pentru schimnicie. Iar cînd, nu de mult, la apariţia ***Caligrafului Terţiu,*** **nuvela O** ***stea prin fereastra lui Manolaş,*** **alături de majoritatea nuvelelor religioase, ne arăta ce carieră de romancier profan lăsase în drum părintele Gala Galaction, nu uitam, amintindu-ne de sfîrşitul eclesiastic al lui Fabricio del Dongo, să însemnăm ce fire pasionată fusese amantul Cleliei şi la ce sugestii ne invitau. Se înţelege, şi nu ştiu dacă mai e nevoie să stăruim, vorbind astfel, vorbeam literatură şi nu biografie. în părintele Gala Galaction aşteptam pe romancier şi în romancier un povestitor de basme profane.** ***(Menţiuni critice,*** **voi. III, Bucureşti, F.R.P.L.A., 1936, p. 371.)**

AL. PHILIPPIDE : Dacă ar fi să rezumăm într-o frază romanul ***La răspintie de veacuri*** **al lui Gala Galaction, am putea fără şovăire să-1 numim : o călduroasă pledoarie în favoarea căsătoriei timpurii. Aceasta este tema principală a romanului care, după cum spune autorul într-o prefaţă, reprezintă numai prima parte dintr-un ciclu de romane, menite să expună „cronica" unei generaţii, a generaţiei care a pornit în viaţă în ultimii ani ai veacului trecut.** ***La răspîntie de veacuri*** **înfăţişează răsăritul şi dimineaţa acestei generaţii. Autorul a ales cîteva tipuri de tineri de acum patruzeci de ani şi i-a pus să se întîl- nească la un curs al lui Titu Maiorescu despre filosofia engleză şi anume la prelegerea inaugurală în care Maiorescu vorbeşte despre prietenia dintre John Stuart Mill şi doamna Taylor. Cursul lui Maiorescu are o influenţă hotărîtoare asupra evoluţiei sufleteşti a eroilor lui Gala Galaction şi în special asupra a doi dintre ei, Doru Filipache şi Antonina Ţanţu, în jurul cărora se concentrează acţiunea cărţii şi prin care**

autorul ilustrează tema principală despre care am vorbit mai sus.

Cine cunoaşte spiritul talentului lui Gala Galaction îşi va da seama că partea de ilustrare a temei propuse va fi mai mare decît aceea a acţiunii. într-adevăr, pentru Galaction literatura este mai mult un mijloc decît un scop. El nu aparţine acelui grup de scriitori, dealtfel foarte numeros, care vor să dea cititorului o emoţie şi nu o învăţătură şi pentru care adevărul este întotdeauna un element al frumosului. Galaction pune întotdeauna frumosul în slujba adevărului, adică a unei idei pe care el o socoteşte adevărată. Prin fire şi prin vocaţie, Galaction este un predicator. îi place şi simte nevoia să convingă şi să convertească. Iată de ce literatura lui, cu excepţia a cîtorva nuvele din primul volum *Bisericuţa din Răzoare,* are o înfăţişare de predică şi pledoarie. Un talent de acest fel, dominat mereu de o preocupare morală, va căuta mai puţin adevărul realist al vieţii şi mai mult situaţiile care ar putea să ilustreze ideea lui morală ; nu va încerca atîta să recreeze viaţa, cît să o întrebuinţeze pentru demonstrarea unei teze morale : din această cauză va trece uneori cu vederea adevărul situaţiilor pentru a putea pune în lumină mai repede şi mai sigur adevărul moral de care se lasă condus. Asemenea talente sunt întotdeauna înclinate către literatură utopistă şi didactică. Genul lor de predilecţie este fabula şi parabola. Ele formează o întinsă categorie de scriitori, cuprinzînd oameni foarte diferiţi între ei ca idei, ca preocupări şi ca atitudine morală, dar care toţi se aseamănă prin nevoia lor de-a exploata materialul uman în vederea unei învăţături oarecare.

Din această categorie fac parte deopotrivă Fenelon şi Voltaire (cel din romane), La Fontaine şi Oscar Wilde, Swift şi, în multe privinţe, Goethe, Anatole France şi Gala Galaction.

Galaction a dat deja o literatură apologică în *Papucii lui Mahmud,* unde vechea temă a concurenţei dintre religii şi împăcarea lor, printr-o toleranţă reciprocă, temă expusă de Les- sing, după o povestire a lui Boccaccio, în parabola celor trei inele din *Nathan der Weise,* este reluată într-un cadru românesc şi împletită cu o acţiune realistă şi interesantă. In *PapuciX lui Mahmud* Gala Galaction a cumpănit în chip fericit didacticismul parabolei cu creaţia artistică şi din acest punct de vedere romanul acesta este una din operele sale cele mai izbutite. Aici Gala Galaction scriitorul a fost la aceeaşi înălţime cu Gala Galaction moralistul. Cred, dealtfel, că această cumpănire a celor două vocaţii ale sale, de scriitor şi de predicator, dă lui Gala Galaction adevărata lui fizionomie literară.

Apucîndu-se să facă cronica unei generaţii, Gala Galaction este obligat să părăsească literatura apologică. In *Roxana,* în *Papucii lui Mahmud,* autorul îşi supunea subiectul, îl mlădia, îl inventa şi îl plămădea după trebuinţele ideii pe care voia s-o pună în valoare. De data aceasta însă, subiectul ales cere dimpotrivă, prin firea lui, oarecare supunere a autorului faţă de el. Trebuie, deci, să cerem autorului o icoană veridică şi expresivă a spiritului generaţiei de la 1900.

Vedem în primul rînd că această cronică este în cea mai mare parte istoria unui singur suflet, acela al eroului, Doru Filipache, tînăr cu o sănătoasă ereditate fizică şi morală, cu însuşiri de poet, om normal şi de treabă, fără prea multe ispite, dar cu destule întrebări lăuntrice, capabil de multe frămîntări sufleteşti, dar capabil în acelaşi timp de repezi restabiliri de echilibru, mai ales prin refugiul în viaţa interioară. Un visător, în fond, fără veleităţi de luptă şi acţiune, un intelectual delicat şi simplu. [...]

Autorul îl descrie pe Filipache cu multă grijă şi cu multă dragoste. Se vede că îl cunoaşte într-adevăr foarte bine şi nu e greu să bănuim afinităţi între autor şi eroul lui. Din această cauză Filipache este şi personajul care trăieşte cu mai multă putere (dacă exceptăm pe Antonina Ţanţu, completarea morală a lui Filipache, evident cunoscută şi ea mai bine).

Celelalte personagii, ceilalţi tineri, colegi ai eroului, trăiesc mai puţin. Deşi, cu siguranţă, văzuţi de autor şi copiaţi după modele vii, aceşti tineri apar totuşi fără viaţă suficientă. Cred că pricina stă în structura generală a romanului, care e construit pe bază de lungi şi copioase discuţii între personagii.

Oamenii acestui roman vorbesc prea mult şi trăiesc prea puţin. Unul din ei, ftizicul Boruzescu, îşi găseşte mîngîierea amară în doctrina lui Schopenhauer, pînă cînd, la mînăstirea Neamţului e convertit de o adeptă, ftizică şi ea, a vestitei mistice americane Mary Backer Eddy. Despre Silviu Bujoreanu ştim că e poet şi că, după ce intră în ziaristică, ajunge şef de cabinet al unui ministru. Despre ceilalţi colegi ai lui Filipache ştim mai puţin. Starea lor civilă interesează puţin pe autor. Reproducînd în abundenţă discuţiile lor, autorul a creat perfect atmosfera unui grup de studenţi (şi mai ales de studenţi de pe la 1900) şi a sugerat minunat entuziasmul, înflăcărarea şi pasiunea unor tineri lacomi de cultură, în sfîrşit accentul acela inimitabil pe care îl au elanurile unor minţi proaspete şi care nu se mai întîl- neşte a doua oară în viaţă. Autorul însă a notat discuţiile tinerilor lui eroi şi pentru valoarea lor intrinsecă.

Şi, aici, cred că a vrut prea mult. Intr-un roman, fie el chiar moralizator, discuţiile de idei ale personagiilor, consideraţiile lor asupra vieţii, cu un cuvînt manifestările lor intelectuale nu pot fi interesante decît în două cazuri : atunci cînd şi numai într-atît cît ele ajută la zugrăvirea fizionomiei morale şi explică *acţiunea* personagiilor, şi atunci cînd sunt într-adevăr originale şi noi. In primul caz discuţiile nu pot să fie nici lungi, nici abundente, ele sunt numai elemente de caracterizare. In al doilea caz, bineînţeles, ele pot fi copioase, trecînd chiar pe primul plan, ca în multe din romanele lui Anatole France. Dar amintiţi-vă puţin de Dostoievski, de *Posedaţii* lui, mai ales, unde eroii au între ei atîtea discuţii. Oamenii lui Dostoievski nu vorbesc niciodată ca să vorbească. Vorba lor izvorăşte dintr-un complex în care gîndurile, sentimentele, voliţiunile se amestecă şi se împletesc. Vorba lor e presimţire de acţiune, de viaţă, e ea însăşi acţiune şi viaţă. E un slab erou de roman acela care nu face altceva decît să gîndească.

Discuţiile din *La răspîntie de veacuri* sunt, în lumina consideraţiilor de mai sus, cîteodată prea lungi şi uneori nu suficient de interesante prin ele însele. De la un timp simţim că fizionomia morală a personagiilor nu mai are nevoie de completarea lor. Are nevoie de acţiune. Şi aici iată-ne ajunşi la ceea ce ar fi trebuit să fie prima noastră întrebare, odată ce ne aflăm în faţa unui roman : ce se întîmplă în această carte ?

Am imitat în analiza romanului lui Gala Galaction cursul romanului însuşi. *La răspîntie de veacuri* nu este un roman de acţiune. Sau, această acţiune este lăuntrică, este evoluţia interioară a celor doi eroi : Doru Filipache şi colega lui, Antonina Ţanţu. Dragostea dintre ei este lipsită de turburări şi de piedici exterioare, se desfăşoară calm şi blînd şi se rezolvă în căsătorie. Antonina Ţanţu, fată de băcan din Brăila, tot atît de sănătoasă la trup şi la suflet ca şi Filipache, a fost crescută de mătuşa ei, maica Antonina de la mînăstirea Varatic. Prin ea autorul introduce elementul creştin, prezent dealtfel în toate operele sale. Şi tot prin Antonina, predicatorul apare. Antonina, fire aşezată şi practică, sănătoasă şi calmă, va potoli avînturile dezordonate şi va stimula indolenţa contemplativă a lui Filipache, călăuzin- du-1 spre o creaţie disciplinată şi spre o viaţă limitată dar rodnică, pe potecile credinţei. Filipache, în primul an al căsătoriei, are un moment de rebeliune pe care i-1 prilejuieşte pasiunea lui pur senzuală pentru Elvira Iatropol, medicinistă, prietenă a Antoninei, care joacă rolul

ispitei, dar care se dovedeşte a fi şi ea, în fond, un suflet curat şi o fire cinstită, respingîndu-1 pe Filipache şi trimeţîndu-1 lîngă Antonina. Ce se va mai întîmplă de-aeum înainte cu Filipache, vom afla din continuarea acestei „cronici", continuare pe care autorul o făgăduieşte.

Bănuiesc că eroul lui Gala Galaction, intrat în lupta vieţii, îşi va transforma în acţiune gîndurile şi vorbele. Deja, cu acest conflict dintre dorinţa lui şi refuzul Elvirei, romanul capătă o vioiciune şi o vigoare care, mărturisesc, îi lipsea pînă la acest episod. Vorbesc aici numai cu privire la realizarea artistică, la creaţia de viaţă, fără de care nu poate exista un roman. Intenţiile şi scopurile autorului sunt excelente pretutindeni. Din toate paginile cărţii te întîmpină o sănătate morală perfect edificatoare. Dar aceasta este altceva. Nu e creaţie literară. Avem admirabile consideraţii despre viaţă, dar nu viaţă, idei morale, dar nu conflicte morale. Eroul lui Gala Galaction, după felul cum se dezvoltă în ultimele episoduri ale cărţii, ne face să nădăjduim că în a doua parte a vieţii lui ne va oferi asemenea conflicte. In acest caz, *La răspîntie de veacuri* ar trebui considerată ca un prolog, poate cam lung, cam inegal, plin de prea multe aluzii, referinţi şi citaţii literare şi filosofice, lucruri explicabile pentru tinereţea studioasă a personagiilor, veridice desigur, dar stri- cind proporţiile *literare* ale operei.

Prin stilul de-o mare puritate, luminos şi senin, delicat şi nobil al multor pasagii (in special unele plimbări meditative ale lui Doru şi jurnalul Antoninei), romanul lui Gala Galaction reprezintă o interesantă abatere de la drumul pe care se îndreaptă astăzi multe din romanele româneşti. E un antidot pentru vulgaritate şi o raţiune împotriva unei anumite golănii de simţire, care poate fi la nevoie susţinută de un talent, dar niciodată justificată. *(„La răspîntie de veacuri" de Gala Galaction*, în *Viaţa românească,* an. XXVIII, nr. 6-8, iunie-august 1936, p. 55.)

Opera lui Gala Galaction se cuvine să fie aşezată în această categorie, a literaturii care răspîndeşte căldura prieteniei. De la primele sale povestiri adunate în *Bisericuţa din Răzoare* din 1914, trecînd prin acelea strînse în *Clopotele de la Mînăstirea Neamţu* din 1916, precum şi acelea din *Caligraful Terţiu,* publicate după 1920, şi ajungînd la romanele *Doctorul Taifun, Roxana, Papucii lui Mahmud* şi *La răspîntie de veacuri,* apărute între

1932 şi 1935, această însuşire nu se dezminte niciodată. Fără îndoială că nu în toate paginile povestirilor şi romanelor sale această căldură comunicativă te întîmpină cu aceeaşi putere. Mai ales în romanele sale, o elocvenţă covîrşitoare a dialogului dă uneori o impresie de propovăduire incomplet travestită în creaţie literară; aceasta este, dealtfel, o trăsătură generală a firii lui Galaction, el este preocupat mereu de adevărul moral. *(Consideraţii confortabile,* Bucureşti, Editura Eminescu, 1970, p. 211.)

AL. PIRU : Gala Galaction tratează în genere în romanele sale *(Roxana,* 1932, *Papucii lui Mahmud,* 1932, *Doctorul Taifun,*
1933 şi *La răspîntie de veacuri,* 1935) probleme de etică pe care, deşi cleric, nu le rezolvă în spirit îngust canonic, teologal, ci, cu înţelegere pentru păcatele omeneşti, în sens umanitarist. *(Analize şi sinteze critice,* Craiova, Editura Scrisul românesc, 1973, p. 251.)

MIHAIL SEBASTIAN : Ar fi să sărăcim prea mult peisajul acestui roman, dacă l-am reduce la triunghiul Antonina-Doru- Elvira. In realitate gândul părintelui Galaction este de a îmbrăţişa o întreagă societate, cu toate preocupările şi sub toate aspectele ei. „Fabula mea are picioare de cronică", zice autorul în prefaţă. Episodul Doru-Antonina nu este decît aspectul intim al povestei, care se ramifică însă în nenumărate momente şi schiţe, ce vor trebui să dea în totalitatea lor un vast tablou social. [...]

Iubirea Antoninei şi a lui Doru este o poveste de amor foarte frumoasă, plină de bune intenţii, cu incontestabile învăţăminte morale, dar — cel puţin la început — excesivă ca ton. Este în această dragoste o risipă verbală, de care romanticul şi liricul Doru abuzează. Din primul moment sentimentul acestor doi tineri trece subit într-o zonă astrală, în care un lector, nu zic sceptic dar cumpătat, îi va urmări cu oarecare dificultate : „Doru Filipache întoarse capul spre Antonina Ţanţu. Ochii lor se în- tîlniră într-o încrucişare de raze sufleteşti care se frînseră şi căzură în nevăzute scîntei, spre tainicul fund al inimii."

Această pasiune, aşa de fulgerător aprinsă, îl duce pe tînă- rul erou la o adevărată criză lirică. Scrisorile sale către iubită sînt de un entuziasm, de un retorism şi de o flacără pasională, ce urcă spre cele mai despletite lamentaţii şi invocări : „Domnişoară Antonino, te-am văzut neîncetat şi pretutindeni în drumurile mele de intim şi

neopelerin !... Dar te-am văzut, departe, într-o glorie sacră şi solară de Oare eu ştiam bine că sunt nevrednic să mă apropiu."

Şi în altă scrisoare, implorînd : „Orice s-ar fi întîmplat, scumpă domnişoară Antonino, fii colega mea cea ideală, fii aleasa visurilor mele de claritate platonică".

Stilul epistolar al lui Doru Filipache este desigur sincer dar abuziv. Accentele sale patetice riscă să pară false şi stridente prin exces de sentimentalism.

Trebuie să mărturisim că între Doru şi Antonina, o preferăm fără ezitare pe ea, care o fi mai cenuşie şi mai lipsită de elan, dar tocmai de aceea este mai naturală, mai măsurată şi mai de treabă. Puţină mediocritate nu strică în această explozie de temperament poetic.

De aceeaşi opinie este şi fratele lui Doru, căpitanul Naum Filipache, a cărui intervenţie în roman este salutară. El va proceda scurt şi limpede, ducîndu-i pe cei doi eroi la ofiţerul stării civile. E un val de bun-simţ şi de recreatoare simplitate, pe care apariţia acestui căpitan fără f rcbleme intime, îl aduce în carte. Lectorul, obosit de pasajele sublime ale romanului, se va opri bucuros în această oază de simpatică platitudine.

Consider dealtfel personajele modeste ale cărţii (cum este nu numai căpitanul Naum, ci şi la fel de plăcutul Anghel Ţanţu, sau buna doamnă Filipache, sau bătrînul Boruzescu), le consider a fi mult mai just şi mai veridic realizate decît personajele complexe, care împovărează romanul cu literatura lor personală.

Odată căsătoriţi cei doi tineri eroi, începe problema morală a amorului — problemă morală provocată de ispititoarea Elvira Iatropol. Este — sau mai degrabă pare să fie — elementul demonic al povestei, spiritul rău, spiritul de aventură. *(Gala Galaction : „La răspîntie de veacuri",* în *Rampa* din 23 noiembrie 1935.)

TEODOR VARGOLICI : Infăţişînd idila dintre Doru Filipache şi Antonina Ţanţu, sub semnul exemplului oferit de prietenia lui John Stuart Mill cu doamna Taylor, Gala Galaction nu s-a îndepărtat însă prea mult de dezbaterea etică fundamentală pentru opera sa, aceea a luptei dintre spiritualitate şi senzualitate, dintre puritate sufletească şi ispită vinovată, dintre dionisiac şi apolinic. Doru Filipache face parte din categoria eroilor specifici literaturii lui Gala Galaction, îndeosebi a celor din nuvele. El este originar din părţile sudice ale ţării, din zona balcano-dunăreană, are deci un temperament aprins, înclinat visării, vieţii

pasionale şi mai puţin activităţii practice, o fire nestatornică, senzuală, impulsuri meridionale. [...]

Doru Filipache este astfel construit încît să poată oferi un material prielnic acţiunii modelatoare a Antoninei Ţanţu, care, în intenţia scriitorului, trebuie să ilustreze, în mediul românesc, tipul de femeie britanică al doamnei Taylor. Antonina, diametral opusă lui Doru, este sobră şi pozitivă, aplicată vieţii practice şi utile, lucidă şi echilibrată. Crescută de mică la mînăstirea Agapia, la o mătuşă călugăriţă, are, în plus, puritatea creştină, în numele căreia acţionează adesea. încă din perioada idilei, Antonina începe să-şi exercite înrîurirea ei pozitivă asupra exuberantului şi visătorului Doru Filipache. Acesta ar putea fascina şi descumpăni pe oricare altă tînără, prin gesturile şi elocinţa lui de viitor scriitor, cu uriaşe aspiraţii literare : „Simt cu preci- ziune că voi fi cineva... — declară patetic în faţa Antoninei. Ţi-am scris-o, ţi-am repetat-o prin grai şi azi ţi-o spun cu încordarea tuturor nerăbdărilor mele ! Antonino, nu mă înşel Şi nu te înşel. Voi fi într-o zi cineva ! Dar iată condiţia supremă pe care o cere azi sufletul meu : voi fi, dacă vii lîngă mine Şi ajuţi şi ocroteşti şi disciplinezi debitul vieţii şi al energiilor mele !... Voi fi ucenicul tău... Voi fi copilul risipitor care se întoarce acasă lîngă mama lui ! Voi fi visătorul, voi fi pribeagul care, după pribegii mici, după pribegii mari, va găsi unde să-Şi plece capul, va găsi iar şi iar odihna, reconfortarea şi înţelesul datoriei, lîngă draga lui Antonina !" Fără a fi apatică, insensibilă, Antonina îi răspunde cu luciditate, temperîndu-i învolbura- rea romantică : „Teodor, sinceritatea ta mă înduioşează... Cred că este elementul cel mai preţios cu care pornim la drum. Să începem necontenit de la franca privire a lucrurilor. Suntem de-abia studenţi. Eu mai am doi ani, tu încă trei... Nu suntem nici bogaţi, nici săraci lipiţi pămîntului. Trebuie 'ă muncim cu sîrguinţă şi să terminăm onorabil studiile noastre Vom fi amîn- doi licenţiaţi. Trebuie să fim. Vom fi într-o zi ..mîndoi profesori de liceu. Trebuie să fim."

„Taylorismul" Antoninei se relevă, în paginile romanului, îndeosebi după căsătoria ei cu Doru Filipache. Asemenea ilustrei doamne britanice, tînăra doamnă Filipache are de făcut faţă unei grele şi nobile îndatoriri. Nu după mult timp observă că nestatornicul ei soţ este predispus să devieze de la condiţia morală a vieţii conjugale, sedus de graţiile bunei ei prietene, El vira Iatropol, studentă în medicină. Cu calm, cu răbdare, cu o subtilă şi graţioasă tactică feminină, cu înţelegere şi încredere, Antonina izbuteşte să-1 readucă pe Doru la linia

de plutire, la îndatoririle de soţ onest, de student silitor şi de entuziast aspirant la gloria literară. [...]

Luate în sine, evocările prezintă, fără îndoială, un interes documentar şi, deseori, o anume savoare. In mare măsură ele conţin date de ordin autobiografic, fapte cunoscute şi trăite nemijlocit de scriitor în anii adolescenţei. De pildă, casa familiei lui Doru Filipache din strada Semicerc este chiar casa în care a locuit Galaction, în timpul liceului : „Casa cu fereastra deschisă este o arhaică zămislire, ridicată în vremuri, pare-se în ograda bisericii Sfinţii Voievozi, şi, după glasul gîngav al legendei, chiar casa vestitului haiduc Tunsul, paracliserul acestui sfînt locaş". Atmosfera liceală de la „Sf. Sava", creată în jurul polemicii Gherea-Maiorescu, este, de asemenea, atmosfera în care s-a format Gala Galaction şi pe care a evocat-o deseori : „Prin clasa a patra şi a cincea de liceu, Filipache şi cîţiva prieteni erau socialişti şi admiratorii lui Dobrogeanu-Gherea. Pe vremea aceea, pontiful socialismului român ducea cu estetul Titu Maio- rescu o polemică literară calmă, binecrescută, obiectivă şi cu totul deasupra nivelului intelectual al cetitorilor români, fie maiorescieni, fie socialişti.

Elevii din clasa a patra şi a cincea erau partizanii criticului Gherea. Elevii din clasa a şasea şi a şaptea erau admiratorii *Logicii* lui Maiorescu şi adversarii teoriilor socialiste."

Vrednic de reamintit este portretul lui Titu Maiorescu, aşa cum apărea el studenţilor în litere şi filozofie din ultimii ani ai secolului trecut : „Pare bine legat, îndesat şi rezistent, ceea ce măreşte surpriza să observi că mîinile sunt mici şi degetele sunt *fuselés,* ca la femei.

Privirea ochilor este neagră şi fără mîngîiere. Ochii lui privesc adînc, străbătător, dar sunt reci, fără vino încoace şi par a fi paznicii unor porţi de fier, încărcate cu lacăte grele. Mişcările mîinilor, evoluţia bustului, tendinţa capului, de a se aşeza tot în profil, în faţa sălii pline, dovedesc, laolaltă, şi o bogăţie de eleganţă nativă şi o superioară preocupare de a o păstra şi de a o spori...

Titu Maiorescu vorbeşte cu un glas aşezat şi egal, alb ca o zi de toamnă acoperită de nouri. In vorba lui se dă pe faţă o multiplă şi greu de analizat preocupare. Vorbeşte nu ca un orator, ci ca un profesor de elocinţă. Şi ar părea că voieşte să ţină o lecţie model după ce într-o lecţie anterioară a expus elevilor care sunt principalele reguli ale bunei elocuţiuni."

Dintre prietenii şi colegii lui Doru Filipache, reţine atenţia în mod deosebit poetul Lara Teobald, care nu este altul decît Tudor Arghezi. După cum bine se ştie, în acea

perioadă cel ce se numea Ion. N. Theodorescu şi iscălea Ion Theo era ajutor de chimist la fabrica de zahăr de la Chitila. In roman, el apare într-o calitate similară, la moara de la Herăstrău. [...]

Şi în romane Gala Galaction şi-a afirmat trăsătura fundamentală a individualităţii sale artistice, aceea de povestitor. Judecate din punct de vedere compoziţional, romanele sale nu sînt propriu-zis romane, în accepţia curentă a noţiunii, ci mai mult naraţiuni de largă aspiraţie, evocări amplificate. Desfăşurarea lor urmează un fir continuu, liniar, fără acţiuni paralele, simultane, şi fără ramificaţii complexe ale intrigii. Cu toate acestea, ca şi nuvelele, captivează lectorul prin rezonanţa lirică a expunerii, prin vibraţia interioară a scenelor zugrăvite, prin intensitatea emoţională a analizelor psihologice întreprinse.

Nu întîlnim în romane, după cum nu întîlnim nici în nuvele, personaje conturate complex, individualizate distinct, care să poată fi trecute în galeria eroilor literari cu fizionomii aparte, singulare, rămase memorabile. Scriitorul nu şi-a propus acest lucru. Gala Galaction nu a fost preocupat de a zugrăvi tipuri cu o precisă identitate literară, ci drame sufleteşti, procese de conştiinţă, pasiuni, pentru aceasta neavînd nevoie de prea multe şi stricte determinări caracterologice. De aceea romanele sale sînt, în esenţă, dezbateri etice, ilustrări ale unor principii morale referitoare la conduita fie intimă, particulară, fie civică, socială. Accentul principal cade, ca în mai toate scrierile lui Gala Galaction, pe înfruntarea dintre spiritualitate şi senzualitate, dintre puritate sufletească şi ispită vinovată, îmb'-ăcînd forme şi nuanţe variate, căpătînd rezolvări diferite, în r tport cu viziunea specifică a scriitorului. *(Gala Galaction,* Bucureşti, E.P.L., 1967, p. 290-297.)

TUDOR VIANU : Galaction soseşte în Bucureşti în anul 1890 şi este, la început, elev intern al liceului „Sfîntul Sava". Mai tîrziu devine student al Facultăţii ide litere şi filozofie. Acum încep să lucreze influenţele de cultură cu un rol atît de important în formaţia sa. Galaction a consacrat acestei perioade romanul în două volume *La răspîntie de veacuri,* din 1935.

Întemeiat pe notaţiile unui jurnal intim, ţinut cu multă regularitate de scriitor în timp de mai multe decenii, această carte este una din cele mai interesante pentru cunoaşterea împrejurărilor lui de viaţă, în anii trezirii la conştiinţa personalităţii, cît şi prin numeroasele ecouri

relative la oamenii şi evenimentele epocii. Urmărim în această carte povestirea unui episod personal în timpul căruia tînărul, intrat de timpuriu într-o căsătorie întemeiată pe înclinaţie şi pe respect, trăieşte totuşi criza ameţitoare a unei erupţii amoroase juvenile, dar este re-adus sub legăturile sale morale prin influenţa femeii cu o conştiinţă superioară, către care se îndreptase o clipă elanul său rătăcitor. In jurul acestui episod se adună multele răsunete din epocă.

Romanul *La răspîntie de veacuri* a apărut cu o copertă pe care se vedea fotografia unui colţ al vechii Universităţi din

Bucureşti, distrusă în bombardamentul german din 1944, monumentala clădire ridicată de arhitectul Orăscu, cu şirul de coloane la etajul întîi, cu frontonul triunghiular împodobit cu basoreliefuri deasupra statuetelor aşezate pe console susţinute de coloane, opere ale sculptorului Carol Stork.

Această ilustrare a copertei era cît se poate de potrivită fiindcă *La răspîntie de veacuri* este romanul studenţimii bucu- reştene în ultimii ani ai secolului trecut. Tînărul student Doru Filipache ascultă cursurile de filozofie ale lui Titu Maiorescu, care expune istoria filozofiei engleze în secolul al XlX-lea, apoi pe acele ale profesorului materialist şi ateu C. Dimitrescu-Iaşi, şi ia parte la dezbaterea vremii care împărţea simpatiile studenţilor între unul sau celălalt dintre aceşti maeştri.

Era un moment care despărţea tineretul numai cu un deceniu de moartea lui Eminescu. Poeziile acestuia erau în toate mîinile, cîntau în toate inimile, dar fenomenul propriu-zis al eminescianismului, caracterizat de Vlahuţă a doua zi după dispariţia poetului, se găsea în declin. Urcau pe firmament stele noi : a lui Vlahuţă, a lui Delavrancea, a lui Coşbuc.

Problematica ţărănească a lui Vlahuţă, solidaritatea protestatară a acestuia cu soarta ţărănimii exploatate va da rezultate în opera lui Galaction. Studentul îl zăreşte într-o zi pe mai-ma- rele său, dar nu îndrăzneşte încă să se apropie de el. In notele lui figurează momentul descoperirii lui Coşbuc, cu versurile lui bătute în efigie, despre care îşi va aduce aminte mereu, pînă tîrziu.

Este un moment în care poporul şi naţiunea dobîndesc o nouă conştiinţă de sine nu numai în operele noilor scriitori, dar şi în tablourile lui Nicolae Grigorescu, expuse în sălile capitalei. Publicul literar urmărise polemica dintre Maiorescu şi Gherea, şi înclinările se distribuiau după tendinţele fiecăruia, la dreapta sau la stînga ; ale lui Galaction se îndreaptă către Gherea pe care îl ascultă o dată

într-o sală populară şi are prilejul să compare vorbirea sfătoasă a învăţătorului clasei sale cu oratoria academică a lui Maiorescu

.Atracţia tinereţii lui Galaction pentru socialism este mereu mărturisită şi ea nu se va dezminţi niciodată, deşi concepţia sa religioasă de viaţă, formată prin unele din influenţele familiei şi ale mediului său apropiat, 1-a făcut să recunoască în socialişti nişte tovarăşi de drum, dar nu şi nişte tovarăşi de luptă. Mai tîrziu se va pleca însă cu pietate în faţa mormîntului lui Frimu, şi cînd dureri mari ale vieţii 11 încearcă în diferite momente, de pildă după sfîrşitul primului război mondial, drumurile sale îl poartă din nou către cei care sufereau, către oprimaţi, către schingiuiţi, către marea oaste a luptătorilor pentru o lume mai bună.

Prezenţa omului în opera lui Galaction este faptul cel mai sensibil al contactului cu ea. Talentul său are înălţimi şi lipsuri. Este talentul unuia din cei mai buni descriptivi din literatura noastră : vede şi aude natura, trec prin senzoriul lui şi răsună adînc toate impresiile emanate de la lumea exterioară. Pătrunde în complicaţia sentimentelor omeneşti, ştie să le desluşească firele, pricepe bine pe oamenii lui. Povesteşte cu şart, ştie să creeze tensiunile interesului şi să le dezlege. Este mai puţin meşter îft redarea graiului viu în care scriitorii români reuşesc de obiaei atît de bine, nu diferenţiază îndeajuns pe oameni după felul vorbirii lor, expunerea lui este prea aglomerată de exprimarea figurativă. Dar o pagină de Galaction poartă totdeauna în filigran semnătura lui, este cu neputinţă s-o atribui altcuiva, şi împrejurarea aceasta se datoreşte în primul rînd lirismului care o străbate de obicei, expresiei sentimentului său dulce sau aprins, îndurerat sau resemnat. *(Gala Galaction* în *Analele* Academiei R.P.R., 1959, voi. 9, Bucureşti, Editura Academiei, 1961, p. 77-78.

)CUPRiNS

Preliminarii..... 5

Partea întîi.....11

Partea a doua..... . 125

Partea a treia.....236

Gala Galaction : 377 ; G. Călinescu : 379 ; Const. Ciopraga : 381 ; Pompiliu Constantinescu : 383 ; Dumitru Micu : 385 ; Ovidiu Papadima : 385 ; Perpessicius : 386 ; Al. Philippide : 386 ; Al. Piru : 391 ; Mihail Sebastian : 392 ; Teodor Vargolici : 393 ; Tudor Vianu : 396.

Lector : RTJXANDRA NICULESCU Tehnoredactor : AURELIA ANTON

Bun de tipar 15.03.1974. Tiraj 15160 ex. broşate. *Coli ed. 21,92. Coli tipar 25.*

Tiparul executat sub comanda nr. 40 045 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti, Republica Socialistă Români

a**Lei 11,50**